
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

G O S O S

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

XII/I

GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜNÜN ALTI AYDA BİR
YAYINLANAN HAKEMLİ DERGİSİDİR...

YIL/YEAR: XII CİLT/VOLUME: XII SAYI/ISSUE: I (YAZ/SUMMER 2017)

YIL/ YEAR: 2017

CİLT/ VOLUME: 12

SAYI/ ISSUE: 1

SAHİBİ/ OWNER

Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına
On behalf of Gaziosmanpaşa University Institute of Social Sciences

Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK mustafa.colak@gop.edu.tr

EDİTÖRLER KURULU/ EDITORIAL BOARD

BAŞ EDİTÖR/ EDITOR in CHIEF

Yrd. Doç. Dr. Murat HANİLÇE sbad@gop.edu.tr

YARDIMCI EDİTÖR/ CO-EDITOR

Dr. Fehim KURULOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Murat SERDAR

ISSN: 1306-732X (Press)
2564-680X (Online)

BASKI/ PRINTING

Gaziosmanpaşa Üniversitesi Matbaası /
Gaziosmanpaşa University Press

YAZIŞMA ADRESİ/ CORRESPONDENCE

Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Taşlıçiftlik Yerleşkesi / Tokat-TÜRKİYE

Tel: 0356-2521616 Dahili: (3073-3157)

E-posta: sbad@gop.edu.tr
gososdergi@gmail.com

Web: <http://sbad.gop.edu.tr>

KAPAK TASARIM/ COVER DESIGN

Öğr. Gör. Hadi ESMERAY

*Dergimizde yayımlanan yazılar ITHENTICATE benzerlik tarama programıyla kontrol edilip,
TUBİTAK ULAKBİM, SOBİAD tarafından dizinlenmektedir.*

©Her hakkı saklıdır. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi yılda iki kez yayımlanan hakemli bir dergidir. Dergide yayımlanan makalelerdeki görüş ve düşünceler yazarların kişisel görüşleri olup, hiçbir şekilde Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün veya Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nin görüşlerini yansıtmaz. Dergide yer alan yazıların dil ve bilim sorumluluğu yazara aittir.

Danışma ve Yayın Kurulu/Advisory and Editorial Board

Prof. Dr. Ali AÇIKEL	Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK	Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Prof. Dr. Andrij KHARUK	National Army Academy (UKRAİNE)
Prof. Dr. Muhammed Iqbal CHAWLA	Punjab University (PAKISTAN)
Prof. Dr. Memmed ALİYEV	Bakı Slavyan Üniversitesi (AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Çetin BEKTAŞ	Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Prof. Dr. Fatih Coşkun ERTAŞ	Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Prof. Dr. Claus SCHÖNİG	Frei Universität Berlin (GERMANY)
Prof. Dr. Hanifi VURAL	Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Prof. Dr. Eren YÜRÜDÜR	Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Doç. Dr. Alpay Doğan YILDIZ	Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Doç. Dr. İsmet TÜRKMEN	Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Doç. Dr. Ahmet ÖZKİRAZ	Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Yrd. Doç. Dr. Yusuf TEMÜR	Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Yrd. Doç. Dr. Ayla OĞUZ	Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Yrd. Doç. Dr. Ali YILDIRIM	Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Yrd. Doç. Dr. Kemal İBRAHİMZADE	Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Yrd. Doç. Dr. Emre ASLAN	Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Dr. Lydia Abubakirova M. AKMULLA	Başkurt Devlet Pedagoji Üniversitesi
Alexey PRONİN	Novosibirsk Devlet Üniversitesi (RUSSIA)
Dr. Fariz HALİLLİ	(Miras-AZERBAYCAN)
Dr. Emzar KAKHIDZE	Batumi State University (GEORGIA)
Gadjiev MURTAZALİ	The Institute of History, Archeology and Ethnography of the Daghestan Scientific Centre of Russian Academy of Sciences (DAGHESTAN)
Kamil İBRAHİMOV	Administration of State Historical Architectural Reserve Icheisheher Under Cabinet of Ministers of Azerbaijan Republic
Tevfik Sabri HAMMAM	Sohag Üniversitesi Eğitim Fakültesi (EGYPT)
Dr. Salman BANGASH	Peshawar University (PAKISTAN)
Dr. Mahboob HUSSAİN	Punjab University (PAKISTAN)
Dr. Pawel KORZENIOWSKI	University of Rzeszow (POLAND)

Bu Sayının Hakemleri / Referees of This Issue

Prof. Dr. Şaban SAĞLIK	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Refik BALAY	Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Menderes SUIÇMEZ	Hitit Üniversitesi
Prof. Dr. Çetin BEKTAŞ	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Cüneyt ISSI	Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet ÇAKMAK	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Yücel YANIKDAĞ	University of Richmond (USA)
Doç. Dr. Çağla ÜNLÜTÜRK-ULUTAŞ	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. İsmail ŞAHİN	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Coşkun KARACA	Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Cuma ÇATALOLUK	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Lokman TURAN	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet EROL	Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Alpaslan DEMİR	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Vüsale MUSALİ	Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer Faruk SÖNMEZ	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Elif Sibel ÇAKAR	Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Cem Harun MEYDAN	Milli Savunma Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Emel HİSARCIKLILAR	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Baha ÖZTUNÇ	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Seda TEKELİ	Anadolu Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Doğan BOZDOĞAN	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Taha Emre ÇİFTÇİ	Ömer Halisdemir Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Halit AŞLAR	Manas Üniversitesi (Kırgızistan)
Yrd. Doç. Dr. M. Nurullah CİCİOĞLU	Batman Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Kemal GÖZ	Manas Üniversitesi (Kırgızistan)
Yrd. Doç. Dr. Ali Rıza İNCE	Cumhuriyet Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Adnan KÜÇÜK	Kırıkkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Seyhun ŞAHİN	Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Murat SERDAR	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İsa TAK	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ŞENGÜR	Osmangazi Üniversitesi

Editörden

Mektup

Değerli Okuyucular,

Dergimiz bu sayısıyla 12 yaşına giriyor. Bu sayımızda 13 makale ve 2 kitap tanıtımı yer almaktadır. Bu yazılar Tarih, Edebiyat, Maliye, İşletme ve Hukuk gibi sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinden bir yelpaze oluşturmaktadır.

Yönetim stratejisinden, Meslek Yüksekokullarının sorunlarına, aile dostu sosyal politika uygulamalarından internet suçlarına, vergi cezalarının yaptırımını zayıflatan uygulamalardan kamu maliyesine kadar uzanan iktisadi ve idari bilimlerle ilgili çalışmaların yanı sıra tarih ve edebiyat alanlarından ciddi çalışmalarla karşınızdayız. Öte yandan 12. senemizin ikinci sayısı için hazırlıklar devam etmektedir.

Bu sayının tasarlanmasında, hazırlanmasında ve yayımlanmasında emeği geçen başta Enstitümüz müdürü Prof. Dr. Mustafa Çolak'a, yardımcı editörümüz Dr. Fehim Kuruloğlu'na, yazılarıyla bu sayının anlam kazanmasına vesile olan yazarlarımıza; görüşleriyle yazıların son halini kazanmasına yardımcı olan değerli hakemlerimize sonsuz teşekkür ediyoruz.

Bir sonraki sayıda görüşmek umuduyla...

*SBAD Editörü
Yrd. Doç. Dr. Murat Hanılçe*

İÇİNDEKİLER

Yücel EROL	Stratejik Yönetim ve İşletme Analizi İlişkisi: Kavramsal Bir Çalışma	1-26
İbrahim ÇİDEM Hamdi KARAKAŞ	Akademisyenlere Göre Meslek Yüksekokullarındaki Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Cumhuriyet Üniversitesi ve Gaziosmanpaşa Üniversitesi Örneği	27-44
Seda TOPGÜL	Aile Dostu Politikalar ve İş Yaşamının Uyumlaştırılması Çerçevesinde Uygulamaların Değerlendirilmesi	45-66
Pınar ÜLGEN	Fatih William Tarafından Avrupa'nın Yeniden Dizaynı	67-80
Mustafa ÇOLAK İsmet TÜRKMEN Murat HANİLÇE	Halkın Tarihi ve Kültürel Bilinç Durumu: "Tokat Örneği"	81-102
Yahya YEŞİLYURT	Livaneli (Artvinli) Memurlar Bağlamında Osmanlı Devleti'nde Tevcih ve Azil Sebepleri	103-128
Abdullah BARIŞ Emin BARLAS	Kamu Maliyesi Teorisinde Küresel Kamusal Mallar	129-152
Doğan BOZDOĞAN	Pişmanlık ve Islah Müessesesinin Vergi Cezalarının Yaptırım Gücü Üzerine Etkisi	153-168
Erhan CAN	Türkiye'de İnternet Suçları ve İnternet Güvenliği İle Alakalı Olarak Bireylerin Algıları	169-183
M. Celal VARIŞOĞLU Hakan SÖNMEZ	"Lâ: Sonsuzluk Hecesi" Adlı Romanda Ayna Metaforu	185-193
Mayramgul DIYKANBAYEVA	Kırgız Halk Şairi Kazıbek	195-206
Alpay Doğan YILDIZ	Yıldız Ramazanoğlu'nun Hikâyelerinde Değişen Hikâye Boyutları	207-216
Özlem ŞAHİN	Meâ'li'den Nâmık Kemâl'e Kedi Mersiyesi	217-238
Ali KAŞIYUĞUN	Kitap Tanıtımı: İsmet Türkmen, İsmail Fazıl Paşa, Askeri-Siyasi Hayatı Ve Fikirleri (1856-1921)	239-241
Burhan BUDAK	Kitap Tanıtımı: Necati Çavdar, (Üç Devrin Mazisi) Son Osmanlı Sadrazamı Ahmet Tevfik Paşa	243-246

CONTENTS

Yücel EROL	Strategic Management and Business Analysis Relationship: A Conceptual Study	1-26
İbrahim ÇİDEM Hamdi KARAKAŞ	Problems of Vocational Schools and Solution Suggestions From The Point of View of Academicians: Cumhuriyet University and Gaziosmanpaşa University Case	27-44
Seda TOPGÜL	The Evaluations of Practices Within The Framework of Harmonization of Family Friendly Policies and Working Life	45-66
Pınar ÜLGEN	The Renew Design of Europe by The Conqueror William	67-80
Mustafa ÇOLAK İsmet TÜRKMEN Murat HANİLÇE	Historical and Cultural Conscious Status of The Public: "Tokat Examination"	81-102
Yahya YEŞİLYURT	Reasons For Dismissal and Grants of Officers from Livane (Artvin) in The Ottoman Empire	103-128
Abdullah BARIŞ Emin BARLAS	Global Public Goods in Public Finance Theory	129-152
Doğan BOZDOĞAN	The Effect of Institute of Repentance and Adjustment on Sanction Power of Tax Penalties	153-168
Erhan CAN	Perceptions of Individuals Relating to Internet Crimes and Internet Security in Turkey	169-183
M. Celal VARIŞOĞLU Hakan SÖNMEZ	The Mirror Metaphor in "Lâ: Sonsuzluk Hecesi"	185-193
Mayramgül DIYKANBAYEVA	Kırgız Minstrel Kazıbek	195-206
Alpay Doğan YILDIZ	Narrative Aspects Varying in Stories Of Yıldız Ramazanoğlu	207-216
Özlem ŞAHİN	A Cat's Elegy from Meâlî to Nâmık Kemâl	217-238
Ali KAŞIYUĞUN	Book Review: İsmet Türkmen, İsmail Fazıl Paşa, Askeri-Siyasi Hayatı ve Fikirleri (1856-1921)	239-241
Burhan BUDAK	Book Review : Necati Çavdar, (Üç Devrin Mazisi) Son Osmanlı Sadrazamı Ahmet Tevfik Paşa	243-246

STRATEJİK YÖNETİM VE İŞLETME ANALİZİ İLİŞKİSİ: KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA

Yücel EROL*

Öz

Günümüz rekabet ortamındaki çevresel gelişmeler, işletmeler için çok önemli fırsatlar oluştururken aynı zamanda çeşitli tehditlerle karşı karşıya bırakmaktadır. Bu fırsatların işletmeler tarafından kullanılabilmesi ve tehdit eden faktörlerin elimine edilebilmesi ve bunlara uygun etkili stratejilerin ortaya çıkartılabilmesi için işletmelerin neleri iyi yaptığını ve neleri yapamadığını ve hangi değerlere sahip olup olmadığını belirlemek son derece önemlidir. Bunun olabilmesi için işletme analizine ihtiyaçları vardır. İçsel analiz bir anlamda işletmenin anlık fotoğrafının çekilmesi süreci ya da temel yeteneklerini de ortaya çıkarılması süreci olarak da değerlendirilebilir. Bu temel yetenekler işletmelerin stratejik yönetim uygulamalarında sürdürülebilir bir rekabet avantajı için önemli araçlardır. Bu çalışmada, stratejik yönetim, işletme analizi anlamları teorik olarak açıklanarak, aralarındaki ilişkiler ve işletmeler açısından önemi kavramsal bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Strateji, Stratejik Yönetim, İşletme Analizi.

STRATEGIC MANAGEMENT AND BUSINESS ANALYSIS RELATIONSHIP: A CONCEPTUAL STUDY

Abstract

While environmental developments in today's competitive environment create very important opportunities for businesses, they face various threats at the same time. In order for these opportunities to be used by businesses and for the elimination of threatening factors and the development of appropriate effective strategies, it is crucial to determine what businesses do well and what they can not and what values they have. To be able to do this, they need to analyze the business. Internal analysis can also be interpreted as the process of extracting an instant photograph of an operator or revealing its basic abilities. These core competencies are essential tools for a sustainable competitive advantage in businesses' strategic management practices. In this study, the meaning of strategic management, business analysis is explained theoretically and the concept of the importance of relations and businesses between them is evaluated from a conceptual point of view.

* Gaziosmanpaşa Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, e-posta: yucel.erol@gop.edu.tr

Key Words: Strategy, Strategic Management, Business Analysis.

GİRİŞ

Askeri bir terim olarak latince yol, çizgi veya yatak anlamına gelen stratum ve General Strategos'un adından türetildiği sanılan ve savaşta orduların girişecekleri operasyonların tasarlanması ve yönetilmesi sanatı olarak tanımlanabilecek strateji, uluslararası ilişkilerde ve işletme biliminde de kullanılan bir terimdir (Eren,1997:1). Strateji; her şeyden önce yeniliği, ilerlemeyi ve işletmenin devamı olarak çevreye intibakını veya çevre ile karşılıklı uyum içinde olmayı sağlayan, meydana gelen değişiklikleri kontrol altına alan yönetsel bir araçtır. İşletme yönetiminde strateji, işletmenin çeşitli fonksiyonları arasında meydana gelen karışıklıkları açıklığa kavuşturan ve genel amaçları belirleyen özellikleri düzenleyen, ekonomik bir ortamda işletmenin optimumuna ulaşması ile ilgili seçimsel kararlar bütünüdür. Bu seçimler bir canlı gibi işletmenin yaşamasını ve gelişmesini garanti altına alacaktır (Eren,2000:5-6). En uygun ve etkili stratejilerin ortaya çıkartılabilmesi için organizasyonun neleri iyi bir şekilde yapıp yapmadığını ve hangi değerlere sahip olup olmadığını belirlemek son derece önemlidir. Stratejik yönetim uygulamasının bir parçası olarak içsel analiz, organizasyonun kaynakları, yetenekleri ve temel yeteneklerini içeren öznel karakteristiklerin belirlenip değerlendirilmesi sürecidir. Bu analiz organizasyonun öznel değerleri, becerileri ve çalışmalar hakkında önemli bilgiler sağlar. Diğer bir deyişle bu konularda nelerin iyi olduğunu, nelerin olmadığını veya yetersiz olduğu bilgisinin elde edilmesidir(Coulter,2002:122).

Bir organizasyon birçok dışsal faktörlerin yanında, birçok içsel faktörün de etkisi altında kalmaktadır. Bunların iyi anlaşılması organizasyonların kendini tanımasıyla paraleldir. Bu faktörlerin bileşimi organizasyonların başarılarında ortaya koyan anahtar faktörleri ortaya çıkartır. Faktörler, kaynaklar, yapabilirlikler ve temel yetenekler olarak sıralanabilir. Özellikle kaynakların bileşeni alınacak kararların geleceğini de yakından etkiler (Wernerfelt ve Montgomery,1986:1223). İçsel analizin önemli gereklerinden birisi, organizasyonun mevcut vizyonu, misyonları, stratejik hedefleri ve stratejilerine bakmaktır. Organizasyonun hâlihazırda ne yaptığını bilmek, stratejik karar vericilere strateji değişikliğinin gerekli olup olmadığını anlamaları konusunda gerekli bilgiyi sağlar. İçsel analizin daha ileri anlamı, organizasyonun kaynaklar, kabiliyetler ve temel yetenekler konularına daha yakından bakmak demektir (Coulter, 2002:122). Kararları alan işletmeciler bir firmanın kendi iç analizini

STRATEJİK YÖNETİM VE İŞLETME ANALİZİ İLİŞKİSİ: KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA

yaparlarken kendi iç koşullarının en önemli nokta olduğunu ve cesaret verici gelişmeler sağlanmasına ön ayak olduğunu büyük bir katılımı kabul etmektedirler (Wernerfelt ve Montgomery,1986:12). Yöneticiler değişimi yönetebilmek ve temel yeteneklerini kullanabilmek için kaynakları ve yetenekleri çok dikkatli ve objektif şekilde değerlendirmek zorundadırlar. Bu uygulama yapılırken çalışanların cesaret, kendine güven, dürüstlük, gönüllülük, girişkenlik gibi faktörlerini de göz önüne almak zorundadırlar. Birçok yönetim bilimci başarılı şirketlerin nasıl bu başarıya ulaştıklarını anlamak için firma performanslarını ve iç faktörlerini analiz etmekle yola koyulurlar. Ayrıca başarısızlıklar da yine iç faktörler araştırılarak ileride aynı hataların yaşanmaması için kullanılırlar (Kowamoto,1993:16).

1.Strateji ve Stratejik Yönetim

1.1.Strateji Kavramı ve Önemi

Literatürdeki çeşitli strateji tanımları bu geniş kapsamlı terimi açıklamak için değişik bakış açılarından ışık tutabilir (Ergin,1992:10). Örneğin Glueck'e göre strateji, bir işletmenin değişen dış çevre kaynaklarını en etkin bir şekilde nasıl kullanılacağına tanımlanmasıdır. İşletmenin amaçlarına ulaşmak için izleyeceği yoldur. Shendel ise, stratejiyi işletmenin iç kaynakları ve yetenekleri ile dış çevrenin fırsat ve tehlikeleri arasında uyum sağlayacak faaliyetler olarak nitelendirir. Bu tanımlamalardan da anlaşılacağı gibi işletme içi kaynaklarla, dış çevre faktörleri arasındaki uyum işletme stratejisinin başarısını belirler. Quinn ve Mintzberg'e göre strateji, birbirini takip eden bütünleştirici bir aksiyon olarak bir örgütün temel hedeflerini ve politikalarını entegre eden, bir plan ve modeldir (Mintzberg ve Quin,1996:3).

Yine "strateji kavramının tanımlanması" isimli makalesinde Hax(1994:9-12) stratejinin altı önemli boyutunun altını çizmiştir. Bunlar stratejinin;

- Örgüt içindeki kararları birleştirici ve bütünlük sağlayıcı,
- Örgütün uzun süreli amaçlarını belirlemek ve bunları gerçekleştirmek için gerekli planların yapılması ve kaynakların kullanılması açısından kullanılan,
- Firmanın rekabet üstünlüğünün nerede olduğunu belirleyen, iş tanımlarını yaparak gerekli stratejik planlama süreci araçları yardımıyla bunları ön plana çıkaran,
- Dış çevreden gelen tehdit ve fırsatları, iç üstünlük ve zayıflıkları rekabet üstünlüğü kazanacak şekilde yönlendiren,
- Mantıklı bir sistem olarak şirket, iş ve fonksiyonel düzeylerin yöneticilerinin konularını ayıran,

- Ekonomik ve ekonomik olmayan katkıları paydaşlara açıklayacak bir araç olmasıdır (Hax,1994:9-12).

Strateji; İşletmeye yön vermek ve rekabet üstünlüğü sağlamak maksadıyla, işletme ve çevresini sürekli analiz ederek, uyum sağlayacak amaçların belirlenmesi, faaliyetlerin planlanması ve gerekli araç ve kaynakların yeniden düzenlenmesi sürecidir (Dinçer,1998:35). Dolayısıyla stratejinin amacı, belirsizlik ortamında işletmenin istenilen sonuçlara ulaşabilmesini sağlamaktır. Çünkü strateji bir işletmenin amacı doğrultusunda fırsatçı olmasına imkan tanımaktadır (Drucker,1999:53). İşletmelerin belirledikleri stratejilere bağlı olarak örgütsel yapıları da değişmektedir. Örneğin ürün farklılaştırma temelinde stratejiyi izleyen örgütlerin yenilikçi ve esnek bir yapıya ihtiyaç duyacakları açıktır. Dolayısıyla örgütsel yapının ekip çalışmasına dayalı, kaynakların yenilikçi, dış çevredeki gelişmelere hızla cevap veren ve esnek bir faaliyeti mümkün kılacak şekilde tahsis edilmesi gerekecektir (Efil,1999:294).

Strateji önemlidir, çünkü stratejisi olmayan bir firmanın doğrultusu yoktur. Stratejisi olmadan kazanılan bir başarı, şans eseri sayılır. İyi bir stratejiye sahip olmanın anahtarı, yeterliliklerin tamamen farkında olan ve bunları en iyi biçimde kullanımını sağlayan ve nihai olarak da müşteri tatminine yol açan bir strateji sürecidir (Brown,2000:3). Olaya rekabet açısından bakıldığı zaman stratejinin özü rakiplerden farklı bir faaliyet stili seçme olacaktır (Porter,1996:64).

Pamu(1997:20)'a göre strateji kavramının tanımlanmasında ortaya çıkan bu farklılıkları, stratejinin aşağıda açıklanan değişik boyutlarına göre değerlendirilebilir (Pamuk,1997:20):

-Strateji herşeyden önce yön belirleme sürecini ifade eder. Nitekim kavramın kökü kabul edilen stratum sözcüğü sözlük anlamı olarak yol çizgi yatak anlamlarını taşımaktadır.

-Strateji bir düşünce sürecidir. Bu sürecin temel amacı önceden hazırlanmaktır. Yani gelecekteki eylem için tasarım yapılır bu açıdan strateji bir "niyet" in ifadesidir. Strateji ile "...öyle olmasını dileriz." Ancak bu niyet amaçlı bir eylem için hazırlıktır, yani bilinçli bir süreçtir.

-Strateji yalnızca bir düşünce süreci değildir. Yalnızca bir dilek ile sınırlı değildir. Strateji bir eylem, bir davranıştır. Düşünce eyleme dönüşürse bir değer üretir. Strateji bir düşüncenin tasarımı ile değil eylemle sonuç verir.

STRATEJİK YÖNETİM VE İŞLETME ANALİZİ İLİŞKİSİ: KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA

-Strateji oluşturulurken cevaplanacak sorulardan bir tanesi de şudur; Ne ile ilgili strateji? Bu sorunun cevaplanması ile organizasyon geniş bir çevre içinde kendini nereye yerleştirdiğini belirlemiş olacaktır. Yani strateji ortam içinde bir konum belirleme, değişen koşullar karşısında bir durum almadır. Böylece örgüt ile çevresi arasında bütünlük sağlanmış, ilişki kurulmuş, karşılıklı etkileşim işletilmiş olur. Bu açıdan strateji sürekli bir durum arayışı, sürekli bir konumlandırma sürecidir. Strateji sürekli bir arayıştır.

-Bir örgütün kendini çevre içinde belli bir alana konumlandırması bir tercih ifadesidir. Bu tercih bir dünya görüşüne dayanır. Buna göre strateji yalnızca çevrede seçilen bir durumu değil, bundan da öte dünyaya bir bakış açısıdır. Seçilen strateji ile kurum kimliği, bir örgüt kişiliği, bir yaşam kültürü de tanımlanmış olur. Strateji şirketin ideolojisini ve karakterini yansıtır. Strateji örgütün “ortak bilinci” dir.

1.2.Stratejik Yönetim Tanımı ve Önemi

Küreselleşme ve bunun sonucu olarak rekabetin yoğunlaşması, stratejik yönetimin her geçen gün daha fazla önem kazanması sonucunu doğurmaktadır. Stratejik yönetimle ilgili çeşitli kitaplara sahip olan Ansoff(1984:25)'a göre stratejik yönetim, türbülans düzeyinde hareketli ortamlara, işletmelerin ve kar amacı gütmeyen kurumların gösterdiği bir tepki olarak doğmuştur (Ansoff,1984:25). Çevre etkenlerinin değişim hızı arttıkça işletmelerin çevreye daha duyarlı yönetim anlayışı geliştirmeleri doğal bir tepki olarak gelişmiştir (Webby ve Connor,1993:20). Bu gelişme henüz sürmektedir ve bu nedenle stratejik yönetim metodolojisi de henüz gelişmektedir denilebilir. Stratejik yönetim alanında önemli çalışmaları bulunan John M. Bryson(1988:5)'a göre stratejik yönetim, bir organizasyonun ne yaptığını, varlık nedenini ve gelecekte ulaşmak istediği hedefleri ortaya kayan bir yönetim tekniğidir (Bryson,1988:5). Yönetim bilimi açısından başka bir araştırmacı, W.Barry (1986:10)'ye göre ise stratejik yönetim, bir organizasyonun gelecekte varmak istediği hedefleri ve bu hedefe nasıl ulaşılacağını gösteren süreci analiz eder (Barry,1986:10). Stratejik yönetim, stratejik planlamayı kaynakları örgütlenme, yürütme ve kontrol gibi diğer temel yönetim fonksiyonları ile bütünleştirerek örgütü müreffeh yarınlara götürür (Strategic Planning and Performance Measurement Handbook,1998:96). Kapsamlı bir tanımını yapmak gerekirse, stratejik yönetim, stratejilerin planlanması için gerekli araştırma, inceleme, değerlendirme ve seçim çabalarını planlanan bu stratejilerin uygulanabilmesi için örgüt içi her türlü yapısal ve motivasyonel tedbirlerin alınarak

yürürlüğe konması, daha sonra da stratejilerin uygulanmadan önce amaçlara uygunluk açısından bir defa daha kontrol edilmesini kapsayan ve işletmenin üst düzey kadrolarının faaliyetlerini ilgilendiren süreçler toplamıdır (Eren,2000:18). Uzun vadeli örgütsel amaçlara ulaşabilmek için örgüt ve çevresi ile üstün bir uyum sağlayacak stratejileri formüle etme ve uygulamada kullanılan karar ve eylemler bütünü olan stratejik yönetim vasıtası ile üst düzey yöneticiler örgütün geleceğine yön verirler (Daft,1994:217). Stratejik yönetimi, örgütün iç kaynakları ve yetenekleri ile dış çevrenin fırsat ve tehlikeleri arasında uyum sağlayacak faaliyetler olarak tanımlayabiliriz. Bu faaliyetler; örgütün zayıf ve üstün yönleri ile çevresel fırsatlar ve tehditlerin, rakiplerle ilişkileri de dikkate alınarak belirlenmesidir (Ergin,1992:10). Stratejik yönetim, örgütü değişen çevre şartlarına hızlı bir şekilde adapte ederek, örgütün sürekliliğini ve stratejik amaçlarına ulaşmasını hedefleyen bir yönetim şeklidir (Yozgat ve Duran, 2001). Bu yönüyle stratejik yönetim; açık vizyon ve strateji, üst yönetimin kararlılığı ve iletişim becerisi gibi kritik öneme sahip faktörlerin belirlenmesi ve gereği gibi yerine getirilmesi ile(Caulson ve Thomas,1992:89) örgütlerin varlıklarını korumalarına ve gelişmelerini başarılı bir şekilde sürdürmelerine olumlu katkılarda bulunabilecek bir nitelik taşımaktadır (Şahin,1992:1-2). Stratejik yönetim etkili stratejiler geliştirmeye, uygulamaya ve sonuçlarını değerlendirerek kontrol etmeye yönelik kararlar ve faaliyetler bütünüdür. Stratejik yönetim süreci ise özel bir karar alma veya problem çözme süreci olarak düşünülebilir. Dolayısı ile stratejik yönetim genel bir yaklaşımla planlama, uygulama ve değerlendirme safhalarından meydana gelir. Sürecin başlangıcını amaçların tespiti ve uygun stratejilerin geliştirilmesi oluşturur. Daha sonra bunların uygulanması ve sonuçlarının kontrol edilerek değerlendirilmesi yapılır. Ana hatları ile ortaya konan bu süreç aslında planlama, örgütlenme, yürütme, koordinasyon ve kontrol safhalarından oluşan genel yönetim sürecinin stratejik konular için kullanımınıdır. Bu safhalar uygulamada illa ki sınırlı ve sıralı olmayıp bir biri içine geçişli ve birbirini tamamlayıcıdır. Ancak sürecin iki boyutlu bir akış şeması olarak ele alınması ve süreci oluşturan aşamaların sırası strateji literatüründe genel kabul görmüştür (Dinçer,1991:34).

Stratejik yönetim kavramı, genel yönetim kavramından ayrı olarak düşünülmemelidir. Çünkü stratejik yönetim, genel yönetim sürecinin bir parçasıdır. Bununla birlikte stratejik yönetimin, üst düzey yöneticilerin ilgilendiği özel bir yönetim alanını kapsadığı söylenebilir. Yani stratejik yönetimde üst yöneticileri önemli

STRATEJİK YÖNETİM VE İŞLETME ANALİZİ İLİŞKİSİ: KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA

ve kritik bir değere sahiptir. Stratejik yönetim; uzun dönemli büyük sonuçlarla ilgili yönetim türüne bakar. Bu yönetim tipi, günlük olağan faaliyetler ile ilgili yönetim tipinden üstündür (Daniel,1992:100). Stratejik yönetim alanı birçok belirsizliği taşıdığından, yönetim fonksiyonlarına göre önceliklidir. Çünkü bu belirsizlikler çözümlenmeden başarı elde edilemeyeceği için faaliyete geçmenin bir anlamı olmayacaktır. Bu doğrultuda stratejik yönetim, çevresel belirsizliklerin oluşturduğu değişik sorun ve problemlere uyum sağlama ve değişimi yönetme olayıdır (Howe,1993:3-4). Stratejik yönetimde başarı büyük oranda üst düzey yöneticilerin vereceği etkin stratejik kararlara bağlıdır. Etkin (hızlı, doğru ve amaca yönelik) stratejik kararlar örgüt başarısını etkiler. Bununla birlikte stratejik kararların etkinliğini, karar süreci ve yöneticinin kontrolü dışında kalan çevresel faktörler, önemli ölçüde kısıtlayabilmektedir (Dean ve Sharfman,1996 :371-377).

Bu nedenle stratejik kararlarda çevresel faktörlere ait bilgilerin kullanılması gereklidir. Stratejik yönetim süreci genelde rasyonel ve bütünleşmiş bir planlama yaklaşımının sonucudur. Süreci oluşturan sıralı aşamalar aynı zamanda proaktif bir planlama felsefesini yansıtırlar. Bu yaklaşımın en önemli unsuru stratejik planlama ve yönetimin üç kapsamlı olması gereğidir. Kapsamlılık ise pek çok alternatifin ele alınması, pek çok hedefin sınanması, çeşitli sonuçların maliyet ve risklerinin değerlendirilmesi, yoğun bir şekilde veri toplama, objektif bir şekilde veri analizi ve ihtimal hesaplarını da içeren detaylı planların yapılması gibi faaliyetlerle karakterize edilebilir (Frederickson ve Mitchell,1984:401). Bu bütünleştirici planlama yaklaşımının yanı sıra, problem çözmeye odaklı (reaktif) ileriki adımların önceden belirlenmediği, her adımın sonucuna göre bir sonrakinin tasarlandığı uyumlaştırıcı araştırma yaklaşımı; sebep-sonuç ilişkilerine pek önem vermeyen sezgi yaklaşımı; başarı veya başarısızlığını etkileyen kritik örgütsel unsurları bulmaya odaklanan stratejik faktörleri belirleme yaklaşımı ve başarılı işletmelerin takibine dayanan taklit etme yaklaşımı gibi çeşitli stratejik yönetim yaklaşımları da mevcuttur (Dinçer,1998:36-38).

2.İşletme Analizi (İçsel Analiz)

2.1.İçsel Analizin Tanımlanması

Eren(2000:124)'e göre bir işletmenin analiz edilmesi ve değerlendirilmesi, işletmenin kimliğini ortaya koyma çabasıdır. Bu çaba, işletmenin faaliyetleri için rehberlik etme ve hatalarını düzeltme imkânı veren bir içe bakış olarak nitelendirilebilir. İşletmenin güçlü ve zayıf yönlerinin bilinmesi ve analiz edilmesi

yönetimin işletmenin amaçlarına uygun strateji seçimini kolaylaştıracaktır. Bu görevi yerine getirmek için işletmenin ana faaliyet konuları içinde bulunduğu endüstri ile sahip olduğu üstünlük ve yeteneklerini derinliğine incelemeyi gerekli kılmaktadır. Bu görev aynı zamanda planlama sistemlerinin hayati öneme sahip olan faaliyetlerinden sayılmaktadır (Eren,2000:124). İşletmenin analizi, çevre fırsatlarından yararlanmak ve tehlikelerden korunmak için bir firmanın hammadde, pazar, insan ve diğer kaynaklarını inceleyerek sahip olduğu gücü belirleme süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu süreç işletmenin neler yapmaya kabiliyetli olduğunu ve hangi kaynaklara sahip bulunduğu konusunda bilgi verir.

Bu bilgiler işletmenin ne yaptığını ve ne yapmayı arzu ettiğiyle ilgili bilgilerden farklıdır. Bu durumda işletmenin analiz edilmesi öncelikli olarak, onun güçlü ve zayıf yönlerinin ortaya konması ile ilgilidir. Çünkü işletmenin, yapılmakta olan faaliyetleri, kaynak ve kabiliyetlerinin hepsini yansıtmayabilir veya yapmayı arzu ettiği faaliyetler gerçek durumdan değil, yöneticilerin hayal gücünden kaynaklanabilir. Analiz etme çabası, ikinci olarak, mevcut faaliyetlerin ve işletmenin bulunduğu yerin belirlenmesini kapsar. Böylece işletmenin ne yapabileceği ile ne yaptığı arasındaki farkı tespit etmek mümkün olacaktır (Dinçer,1998:209).Her işletme yöneticisinin, işletmesinin gücünün ne olduğu ve neler yapabileceği konusunda belirli bir bilgi ve seviyeye sahip olduğu muhakkaktır. Ancak bu tür bilgi ve sezgilerin günümüzde oldukça karmaşık bir yapı arzeden işletmeler için yeterli olacağı söylenemez. İşletmeler büyüdükçe ve karmaşılaştıkça her şeyi bilmek, tam ve gerekli bir fikir sahibi olmak zorlaşmaktadır. Her şeye rağmen işletmeler küçük dahi olsa alışkanlıklar ve geçmiş tecrübeler yerine, şuurlu ve sistematik analizler yapmanın daha yerinde bir yönetim davranışı olduğu açıktır. Ayrıca işletmenin her zaman değerlendirmeye tabi tutulması onun hatalarının görülmesine ve düzeltilmesine fırsat veren bir araç olarak görülmelidir. Orta büyüklükteki bir işletmede dahi bazı işler, işletmeye yararlı olduğundan değil, eskiden beri yapıla geldiğinden dolayı yapılır. İşletmenin incelenmesi yöneticiye işletmeyi sistemli inceleme fırsatı verir (Pamuk ve Arkadaşları,1989).

2.2. İşletmede Analizin Yararları

Bir işletme bütün yönleriyle üstün veya zayıf olamaz. Ayrıca işletmenin her bölüm ve fonksiyonu da eşit özelliklere sahip olamaz. İşletmenin etkili olarak çalışabilmesi için bu parçalar arasında bir denge kurulmayabilir. Bazı işletmelerde

STRATEJİK YÖNETİM VE İŞLETME ANALİZİ İLİŞKİSİ: KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA

finansman fonksiyonu güçlü iken, bir başkasında pazarlama veya üretim daha güçlü kılınmış olabilir. Dolayısıyla, işletmenin üstün ve zayıf yönlerinin belirlenmesinin işletmeye önemli stratejik ve taktik bilgi sağlayacağı açıktır. Ayrıca işletmenin ciddi bir değerlemeye tabi tutulması, çevre ile arasındaki uyumu da kolaylaştıracaktır. Çünkü işletmenin sahip olduğu her üstünlük bir çevre fırsatı için uygun olmayabilir veya her fırsat aynı üstün özelliklere ihtiyaç göstermeyebilir. Bu durum zayıflık ve tehditler içinde geçerlidir. Diğer taraftan bir maliyetleri düşürme fırsatı, bir eğitim programı ihtiyacı, dağıtım kanallarında bir yenilik, karar verme sürecinde yeni bir kritik noktanın ortaya çıkması haberleşme sisteminde bir değişme gereği, bu analizle ortaya çıkabilir. Bütün bunlar ise yeni stratejilerin oluşturulmasında önemli hususlardır (Dinçer,1998:209).Stratejik yönetim açısından işletme ile çevresi arasındaki ilişki iki farklı noktada odaklanır. Çevre şartları ve örgütün kabiliyet ve kapasitesi arasında uygunluk sağlamasıdır. Çevre şartları, sürekli meydana gelen değişiklikler sebebiyle, işletmeyi ya bir fırsatla ya da bir tehditle karşı karşıya bırakmaktadır. Buna karşın, her işletmenin sahip olduğu kaynak ve kabiliyetlere bağlı olarak üstün ve zayıf yönleri bulunmaktadır. Bu nedenle her firmanın sahip olduğu veya olacağı güçlü ve zayıf taraflarını bilmesi teşhis etmesi ve arkasında kullanacağı politika ve stratejiler için analiz etmesi gerekmektedir (Nutt ve Backroff,1992:78).

2.3.İçsel Faktörlerin Açılımı ve Analizi

2.3.1.Üstünlük ve Zayıflıkların Rolü

İçsel analiz yapmanın anlamı organizasyonun kaynak olarak nelere sahip olup olmadığını ve yetenek olarak neleri yapabilir olduğunun ve neleri yapamadığının diğer bir deyişle üstünlük ve zayıflıklarının değerlendirilmesidir. Üstünlükler, organizasyonun sahip olduğu kaynaklar ve geliştirdiği yetenekler olarak, sürdürülebilir rekabet avantajının sağlanmasında ve geliştirilmesinde kullanılırlar (Coulter,2002:128).Organizasyonun sahip olduğu her üstünlük, sürdürülebilir bir rekabet avantajı potansiyeli sağlamayacak olmasına rağmen, organizasyonun üstünlükleri ile titizlikle ilgilenilmeli ve temel rekabet silahı olarak güçlendirilmelidir. Zayıflıklar, organizasyonun sahip olmadığı veya yetersiz olan kaynaklar ve kabiliyetler anlamında, organizasyonu sürdürülebilir bir rekabet avantajı sağlamasını engeller. Eğer bunlar organizasyonun sürdürebilir bir rekabet avantajı geliştirmesine engel oluyorsa, bunların iyileştirilmesi (düzeltilmesi) gerekir. Bununla birlikte eğer bu zayıflıklar organizasyonun sürdürülebilir rekabet avantajı geliştirmesi gibi önemli

alanlarda değilse, bu zayıflıkların etkisi en aza indirgenmeye çalışılır, çünkü bütün organizasyonlar bu zayıflıkları ortadan kaldıracak kaynaklara sahip değillerdir (Porter,1985). Her düzeydeki organizasyon üyeleri şu sorularla sürekli uğraşıp durmalıdırlar: Benim sorumluluğum altında olan alanın üstünlükleri ve zayıflıkları nelerdir? Üst düzey performans sağlamak için stratejik anlamda bunları nasıl yönetmeliyim? İşletmenin iç kaynaklarının analizinde, yöneticilerin işletmesini veya bölümünü çok iyi tanıdığı ve dolayısıyla ek bir çalışmaya gerek olmadığı inancı oldukça önemli bir engel teşkil eder. Gerçekten de işletmeyi veya bölümü en iyi tanıyan kişiler, sorumluluğunu üstlenmiş yöneticilerdir (Dinçer,1998:209).

Her sorumlu işletme yöneticisinin işletmesinin neyi yapabileceği konusunda belirli bir fikre sahip olduğu söylenebilir. Ancak, bu yöneticilerin söz konusu sorunu incelemeye özel bir dikkat harcamaları da gerekmektedir. Bu konuda bilimsel bazı yol ve yöntemlerin mevcudiyetinden haberdar olanlar da oldukça azdır. İşletme büyüyüp faaliyetleri ve önemi arttıkça, herşeyi bilmek ve bunlar hakkında fikir sahibi olmak da zorlaşmaktadır. İşletme küçük olsa dahi bu konuda yöneticiler bilimsel yöntemlere dayalı bir analiz yapmak yerine alışkanlıklarına ve geçmiş tecrübelerine göre hareket etmektedirler (Eren,2000:125). İşletme içinde üst kademelere doğru çıkıldıkça beşeri ve mali kaynaklara verilen önem artmakta iken, alt kademelere doğru bölüm amaçları daha ön plana çıkmaya başlamaktadır. Bu ise, yöneticiler arasında farklı eğilimler doğurmaktadır (Dinçer,1998:209). Stratejik yönetimin temel amacı, örgütün kaynak ve kabiliyetleri ile çevre şartları arasında uyum sağlamaktır. Çünkü işletmenin amaçlarının gerçekleştirilmesi ve bunun için gerekli planların hazırlanması bu uyum sürecine bağlıdır. Çevre şartları, sürekli meydana gelen değişiklikler sebebiyle işletmeyi ya bir fırsatla ya da bir tehditle karşı karşıya bırakmaktadır. Buna karşın, her işletmenin sahip olduğu kaynak ve yeteneklere bağlı olarak üstün ve zayıf yönleri bulunmaktadır. İşletmenin analiz edilmesiyle ilgili çalışmalar yürütülürken aşağıdaki konular üzerinde durulmalıdır (Albanesse,1988:176);

-İşletmenin değerlendirilmesi, strateji geliştirme çalışmalarının sadece önemli bir ögesi olarak görülmelidir. Analizden maksat, stratejik amaçların belirlenmesinde yardımcı olacak bilgilerin toplanmasıdır.

-İşletmenin analizi ile dış çevrenin analizi birlikte ve bir bütünlük içinde ele alınmalıdır. Gerçekten karşılıklı bağımlılık sebebiyle birbirinden tam olarak ayırdetmeye imkân yoktur. Ancak her iki temel ögenin birlikte incelenmesi, daha

STRATEJİK YÖNETİM VE İŞLETME ANALİZİ İLİŞKİSİ: KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA

geçerli sonuçlar verecektir. Çünkü işletmenin herhangi bir konudaki üstünlüğü, çevre şartlarıyla uyum içinde olduğu için üstünlüktür.

-İşletmenin analizi bir amaç değil araçtır.

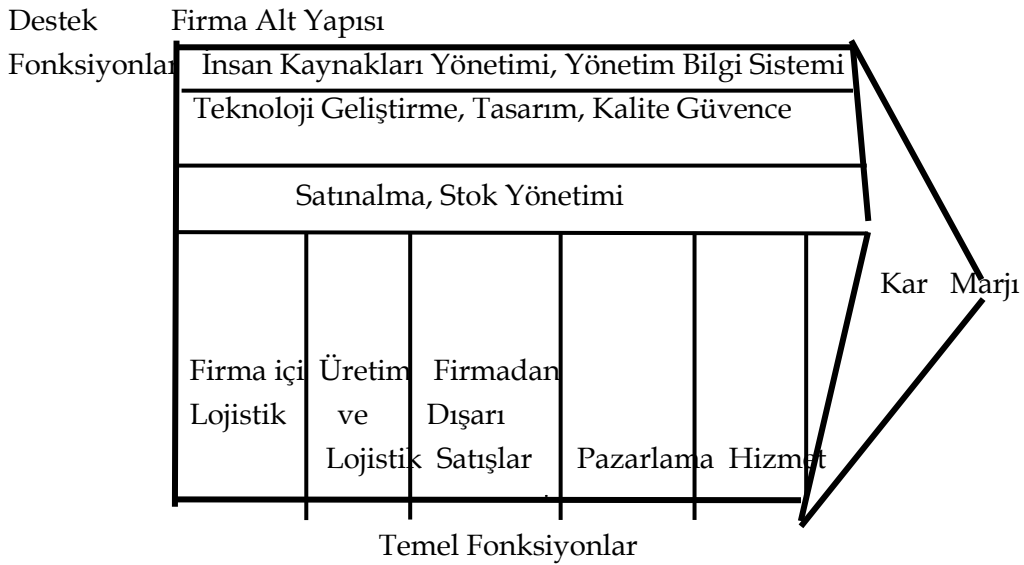
-Analizde kullanılacak ölçü ve kriterler, mümkün olduğu kadar açık ve objektif olmalı ve yöneticilerin algılamaları ise karıştırılmamalıdır.

-Bu analiz, her işletmenin kendi özelliklerine uygun olmalıdır. Bütün işletmeler için geçerli bir tek analiz ve çalışma yöntemi yoktur.

2.3.2. Bir İçsel Analizin Yapılma Nedenleri ve Yöntemleri

2.3.2.1. Değer Zinciri Analizi

Her organizasyon faaliyette bulunduğu işi gerçekleştirilmesini sağlayan organizasyonel rutinelere ve süreçlere sahiptir. Bu aktivitelerin her birisi değişik düzeylerde tüketici değeri ve organizasyonel maliyetin üzerinde olmasıdır (Porter,1985,B.2). Burada değer zinciri kullanılarak, organizasyonun aktivitelerini kullanarak tüketici değeri yaratma yeteneğini değerlendirmeye çalışılmaktadır. Diğer bir deyişle, bu alanlarda organizasyonun üstünlükleri ve zayıflıkları nelerdir? Değer zinciri analizinin önemli noktalarından biri, organizasyonun tesadüfi bir şekilde bir araya gelmiş makine, insanlar ve paradan farklı bir şey olduğunun anlaşılmasıdır.

Şekil 2.1. Porter'in Tanımladığı Değer Zincirinde Temel ve Destek Faaliyetler

Kaynak: Porter,1985:33-35

Bu kaynaklar tüketici veya kullanıcı tarafından değer verilen ürün/hizmet üretecek şekilde organizasyonda belli bir rutin/sistem haline dönüştürülmezse hiçbir anlam ifade etmeyeceklerdir. Diğer bir deyişle, bu yetenekler belirli aktivitelerin ve bu aktiviteler arasındaki koordinasyonun (ilişkilerin) yönetiminin sonucu rekabet avantajını ortaya çıkarmaktadır (Coulter, 2002:145). Bir işletmenin sahip olduğu avantajları sağlayan kabiliyetleri elde etmek için değer zincirlerini incelemeleri gerekir. İşletmeye bütün olarak bakmadan rekabet avantajı anlaşılabilir. Çünkü maliyet avantajı; düşük maliyetli fiziksel dağıtım, çok verimli seri üretim veya çok iyi bir satış gücü kullanılarak sağlanabilir. Aynı şekilde farklılaştırma avantajı da yüksek kaliteli hammadde temininden olabileceği gibi çok iyi ürün dizaynından da kaynaklanabilir. İşte değer zinciri analizi işletmeye farklılaştırma ve maliyet avantajının nedenlerini anlama imkânı sağlar. Fakat işletmenin sadece kendi değer zincirini analiz etmesi yetmez. İlişki içerisinde bulunduğu işletmelerin değer zincirini de bilmesi gerekir. Çünkü kendi ürünü alıcıların değer zincirinin bir elemanı olmaktadır. Diğer taraftan rakiplerinin değer zincirine de dikkat etmesi gerekecektir. Zira rakiplerin değer zinciri arasındaki fark rekabet avantajının temel kaynağıdır (Porter,1985:33-35).

Hangi organizasyon olursa olsun yaşamını devam ettirmek istiyorsa tüketicilere (alıcılar, müşteriler) ihtiyaç duyacaktır. Hatta kar amacı taşımayan organizasyonlar bile hizmetleri kullanacak veya ürünlerini satın alacak tüketicilere ihtiyaç duyarlar. Değer zinciri analizinin ardındaki ön şart şudur ki tüketiciler satın aldıkları veya edindikleri mallar veya hizmetlerden belirli değerleri isterler (talep ederler) sadece bu tüketici değerimidir? Tüketici değeri üç büyük kategoriden ortaya çıkmaktadır: ürün emsalsiz ve farklıdır, ürünün fiyatı düşük tutulmuştur veya firma tüketicinin özel ihtiyaçlarını kısa zamanda cevaplayabilecek bir yeteneğe sahiptir. Değer sağlama konusunda organizasyonun yeteneğini değerlendirmek isteyen stratejik karar vericiler organizasyonun faaliyetlerinin tüketici değeri yaratmaya ne tür katkılarda bulunduğuna bakmalıdırlar. Bu değer zinciri, analizinin başlangıcıdır. Değer zinciri, organizasyonun bütün fonksiyonel aktivitelerinin ve bunların ne kadar iyi tüketici değeri yarattıklarının incelenmesi ile ilgili sistematik bir süreçtir (Porter,1985).

Porter, stratejik kabiliyeti anlayabilmek için işe bağımsız değer aktivitelerinden başlanmasını önermektedir. Temel aktiviteler beş gruba bölünebilir; iç lojistik, süreçler, dış lojistik, pazarlama ve satış, servis.

STRATEJİK YÖNETİM VE İŞLETME ANALİZİ İLİŞKİSİ: KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA

-İç lojistik; Ürün/hizmet için kullanılan girdilerin alınması, depolanması ve dağıtımını ile ilgili aktivitelerdir. Bu materyallerin idaresi, stok kontrol, taşıma vb aktiviteleri içerir.

-Süreçler; Değişik girdilerin nihai ürün veya hizmete dönüştürülmesidir. Mekanizasyon, paketleme, montaj, test vb. gibi.

-Dış Lojistik; Ürünün toplanıp, depolanıp, tüketicilere dağıtımındır. Maddi mallar için bu depolama, materyallerin idaresi, taşıma vb. olacaktır. Hizmet konusunda ise bu, eğer belirli bir yerde yapılıyorsa tüketicilerin hizmete getirilmesi ile ilgili düzenlemeler olacaktır.

-Pazarlama ve satış; Kullanıcıların ürün/hizmetten haberder olmaları ve bunları alabilme imkânına sahip olmalıdır.

-Servis; Ürünün/hizmetin değerini artıran kurma, tamir, eğitim ve yedek parça aktiviteleridir.

Bu temel aktivitelerin her biri destekleyici aktivitelerle irtibatlandırılabilir. Bunlar dört gruba bölünebilir:

-Tedarik; Bu temel aktiviteler için gerekli olan çeşitli girdilerin temin edilmesi sürecidir. Bu organizasyonun birçok bölümünde gerçekleşmektedir.

-Teknoloji geliştirme; En basit teknik bilgi (Know-how) dahi olsa bütün aktiviteler bir teknolojiye sahiptirler. Temel teknolojiler doğrudan ürünle (ürün dizaynı ile ilgili araştırma-geliştirme gibi) veya belirli bir kaynak ile (hammadde geliştirilmesi gibi) ilgili olabilir.

-İnsan kaynakları yönetimi; Bu bütün temel aktivitelerden daha önemli bir aktivitedir. Organizasyona eleman sağlama yönetimi, eğitimi, geliştirilmesi ve ödüllendirilmesini kapsar.

-İç yönetim mekanizması; Planlama, finans, kalite kontrolü, bilgi yönetimi vb aktiviteler organizasyonun temel aktiviteleri yerine getirmelerinde son derece önemlidir. İç yönetim mekanizması, organizasyonun kültürünün devamlılığını sağlayan yapılar ve rutinleri de kapsamaktadır.

Burada öğrenilmek istenilen bu aktivitelerin neler olduğu ve organizasyonun bunları ne kadar yaptığıdır. Bunlar organizasyonların üstünlüklerini ve zayıflıklarını değerlendirmesi için bilinmesi gerekenlerdir. Destek aktiviteleri (faaliyetleri) temel aktiviteler için destek sağlarken birbirlerini de desteklerler. Değer yaratan asıl unsur temel aktiviteler olduğu için temel aktivitelerin son derece önemli olduğu düşünülür ama destek aktiviteleri olmadan temel aktivitelerin performans göstermesi mümkün

değildir. Örneğin bir şirketi etkili bir insan kaynaklarına sahip olmazsa, çalışanlarının öğrenme materyalleri üretmeleri ve önemli müşteri hizmetleri ortaya koymaları sağlayamayacaktır. Eğer çalışanlar bunu sağlayamazsa, tüketiciler için değer yaratamayacaklar, tüketiciler de ürünü satın almak istemeyecek sonuç itibarıyla organizasyonel performans zarar görecektir. Destek aktivitelerdeki üstünlük ve zayıflıklar nasıl değerlendirilecektir? Organizasyonun temel ve destek faaliyetlerini değerlendirerek onun kaynak ve kabiliyetlerini (kaynakların iş rutinleri ve süreçlerde nasıl kullanıldığı) ile üstünlük ve zayıflıkları hakkında oldukça iyi bir resim elde edilebilir. Bu aktivitelerden herhangi birisi rakiplerden daha etkili ve verimli şekilde yapan bir organizasyon rekabet avantajı sağlamalıdır (Coulter, 2002:131).

Ürün geliştirmeden nihai ürün/hizmetin tüketiciye ulaştırılmasına kadar bütün aktivitelerin tek bir organizasyon tarafında yerine getirilmesi hemen hemen bütün endüstrilerde nadir görülen bir durumdur. Genellikle daha geniş çaplı değer sistemlerinde uzmanlaşmış rol ve organizasyonun bir bölümü ürün ne hizmetleri ortaya koymaktadır. Organizasyonun stratejik kabiliyetini anlamaya çalışırken organizasyonun sadece içine bakmamak gerekir. Değer yaratmanın önemli bir kısmı tedarik ve dağıtım zincirinde gerçekleşir ve bütün bu süreç analiz edilmeli ve anlaşılmalıdır. Örneğin, kullanıcıya ulaşan bir otomobilin kalitesini etkileyen aktiviteler sadece üretim biriminde gerçekleşmemektedir. Parçaların kalitesi ve dağıtımçıların performansı da buna etki etmektedir. Bir organizasyonun değer zincirine dâhil olan bir aktivitenin diğer organizasyonların performanslarını etkilemesi son derece önemli bir yetenek ve rekabet avantajı kaynağıdır (Porter,1985). Değer zinciri analizi tekniğinin avantajı tüketici değerini ve organizasyonun tüketici değeri yaratmak için bu temel ve destek aktivitelerini nasıl yerine getirdiğini vurgulamasıdır. Bununla birlikte bu teknik organizasyonun üstünlük ve zayıflıklarını değerlendirmek için bir ölçüde şaşırtıcı ve karmaşık gelebilir çünkü organizasyonun iş aktiviteleri her zaman tam olarak temel ve destek aktiviteler çerçevesine oturmaz. Bu yüzden dolayı bazı karar vericiler diğer bir yaklaşım olan içsel denetimi kullanmayı tercih ederler (Coulter, 2002:135).

2.3.2.2.İçsel Denetim Yaklaşımı

Organizasyonel üstünlük ve zayıflıkları değerlendirme ile ilgili diğer bir yaklaşım organizasyonel fonksiyonların içsel denetimini kullanmaktır. Değer zinciri

STRATEJİK YÖNETİM VE İŞLETME ANALİZİ İLİŞKİSİ: KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA

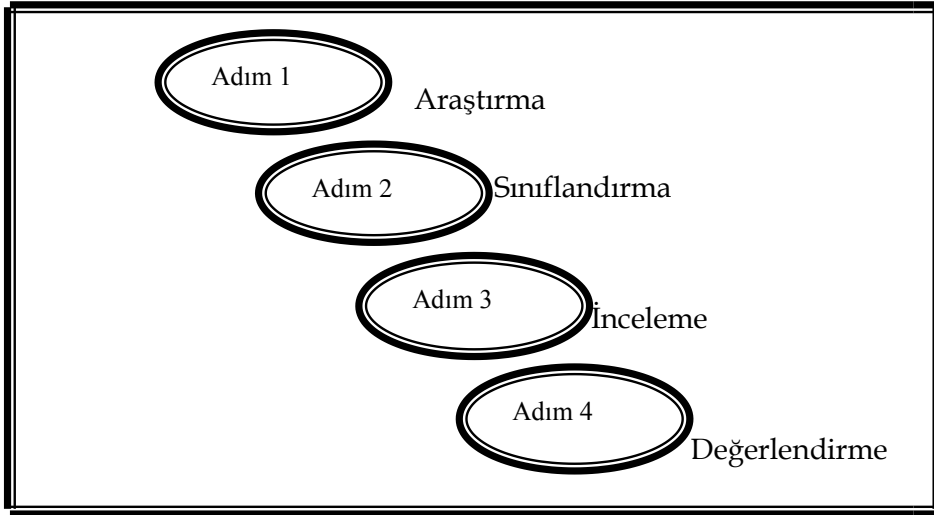
yaklaşımının temelinde (başlangıç noktasında) olduğu gibi bu yaklaşımın hareket noktası her organizasyon tüketiciye ihtiyaç duyar ve bunlar için değer yaratarak rekabet avantajı sağlar. İçsel denetim yaklaşımı her organizasyonun yerine getirmek zorunda olduğu fonksiyonlarla işe başlar. Sürdürülebilir rekabet avantajının arayışında bu fonksiyonlar ya son derece iyi veya son derece kötü bir şekilde yerine getirilirler. İşletmelerin üstünlük ve zayıflıkları ile ilgili durumunun tespiti için bu fonksiyonların ne kadar iyi yapıldığına bakılmalıdır. İçsel denetim yaklaşımının finansal denetim kavramı ile belli bir aşinalığı vardır. Bu basit anlamda firmanın finansal kayıtlarının ve süreçlerinin incelenmesidir. İçsel denetim de organizasyonun dâhilindeki fonksiyon alanlarının titiz bir şekilde değerlendirilmesidir. Finansal denetime benzemesine rağmen, sadece finansal boyutlar üzerine odaklanmaz. Stratejik karar vericiler, farklı fonksiyonlar perspektifinden, organizasyonun kaynaklarını ve kabiliyetlerini içsel denetimi kullanarak değerlendirirler. Farklı fonksiyonlar yerine getirmek zorunda oldukları aktiviteler için gereken kaynaklara sahipmidirler? Yapmak zorunda oldukları bu aktiviteleri ne kadar iyi yapmaktadırlar? Yetenekleri nelerdir? (Duncan, Ginter ve Swayne,1998:6-16). İçsel denetim hangi temel organizasyonel fonksiyonları incelemelidir?

Organizasyonlar genel olarak altı fonksiyon alanıyla karakterize edilirler. Finans ve muhasebe, yönetim (insan kaynakları yönetimi ve diğer yönetim alanlarını kapsar), üretim-operasyonel, pazarlama, araştırma ve geliştirme ve bilişim sistemleri. Bu değerlendirmede, kullanılabilir kaynaklar ve eksik olan kaynaklar ve her bir fonksiyon alanının organizasyonel rutin ve süreçlerin performansı üzerine yoğunlaşır. Organizasyonun fonksiyonel aktivitelerini analiz etmede kullanılan içsel denetim son derece basittir. Bu analiz organizasyonun hangi fonksiyonu olursa olsun ona uygulanabilir. İçsel denetimin organizasyonel fonksiyonların değerlendirilmesinde kullanımının temel amacı, bu fonksiyonların hangi şekilde (iyi veya kötü) yapıldığını belirlemek ve bu aktivitelerin yerine getirilmesi için gereken kaynakların belirlenmesidir. Bu yaklaşımın eksik bir yanı ise fonksiyonel alanlar üzerinde yoğunlaşmasına rağmen bu fonksiyonların rekabet avantajının kazanılmasında önemli olup olmadığının gözardı edilmesidir (Coulter, 2002:135).

2.3.2.3.İçsel Çevre Analiz Sürecini Kullanma

Stratejik karar vericiler, dışsal analiz yaptıkları gerçekleşen trendleri ve değişimleri en ince ayrıntısına kadar öncelikle gözden geçirmekte sonra da

değerlendirmektedir. Eğer aynı ayrıntılı analiz organizasyonun içsel çevresine uygulanırsa ne olur? Stratejik karar vericiler için etkili bir analiz aracı olabilir mi olamaz mı? İçsel çevre analizi süreci, organizasyonun içsel aktivitelerinin değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürer. Bunu yaparken öncelikle üstünlük ve zayıflıkların gözden geçirilmesi, yetenekler ve kaynaklar bağlamında bu üstünlük ve zayıflıkların kategorize edilmesini bu üstünlüklerin rekabet avantajı oluşturma potansiyelinin araştırılmasını ve son olarak rekabetle ilgili bu yeteneklerin uygun rekabet stratejisinin geliştirilmesi için kullanılmasını değerlendirmeyi kapsar. Şekil 2-2 bu adımları göstermektedir. Bu yaklaşımın temel özelliği organizasyonel üstünlük ve zayıflıklarla uygun rekabet avantajı geliştirme arasında bağlantı kuruyor olmasıdır. Amacı stratejik karar vericilere sadece organizasyonun fonksiyonel aktivitelerinin incelenmesini yapmaktan ziyade, üstünlük ve zayıflıkların stratejik önemi üzerinde düşünmeyi yönlendirmek istemesidir (Duncan, Ginter ve Swayne,1998:6-16).

Şekil 2.2. İçsel Çevresel Analiz Süreci (Kaynak: Duncan, Ginter ve Swayne, 1988:6-16)

Bu yaklaşımdaki ilk adım organizasyonun temel ve destek aktiviteleri ile ilgili üstünlük ve zayıflıkları gösteren ayrıntılı listelerin çıkarılmasıdır. Firmanın neleri iyi yaptığına bakılması hangi alanlarda iyileştirmeler yapılması gerektiğini incelemeyi gerektirir. Bununla birlikte üstünlük ve zayıflıkları üstünkörü bir şekilde tanımlamak yetmez. İkinci adımda stratejik karar verici kaynaklar ve yetenekler bağlamında da temsil edilen üstünlük ve zayıflıklara daha bir ayrıntılı şekilde bakmak ve bunların

STRATEJİK YÖNETİM VE İŞLETME ANALİZİ İLİŞKİSİ: KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA

rekabet avantajı sağlama potansiyelleri olup olmadığına karar vermelidir. Önemli kaynaklar ve yetenekler bağlamında organizasyonel üstünlükler ve zayıflıklar değerlendirilir değerlendirilmez üçüncü adım bu faktörlerin nasıl katma değer yarattıklarının incelenmesidir. Son olarak dördüncü adımda rekabet açısından ilgili kaynaklar ve yeteneklerin sürdürülebilir rekabet avantajına temel oluşturup oluşturmayacağına değerlendirilmesidir (Duncan, Ginter ve Swayne, 1998:6-16). İçsel analizle ilgili iki yaklaşımda da organizasyonun içsel temel ve destek aktiviteleri ile organizasyonun fonksiyonel alanlarının değerlendirilebileceği ileri sürülmektedir. Bu yaklaşımda, rekabet avantajı sağlayabilecek muhtemel önemli üstünlükleri ve önemli zayıflıkların ortaya çıkartılmasıyla ilgili hataların düzeltilebileceğini varsaymaktadır. Bu anlamda, içsel denetim, organizasyonel stratejilerin formüle edilmesi, uygulanması ve değerlendirilmesi ile ilgili büyük resmin parçasıdır (Coulter, 2002:135).

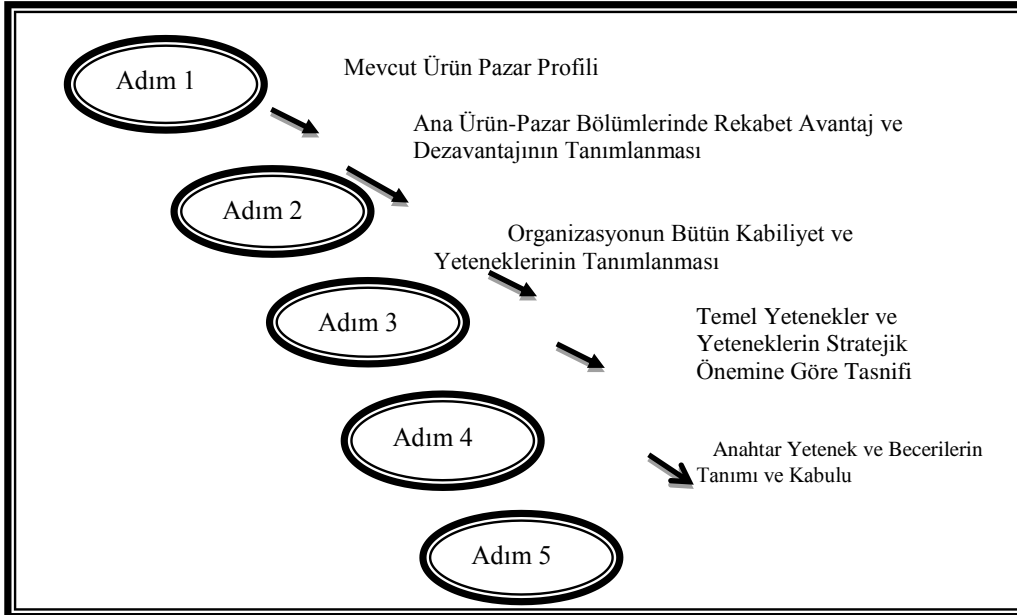
2.4. İçsel Analizle Yetenekleri Değerleme Profili

İçsel analizle ilgili kabiliyetleri değerlendirme profili yaklaşımı çevre analiz sürecine benzemesine rağmen ki aynı onun gibi organizasyonun üstünlük ve zayıflıklarının ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmesini içerir. Farklılığı ise sadece organizasyonun kabiliyetlerine yoğunlaşmasıdır. Stratejik karar vericilerin organizasyonun ayırt edici yeteneklerini tespit etme ve değerlendirme ile ilgili sınırlı seçenekleri olduğundan dolayı bu yaklaşım geliştirilmiştir (Marino, 1996:40-51).

Yeteneklerin analizi son derece komplekstir. Çünkü bunlar kombine ve koordineli bir şekilde organizasyonun temel iş ve süreçleri ve rutinlerinde kullanılan kaynaklardan doğmaktadır. Kabiliyetler, organizasyonel fonksiyonlar veya değer yaratıcı temel ve destekleyici aktiviteler gibi kolaylıkla tespit edilemez. Bununla birlikte, yeteneklerin kompleksli doğası bunların rakipler tarafından taklit edilmesini zorlaştırmaktadır. Bu da yetenekleri iyi bir sürdürülebilir rekabet avantajı kaynağı yapmaktadır. Bundan dolayı, organizasyonun ayırt edici yeteneklerinin belirlenmesi için bazı kılavuzlara ihtiyaç vardır. Yetenekleri değerlendirme profilinin sağladığı budur (Marino, 1996 :40-51). Yeteneklerin değerlendirilmesi iki aşamadan oluşmaktadır. Birincisi, ayırt edici yeteneklerin belirlenmesi, ikincisi, bu ayırt edici yeteneklerin geliştirilmesi ve kaldıraç etkisinin kullanılması (Marino, 1996:40-51). Birinci aşama iki stratejiyi geliştirme konusunu incelemektedir.Şekil 2.2 ayırt edici yeteneklerin belirlenmesi ile ilgili birinci aşamadaki basamakları göstermektedir. Ayırt edici yetenekler üst düzey müşteri değerine katkıda bulunmak ve tüketicilere gerçek

anlamda fayda sağlamalıdır. İkincisi bunların rakiplerce taklidi güç olmalıdır. Üçüncüsü ayırt edici yetenek organizasyon tarafından değişik şekillerde kullanılabilir.

Organizasyonel yeteneklerin değerlendirilmesi ile ilgili ilk adım -mevcut ürün /pazar profilinin hazırlanması organizasyon ile tüketici arasındaki karşılıklı etkileşimi vurgular. Bu adımda işletmenin ne sattığını, kime sattığını, müşterilerin değer ve arzu ettiği faydaları sağlayıp sağlamadığını belirlemeye çalışır. Bunun yapılabilmesi için belirli ürünler ve pazarlar, her bir ürün-pazar bölümündeki belli başlı rakipler ve satış büyüme oranları, pazar payı, rekabet pozisyonu her bir ürün pazar bölümünün satış ve kazançlara katkısı gibi performans ölçütleri konularında bilgiye ihtiyaç duyulur.

Şekil 2.2. Tanımlanan Ayrıcalıklı Organizasyonel Yetenekler (Kaynak: Marino,1996:40-51)

Mevcut ürün ve pazar profilini çıkardıktan sonra ikinci adım, rekabet avantajı kaynaklarını ve temel ürün Pazar bölümlerindeki dezavantajları belirlemektir. Müşterilerin mallar yerine neden kendi ürün ve hizmetlerini tercih ettikleri belirlenir. Bu değerlendirme belirli maliyet, ürün ve hizmet özellikleri konusunda bilgiyi kapsar. Bu özelliklerin neler olduğunun tespit edilmesi gerekir (Marino,1996:40-51). Tüketici herhangi bir ürünü satın aldığı zaman, aslında onlar kendi ihtiyaçlarını tatmin edecek

STRATEJİK YÖNETİM VE İŞLETME ANALİZİ İLİŞKİSİ: KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA

bir takım özellikler paketini satın almaktadırlar. Bu özellikler ürüne ve pazara göre değişir. Örneğin kamera müşterileri resmin berraklığı, kamera hızı, kameranın büyüklüğü veya fiyatı gibi özelliklerle ilgilenebilirler. Havayolu müşterilerini belli bir havayolu şirketinin uçuş güvenliği, kalkış-varış saatlerine sıkı sıkıya uyması, müşteri servisi, yemek, kalkış-varış zamanlarının uygunluğu ve fiyat konuları için tercih edebilirler. Belli bir bölgedeki sanatseverler bir tiyatro performansını oyunla çok ilgili olduklarından, oyundaki sanatçılardan veya bilet fiyatlarından dolayı seçebilirler (Kotler,1996:195). Bu adımlar tüketicilerin firma ürünlerine değer atfettikleri özellikleri ve bu özelliklerin firmaya rekabet avantajı veya dezavantajı sağlayıp sağlayamadığını belirlemeye yönelik çalışmalardır. Bu bilgilerle birlikte firma hangi organizasyonel yeteneklerin rekabet avantajı sağlayıp sağlamadığını ortaya çıkarmaya hazır demektir. Üçüncü aşama organizasyonel kabiliyetleri tanımlamaktır. Kabiliyetleri tanımlamak için organizasyonun değişik birimlerdeki kaynakları, yetenekleri, becerilerin yakından incelemesi gerekir. Değişik organizasyonel kaynaklar ve organizasyonel süreçlerle ilgili bilgi son derece önemli bir adımdır. Bu tüketiciye en iyi değer ve faydayı sunabilmek için, stratejik karar vericilere neler olduğunu (neler olması gerektiğini) anlamaya zorlar. Hatta kar amacı taşımayan işletmelerdeki stratejik karar vericiler bile hangi organizasyonel kaynakların ve organizasyonel rutin ve süreçlerin tüketicileri onların ürünleri ve programlarını desteklemek ve fikren yardımcı olmak konusunda yönlendirdiğini bilmeleri gerekir. Bu belki de yetenekler profilindeki adımların en önemlisidir. Fakat bu belki de en önemli bilgiyi sağlar çünkü sorunun özünü ilgilidir.

Dördüncü adım bu temel yetenekler ve bu yeteneklerin stratejik önemlerine göre tasnif edilmesini içerir. Diğer bir deyişle, organizasyonun geleceğini inşa etmek adına bu kabiliyetlerin hangisi daha önemlidir? Yeteneklerin stratejik önemi şu üç kriter açısından değerlendirilmelidir. Yetenekler görünür bir tüketici faydası sağlamakta mıdır? Yetenekler rakipler tarafından taklit edilmesi güç müdür? Yetenekler farklı pazarlara girme imkânı sağlıyor mu? Bu analiz firmanın organizasyonel kabiliyetlerin stratejik önem düzeylerinin farklı olduğu ortaya koyar. Stratejik açıdan en önemlileri listenin başına yerleştirilmelidir. Organizasyonel yetenekleri stratejik önemlerine göre tasnif etmek, stratejik karar vericilere, organizasyonun kritik üstünlük ve zayıflıkları hakkında ayrıntılı bir şekilde bilgi sahibi olma imkânı sağlar. Nihai adım temel yeteneklerin ve kabiliyetlerin tanımlanması üzerinde uzlaşılmasını içerir. Stratejik önem düzeylerine bağlı olarak, karar vericiler

organizasyonun temel yetenek ve kabiliyetlerini kolayca tanımlayabilirler. Burada güç olan bunların hangisinin kilit durumda olduğu konusunda uzlaşmaktır. Rekabet avantajı açısından bunların bazılarının diğerlerinden önemli olduğunu tespit etmeye çalışmak organizasyonun değişik bölüm ve birimlerine gelecekte yapılacak kaynak tahsisini ve desteği muhtemelen etkileyecektir. Bunun için organizasyon üyeleri belki bundan farklı şekilde etkilenecektir ama kilit kabiliyetler üzerinde uzlaşmaya varılması, yeteneklerin değerlendirilmesinde önemli bir adımdır. Bu kritik yetenekler üzerinde uzlaşmaya varılmadan sürdürülebilir rekabet avantajının stratejik anlamda yönetimi son derece güç olacaktır (Stevenson, 1967:51-68). Yeteneklerin değerlendirilmesi yaklaşımı, organizasyonun önemli stratejik yetenekleri üzerine eksiksiz bir analiz sağlamasına rağmen son derece karmaşık bir süreçtir. Bu yaklaşım üst düzey stratejik yöneticiler için daha faydalı gibi gözükmemektedir, çünkü çok sayıda organizasyonel rutinler ve süreçler arasındaki kompleks etkileşimler oldukları için son derece dar tanımlanmış belirli fonksiyonel alanlara rahatlıkla sığmazlar(Coulter,2002:135).

2.5.Organizasyonda Üstünlük ve Zayıflıkların Sınıflandırılması

İçsel analize yönelik her yaklaşım organizasyonun kaynaklar ve kabiliyetlerinin tanımlanmasında kullanılabilir. Organizasyonun temel ve destek aktiviteleri tarafından yaratılan tüketici değerinin analizi perspektifinden organizasyonun değişik fonksiyonel alanlarının denetimi perspektifi, organizasyonun üstünlük ve zayıflıkları ile rekabet avantajı arasındaki ilişki perspektifi, organizasyonun ayırt edici yeteneklerinin tespiti perspektifi gibi hangi yaklaşımla olursa olsun, organizasyonun kaynakları, iş rutinleri ve süreçleri hakkında ayrıntılı bilgi elde edilebilir. Bununla birlikte bu resmin sadece yarısıdır. Bu faktörler tanımlandıktan sonra fazlasının yapılması gerekir. Firma aynı zamanda her bir alanda organizasyonun üstünlüklerini ve zayıflıklarını değerlendirmek zorundadır. Güçlü noktalar nelerdir? Zayıf noktalar nelerdir? Sürdürülebilir rekabet avantajının kullanılabilmesi için hangi kaynaklar yetenekler zenginleştirilebilir? Hangi kaynak ve kabiliyetler eksiktir veya etkili şekilde kullanılmaktadır? Hangi yaklaşımdan elde ettikleri bilgiyle olursa olsun, stratejik karar vericiler organizasyonun değişik alanlarıyla ilgili bilgiyi analiz ederken bu tür değerlendirmek zorundadırlar. Hangi kaynak ve kabiliyetlerinin üstünlük ve zayıflığı veya hangilerinin sürdürülebilir rekabet avantajı kaynağı olduklarını belirlemek için

STRATEJİK YÖNETİM VE İŞLETME ANALİZİ İLİŞKİSİ: KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA

elbette ki bazı kriterler vardır (Stevenson,1967:51-68). Kaynak ve yeteneklerin üstünlük ve zayıflık olduğunu belirlemekte kullanılacak bir kriter geçmiş performans trendleridir. Bu kriter, finansal oranlar, üretim verimliliği istatistikleri, çalışanların üretim istatistikleri veya kalite kontrol standartlarını uygulamayla (bağlılıkla) ilgili veriler gibi herhangi bir organizasyonel performans ölçütü olabilir. Ölçülebilir olan herhangi bir organizasyonel alan bu trendlere bakılarak değerlendirilmelidir. Örneğin, pazar payı artıyor mu yoksa azalıyor mu? Likidite oranı düşüyor mu yükseliyor mu? İade edilen ürünler artıyor mu yoksa azalıyor mu? Çalışanların eğitimi tahmin edilen geri dönen ürün oranını azaltıyor mu?

Bu tür sayısal veriler organizasyonel üstünlük veya zayıflıkla ilgili göstergelere karşı kullanılabilirler. Performans trendleri, organizasyonun kaynak ve kabiliyet kullanımı hakkında önemli bilgiler sağlamalarına rağmen, performansın standartlara uygun olup olmadığını göstermezler. Bunun için organizasyonel üstünlük ve zayıflıkların değerlendirilmesi ile ilgili diğer bir kriter hedeflenen belirli performanslarla gerçekleşen performansları karşılaştırmaktır. Organizasyonel hedefler istenilen sonuçlarla ilgili ifadelerdir. Her organizasyon her düzeyde ve her organizasyonel alanda belirli hedeflere sahip olmalıdır. Bunlar belirli şartlar çerçevesinde organizasyonun başarmayı umut ettiği hedeflerdir. Bu hedefler organizasyonun vizyon ve misyonunun gerçekleştirilmesinde hangi kaynak ve kabiliyetlerinin nasıl kullanılması gerektiğini belirleyerek yön tayin ettiği için son derece önemlidir. Gerçekleşen performans hedeflenenle karşılaştırılarak üstünlük ve zayıflıklar değerlendirilebilir. Bu değerlendirme organizasyonun her bir dahili alanının nasıl bir performans gösterdiğini son derece iyi bir şekilde ortaya koyar. Bununla birlikte hedeflenen performansla gerçekleşeni karşılaştırmak veya performans trendlerine bakmak, bu üstünlük ve zayıflıkların sürdürülebilir rekabet avantajı potansiyellerinin geliştirilmesine katkıda bulunup bulunmayacağını belirlemek için yeterli olmayabilir. Bunu yapabilmek için firmanın rakiplerle birtakım karşılaştırmalar yapması gerekir. Buda üstünlük ve zayıflıkları ölçmek için kullanılan diğer bir kriterdir (Stevenson,1967:51-68).

Dışsal analizle ilgili yapılan çalışmalarda rakiplerin dikkate alınması konusu vardır. Ancak aynı zamanda içsel analizdede rakiplerin sadece ne yaptıkları değil, aynı zamanda bunu nasıl yaptıkları üzerine yoğunlaşmaktadırlar. Bu konu hakkında bilgi toplamak firmanın kendi organizasyonunun performansı ile ilgili bilgi toplamak kadar

kolay değildir. Bu bilgi dışsal bilgi kaynaklarındaki araştırmalar, basılı materyaller olabilir. Firmalar rakiplerle ilgili bilgiyi işletme veya diğer dergilerdeki makalelerden, kamu yayınlarından, meslek kuruluşlarının yazıları, profesyonel toplantılar, müşteri irtibatları hatta rakiplerin web sayfalarından da elde edilebilir. Burada önemli olan rakiplerle ilgili bilgi toplama yönteminin etik olup olmamasıdır. Rakipler hakkında bilgi yayınlamanın etik bir yönü olmamasına rağmen eğer rakibinin çöp atıklarında veya elektronik veri tabanına girerek bilgi elde edildiğinde etik endişesi ortaya çıkar. Buna rağmen kritik etik konularında kolaylıkla doğru ve yanlış cevabı vermek mümkün değildir (Western,1995 :22-23).

Organizasyonel üstünlük ve zayıflıkların değerlendirilmesinde kullanılacak son kriter, stratejik karar vericilerin ve danışmanların şahsi veya subjektif fikirlerinden yararlanmaktır. Bazen bir konunun zayıf ve güçlü yönleri hakkında bilgi elde etmenin en iyi yolu, konu ile doğrudan ilgili olanların şahsi görüşlerini elde etmektir. Belirli sayısal performans kriterleri kullanmak belirli bir fonksiyonel alanda nelerin olup bittiği konusunda gerçekçi bilgi sağlayamayabilir. Kaynaklar ve kabiliyetler her zaman sayısal ölçümler için yeterli olmayabilir. Organizasyon üyelerinin niceliksel fikirleri veya değerlendirmeleri üstünlük ve zayıflık alanlarının belirlenmesinde faydalı olabilir. Eğer organizasyonun herhangi bir birimi veya alanıyla çalışıyorsa dışarıdan bir danışmanın fikirleri nelerdir? Onlar üstünlük veya zayıflık olarak neyi görüyor? İçsel analiz, organizasyonun kaynakları, yetenekleri ve temel yeteneklerini belirleme ve değerlendirme süreci olarak tanımlanmaktadır.

Bu sürecin sonucunda elde edilenler organizasyonun belirli değerleri, becerileri, iş rutinleri ve süreçleri hakkında önemli bilgilerdir. Bir işletmenin belirli kaynak ve kabiliyetlere sahip olduğundan dolayı üstünlüklerinin veya zayıflıklarının neler olduğunu bilmesi gerekir. Stratejik açıdan önemli olan bu bilginin elde edilmesi içsel analizle olabilir. Fakat işin içyüzü ilgili bu bilgiye sahip olmak kendi kendine faydalı bir şey değildir. Asıl önemli olan bunun stratejik karar vericiler tarafından nasıl kullanıldığıdır. İçsel analizden elde edilen bilgiyi kullanarak stratejik karar vericiler, organizasyonun mevcut rekabet avantajı hakkında önemli kararlar alabilirler, rekabet avantajı potansiyeli ve nelerin rekabet avantajı potansiyelini engellediği konularında sağduyulu değerlendirmeler yapıp karar verebilirler. İçsel denetim ile elde edilen bilgi, organizasyonun çevresel şartlar hakkında elde edilen bilgiyle birleştirildiğinde

STRATEJİK YÖNETİM VE İŞLETME ANALİZİ İLİŞKİSİ: KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA

sürdürülebilir rekabet avantajı için gerekli uygulamaların alınmasına temel teşkil edecektir (Coulter, 2002:135).

SONUÇ

Strateji işletmeler için çok önemli etkin ve dinamik bir süreçtir. Bu süreç işletmenin değişen ve belirsizleşen iç ve dış çevresel şartlara karşı yapılan planların başarılı olmasında temel rol oynamaktadır. Çünkü strateji yeniliği, ilerlemeyi ve işletmenin çevre ile karşılıklı uyumunu sağlar. Strateji planlanan hedeflere ulaşmada başarılı olması için eldeki kaynakların en doğru kullanımını sağlayabilecek bir süreçtir. İşletme dünyası açısından strateji kavramı ilk defa Kenneth R. Andrews'un "The Concept of Strategy" adlı klasik kitabında geliştirdiği tanımla ortaya çıkmıştır. Andrews, stratejiyi bir şirketin yapma olanağına sahip oldukları yani örgütün güçlü ve zayıf yönleri ile çevredeki fırsatlar ve tehditler arasındaki uyum olarak tanımlamıştır (Montgomery, 2000:65). İşletme stratejisini ise, bir işletmenin yeteneklerini rekabet avantajına dönüştürmenin bir aracı olarak nitelendirmiştir (Andrews, 1971). Andrews, bir işletmenin neyi daha iyi yaptığına bakarak, farklılık yaratmasını sağlayabilecek yetenekleri belirlemeye çalışarak, rekabet avantajının çevresel fırsatlar ve işletmenin farklılık yaratma yetenekleri arasındaki ilişkiye bağlı olduğu sonucuna ulaşmıştır (Olalla, 1999:1). Pek çok işletme stratejiyi işletmenin seçilmiş müşterileri ve diğer pay sahibi grupları için, benzersiz değer seviyeleri oluşturmada kullanabileceği temel yetenekleri tanımlama ve geliştirme amacıyla geniş bir yönetim açılımını içeren bir süreç olarak görür (Long, Vickers ve Koch,1995:6). Günümüzde artık işletmelerde yapılan faaliyetler belli planlar doğrultusunda yapılmaya başlanmıştır. İşletmelerin planları ise ilk zamanlar yalnızca bütçelere bağlı ve kısa süreli planlar iken bir süre sonra bu planlar yetmemeye başlamış ve daha uzun süreli planlar yapılması ihtiyacı duyulmuştur. İşte günümüzde kullandığımız stratejik yönetim kavramı da bu ihtiyaçtan dolayı ortaya çıkmıştır (Hill ve Jones, 1994:62). İşletmenin dış çevresinin yarattığı fırsatlardan yararlanabilmesi ve getireceği kısıtlamalara karşı kendisini koruyabilmesi için güçlü ve zayıf yönlerini saptaması gerekir. İşletmenin güçlü ve zayıf yönlerinin incelenmesi, işletmenin kendi kendisini analiz etmesini ve sahip olduğu kaynakların envanterini çıkarmasıyla gerçekleşir. İşletmenin yapısı, kültürü ve kaynakları işletmenin güçlü ve zayıf yönleri konusunda fikir verir. Günümüzde firmalar artık pazarın büyük bölümünü kontrol etmelerine yardımcı olan ekonomik gücü eskisi gibi kullanamamaktadırlar. Bu nedenle rekabette sağladıkları pazar

paylarını elde tutmaları için daha fazla çalışmalarını gerektirmektedir. Bu süreç, şirketlerin yerel ve dünya ölçeğinde mevcut ekonomik ve stratejik değerlerini güçsüzleştirmektedir. Ve bu zayıflama sonucu pazara yeni rakipler girmesini engelleyecek ekonomik yaptırımlar uygulanamamaktadır. İşletmeler mevcut ürün ve hizmetlerle farklılaşan müşteri ihtiyaçlarını hem nitelik hem de teknolojik olarak karşılamakta zorlanmaktadırlar. Bütün bu gelişmeler işletmelerin karlılık düzeylerini ve rekabetçi konumlarını geliştirecek yeni ürün ve hizmetler geliştirmeye zorlamaktadır. Bu yeniliklerin geliştirilebilmesi ve başarılı olabilmesi için işletmelerin yeteneklerinin farkına vararak kendilerini rakiplerden farklılaştıracak bu yetenekler ile en iyi yaptıkları işler üzerine stratejiler geliştirmeleri gereklidir. Bunu n yapılabilmesi için işletmeler kendi iç kaynak ve yetenek bilgilerini geliştirmeye yardımcı olan içsel analiz tekniklerini uygulamalı ve ortaya çıkan yeteneklere uygun stratejilerle hareket ederek rekabet avantajı kazanmalıdır. Ancak bir işletmenin bazı yeteneklere sahip olması başarı için yeterli değildir, başarılı olunması için yeteneklere uygun stratejilerin oluşturulması gereklidir ve bu stratejilerin oluşturulmasında da yönetimin desteği ve rolü oldukça önemlidir. Çünkü işletmenin güçlü yönleri olan yeteneklerin ortaya çıkartılması konusunda gerekli çabayı gösteremeyen veya bu faaliyetleri yapabilecek yetenekten yoksun bir yönetim mekanizması yeteneklere uygun strateji seçiminde de başarılı olmayacaktır. Ayrıca doğru stratejinin oluşturulabilmesi işletme yeteneklerinin öğrenilmesi ile mümkün olabilir ve bu ise içsel analizin başarı bir şekilde uygulanması ile gerçekleşir.

KAYNAKÇA

- Albanese, R., Management, South Western Publishing Company, Cincinnati, Ohio, 1988.
- Andrews, K., The Concept of Strategy. Homewood, Dow Jones-Irwin, 1971.
- Ansoff, I., Strategic Management, The Mcmillan Press Ltd, London, 1984.
- Barry, W.B., " Strategic Planning Workbook for Public and Nonprofit Organizations", St Paul: Amberst Wilder Foundations, 1986.
- Brayson, J.M., Strategic Planning for public and nonprofit organizations, San Francisco, Jassay-Boss, 1988.
- Brown, S., " Manufacturing The Future- Strategic Resonance For Enlightened Manufacturing ", Pearson Education Limited, London, 2000.
- Caulson-Thomas, C., " Strategic Vision or Strategic con Rhetoric or Reality?", Long Range Planning, vol.25, n.1, 1992.
- Coulter, M., Strategic Management Factor, Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersey, 2002.

STRATEJİK YÖNETİM VE İŞLETME ANALİZİ İLİŞKİSİ: KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA

- Daft, R.K., Management, Forth Worth, Dryden Pres, 1997.
- Daniel, A.L., " Strategic Planning: The Role of The Chief Executive", Long Range Planning, Vol.2, 1992.
- Dean, W, Shofman, M.P., " Does Decision Process Matter? A Study of Strategic Decision Making Effectiveness", Academy of Management Journal, Vol. 39, no. 2, 1996.
- Dinçer, Ö., Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, 5.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1988,1991.
- Duncan,W.J, Ginter,P.M, Swayne,E., " Competitive advantage and internal organizational assesments", Anademy of Management Executive, August, 1988.
- Drucker, F.P., 21.Yüzyıl İçin Yönetim Tartışmaları, (Çev: İrfan Bahçivangil-Gülanay Garbon), Epsilon Yayınevi, İstanbul, 1999.
- Efil, İ., İşletmelerde Yönetim ve Örgütsel Davranış, Alfa Basım Yayım, Genişletilmiş 6. Baskı, Bursa, 1999.
- Eren, E., İşletmelerde Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, İstanbul,1997.
- Eren, E.,İşletmelerde stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, Beta Yayınları, 2000.
- Ergin, E., İşletme Politikası, Der Yayınları, İstanbul, 1992.
- Frederickson, J, Mitchell, T., " Strategic Decision Process: Comprehensiveness and Performance in an Industry With an Unstable Environment", Academy of Management Journal, 27(2), 1984.
- Hax, A.,"Defining The Concept of Strategy", Strategy Process, Content, Context-An International Perspective, ed.Bob de Wit-Ron Meyer, Minneapolis, West Publishing Company, 1994.
- Hill, C.W.L; Jones, G.R., Strategic Management, Houghton Mifflin Co, 3. Edition, U.S.A, 1995.
- Howe, S.W., Corporate Strategy, The Mcmillan Pres Ltd, Hong Kong, 1993.
- Jarillo, J.C., Strategic Networks: Creating the borderless organizations, Butterworth-Heinemann, 1993.
- Kotler, P., Marketing Management, 8rh.ed.(upper saddle rived),Prentice Hall, 1996.
- Kowamoto,N., Comment regarding Honda Motor Company, Fortune, February 22, 1993.
- Long, C, Vickers-Koch, M., Using core capabilities to create competitive advantage, Organizational Dynamics, vol.24, Issue1, Summer, 1995.
- Marino, K.E., "Developing consensus on firm competencies and capabilities", Academy of Management Executive, August, 1996.
- Mintzberg. H, Quin, J.B., The Startegy Process: Concepts, Contexts and Cases, Prentice Hall Inc, New Jersey, 1996.
- Montgomery, C.A ,Cynthia, A, Coolis, D.J., Şirket avantajı oluşturmak, Şirket Stratejisi, MESS Yayınları, No: 327, Haziran, İstanbul, 2000.

- Nutt,P.C, Backoff, R.W., Strategic Management of Public and Thid Sector Organizations; A handbook for Leaders, San Francisko:Vassey-Bass Public, 1992.
- Olalla, M.F., "The Resource-Based Theory and Human Resources", International Advances in Economic Research, c.5, February, 1999.
- Pamuk ve Ark., Uzun Dönemli Planlama, B.İ.Ü. Yayınları, İstanbul, 1989.
- Porter, M.E., "Competitive strategy : Techniques for analysis industries and 37. competitors" New York, The Free Press, 1980
-, Competitive Advantage: Creating and Suataining Superior Performance, NewYork: The Free Pres, 1985
-, "What is Strategy ?", Harvard Business Review, November- December, 1996.
- , " Strategic Planning and Performance Measurement Handbook", Arizona State Government, U.S.A, www.State.az.us, 1998.
- Stevenson, H.K.," Analysing Corporate Strengths and Weaknessess", Sloan Management Review, Spring, 1967.
- Şahin, M., "İşletmelerin Stratejik Yönetimi", Anadolu Üniversitesi Afyon İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yıllığı, 1992.
- Webby, R, Connor, M., Reengineerring The Corporation, Harper Business, NY, 1993.
- Wernerfelt, B, Montgomery,A.," What is an attractive industry?, Management Science 32, 1086.
- Western, K.," Ethical Spying" Business Ethics, September-October, 1995.
- Yozgat, U, Duran, F., " Strateji geliştirme sürecinde üst yönetim bilgi sistemleri kullanımı (Gıda sektörü araştırması), 9. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, İstanbul. 2001.

**AKADEMİSYENLERE GÖRE MESLEK YÜKSEKOKULLARINDAKİ SORUNLAR
VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ: CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ VE GAZİOSMANPAŞA
ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ***

Hamdi KARAKAŞ**-İbrahim ÇİDEM***

Öz

Ülke ekonomisinin hızla gelişmesi ve piyasa ihtiyaçlarının nitelikli iş gücüne yönelmesi ile birlikte birçok üniversite meslek yüksekokulu sayısını son yıllarda hızlı bir şekilde arttırmaktadır. Ancak bu hızlı artış çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu problemlerin tespiti ve çözüm önerileri sunulması için meslek yüksekokullarında çalışan akademik personelin görüşleri kritik öneme sahiptir. Bu çalışmanın amacı, meslek yüksekokullarında çalışan akademisyenlerin görüşleri çerçevesinde son yıllarda sayıları hızla artan meslek yüksekokullarının sorunlarının tespit edilmesi ve çözüm önerileri geliştirilmesidir. Araştırma, nitel araştırma türlerinden durum desenine uygun olarak yürütülmüştür. Veriler araştırmacılarca geliştirilmiş bağımsız kelime ilişkilendirme testi aracılığıyla toplanmıştır. Bağımsız kelime ilişkilendirme testinde akademisyenlerden meslek yüksekokullarında gözlemledikleri sorunlara ve bu sorunların çözüm önerisi geliştirmelerine yönelik kavramlar ortaya atmaları istenmiştir. Ulaşılan sonuçlar sorunlara etkili çözüm geliştirmede ve yapılacak yasal düzenlemelerde temel kaynak olarak görülebilir.

Anahtar Kelimeler: Meslek Yüksekokulu, Sorunlar, Çözüm Önerileri.

**PROBLEMS OF VOCATIONAL SCHOOLS AND SOLUTION SUGGESTIONS
FROM THE POINT OF VIEW OF ACADEMICIANS: CUMHURİYET UNIVERSITY
AND GAZİOSMANPAŞA UNIVERSITY CASE**

Abstract

Universities have been increasing the number of their vocational schools due to several factors such as rapid developing of economies, increasing in demand to qualified labor force. However, this increase brings with it various problems. The views of academic staff working in vocational schools have crucial importance in order to detect these problems ideally and offer solutions. This study aims to

* 18-20 Mayıs 2016 tarihleri arasında düzenlenen V. Ulusal Meslek Yüksekokulları Sempozyumu'nda sunulan "Akademisyenlerin Meslek Yüksekokullarındaki Sorunlara Bakışı ve Geliştirdikleri Çözüm Önerileri" başlıklı sözlü bildirinin makale formatındaki halidir.

** Öğr.Gör., Cumhuriyet Üniversitesi, Şarkışla Aşık Veysel Meslek Yüksekokulu, e-posta: hamdikarakas58@yahoo.com.tr

*** Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Niksar Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, e-posta: ibrahim.cidem@gop.edu.tr

identify the problems of vocational schools in accordance with the opinions of the academicians and to develop solution suggestions. Qualitative research methodology has been applied in the study. Data was obtained by free word-association test which was developed by researchers. The academicians were requested to list concepts about problems of vocational schools and their solution suggestions to these problems with free word-association test. In this respect, opinions of academicians about problems and solution suggestions could be the basis of developing efficient solutions and legal regulations.

Key Words: Vocational School, Problems, Solution Suggestion.

GİRİŞ

Kalkınmada sürdürülebilirliğin sağlanmasında en önemli unsurlardan birisinin beşeri sermaye olduğu bir hakikattir. Bu unsurdan en yüksek düzeyde fayda sağlamak için, beşeri sermayeye üstün bir donanım kazandırılmasına gerekmektedir (Kuşat, 2014:66). Bu nedenle kalkınmak ve gelişmek isteyen bir ülkenin daha nitelikli üretime ulaşabilmesi için üretim faktörlerinden emeği; yani insan kaynaklarının niteliğini de beklenen kalitede geliştirilmesi gerekmektedir (Nartgün ve Yüksel, 2009:190). Ayrıca son yıllarda küreselleşme ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler toplumsal yaşamı yeniden şekillendirmeye başlamıştır (Seyfi ve Soydaş, 2016:161) ve bunun sonucunda beşeri sermayenin kapasitesi ve becerileri de gelişmektedir. Buna bağlı olarak da eğitim, üretim ve istihdam ilişkilerinin önemi son dönemlerde daha iyi anlaşılmış ve başta endüstri olmak üzere tüm hizmet kesimleri için nitelikli ve becerili insan gücü yetiştirme sorunu önem kazanmıştır (Henden, 1996:64). Bununla birlikte Türkiye gibi hızla gelişen ülkelerde genç nüfusun da artmasıyla ortaya çıkan en önemli sorunlardan biri de vasıfsız iş gücü sorunudur. Bunun bir sonucu olarak bir takım toplumsal sorunlarla birlikte ülke ekonomisi de olumsuz yönde etkilenmektedir. Mesleki eğitimle birlikte nitelikli yetişmiş insan gücü, oluşabilecek bu olumsuzlukları azaltmakla beraber ülkenin ekonomisine, kaliteli mal ve hizmet üretimlerine de önemli katkılar sağlayacaktır (Sarıbyık, 2013:39).

Meslek yüksekokulları, ticaret, sanayi ve hizmet sektörlerinde ihtiyaç duyulan, alanlarında yeterli bilgi ve beceriyle donatılmış teknik elemanların yetiştirilmesi amacıyla kurulmuş yükseköğretim kurumlarından. Meslek yüksekokullarında verilen eğitimin amacı; bir taraftan artan yükseköğrenim talebini karşılamak ve eğitim imkânlarını artırmak, diğer taraftan ise ülkemizin gün geçtikçe değişen ve gelişen ihtiyaçlarına cevap verecek kalifiye ara eleman ihtiyacını karşılayabilecek bireyler yetiştirmektir (Göktürk vd., 2013:2). Bu yönüyle özellikle iş dünyasının (sanayi, ticaret ve hizmet sektörlerinin) beklentilerini karşılayacak nitelikli insan gücünün

Akademisyenlere Göre Meslek Yüksekokullarındaki Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Cumhuriyet Üniversitesi ve Gaziosmanpaşa Üniversitesi Örneği

yetiştirilmesinde meslek yüksekokulları çok büyük bir öneme sahiptir (Alkan vd., 2014:139).

Ülkemizde ekonominin hızla gelişmesi, iş gücüne yönelik talep artışı ve iş dünyasının nitelikli iş gücüne yönelmesi ile birlikte birçok üniversite meslek yüksekokulu sayısını son yıllarda hızla bir şekilde arttırmaktadır. Ancak bu hızlı artış çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir. Meslek yüksekokullarının yaşadıkları sorunların artmasıyla birlikte Türkiye'nin rekabet gücünün artırılması ve ekonomik olarak büyümesinde kendilerinden beklenen katkıları tam olarak karşılamaları mümkün değildir (Alkan vd., 2014:136). Türkiye'nin dünyanın en büyük on ekonomisinden birisi olma hedefine ulaşma noktasında yapması gereken önemli ödevlerinden birisi bu sorunları çözerek eğitim-istihdam ilişkisinin güçlendirilmesidir (Ceylan ve Erbir, 2015:100). Çeşitli küçük ve basit çözüme yönelik birtakım uygulamalarla, yükseköğrenim öğrencilerine verilen eğitim ve öğrenim kalitesinin artırılmasının ülke ekonomisine verimlilik açısından çok büyük etki yapacağı muhakkaktır. Piyasanın işgücü ihtiyacını karşılayacak öğrencilerin yeterli bilgi ve deneyime sahip olmasıyla milyonlarca iş saatinin bir kayıp olmaktan çıkıp bir kazanç dönüşmesi sağlanabilecektir (Ünver ve vd., 2009:755).

Meslek Yüksekokullarında yaşanan sorunların en iyi şekilde belirlenebilmesinde ve sorunlara karşı çözüm önerileri geliştirilmesinde meslek yüksekokullarında çalışan akademik personelin görüşleri önemli bir yere sahiptir. Çünkü bu okullarda çalışan akademik personeller, bir yandan eğitim-öğretim faaliyetlerini yürütürken bir yandan da sorunları birebir gözlemleyen ve çözüm yolları arayan en önemli paydaşlardır. Bu çalışmanın amacı, meslek yüksekokullarında çalışan akademisyenlerin görüşleri çerçevesinde son yıllarda sayıları hızla artan meslek yüksekokullarının sorunlarının tespit edilmesi ve çözüm önerileri geliştirilmesidir.

1. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ

Meslek yüksekokullarındaki sorunlara yönelik literatürde birçok çalışma yer almaktadır (Erdem, 1999; Ünver ve ark., 2009; Göktürk ve ark., 2013; Yücebaş ve ark., 2013; Alkan ve ark., 2014; Ceylan ve Erbir, 2015). Ancak meslek yüksekokullarında yaşanan sorunların akademik personelce kavramsal olarak ifade edilmesi ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirmelerine yönelik herhangi bir çalışmaya rastlanmamış olması bu çalışmayı özgün kılmaktadır. Aynı zamanda bu konuda meslek yüksekokullarında çalışan akademik personelin görüşleri araştırmacılarca önemli kabul edilmiş ve araştırmaya değer bir olgu olarak belirlenmiştir.

2. MATEYAL VE YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Bu araştırma, meslek yüksekokullarında çalışan akademisyenlerin görüşlerini ortaya koyan nitel araştırma yöntemlerinden durum desenine uygun olarak yürütülmüştür. Nitel araştırmalar, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin gözlemlendiği araştırmalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2011:39). Nitel çalışmalarda durum deseni, bir olayın yoğun şekilde çalışılması ve olaylara farklı bakış açıları kullanılarak incelenmesidir (Glesne, 2012, 30: Büyüköztürk vd., 2012: 249). Bu çalışmada da meslek yüksekokullarında var olan sorunlar ve bu sorunları çözmeye yönelik geliştirilen çözüm önerileri akademisyenlerin görüşlerine dayanarak derinlemesine araştırılmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi ile araştırmacı verileri kolayca toplayacağı birey ve grupları tercih eder (Büyüköztürk vd., 2012:90). Bu amaçla çalışma grubu araştırmacılarca kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle belirlenmiş, Cumhuriyet Üniversitesi ile Gaziosmanpaşa Üniversitesi'ne bağlı altı farklı meslek yüksekokulunda çalışan 94 akademisyen çalışma grubuna dahil edilmiştir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada veriler araştırmacılarca geliştirilmiş bağımsız kelime ilişkilendirme testi aracılığıyla toplanmıştır. Bu teknikte, zihne gelen fikirleri sınırlamadan bağımsız olarak uyarıcı kelimeyle ilişkili cevaplama varsayımına dayanır (Bahar vd., 1999; akt: Ekici ve Kurt, 2014:274). Özellikle alternatif ölçme ve değerlendirme teknikleri olarak tanımlanan bu teknikte belirlenen uyarıcı kavrama yönelik zihinde oluşan alternatif düşünceler, kavramlar ve olgular ortaya çıkarılmış olur. Bağımsız kelime ilişkilendirme testinde akademisyenlerden meslek yüksekokullarında gözlemledikleri sorunlar ve bu sorunların çözümlenmesine yönelik öneri geliştirmeleri istenmiştir. Bağımsız kelime testi iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde uyarıcı kelime/kavram olarak ilk önce "Meslek Yüksekokulları Sorunları" kavramı verilmiş ve akademisyenlerden zihinlerinde çağrışan sorunları kavram olarak sıralamaları istenmiştir. İkinci bölümde ise uyarıcı kelime/kavram olarak "Meslek Yüksekokulu Sorunlarına Çözüm" kavramı verilmiş ve akademisyenlerden zihinlerinde çağrışan çözüm önerilerini kavram olarak sıralamaları istenmiştir. Tablo 1'de araştırmacılarca hazırlanmış bağımsız ilişkilendirme testi sunulmuştur.

Tablo 1. Bağımsız Kelime İlişkilendirme Testi

I. BÖLÜM	II. BÖLÜM
----------	-----------

Akademisyenlere Göre Meslek Yüksekokullarındaki Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Cumhuriyet Üniversitesi ve Gaziosmanpaşa Üniversitesi Örneği

Uyarıcı Kelime/Kavram: "MYO sorunları"	Uyarıcı Kelime/Kavram: "MYO sorunlarına çözümler"
MYO Sorunları - 1 :	MYO Sorunlarına Çözüm - 1:
MYO Sorunları - 2 :	MYO Sorunlarına Çözüm - 2:
MYO Sorunları - 3 :	MYO Sorunlarına Çözüm - 3:
MYO Sorunları - 4 :	MYO Sorunlarına Çözüm - 4:
MYO Sorunları - 5 :	MYO Sorunlarına Çözüm - 5:

Bağımsız kelime testi cevaplamada akademisyenlerle görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiş olup, belirli bir sürede bu testi cevaplamaları istenmiştir. Araştırmacılarca bu süre her bir bölüm için 60 saniye olarak belirlenmiş ve bu sürenin verilmesindeki amaç ise, akademisyenlerin zihinlerinde en fazla çağrışıma neden olan sorunları ve çözüm önerilerini önem sırasına göre sıralayabilmeleridir. Ayrıca anahtar kavramın alt alta yazılmasının temel sebebi zincirleme cevap riskini önlemek ve zihne aynı kavram çağrışımının tekrarını sağlamaktır.

2.4. Verilerin Analizi

Bağımsız kelime ilişkilendirme testiyle toplanan verilerin değerlendirilmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizinde temel amaç, verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. İçerik analizinde verilerin içeriği irdelenir, veriler sınıflara ayrılır, veriler arasındaki ilişki ve bağıntıların gösterilmesi için matrisler hazırlanır ve elde edilen sınıflamaların sayısal verilere dönüştürülür (Sönmez ve Alacapınar, 2014:245). Akademisyenlerin vermiş oldukları yanıtlar araştırmacılarca tek tek okunmuş, gerekli kodlamalar yapılmış, verilerin hangi kategoriler altında toplanacağına ve sunulacağına karar verilmiştir. Anlam açısından aynılık gösterilen yanıtlar birleştirilmiş, frekansları alınarak yanıtlayıcı sayısı içerisindeki yüzdesi hesaplanmış ve frekans analizleri yapılmıştır.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırmaya katılan akademisyenlerin meslek yüksekokullarında yaşanan sorunlar kavramına bağımsız kelime ilişkilendirme testi kullanılarak elde edilen verilerin analizi sonucunda 7 farklı kategori oluşturulmuştur. Akademisyenler tarafından oluşturulan yakın/aynı anlamı taşıyan sorunlar araştırmacılarca

birleştirilerek sunulmuştur. Bu kategoriler ve her kategoride belirtilen kavramlar Tablo 2’de listelenmiştir.

Tablo 2: Akademisyenlere Göre Meslek Yüksekokulu Sorunlarına İlişkin Kavramlar

Kategoriler	Sorunlar ve Frekansları	Toplam Frekans (f)	Yüzde (%)
1. Fiziki İmkân Kaynaklı Sorunlar	Derslik - Laboratuvar Yetersizliği (19) Fiziksel İmkansızlıklar (18) Teknik Altyapı Yetersizliği (15) Ders Araç-Gereç Ve Materyal Eksikliği (8) Kalabalık Sınıflar (6) Kampüs Havası Yakalayamama (3) Lojman Eksikliği (1)	70	18,91
2. İdari Kaynaklı Sorunlar	Rektörlüklerce Önemsiz Görülme (8) Yönetim Sürecindeki Düzensizlik (8) Gereksiz Bölümler (6) Ders Dağılımındaki Adaletsizlik (6) Akademik Personelin Yer Değiştirememesi (6) Denetim Zafiyeti (4) Temizlik (4) Görev Ve Yetki Tanımları (4) Angarya Görevlerin Varlığı (4) Yaz/Ders Olmamasında Mesai (4) Ödenek Eksikliği (3) Personel Yetersizliği (2) Güvenlik Önlemleri (2) Bölüm Başkanlıkları (2)	65	17,56

**Akademisyenlere Göre Meslek Yüksekokullarındaki Sorunlar ve Çözüm Önerileri:
Cumhuriyet Üniversitesi ve Gaziosmanpaşa Üniversitesi Örneği**

	Süre Sınırının Olmaması (2) Mobing (1)		
3. Eğitim Öğretim Süreç Kaynaklı Sorunlar	Sınavsız Geçiş Sistemi (28)* Mesleki Deneyim/Uygulama Sağlayamama (10) Ders Çeşitliliği (7) Ortak Müfredat Olmaması (6) Eğitimde Kalite (5) Sınıf Geçme/Not Sistemi (2) Eğitimde Günceli Yakalayamama (2) Eğitim Süresinin Kısıllığı (2)	62	16,75
4. Öğrenci Kaynaklı Sorunlar	Öğrenci Hazırbulunuşluk Seviyesi (28) Niteliksiz Öğrenci (12) İlgisizlik/Ciddiyetsizlik (8) Akademik Başarının Sağlanmaması (7) Çalışan Öğrenciler (2) Çevreye Uyumdaki Sıkıntılar (2) Devamsızlık (1)	59	15,94
5. Akademik Personel Kaynaklı Sorunlar	Niteliksiz Öğretim Elamanı (25) Öğretim Elemanı Eksikliği (11) Akademik Kariyer (9) İletişim/İşbirliği (3) Etik Problemler (3) Rehber Olamama (3) Yabancı Dil Eksikliği (2)	56	15,13
6. Sosyo- Kültürel Kaynaklı Sorunlar	Sosyal-Kültürel Aktivite Yetersizliği (14) Barınma (9) Şehir Merkezine Uzaklık (6) Ulaşım (5) Konferans,Seminer vb. Faaliyet Eksikliği(3) Yemek (2)	40	10,81

	Burs (1)		
7. Sektör - Üniversite Kaynaklı Sorunlar	Sektör-Üniversite Kopukluğu (7) İş Olanaklarının Yetersizliği (6) Staj Olanaklarının Yetersizliği (3) Sahte Staj (1) Meslek Kanunlarının Yetersizliği (1)	18	4,86
TOPLAM		370 Sorun	100
*Araştırmanın yapıldığı dönemde uygulamada olan sınavsız geçiş sistemi 2017 yılından itibaren kaldırılmıştır (ÖSYM, 2017).			

Tablo 2'deki veriler incelendiğinde meslek yüksekokullarında yaşanan sorunlara yönelik akademisyenler 7 farklı kategoride 370 sorun oluşturmuşlardır. Akademisyenler tarafından bu kategorilerde en fazla tekrar edilen sorunlar; sınavsız geçiş sistemi, öğrenci hazır bulunuşluk seviyesinin yetersizliği, meslek yüksekokullarında mevcut niteliksiz öğretim elemanları, derslik ve laboratuvar eksikliği, fiziksel yetersizlikler olarak vurgulanmıştır.

Birinci kategoride akademisyenlerin meslek yüksekokulu sorunlarıyla ilgili kelime / kavrama vermiş oldukları cevaplar “fiziki imkân kaynaklı sorunlar” kategorisi altında toplanmış ve baskın kategori olarak belirlenmiştir (f:70, %18,91). Bu kategoride akademisyenlerin çoğu; meslek yüksekokullarında derslik- laboratuvar eksikliğinin bulunması, bina, teçhizat ve malzemelerin eski ve yıpranmış oluşundan kaynaklı fiziksel imkânsızlıklar ve internet, bilgisayar ve araç yönünden teknik alt yapıların yetersizliğine yoğunlaşmışlardır.

İkinci kategoride akademisyenlerin meslek yüksekokulu sorunlarıyla ilgili kelime/kavrama vermiş oldukları cevaplar “idari kaynaklı sorunlar” kategorisi altında toplanmıştır (f:65, %17,56). Bu kategoride akademisyenlerin çoğu; meslek yüksekokullarının rektörlüklerce önemsiz görüldüğü ve gereken ilginin gösterilmediği, yönetim sürecinde düzensiz uygulamalarla kurumsallaşamama, okullarda çağın gerekliliğini sağlayamayan ve güncelliğini yitirmiş bölümlerin varlığı, adaletsiz ders dağılımlarının yapılması ve akademisyenlerin çakılı olarak buldukları yerde çalışma zorunluluğuna odaklanmışlardır.

Üçüncü kategoride akademisyenlerin meslek yüksekokulu sorunlarıyla ilgili kelime/kavrama vermiş oldukları cevaplar “eğitim-öğretim süreç kaynaklı sorunlar”

Akademisyenlere Göre Meslek Yüksekokullarındaki Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Cumhuriyet Üniversitesi ve Gaziosmanpaşa Üniversitesi Örneği

kategori altında toplanmıştır (f:62, %16,75). Bu kategoride akademisyenlerin çoğu yükseköğrenime geçişte sınavsız geçiş uygulaması ve derslerde mesleki uygulamaya dönük çalışmaların yapılmamasına yoğunlaşmışlardır.

Dördüncü kategoride akademisyenlerin meslek yüksekokulu sorunlarıyla ilgili kelime/kavrama vermiş oldukları cevaplar “öğrenci kaynaklı sorunlar” kategorisi altında toplanmıştır (f:59, %15,94). Bu kategoride akademisyenlerin çoğu; meslek yüksekokullarına gelen öğrencilerin bilgi, beceri, karakter olarak yeterli seviyede olmadıkları ve bu öğrencilerle akademik başarının sağlanamadığına yoğunlaşmışlardır.

Beşinci kategoride akademisyenlerin meslek yüksekokulu sorunlarıyla ilgili kelime/kavrama vermiş oldukları cevaplar “akademik personel kaynaklı sorunlar” kategorisi altında toplanmıştır (f:56, %15,53). Bu kategoride akademisyenlerin çoğu; akademisyenlerin pedagojik, bilimsel ve mesleki anlamda yetersiz oldukları, okullarda akademik personel eksikliğinin bulunduğu ve meslek yüksekokullarının kariyer ilerlemesini engellediğine odaklanmışlardır.

Altıncı kategoride akademisyenlerin meslek yüksekokulu sorunlarıyla ilgili kelime/kavrama vermiş oldukları cevaplar “sosyo-kültürel kaynaklı sorunlar” kategorisi altında toplanmıştır (f:40, %10,81). Bu kategoride akademisyenlerin çoğu; okulun bulunduğu çevrede sosyal ve kültürel faaliyetlerin azlığı, öğrencilerin barınma problemi, okulların şehir merkezine uzaklığı ve ulaşım sıkıntısına yoğunlaşmışlardır.

Yedinci kategoride ise akademisyenlerin meslek yüksekokulu sorunlarıyla ilgili kelime/kavrama vermiş oldukları cevaplar “sektör-üniversite işbirliği kaynaklı sorunlar” kategorisi altında toplanmıştır (f:18, %4,86). Bu kategoride akademisyenlerin çoğu; sektör-üniversite kopukluğu ve mezuniyet sonrası iş olanaklarının yetersizliğine vurgu yapmışlardır.

Araştırmaya katılan akademisyenlerin meslek yüksekokullarında yaşanan sorunlara çözüm kavramına bağımsız kelime ilişkilendirme testi kullanılarak elde edilen verilerin analizi sonucunda 7 farklı kategori oluşturulmuştur. Akademisyenler tarafından oluşturulan yakın/aynı anlamı taşıyan çözüm önerileri araştırmacılarca birleştirilerek sunulmuştur. Bu kategoriler ve her kategoride belirtilen çözüm kavramları Tablo 3’te listelenmiştir.

Tablo 3: Akademisyenlerin Görüşlerine Göre MYO Sorunlarına Çözümlere İlişkin Kavramlar

Kategoriler	Kavramlar ve Frekansları	Toplam Frekans (f)	Yüzde (%)
-------------	--------------------------	--------------------	-----------

Hamdi KARAKAŞ& İbrahim ÇİDEM

1. Öğrenci Kaynaklı Sorunlara Çözümler	Sınavsız Geçişin Kaldırılması (38) Alan Sınavı/Mülakat İle Öğrenci Alımı (10) Taban Puanın Arttırılması (9) Başarılı Öğrencinin Ödüllendirilmesi/Teşvik Edilmesi (4) Rehberlik Hizmetlerinin Yaygınlaştırma (4) Aktivitelere Yönlendirme (3)	69	22,84
2. İdari Kaynaklı Sorunlara Çözümler	Akademisyen Alımında Standartlaşma (10) Katılımcı Yönetim Anlayışı (9) İlçe MYO Sayılarının Sınırlandırılması (8) Fakültelere /Merkez Kampüse Taşınma (5) Yasa Ve Yönetmeliklerle Yeniden Yapılanma(5) Liyakate Önem Verilmesi (3) İdari Personel Artışı (3) Yerinden Yönetim (3) Akademik Tayin/Rotasyonu Sağlamak (3) Görev Tanımlarının Yeniden Düzenlenmesi (3) Mesai Zorunluluğunun Kaldırılması (3) Sıkı Denetim (2) Bölüm Başkanlıklarına Asaleten Atama(1) MYO'larda Branşlaşmaya Gidilmesi (1)	59	19,53
3. Fiziki İmkân Kaynaklı Sorunlara Çözümler	Bütçe Artırımı İle Fiziki İyileştirilmesi (32) Oda/Bina/Sınıf/ Laboratuvar Yapılması (9) İlçelerde KYK Bağlı Barınma Hizmeti (5) Ortak Laboratuvar / Atölye Kullanımı (4) Lojman Desteği (2) Bölgesel Merkezi Kampüsler Oluşturmak	54	17,88

**Akademisyenlere Göre Meslek Yüksekokullarındaki Sorunlar ve Çözüm Önerileri:
Cumhuriyet Üniversitesi ve Gaziosmanpaşa Üniversitesi Örneği**

	(2)		
4. Eğitim Öğretim Süreç Kaynaklı Sorunlara Çözümler	Uygulamaya Yönelik Öğretim Süreci (10) Orta Öğretim Sisteminde Değişiklik (9) Standart Müfredat (8) Kontenjan Sınırlaması (7) Eğitim-Öğretim Süresinin Uzatılması (5) Standart Not Sistemi (3) Süre Kısıtlaması Getirmek (3)	45	14,90
5. Sektör - Üniversite Kaynaklı Sorunlara Çözümler	Sektör -Üniversite İşbirliği Çalışmaları(13) Bölgeye Yönelik Bölümler Açılması (10) Staj Uygulamasının Sürece Yayılması (7) Stajlarda İşyeri Denetimi (4) Diploma Zorunluluğunun Kanunlaşması (1)	35	11,58
6. Akademik Personel Kaynaklı Sorunlara Çözümler	Akademik Personel Artışı (10) Hizmet İçi Eğitim (8) Bilimsel Gelişimin Arttırılması (4) Branşa Uygun Ders Alımı (3)	25	8,27
7. Sosyo-Kültürel Kaynaklı Sorunlara Çözümler	Yerel Yönetimlerin Sorumluluk Alması (6) Öğrenci Kulüpleri Etkinleştirilmeli (5) Bölge Okullar Arası Faaliyetler (4)	15	4,96
TOPLAM		302 Çözüm Önerisi	100

Tablo 3'teki veriler incelendiğinde meslek yüksekokullarında yaşanan sorunlara çözüme yönelik akademisyenler 7 farklı kategoride 302 çözüm önerisi oluşturmuşlardır. Akademisyenler tarafından bu kategorilerde en fazla tekrar edilen çözüm önerisi; sınavsız geçiş sisteminin kaldırılması, bütçe artırımı yapılarak fiziksel yetersizliklerin giderilmesi, sektör-üniversite işbirliği çalışmalarının arttırılması, akademisyen alımlarında standartlaştırma, uygulamaya yönelik öğretim süreci ve akademik personel artışı olarak vurgulanmıştır.

Birinci kategoride akademisyenlerin meslek yüksekokulu sorunlarına çözüm kelime/kavramına vermiş oldukları cevaplar “öğrenci kaynaklı sorunlara çözümler” kategorisi altında toplanmış ve baskın kategori olarak belirlenmiştir (f:69, %22,84). Bu kategoride akademisyenlerin çoğu; sınavsız geçişin kaldırılması, meslek yüksekokulu taban puanlarının arttırılması ve okula girişlerde alan/mülakat sınavı yapılmasına yoğunlaşmışlardır.

İkinci kategoride akademisyenlerin meslek yüksekokulu sorunlarına çözüm kelime/kavramına vermiş oldukları cevaplar “idari kaynaklı sorunlara çözümler” kategorisi altında toplanmıştır (f:59, %19,53). Bu kategoride akademisyenlerin çoğu; rektörlüklerce akademik personel alımında standartlaştırmaya gidilmesi, katılımcı yönetim anlayışının benimsenmesi ve ilçe meslek yüksekokullarının sınırlandırılarak sayılarının azaltılmasına odaklanmışlardır.

Üçüncü kategoride akademisyenlerin meslek yüksekokulu sorunlarına çözüm kelime/kavramına vermiş oldukları cevaplar “fiziki imkân kaynaklı sorunlara çözümler” kategorisi altında toplanmıştır (f:54, %17,88). Bu kategoride akademisyenlerin çoğu bütçe artırımını yapılarak fiziki imkânların iyileştirilmesi, oda/sınıf/bina/ laboratuvar yapımının sağlanması ve KYK (Kredi Yurtlar Kurumu) bünyesinde barınma probleminin çözülmesine yoğunlaşmışlardır.

Dördüncü kategoride akademisyenlerin meslek yüksekokulu sorunlarına çözüm kelime/kavramına vermiş oldukları cevaplar “eğitim-öğretim süreç kaynaklı sorunlara çözümler” kategorisi altında toplanmıştır (f:45, %14,90). Bu kategoride akademisyenlerin çoğu; uygulamaya yönelik öğretim süreci, orta öğretim kademesinde değişikliğe gidilmesi, meslek yüksekokulları arasında standartlaştırılmış müfredat uygulaması ve kontenjan sınırlaması ile daha az mevcutlu sınıflar oluşturmaya yoğunlaşmışlardır.

Beşinci kategoride akademisyenlerin meslek yüksekokulu sorunlarına çözüm kelime/kavramına vermiş oldukları cevaplar “sektör-üniversite kaynaklı sorunlara çözümler” kategorisi altında toplanmıştır (f:35, %11,58). Bu kategoride akademisyenlerin çoğu; sektör-üniversite işbirliği çalışmalarının arttırılması, bölge ihtiyacına yönelik bölümlerin açılması ve staj uygulamasının ders dönemine yayılmasına odaklanmışlardır.

Altıncı kategoride akademisyenlerin meslek yüksekokulu sorunlarına çözüm kelime/kavramına vermiş oldukları cevaplar “akademik personel kaynaklı sorunlara çözümler” kategorisi altında toplanmıştır (f:25, %8,27). Bu kategoride akademisyenlerin çoğu; okullarda akademik personel artışı, akademisyenlere hizmet

Akademisyenlere Göre Meslek Yüksekokullarındaki Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Cumhuriyet Üniversitesi ve Gaziosmanpaşa Üniversitesi Örneği

içi eğitimlerin verilmesi, akademisyenlerin lisansüstü çalışmalarla bilimsel gelişimin artırılması gerekliliğine yoğunlaşmışlardır.

Yedinci kategoride ise akademisyenlerin meslek yüksekokulu sorunlarına çözüm kelime/kavramına vermiş oldukları cevaplar “sosyo-kültürel kaynaklı sorunlara çözümler” kategorisi altında toplanmıştır (f:15, %4,69). Bu kategoride akademisyenlerin çoğu; yerel yönetimlerin sosyal-kültürel faaliyetleri arttırmada sorumluluk almaları, öğrenci kulüplerinin etkin hale getirilmesi ve bölge meslek yüksekokulları arası faaliyetlerin yaygınlaştırılmasına vurgu yapmışlardır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Son yıllarda sayıları hızla artan meslek yüksekokullarının sorunlarının tespit edilmesi ve çözüm önerileri geliştirilmesi amaçlayan bu çalışmada akademisyenlerin çalıştıkları okullardaki sorunlara duyarlı olduğu, yaşamış oldukları sorunları dile getirmede istekli oldukları ve bu sorunların çözüme kavuşturulmasına yönelik öneri geliştirebildikleri gözlemlenmiştir. Bağımsız kelime ilişkilendirme testi ile elde edilen meslek yüksekokulları sorunlarına ve çözümlerine ilişkin veriler 7 farklı kategori altında toplanmıştır. Meslek yüksekokulu sorunlarına yönelik kategoriler tekrar edilme oranlarına göre fiziki imkân kaynaklı sorunlar, idari kaynaklı sorunlar, eğitim-öğretim süreci kaynaklı sorunlar, öğrenci kaynaklı sorunlar, akademik personel kaynaklı sorunlar, sosyo-kültürel kaynaklı sorunlar ve sektör-üniversite kaynaklı sorunlardır. Akademisyenler tarafından bu kategorilerde en fazla tekrar edilen sorunlar; sınavsız geçiş sistemi, öğrenci hazırbulunuşluk seviyesinin yetersizliği, meslek yüksekokullarında mevcut niteliksiz öğretim elemanları, derslik ve laboratuvar eksikliği, fiziksel yetersizlikler olarak vurgulanmıştır. Meslek yüksekokulu sorunlarına çözüm önermeye yönelik kategoriler ise tekrar edilme oranlarına göre öğrenci kaynaklı çözümler, idari kaynaklı çözümler, fiziki imkân kaynaklı çözümler, eğitim-öğretim süreci kaynaklı çözümler, sektör-üniversite kaynaklı çözümler, akademik personel kaynaklı çözümler, sosyo-kültürel kaynaklı çözümlerdir. Akademisyenler tarafından bu kategorilerde en fazla tekrar edilen çözüm önerileri; sınavsız geçiş sisteminin kaldırılması, bütçe artırımı yapılarak fiziksel yetersizliklerin giderilmesi, sektör-üniversite işbirliği çalışmalarının artırılması, akademisyen alımlarında standartlaştırma, uygulamaya yönelik öğretim süreci ve akademik personel artışı olarak vurgulanmıştır.

Meslek yüksekokulu sorunlarını dile getirmede ve çözüm üretmede akademisyenlerin öncelik sırasının değiştiği göze çarpmaktadır. Akademisyenlere göre öğrenci kaynaklı, idari kaynaklı ve fiziki imkân kaynaklı sorunların çözülmesi daha fazla önem arz ettiği gözlemlenmiştir. Ancak bu noktada unutulmamalıdır ki;

akademik personelin tespit ettiği sorunlar ve kategorize edilen alanlar birbirleriyle ilişkili ve bütünlük arz eden alanlardır. Dolayısıyla geliştirilen çözüm önerileri de sorunların çözülmesinde bütüncül bir etki sağlayacaktır. Yıldız vd. (2014) yapmış oldukları araştırmada meslek yüksekokullarına merkezi sınav ile kayıt yaptıran öğrencilerin sınavsız geçiş yapan öğrencilere oranla derslerde daha başarılı oldukları tespit edilmiştir. Sınavsız geçiş olanağı nedeniyle öğrencilerin meslek yüksekokulu eğitimini ciddiye almadıkları ve bu durumun öğretim elemanlarının motivasyonlarını olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Aynı şekilde Alkan vd. (2014) sınavsız geçiş ile birlikte meslek yüksekokullarının öğrenci profili (öğrencilerin bilgi birikimi ve öğrenim seviyeleri açısından) değiştiğini, bir yandan üniversite sınavı ile bir yere yerleşemeyen öğrencilerin düşük puanlarla ya da sınavsız olarak okullara yerleştiklerini, öte yandan hâli hazırda bir kurumda çalışıyor olup da meslek lisesi mezunu olduğu için sınavsız geçişten yararlanarak kayıt yaptıran ileri yaştaki öğrencilerden oluşan heterojen sınıfların, derslerin işleme kalitesini olumsuz bir şekilde etkilediğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla akademisyenlerin oluşturduğu kavramlar doğrultusunda sınavsız geçiş sisteminin kaldırılması ya da sınırlandırılması öğrenci kalitesinin artmasına, öğrenci başarısının yükselmesine, eğitim süreci bazında öğrenci ve akademisyen bazlı motivasyonun artmasına, sektörel bazda nitelikli kalifiye eleman ihtiyacının sağlanmasına zemin hazırlayacaktır. Bunun yanında Kuşat (2014) yapmış olduğu çalışmada sınavsız geçişin ortaya çıkardığı düşünülen meslek yüksekokulu eğitim kalitesindeki azalışların, hem düz lise hem de meslek liselerindeki eğitim kalitesindeki azalışlar olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla orta öğretim sisteminde meslek liselerine yönelik eğitim-öğretim sürecine, ders ve sınıf geçme sistemine ve yükseköğrenim sınav sistemine yönelik yapılacak değişiklikler de meslek yüksekokullarında belirlenen sorunların çözümünde yardımcı olacaktır. Araştırmanın yapıldığı dönemde Meslek Lisesi öğrencileri için uygulamada olan sınavsız geçiş sistemine 2017-2018 eğitim yılından geçerli olmak üzere son verilmiştir (ÖSYM, 2017). Araştırmaya katılan akademisyenlerce en çok tekrar edilen sorunların başında gelen bu uygulamanın ÖSYM tarafından sona erdirilmesi, katılımcılarca en çok dile getirilen öneriler arasında yer almaktaydı. Bu düzenleme ile meslek yüksekokullarındaki en önemli sorunlardan birisi ortadan kaldırılması yukarıda bahsedilen sınavsız geçişin neden olduğu problemlerin çözümüne de katkı sağlayacaktır.

Akademisyenlerin sorun olarak gördükleri ve çözüm önerisi olarak geliştirdikleri bir diğer nokta ise meslek yüksekokullarının fiziki imkânlarına yönelik kategoridir. Birçok akademisyen, meslek yüksekokullarına yeterli idari anlamda kaynak

Akademisyenlere Göre Meslek Yüksekokullarındaki Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Cumhuriyet Üniversitesi ve Gaziosmanpaşa Üniversitesi Örneği

aktarılmadığını; dolayısıyla bina, sınıf, oda, laboratuvar, atölye, yurt, teknolojik altyapı, materyal ve teçhizat anlamında yetersiz olduğunu belirtmişler ve gerekli bütçe aktarımı ile problemlerin çözülmesine odaklanmışlardır. Buna bağlı olarak sosyo-kültürel faaliyetlerin yetersiz kaldığı ve öğrencilerin bu okulları tercih etmede isteksiz davranabilmeleri de bu anlamda değerlendirilebilir. Ünüver vd. (2009), yapmış oldukları çalışmada öğrencilerinin öğretim kalitesinin artırılması için her şeyden önce MYO laboratuvar altyapısının güçlendirilmesi gerekliliğine dikkat çekmişlerdir. Meslek yüksekokullarının yerleşkede bulunan kütüphane, spor alanları ve etkinlikler, yemek ve kafeterya hizmetleri ile konferans, panel, sempozyum gibi sosyo-kültürel faaliyetlere katılımda yetersiz kaldığını belirlemiş ve öğrencilerin çeşitli aktivitelerle boş zamanlarını değerlendirmeleri ve kendilerini geliştirecek faaliyetlerde bulunmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Bu bağlamda üniversite rektörlüklerince bütçe aktarımı yapılması ve fiziki imkânların iyileştirilmesi noktasında sorumluluk alınmalıdır. Özellikle taşrada bulunan meslek yüksekokulları bulunduğu üniversitenin bölgedeki temsilcisi ve bölgenin en önemli dinamik güçlerinden bir tanesidir. Dolayısıyla yüksekokulların cazip hale gelmesi ve kampüs havası yaratılması ile bu okulların hem üniversitelerin bölgedeki gücünün temsili hem de öğrencilerce tercih edilebilirliğinin artması noktasında katkı sağlayacaktır. Ancak bu sorunun çözümünde ekonomik kaynakların yeterliliğinin de dikkate alınması gereklidir. Çünkü yapılacak yatırımlar yüklü miktarda kaynak gerektirecek düzenlemelerdir. Bu noktada akademisyenlerin öne sürdüğü kavramlar olan meslek yüksekokulları sayısının sınırlandırılması ve belirli merkezlerde bu okulların toplanması kaynakların daha ekonomik kullanılmasını sağlayacaktır. Sektör ve sanayi kuruluşlarının yoğun olduğu bölgelere bölge meslek yüksekokulları birleştirilerek kampüsler oluşturulması sınıf, laboratuvar, atölye, sosyal alanlar vb. imkânların giderilmesinde çözüm olabilecektir. Ayrıca meslek yüksekokullarında hazırlanacak projeler, yerel yönetimlerle ve sektör temsilcileriyle yapılacak ortak çalışmalar da bu okulların fiziki imkânlarını iyileştirmede, materyal ve teçhizat temin etmede katkı sağlayacak unsurlardır. Ancak meslek yüksekokullarında çalışan birçok akademisyenin öğretim görevlisi kadrolarında bulunmaları ve BAP, TÜBİTAK vb. projelerde yasal olarak sınırlandırılmaları da sınırlayıcı bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu okullarda çalışan öğretim görevlilerinin kendilerini akademik anlamda geliştirmeye çalışmaları, idari yönetim olarak öğretim görevlilerinin yapacağı lisansüstü eğitimlerinin desteklenmesi ve yapılacak yasal düzenlemelerle öğretim görevlilerinin önündeki proje sınırlandırmalarının kaldırılması gerekmektedir. Ayrıca meslek yüksekokullarına alınacak nitelikli öğretim görevlileri ile hem ders yüklerinde ve çeşitliliğinde azalma sağlanmış olacak, hem de

akademisyenlerin bilimsel çalışmalara yönelerek kendilerini geliştirmelerine ve okulların bilimsel anlamda ilerlemesine zemin hazırlayacaktır.

Akademisyenler meslek yüksekokullarının eğitim-öğretim sürecinde uygulamaya yönelik derslerin azlığı ve staj uygulamalarının eksikliği kavramlarını öne sürerek çözüm üretmişlerdir. Akademisyenler derslerin teorik olarak işlendiği, uygulama yaptırma imkânlarının yetersiz kaldığı ve yaz staj uygulaması ile stajların takip edilememesini sorun olarak kavramlaştırmışlardır. Akademisyenler meslek yüksekokullarında yapılacak düzenlemeler ve sektör-üniversite işbirliği ile bu sorunlara çözüm üretmişlerdir. Laboratuvar/atölye imkânlarının artırılması ile uygulama derslerine yönelme, staj uygulamasının sürece yayılması, akademisyenlerin staj uygulamalarında iş yerinde stajyer öğrencileri denetlemelerinin sağlanması, 2 yıllık okulu bitirme süresinin 1 yıl daha uzatılarak uygulamaya veya staja ayrılması, imzalanacak protokollerle sektörde uygulama imkânlarının arttırılmasına yönelik öneriler sıralanmıştır. Türkiye’de hala pek çok sanayici/işadamı tarafından ara eleman teminindeki zorluklar ile mevcut olanlardaki bilgi, beceri ve tecrübe yetersizliğine vurgu yapan geri dönüşler alınmaktadır (Alkan vd., 2014;138). Bu konuda en önemli örneklerden bir tanesi Sakarya Üniversitesi tarafından yapılmıştır. Meslek Yüksekokullarındaki öğrencilerin istihdamına yönelik yetiştirmelerini sağlamak amacıyla 3+1 Eğitim Modelini geliştirilmiştir. Farklı programın ders içeriklerinde yapılan düzenleme ile eğitim öğretimin 3 döneminin okulda ders, 1 döneminin işletmelerde uygulamalı olarak alınmasını öngören model 2011-2012 eğitim öğretim yılında uygulamaya geçmiştir. Bu çerçevede sanayi kuruluşları, yerel yönetimler ve meslek kollarıyla çeşitli işbirliği protokolleri imzalanmıştır (Sarıbiyık, 2013;40). Böylece öğrencilerin okulda öğrendikleri teorik bilgiyi uygulamaya dökmelerine, alanıyla ilgili mesleki tecrübe kazanmalarına ve mesleki anlamda zorlukların farkına vararak geri bildirimlerde bulunmalarına fırsat tanınmıştır. Bu noktada meslek yüksekokullarının sektörle iç içe olması, sektörün ihtiyaçlarını karşılayabilen, sorunlarına çözüm üreten konumda olması beklenmektedir. Ayrıca akademisyenlerin çözüm olarak sunduğu sektör ihtiyacına ve mezunların istihdamına yönelik yeni bölümlerin açılması sektör-üniversite işbirliğini güçlendirecektir. Göktürk vd. (2013) yapmış oldukları çalışmada meslek yüksekokullarında verilen uygulama eğitimlerinin, sektörle beraber ve sektörün ihtiyacı doğrultusunda yeniden yapılandırılmasının daha uygun olacağını belirtmişlerdir. Bu noktada rektörlükler ve müdürlüklerce yapılacak yasal düzenlemeler sorunların çözülmesine katkı sağlayacaktır.

Akademisyenlere Göre Meslek Yüksekokullarındaki Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Cumhuriyet Üniversitesi ve Gaziosmanpaşa Üniversitesi Örneği

Sonuç olarak geleceğimizin teminatı olan gençlerimize gerekli bilgi, beceri, davranış ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmasında, onların hayata hazırlanmasında ve iş dünyasının ihtiyaç duyduğu nitelikli insan gücünün yetiştirilmesinde meslek yüksekokullarının önemi oldukça büyüktür. Ancak son yıllarda hızla artan meslek yüksekokulları sayısı çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu açıdan yapılan çalışmada meslek yüksekokullarında çalışan akademik personelin görüşleri belirlenen sorunlara etkili çözüm geliştirmede ve yapılacak yasal düzenlemelerde temel kaynak olarak görülebilir.

KAYNAKLAR

- Alkan, R. M., Suiçmez, M., Aydıncal, M. ve Şahin, M. (2014), "Meslek Yüksekokullarındaki Mevcut Durum: Sorunlar ve Bazı Çözüm Önerileri", *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 4, 3: 133-140.
- Büyüköztürk Ş., Çakmak, E. K., Akgün Ö. E., Karadeniz Ş. ve Demirel F. (2012), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (12. Baskı), Ankara: Pegem Akademi.
- Ceylan, H. ve Erbir, M. A. (2015), "Meslek Yüksekokullarında Kalite: Mevcut Durum, Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *Electronic Journal of Vocational Colleges*, Mayıs: 99-106.
- Ekici, G. ve Kurt, H. (2014), "Öğretmen Adaylarının "Aids" Kavramı Konusundaki Bilişsel Yapıları: Bağımsız Kelime İlişkilendirme Testi Örneği", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 18, 3: 267-307.
- Erdem, A. (1999), "Meslek Yüksekokullarındaki Eğitimin Yeterliliği ve Kalite Güvencesi", *Mevzuat Dergisi*, 23: 1-7.
- Göktürk, İ. E., Aktaş, M. A. ve Göktürk, Ü. (2013), "Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokullarının Eğitim Sürecinde; Uygulama Açısından Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *Electronic Journal of Vocational Colleges*, Özel Sayı: 1-8.
- Glesne C. (2012), *Nitel Araştırmaya Giriş* (Çev: A. Ersoy, P. Yalçınoglu). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Henden, R. (1996), "Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Doğal, Toplumsal Nitelikleri ve Yaşam Standartları", *Eğitim Yönetimi*, 2, 1: 59-69.
- Henden, R. (2006), "Üçüncü Yılda Sınavsız Geçiş Uygulamaları: Alaplı Meslek Yüksekokulu Örneği", *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 4: 157-168.
- Kavak, Y. (1992), "Meslek Yüksekokulları İş Hayatı İlişkileri", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7: 95 -115.

- Kuşat, N. (2014), "Meslek Yüksekokullarında Öğrenci Başarısı Üzerine Bir Çalışma: Eğirdir Meslek Yüksekokulu Muhasebe Programı Örneği", Muhasebe ve Finansman Dergisi, 61: 65-80.
- Natgün, S. ve Yüksel, E. (2009), "Meslek Yüksekokullarına Sınavsız Geçişte İzlenen Kriterlerin Değerlendirilmesi", Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi, 9, 2: 189-205.
- ÖSYM (2017), "2017 Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sistemi (ÖSYM) Kılavuzu", Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi, Ankara
- Sarıbıyık, M. (2013), "Meslek Yüksekokullarında Nitelikli İşgücü Yetiştirmek İçin 3+1 Eğitim Modeli", Akademik Platform Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi, 1, 1: 39-41.
- Seyfi, M. ve Soydaş, A. U. (2016), "Socio-Spatial Segregations in Social Media", Fonseca Journal of Communication, 13, 158-168.
- Soydemir, S., İşcan, B. O. ve Çakır, N. (2015), "Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin İşyerlerindeki Eğitim, Uygulama ve Stajlarına İlişkin Hukuki Sorunlara Çözüm Önerileri", Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırmalar Dergisi, Özel Sayı: 81-92.
- Sönmez, V. ve Alacapınar, G. F. (2011), Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ünver, H. M., Yaylı, H. ve Ceylan H. (2009), "Taşra Meslek Yüksekokullarının Sorunları ve Çözüm Önerileri", 1.Uluslararası 5.Ulusal Meslek Yüksekokulları Sempozyumu, Konya, Bildiriler Kitabı: 754-755.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011), Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, A., Sönmez, T. C. ve Ciloşoğlu, M. (2015), "Meslek Yüksekokullarına Sınavsız Geçiş ve Etkileri: Amasya Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu Örneği", Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırmalar Dergisi, Özel Sayı: 35 -45.
- Yücebaş, E., Alkan, G., Atasagun, H. G. ve Egeli, H. A. (2013), "Ege Bölgesi'nde Bulunan Meslek Yüksekokullarının Durum Analizi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri", Electronic Journal of Vocational Colleges, Özel Sayı: 44-50.

AİLE DOSTU POLİTİKALAR VE İŞ YAŞAMININ UYUMLAŞTIRILMASI ÇERÇEVESİNDE UYGULAMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Seda TOPGÜL*

Öz

Kadınların çalışma yaşamına girmesi ve iş yaşamında artan sayıda kadının yer alması ile birlikte başta çocuk bakımı olmak üzere iş ve aile yaşamını dengeleme sorunu ortaya çıkmaktadır. İş ve aile yaşamını dengeleyemeyen kadınlar hem iş yaşamlarında hem de aile yaşamlarında sıkıntılar yaşamaktadır. Kadının her iki alana ait sınırlarının bulanıklaşması toplumsal problemleri de ortaya çıkarmaktadır. Bu sebeple iş ve aile yaşamını uyumlaştırmaya yönelik aile dostu politikalar geliştirilmeye çalışılmıştır. Böylece çalışanın ihtiyacı olan iş ve aile yaşamını dengelemeyi, aileyi ve işçinin işini korumayı hedefleyen politikalar oluşturulmaya çabalanmaktadır. Aile dostu politikalar aile ve iş yaşamı arasında denge kurmayı sağlayan, çatışmayı azaltan iş organizasyonu, iş süreleri ve işyeri uygulamalarında değişiklikler yaparak sorunu azaltmaya ya da çözmeye yönelik programlardır. Bu çalışmada da, çeşitli ülkelere ilişkin aile dostu politikalara yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: İş Yaşam Dengesi, İş Yaşamının Uyumlaştırılması, Aile Dostu Politikalar, Avrupa Birliği.

THE EVALUATIONS OF PRACTICES WITHIN THE FRAMEWORK OF HARMONIZATION OF FAMILY FRIENDLY POLICIES AND WORKING LIFE

Abstract

Along with the fact that women enter the working life and a growing number of women takes place in the working life, a problem regarding the balance between working and family life has emerge despecially on child care. Women who cannot balance between working and family life experience difficulty in both their working and family life. Women's borders of two sides being blurred reveal the social problems as well. Therefore, attempts have been made to develop family friendly policies aimed at harmonizing the working and the family life. Thus efforts have been made to establish policies aimed at balancing the working and the family life and protecting the job of the worker, which the modern workers need. Family friendly policies are a working organization which ensures the balance between the family and the working life, reduces the conflicts, and they are programs aimed at reducing the problem sorre solving them by making changes in the working hours and work place practices. Family friendly policies of various countries will be

* Yrd. Doç. Dr.,Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, e-mail: seda.topgul@gop.edu.tr

| discussed in this study.

Key Words: Work-Life Balance, Harmonization of Work and Family Life, Family Friendly Policies, The European Union.

GİRİŞ

Çalışma yaşamında meydana gelen dönüşüm ve değişimler kadınlarında, erkekler kadar işgücü piyasasında yer almasını sağlamıştır. Kadınların artan eğitim düzeyi yaşam standartlarının yükseltilmesi için eve katkı sağlama isteği önemli bir etkenidir. Kadının da erkek gibi işgücü piyasalarında yer almaya başlaması sadece ailenin yaşam standartlarını arttırmakla kalmamakta, toplumunda refahına katkı sağlamaktadır. Ancak kadının çalışmaya başlaması aileyi de dönüştürmeye başlamıştır. Artık parasını kazanarak ayakları üzerinde duran kadın, ikinci bir vardiyayı istememekte, evlenmemekte ya da evliliği çok geç yaşlarda yapmaktadır.

Ülkelerdeki yaşlı nüfusun artması ve çalışabilir durumdaki nüfusun azalış göstermesi sadece sosyal bir etki olarak bakım sorununa da yol açmaktadır. Yaşlıların bakımını gerekli kılan çeşitli harcamalar için de hükümetler harekete geçmektedir. Yaşlı bakımı sadece toplumun yaşlanmasının ötesinde onlar için yapılacak sağlık ve bakım harcamalarının artması anlamına da gelmektedir. Ayrıca toplumda var olan bir takım ahlaki gerekçeler neticesinde de, ailelerin yaşlılarının bakımını üstlenmesi ve onlara zaman ayırması, çocuk bakımında olduğu gibi iş, aile ve yaşam dengesinin sağlanmasını zora sokabilmektedir. Bu yüzden aile dostu politikaların üretilmesi gerekli olmaktadır. Bu amaçla aileyi koruma hedefine yönelik politikalar oluşturulmaktadır. Bu çalışmada aile dostu politikalara neden ihtiyaç olduğu, aile dostu politika kavramı, aile dostu politika uygulamalarının doğuşu ve gelişimi, kapsamı değerlendirilecektir. Aile dostu politikaların çeşitli refah devleti rejimlerindeki uygulamaları değerlendirilecektir.

Aile Dostu Politikalara Olan İhtiyaç

Aile dostu politikalar çalışanların iş ve aile yaşamı dengesini kurabilmelerini kolaylaştırmaktadır. Bu dengenin kurulması özellikle kadınların istihdamını arttırmanın yanında sağlıklı toplumların temelini de oluşturmaktadır. Kadınlar artık doğum yapma da isteksiz davranmakta ya da tek çocukla yetinmektedir. Bu durum gelecekte sosyal sigortaların finansmanını zora sokmaktadır (Schmidt, 2006: 452). 28 Avrupa Birliği üyesi ülkede 2006 yılında %57,2 olan kadın istihdam oranı, 2015 yılında %60,4'e yükselmiştir. 2016 yılı için Avrupa Birliği ülkelerindeki kadın istihdam oranı bütün zamanların en yükseği olan %65,5'e ulaşmıştır. 2013 yılında 28 AB ülkesinde ilk

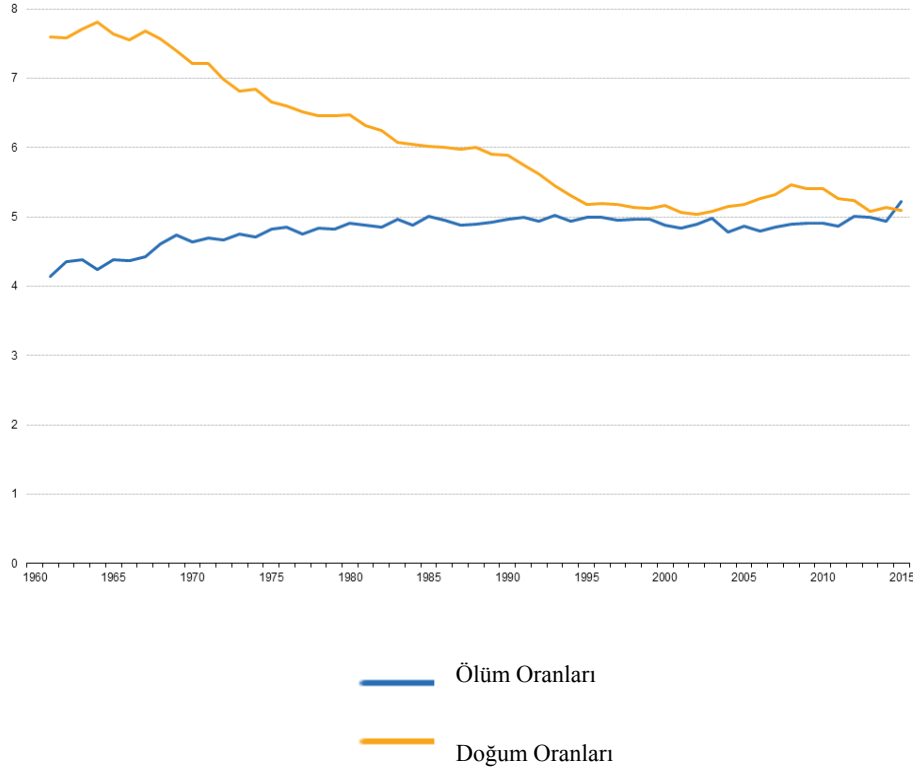
AİLE DOSTU POLİTİKALAR VE İŞ YAŞAMININ UYUMLAŞTIRILMASI ÇERÇEVESİNDE UYGULAMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

çocuk doğurma yaşı ortalaması 28,7 olarak gerçekleşmiştir. 30 yaşın üzerinde ilk çocuk sahibi olma oranı İtalya'da %30,6, İspanya'da %30,4, Luxemburg'da %30 olarak gerçekleşmiştir (EUROSTAT, 2016). Bütün bunları kadının iş yaşamına girmesi ya da doğum ve çocuk için isteksiz davranması ile açıklamak mümkün değildir. Günümüz dünyasında iki ebeveyni çalışan aileler için en önemli sorun artı bir vardiya gerektiren çocuk bakım sorunudur. Artı bir vardiya ile ifade edilen, kadınların ücretli çalışması ilk vardiyasıdır. Eve geldiğinde eve ait kadın olmasına yönelik sorumlulukları ikinci bir vardiyayı oluşturmaktadır. Bunların yanında çocuk bakımı ise, kadın için annelik rolü ile üçüncü bir vardiya olarak ifade edilmektedir. Ücretli işte çalışan her iki ebeveyn için çocuk bakımı özel kurumlar tarafından ücretli olarak karşılanmaktadır. Ücretli çocuk bakımı aile için maddi anlamda ağır bir nitelik kazanmaktadır. Bu nedenle çoğu zaman ücretsiz olası bakım işinin kadına kalmasını da beraberinde getirmektedir. Her ne kadar ev içinde görev paylaşımı yapılsa bile çocuk bakım ve ev işleri yükü toplumsal cinsiyetin getirdiği bir iş bölümünden dolayı kadına bırakılmaktadır. Özellikle bu yükler altında kadının kariyer beklentisinin olması tek çocuk sahibi olma seçeneğini beraberinde getirmektedir.

Dünyada tek çocuk sahibi olan aile sayısının artması doğum oranlarındaki düşüşü de beraberinde getirmektedir. Almanya'da 2014 yılı için doğurganlık oranı her kadın için 1,4'tür. Çocuk sahibi olmak istemeyenlerin oranı ise %22'dir. AB ülkelerindeki doğurganlık oranlarına bakıldığında; İtalya 1960'da %2,37 iken, 2014'de %1,37; İspanya 1980'de %2,20 iken, 2014'de %1,32'ye gerilemiştir. Hollanda'da doğurganlık oranı 1960'da %3,12 iken, 2014'de %1,71'e gerilemiştir. İngiltere'de de 1980 yılında %1,90 iken doğurganlık oranı, 2014 yılında %1,81 olmuştur. İrlanda'da da 1960 yılında %3,78 olan doğurganlık oranı 2014 yılında %1,94'e gerilemiştir (EUROSTAT, 2016).

Şekil 1'de 1960 yılından 2015 yılına kadar doğum ve ölüm oranlarındaki değişimi gösteren grafik yer almaktadır. Mavi çizgi ölüm oranlarını gösterirken, turuncu çizgi ise doğum oranlarını göstermektedir. 1960'lardan itibaren başlayan doğal nüfusun azalmasına karşılık, doğum oranlarında da bir azalma söz konusu olmuştur. Benzer birçok gelişme endüstrileşmiş ülkede yaşanmıştır.

Seda TOPGÜL

Şekil 1: 1960-2015 Avrupa Birliği Ülkelerinin Doğum ve Ölüm Oranları **Kaynak:** EUROSTAT, 2016

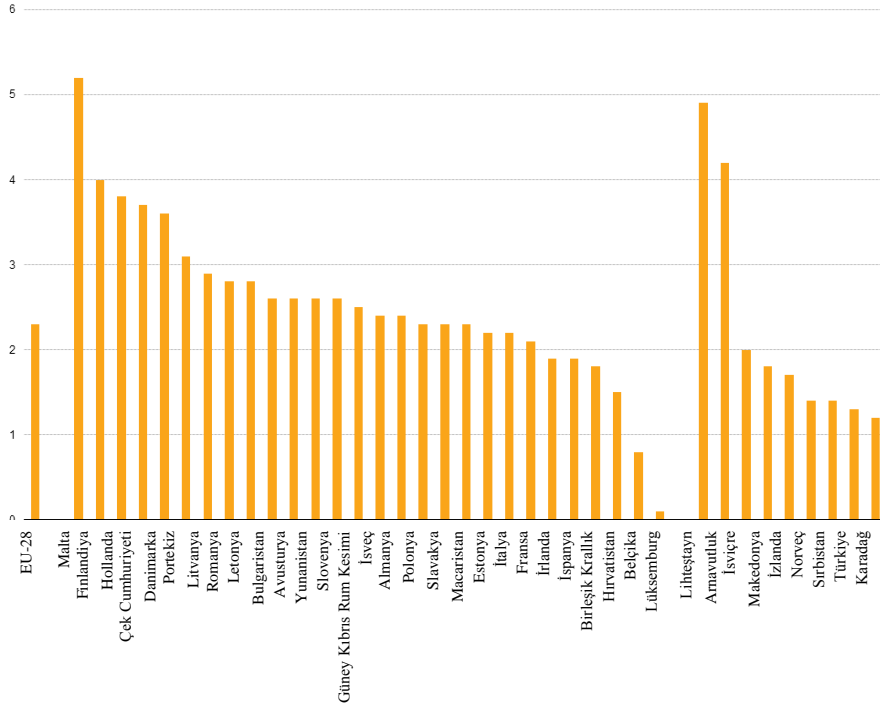
2015 yılı için Avrupa Birliği ülke ortalaması için doğum oranından ölüm oranını çıkartarak bulunan doğal değişim oranı %135,2'dir. Avrupa Birliği ortalamasına benzer şekilde üye ülkelere bakıldığında en fazla yaşlanan ülkeler, %187 ile Almanya ve %161,8 ile İtalya'dır. Diğer doğal değişim oranının azalma yönünde değişim gösterdiği ülkeler ise, Bulgaristan (%-44,2), Yunanistan (%-29), Hırvatistan (%-16,7), İspanya (%-2,8), Letonya (%-6,5), Litvanya (%-10,3), Macaristan (%-39,4), Polonya (%-25,6), Portekiz (%-23), Romanya (%-75,7), Sırbistan (%-38) ve Bosna Hersek (%-5,6)'dır.

Nüfusun doğal değişim oranının nüfus artışı yönünde en fazla eğilimi gösterdiği ülkeler ise, Fransa (%200,6) ve Birleşik Krallık (%174,4)'dır. Türkiye'de ise 2015 yılı için nüfus artışı Avrupa Birliği verilerinde %920,6 olarak görünmektedir. Bu artışta göçmenlerin etkisinin söz konusu olduğu söylenebilir. Türkiye'ye yönelen toplu göçler nüfusun yüksek oranda arttığı göstermektedir.

Nüfus artışında meydana gelen düşüş birçok problemi de beraberinde getirmektedir. Doğurganlık oranlarının düşmesi toplumda aile kavramının

AİLE DOSTU POLİTİKALAR VE İŞ YAŞAMININ UYUMLAŞTIRILMASI ÇERÇEVESİNDE UYGULAMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

değişmesine neden olmakta ve "sosyal bir etki" yaratmaktadır. Doğurganlık oranlarındaki düşüşlerin sosyal bir etki yaratması, hem toplumsal hem de ekonomik sonuçları olan sorunların ortaya çıkmasını ifade etmektedir. Bugünün yeni doğan çocukları yarının üretime katılan çalışanları olacaktır. Yarının sigortalı çalışanları ödedikleri primlerle pasif sigortalıları finanse edeceklerdir.

Şekil 2: 2005-2015 Yılları Arasında Dünyada 65 Yaş Üstü Nüfusun Artış Oranları

Kaynak: EUROSTAT, 2016

Sonuç olarak doğan çocukların geleceğin çalışanları olacağı düşünüldüğünde, çalışarak pasif sigortalılara yapılacak olan sosyal yardım ve sosyal güvenlik ödemelerini finanse edecek kişiler oldukları söylenebilir. Bu anlamda da çalışan nüfusun azalması, ülkelerin sosyal güvenlik sistemlerindeki aktif/pasif sigortalı dengesini bozacağını söylemek mümkündür. Doğurganlık oranlarının düşmesine karşın, toplumlar hızla yaşlanmaktadır. Doğum oranlarındaki düşüşe karşılık toplumların yaşlanması, yaşlı bireyler için bakım sigortalarının yetersiz kalmasına neden olabilir. Bakım sigortalarının yetersiz kalması durumunda da bakım işlerinin aile içerisinde çözümü yoluna gidilebilir. Bu durum zaman içerisinde iş ve aile yaşamı dengesinde sorunlara yol açabilir (Aydın, 2011: 370). Nitekim 28 AB ülkesinde

Seda TOPGÜL

65 yaş ve üstü nüfus 2005 yılında %16,6 iken, 2015 yılında %18,9 olmuştur. Almanya'da 2005'de %18,6 iken 2015'de %21; İngiltere'de %15,9 iken, %17,7 ye yükselmiştir.

Şekil 2'de Dünya'da 2005-2015 yılları arasındaki 65 yaş üstü yaşlı nüfus artışı şekilde görülmektedir. Avrupa Birliği ülkeleri içerisinde 2005-2015 yılları arasında % 2,3'lük bir artış söz konusudur. En fazla artış %5,2 ile Malta, %4,9 ile Liechtenstein, %4,3 ile Arnavutluk, %4 ile Finlandiya ve %3,8 ile Hollanda'da görülmüştür. Yaşlı sayısındaki en az artış ise % 1'den az olan Luxemburg ve Belçika'da görülmüştür.

Tablo 1:2005-2015 Avrupa Birliği Ülkelerindeki Nüfusun Yaşlara Göre Dağılımı

	0-14 yaş		15-64 Yaş		65 yaş ve üzeri	
	2005	2015	2005	2015	2005	2015
EU-28	16,3	15,6	67,2	65,6	16,6	18,9
Belçika	17,2	17	65,6	64,9	17,2	18
Bulgaristan	13,7	13,9	68,9	66,2	17,4	20
Çek Cumhuriyeti	14,9	15,2	71,1	67	14,1	17,8
Danimarka	18,8	17	66,1	64,4	15	18,6
Almanya	14,5	13,2	66,9	65,8	18,6	21
Estonya	15,4	16	68	65,2	16,6	18,8
İrlanda	20,7	22,1	68,2	64,9	11,1	13
Yunanistan	15,1	14,5	66,7	64,5	18,3	20,9
İspanya	14,5	15,2	69	66,3	16,6	18,5
Fransa	18,7	18,6	65,1	63	16,3	18,4
Hırvatistan	15,9	14,7	66,7	66,5	17,3	18,8
İtalya	14,1	13,8	66,4	64,5	19,5	21,7
Güney Kıbrıs Rum Kesimi	19,9	16,4	68	69	12,1	14,6
Letonya	15	15	68,4	65,6	16,6	19,4
Litvanya	17,1	14,6	67,1	66,6	15,8	18,7
Lüksemburg	18,6	16,7	67,3	69,2	14,1	14,2
Macaristan	15,6	14,5	68,8	67,6	15,6	17,9
Malta	17,6	14,3	69	67,2	13,3	18,5
Hollanda	18,5	16,7	67,5	65,4	14	17,8
Avusturya	16,1	14,3	67,9	67,2	15,9	18,5

AİLE DOSTU POLİTİKALAR VE İŞ YAŞAMININ UYUMLAŞTIRILMASI ÇERÇEVESİNDE UYGULAMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Polonya	16,7	15	70,2	69,5	13,1	15,4
Portekiz	16	14,4	66,8	65,4	17,2	20,3
Romanya	17,5	15,5	68,4	67,5	14,2	17
Slovenya	14,4	14,8	70,2	67,3	15,3	17,9
Slovakya	17,1	15,3	71,3	70,7	11,7	14
Finlandiya	17,5	16,4	66,6	63,7	15,9	19,9
İsveç	17,6	17,3	65,2	63,1	17,2	19,6
Birleşik Krallık	18,1	17,7	65,9	64,6	15,9	17,7
İzlanda	22,3	20,4	65,9	66,1	11,8	13,5
Lihtenştayn	17,6	15,1	71,3	68,9	11,1	16
Norveç	19,7	18	65,6	65,8	14,7	16,1
İsviçre	16,3	14,9	67,9	67,3	15,8	17,8
Karadağ	20,8	18,5	66,7	67,8	12,5	13,7
Makedonya	20	16,8	69,1	70,5	10,9	12,7
Arnavutluk	26,5	18,6	65,1	69	8,3	12,5
Sırbistan	15,8	14,4	67	67,2	17,1	18,5
Türkiye	27,5	24,3	65,9	67,8	6,7	8

Kaynak: EUROSTAT, 2016

Tablo 1’de de görüldüğü gibi genç nüfus oranı 2005 yılından 2015 yılına 28 AB üyesi ülkede azalma göstermiştir. 15-64 yaş aralığındaki çalışabilir aktif nüfus 28 AB üyesi ülke için 2005 yılında %67,2 iken, 2015 yılında %65,6’ya gerileyerek 1.6 puanlık bir azalma gerçekleşmiştir. 2005-2015 yılını kapsayan 10 yıllık sürede aktif nüfusun en fazla azaldığı ülke Çek Cumhuriyeti olmuştur. 2005 yılında %71,1 olan aktif nüfus, 2015 yılında %67’ye gerilemiştir. Benzer şekilde bir diğer nüfus aktif nüfus azalışı ise İrlanda’da gerçekleşmiştir. İrlanda’da 2005 yılında %68,2 olan aktif nüfus, 2015 yılında % 64,9 olarak gerçekleşmiştir. İrlanda’da 10 yıllık sürede aktif nüfus 3,3 puan azalış göstermiştir. Benzer şekilde Çek Cumhuriyeti ve İrlanda’yı sırası ile Slovenya, Finlandiya, Letonya, Estonya, Bulgaristan, İspanya, Yunanistan, Hollanda, İsveç takip etmektedir. Bu ülkelerde de 10 yıllık sürede aktif nüfusta azalma söz konusudur. Çalışma çağındaki aktif nüfusun artış gösterdiği ülkeler ise, %67,3’ten %69,2’ye yükselen Lüksemburg ve %68’den %69’a yükselen Güney Kıbrıs Rum Kesimi’dir.

Aile Dostu Politika Kavramı

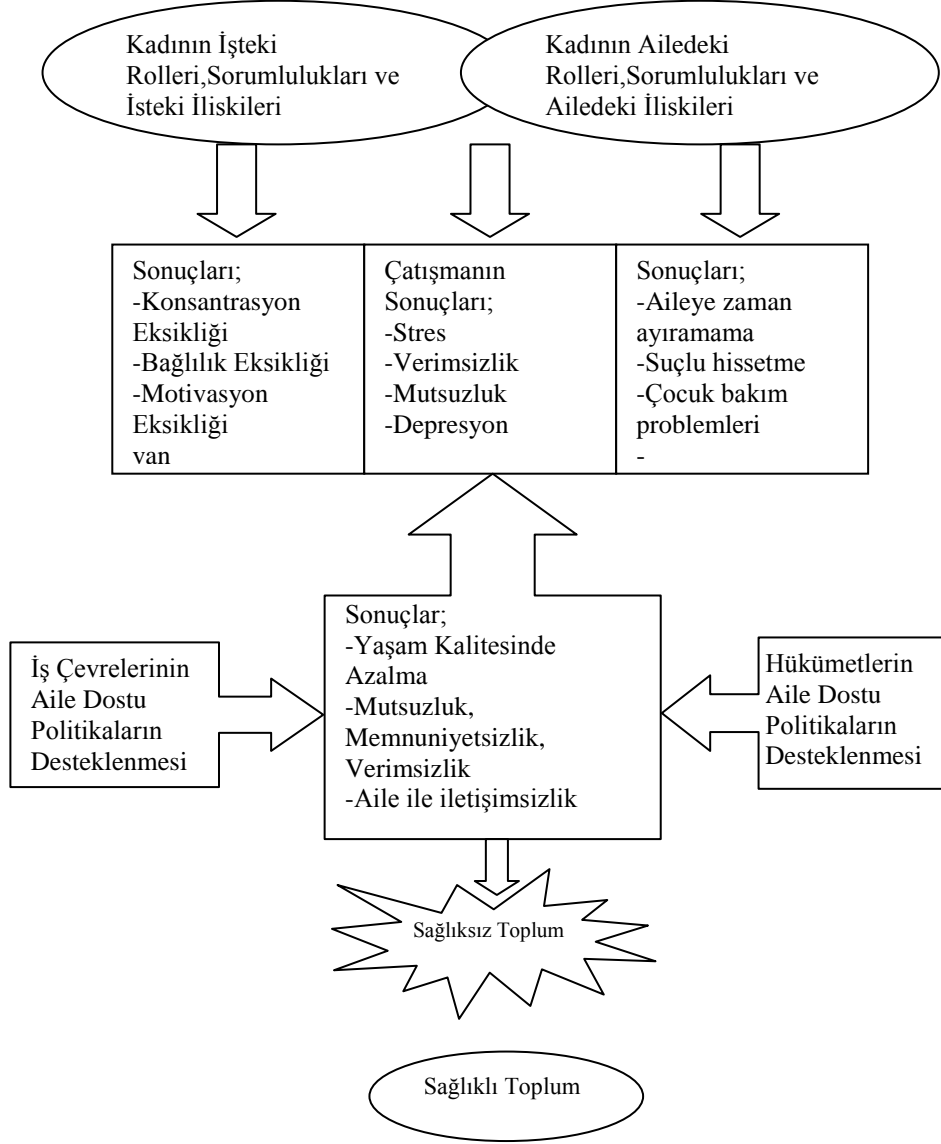
Aile dostu politikalar işverenler ve işyerleri için çalışanların iş yaşam dengesini kurmasına yardımcı olan ve çalışanların hem işyerindeki zorunluluklarını hem de aile yaşamını tamamlamasında olanak sağlayan politikalar olarak tanımlanabilir. Bu

politikalar iş, aile ve yaşam dengesi, iş ve aile yaşamının uyumlaştırılması ya da aile dostu kavramları ile ifade edilmektedir.

Aile dostu politikalar yönelik diğer araştırmalara bakıldığında, Bohan ve Viveros-Long (1981) Ulusal İstihdam Verilerini kullanarak esnek zaman programlarını bağımsız değişken, aile stresi, aile işi, aile eşitliği değişkenlerini bağımlı değişken olarak kullanmıştır. Aynı şekilde Shepard, Clifton ve Kruse (1996) firmaların esnek çalışma saatlerini veri olarak esnek çalışmanın firmaların verimliliğine etkisini değerlendirmiştir. Ezra ve Deckman (1996) ise daha ayrıntılı bir çalışma yürütmüşlerdir. İlk çalışmalarında işyerinde çocuk bakımı, esnek çalışma, farklı vardiyalarda çalışma, yıllık izin, ücretsiz izin, hastalık izni konularının çocuk bakım memnuniyeti üzerinde bir araştırmayı istihdam verilerini kullanarak gerçekleştirmişlerdir. İkinci çalışmalarında yine aynı veriler ile bu defa çocuk bakım memnuniyetinin, işyerinde çocuk bakımının, esnek çalışmanın, fazla sürelerle çalışmanın, örgütün sosyal desteğinin iş-aile dengesi memnuniyetine etkisini değerlendirmişlerdir. Son araştırmalarında ise, iş aile yaşam dengesi memnuniyetinin iş tatminine etkisini değerlendirmişlerdir. Bu üç model çerçevesinde ortaya konulan sonuç başarılı bir iş-aile dengesi için hükümetlerin özellikle annelere yönelik sosyal destek politikaları yapması gerekliliğidir. Özellikle aile dostu politikalar aile bağlarının ve iş dengesinin sağlanması için gereklidir. Araştırmanın sonucuna göre babalar iş-aile dengesi konusunda annelerden daha mutludur. Anneler içinde esnek zaman kullanımı iş-aile dengesi için büyük önem taşımaktadır. Perry-Smith ve Blum'da (2000) veriler ışığında ücretsiz ebeveyn izninin, ücretli ebeveyn izninin, esnek çalışmanın, yaşlı bakım hizmetlerinin iş tatmini, firma performansı, piyasa performansı, kar ve satışlar üzerindeki etkisi üzerinden incelemişlerdir. Buna göre, işyerinde uygulanan aile dostu politikalar algılanan firma performansını arttırmaktadır. Özellikle firmaların performansı eski firmalardan çok daha güçlüdür. 2001 yılında yapılan Saltzstein, Ting ve Saltzstein (2001) araştırma verileriyle iki farklı model üzerinden gerçekleştirilmiştir. Buna göre, örgütsel anlayışın, saatinde iş yerinde olmanın, çocuk bakımının ve esnek çalışmanın iş-aile dengesi memnuniyetine etkisi ve iş yaşam dengesi memnuniyetinin, örgütsel anlayış ve zamanında işte olmanın iş tatminine etkisi incelenmiştir. Araştırmanın sonucuna göre, farklı aile dostu politikalar farklı şekillerde kullanılmaktadır.

AİLE DOSTU POLİTİKALAR VE İŞ YAŞAMININ UYUMLAŞTIRILMASI ÇERÇEVESİNDE UYGULAMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

DENGE

Şekil 3: Aile Dostu Politikaların Kadınları ve Toplumunu Etkilemesi **Kaynak:** Harcar, 2007: 61.

Örgütler değerlendirildiğinde aile dostu politikalar önemli bir yer kaplamaktadır. İsveç ve Danimarka'da kadınların işgücüne katılma oranı yüksektir. Özellikle doğumdan sonra işine dönen kadınların oranı %90'ların üzerindedir. İsveç ve Danimarka benzer kültürlere sahip ve aynı refah devleti ideolojisi taşımaktadır. Pylkkänen ve Smith'in (2004) yaptıkları araştırmaya göre, her iki ülkede de annelerin

davranışı etkileyen, babaların babalık iznine ayrılma periyotları ve ekonomik olarak teşvik edici politikalarıdır. Bununla birlikte aile dostu politika araçlarının Danimarkalı kadınlarla karşılaştırıldığında İsveçli kadınları daha fazla etkilediği sonucuna varmışlardır. Bunun nedeni İsveç'deki aile dostu politikaların esnek çalışmaya ve aile sorumluluklarının paylaşımı üzerine daha fazla odaklanması olarak gösterilmektedir. Ebeveyn izinleri ve çocuk bakım hizmetlerinin gelişmiş olması da aile dostu politikaların bu ülkelerde gelişmiş olmasına neden olmaktadır.

Aile Dostu Politika Uygulamalarının Doğuşu ve Gelişimi

Aile dostu politikalar ilk olarak Danimarka'da görülmele birlikte İskandinav Refah toplumlarının katkısı ile gelişme göstermiştir. 1960'lı yıllarda Danimarka'da cinsiyet eşitliği, çocuk gelişimi ve işgücüne katılımında hem sayının hem de niteliğin artırılması amacı ile çeşitli uygulamalar yürürlüğe konulmuştur. Bu uygulamalar özellikle kadınların iş ve aile yaşamı dengesini sağlamalarına yönelik uygulamalar olup; eşin aile içi iş bölümüne dâhil edilmesine ve kadın, erkek iş yaşamında eşitliğe yönelik uygulamalardır. Aynı şekilde Fransa'da da kadınların çalışma yaşamına girmesi için özendirici politikalar geliştirilirken, diğer yandan da doğumlar özendirilerek annenin korunmasına yönelik tedbirler alınmıştır. Avrupa Birliği'nde aile dostu politikaların gündeme gelmesi ise, 1992'de çıkarılan Hamile İşçiler Direktifi ve 1996'da çıkarılan Ebeveyn İzinleri Direktifi ile üye devletlere 14 haftalık doğum izni verilmesi zorunlu kılınırken, ayrıca kadın ve erkek işçilere de doğum ve evlat edinme halinde 3 ay çocuk bakım izni verilmesi sağlanmıştır. 1997 yılında Lüksemburg'da gündeme alınan Avrupa İstihdam Stratejisi ile istihdam edilebilirlik, girişimcilik, uyarlanabilirlik ve fırsat eşitliği olmak üzere dört temel ilkeye dayanmaktadır. Bu ilkelere fırsat eşitliği aile dostu politikaların oluşturulmasına temel teşkil etmektedir.

Çünkü bu nokta iş ve aile yaşamı dengesinin sağlanmasını ve bunun için gereken düzenlemelerin yapılmasını gerekli kılmaktadır. Avrupa İstihdam stratejisinin fırsat eşitliğine ilişkin olarak 2001 istihdam kılavuzunda "Aile ve İş Yaşamının Uzlaştırılmasına (Reconciling Work and Family Life) yer verilmiştir. İş ve aile yaşamının uzlaştırılması kavramı Avrupa Birliğinde yaygın olarak kullanılan bir kavramdır. Kavram "Babies and Bosses" (Cepal, 2007) olarak bebekler ve patronlar arasında uzlaştırma ile ifade edilmektedir. Bu anlamda da iş ve aile yaşamı dengesine vurgu yapmaktadır. İki farklı dünyanın uzlaştırılarak dengenin sağlanacağı görüşünü ifade etmektedir. İnsan kaynakları alanında ise iş ve aile yaşamı dengesi ile ifade edilmektedir.

AİLE DOSTU POLİTİKALAR VE İŞ YAŞAMININ UYUMLAŞTIRILMASI ÇERÇEVESİNDE UYGULAMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Aile ve iş yaşamının uzlaştırılması amacı ile 2010 yılında 3-6 yaş arası çocukların %90'ına, 0-3 yaş arası çocukların en az %33'üne bakım sağlanması hedefi konulmuştur (Aybars, 2007: 572). Günümüze kadar gelen süreçte Fransa ve Danimarka gibi mevzuatlarında aile dostu politikalara yer veren ülkeler bu uygulamalarını geliştirmişlerdir. İspanya gibi bazı ülkeler ilk kez bu tür uygulamaları mevzuatlarına eklemişlerdir. İngiltere ise uzun süre direnmesine rağmen, özellikle Blair'ın önderliğindeki hükümet, aile dostu politikaların yaşama geçirilmesine önem vermiştir. Aile dostu politikaları üç bileşeni; analık izninin artırılması, babalık izninin uygulanmaya konulması ve ailenin korunması amacı ile esnek çalışmaların düzenlenmesidir. Burada özellikle cinsiyet eşitliği yaklaşımı analık izinlerinden ebeveyn izinlerine dönüşümde büyük önem taşımaktadır (Aybars, 2007: 587; Aydın, 2011: 374).

Şekil 4: Aile Dostu Politikaların Bileşenleri

Şekil 4'de görüldüğü gibi iş ve aile yaşamı dengesinin sağlanması için analık ve babalık izinleri, esnek çalışma ve işverenlerce gerçekleştirilen çalışanların desteklenmesine yönelik politikalardan oluşan farklı bileşenleri bulunmaktadır.

Aile Dostu Politikaların Kapsamı

Hukuk alanında aile dostu iş hukuku çerçevesinde değerlendirilen aile dostu politikalar, Avrupa Birliği literatüründe iş-yaşam dengesi kavramı ile ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra Avrupa Birliği'nde yaygın olarak kullanılan bir diğer benzer kavram ise "iş yaşamı ve aile yaşamının uzlaştırılması" kavramıdır. Bu kavram öncelikle hükümetlerin aile dostu politikalar sağlanmasına sonrasında ise işletmelerin

farklı politikalarla destek vermesine yöneliktir. Avrupa Birliği aile dostu politikaların düzenlenmesi için bazı temel bulgular ortaya koymuştur. Örneğin, uzun çalışma saatleri iş ve aile sorumluluklarının dengelenmesini güçleştirmektedir. Erkeklerin ücretli olarak çalışma saatleri uzun iken, kadınların uzun çalışma saatleri dışında ev sorumlulukları ve bakım sorumlulukları çok daha uzun saatler çalışmaya neden olmaktadır. Sosyal güvenlik konuları çalışma saatlerinin esnekliğini engellemektedir. Çocuk ve yaşlı bakım sorunu, iş ve aile yaşamı dengesindeki temel bir konudur. Dolayısıyla hükümetlerin çalışma saatlerini düzenlemesi, iş yaşamında esnekliği sağlayıcı politikalar geliştirmesi ve bakım hizmetlerinin kamu tarafından geniş kapsamlı olarak sağlanması aile dostu politikaları destekleyecektir (Avrupa Yaşama ve Çalışma Koşullarını İyileştirme Vakfı, 2009).

Bütün kavramlar için ortak nokta ise aileyi koruma ve aile ile iş yaşamı arasında bir denge kurulmasıdır. Bu denge oluşturulurken de, çeşitli işyeri uygulamaları, işyeri kültüründe değişiklik, iş organizasyonlarında değişiklik, iş sürelerinin farklılaştırılması uygulamaları ile bazı değişikliklerin yapılması gerekmektedir. Bu değişikliklerin çoğu ise, işçi talebinin yanında işverene bağlı esnek düzenlemeler anlamına gelmektedir. Örgütlerin dengeye yönelik programlarının yanı sıra, aile yardımları da bir başka aile dostu politika uygulamalarıdır. Çocuk yardımları ve aile ödenekleri gibi uygulamalar iş ve aile dengesini sağlamak adına önem kazanmaktadır. Bir diğer aile dostu uygulama ise, işverenlerce düzenlenen kreş, bakım hizmetleri gibi sosyal destek uygulamalarıdır. Bu tür uygulamalar esas olarak iş değişiklikleri yaratmamasına rağmen iş ve aile dengesinin sağlanması için gerekli desteği sağlayarak yaşanan stresi azaltacak aile dostu politikalar çerçevesinde değerlendirilebilir. Bütün bu uygulamalar işverene, işçiye ve hatta ülke ekonomisine birçok yararı bulunan uygulamalardır. İşçilerin motivasyonunu artırır, örgütsel bağlılığı güçlendirir, işgücü devrini azaltırken, maliyetleri de aşağı çekmektedir. Örgütlerin rekabet gücünün artmasına da büyük destek sağlamaktadır (Aydın, 2011: 372). Çarıkçı (2001: 130-132) aile dostu örgüt politikalarının benimsedikleri politikaları şu şekilde sıralamaktadır:

- Çalışanların ailevi ihtiyaçlarına ve sınırlarına duyarlılık
- Çalışanların ailevi ve kişisel değerlerine duyarlılık
- Demografik farklılıklara duyarlılık
- Esnek örgüt kültürü
- Aileye duyarlı yöneticilerdir.

Diğer yandan aile dostu örgütler çeşitli aile politikaları ile iş-aile-yaşam dengesinin

AİLE DOSTU POLİTİKALAR VE İŞ YAŞAMININ UYUMLAŞTIRILMASI ÇERÇEVESİNDE UYGULAMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Bunlar; aile konularındaki eğitim ve danışmanlık hizmetleri, ailenin bazı örgütsel karar mekanizmalarına dahil edilmesi, ailenin bazı ödül ve terfi mekanizmalarına dahil edilmesi, işyerinde aile günleri düzenlenmesi, eşe iş bulma yardımı, bazı örgüt kaynaklarından ailenin faydalanması yönelik düzenlemeleri içermektedir.

Tablo 2: İşletmelerin Aile Dostu Politikalar Olarak Uygulayabilecekleri Programlar

Kaynak: Kağnıcıoğlu, 2010: 93.

Politika/Program Kategorisi	Politika/Program İçeriği
Çalışma Süresinin Esnekliği	Çalışanlara çalışma süreleri üzerinde kontrol sağlama imkanı vermektedir.
Azaltılmış saatler/Kısa süreli çalışma	Tam zamanlı çalışmadan daha az çalışma
Esnek çalışma	Çalışanlara esnek zaman vererek işe başlama ve bitiş sürelerini belirleme olanağı vermesi
Sıkılaştırılmış çalışma haftası	Bazı günlerde çalışmamak ya da yarım gün çalışmak diğer günlerde fazla süreli çalışma
İş paylaşımı	İki işçinin bir tam zamanlı işi paylaşması
İşe dönüş	Çalışanların hamilelik, askerlik gibi nedenlerle işten ayrılması sonrası işe dönüşünün kolaylaştırılması
Çalışma Yerinin Esnekliği	Çalışanların işyeri dışında çalışma olanağı sunulan seçeneklere sahip olması
Teleçalışma	Çalışanların işin tamamını ya da bir kısmını işyeri dışında iletişim teknolojileri kullanarak yerine getirmesi
Bakım Sorumluluklarına Destek	Çocuk ve yaşlı bakımı konusunda yardımcı politikaların oluşturulması
Çocuk/Yaşlı bakımı	Çalışanlara işyeri içinde ya da dışında bakım olanağının sağlanması
Bakım için finansal destek	Çalışanlara ihtiyaç duyulduğunda çocuk ya da yaşlı bakımı için ödeme desteği verilmesi
Acil hasta, çocuk ve yaşlı bakımı	Acil durumlarda bakım olanağı sağlanması
Sosyal Destek ve Bilgi Sağlama	Çalışanlara iş ve aile yaşamı dengesi için psikolojik destek sağlayacak politikalar oluşturulması
Destek hatları	Çalışanların psikolojik destek alabilmeleri için hatlar oluşturulması
Destek grupları	Çalışanların psikolojik destek ve danışmanlık alabilecekleri destek grupları ve ağlar oluşturmak

Tablo 2'de görüldüğü gibi işletmeler çeşitli aile dostu politikalarla iş ve aile yaşamı dengesinin sağlanmasında büyük önem taşımaktadır.

İşletmelerin algılanan desteklerinin aile dostu politikalar üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Buna göre farklı gruplar üzerinde farklı uygulamaların etkileri olduğu söylenebilir. Yapılan araştırmalarda, part time çalışma en fazla çocuğu olan çift gelirli kadınları (eşleri de çalışan) etkilemektedir (%7,9). Benzer şekilde %5,9 oranında evlenmemiş 60 yaş üstü kadınları, %5 ile çocuklu çift gelirli erkekleri (eşleri çalışan) olumlu olarak etkilemektedir. Esnek çalışmanın farklı gruplar üzerinde iş ve aile yaşamı dengesine etkisini değerlendirildiğinde ise, %48,9 evlenmemiş 60 yaş üzerindeki erkekler, %43,9 35 yaş altındaki çocuksuz çift gelirli erkekler, %43,5 çocuklu çift gelirli kadınlar ve %43,5 çocuklu çift gelirli erkeklerin, %43,2 boşanmış anneler, %40 boşanmış babaların, iş ve aile yaşamı dengesini sağlamasını desteklemektedir. İşletmelerin sağladığı çocuk bakımı yardımları en fazla %5,9 çocuklu çift gelirli kadınları, %5,8 boşanmış anneleri, %3,6 çocuklu çift gelirli erkekleri, % 3 oranında ise boşanmış babaların iş ve aile dengesini sağlamalarını kolaylaştırmaktadır.

Ailede iş ve aile yaşamı dengesi ile iş tatmini arasındaki ilişkiler, eşi çalışmayan çocuk sahibi olan erkekler, eşi çalışmayan çocuk sahibi olan kadınlar, boşanmış anneler ve boşanmış babalar, 35 yaş altı çift gelirli çocuğu olmayan erkekler, 35 yaş altı çift gelirli çocuğu olmayan kadınlar ve çocuklu çift gelirli kadınlar üzerinden değerlendirilmiştir. Buna göre iş ve aile yaşamı dengesinin sağlanmasında uygulanan işletme politikalarının iş tatmini üzerinde en fazla etkisinin olduğu grup boşanmış anneler ve eşi çalışmayan çocuğu olan kadınlardır (Saltzstein, Ting ve Saltzstein, 2001: 457-458).

Refah Rejimlerinde Aile Dostu Politikalar

Refah Devleti rejimlerine göre iş-aile yaşamı dengesini sağlamaya yönelik politikalar değerlendirilirken sosyal demokrat refah devleti rejimi Nordik ülkeleri, muhafazakar sosyal refah devleti rejimi ve liberal refah devleti rejimi olmak üzere ayrılabilir. Sosyal demokrat refah devleti rejimlerinin temeli sınıf ve statü ayrımı olmaksızın bütün vatandaşların aynı hak ve faydalardan yararlanmasıdır. Nordik ülkeleri olarak ifade edilen Norveç, Danimarka, İsveç ve Finlandiya'dır. Bu ülkelerde esnek çalışma yaygın, kamusal destekler ileri seviyededir. Bu yüzden de sosyal demokrat refah rejimleri ileri düzeyde iş-aile dengesi uygulamalarına sahip ülkelerdir. Bu ülkelerde evi geçindiren erkek anlayışı kabul edilmemekte ve kadının işgücüne dahil olması kolaylaştırılarak cinsiyet eşitliği politikaları desteklenmektedir. Çocuk bakımı gibi bakım hizmetleri de kamu tarafından finanse edilmektedir. "Baba

AİLE DOSTU POLİTİKALAR VE İŞ YAŞAMININ UYUMLAŞTIRILMASI ÇERÇEVESİNDE UYGULAMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

ayları" olarak belirtilen babalara ücretli izin verilmesi uygulaması ile de çocuk bakımı eşit olarak paylaştırılmaktadır. Bu ülkelerde toplumsal cinsiyet eşitliğinin öne çıkarılması ve babalık durumuna önem verilmesi Nordik ülkelerinin en önemli özelliklerindedir (Dulk, Doorne-Huiskies'den akt. Kağnıcıoğlu, 2013: 28-29).

Muhafazakar refah rejimlerinin temel özelliği zorunlu sosyal sigorta sistemi ve istihdamda olmayanlarında düşük düzeyde bir sosyal yardımdan yararlanmaktır. Bu tip rejimler aileye önem vermektedir. Evi geçindiren erkek anlayışının hakim olduğu rejimlerdir. Bu yüzden ebeveyn izni gibi eşitliğe dayalı uygulamalar gelişmemiştir. Kadınların istihdama katılım oranları düşüktür. Bu refah rejimleri içerisinde Almanya, Hollanda, Avusturya, Belçika, Fransa, Lüksemburg gibi ülkeler gösterilebilir. Almanya, Avusturya model olarak yakın iken, Benelüks ülkeleri ve Fransa'da kendi içerisinde farklı uygulamalara sahiptir. Örneğin, Almanya ve Avusturya gibi ülkelerde anneye destek ve bakım hizmetleri düşüktür. Benelüks ülkeler ve Fransa'da kamusal bakım hizmetleri etkili ve kadınların işgücü piyasalarına girmesini teşvik eder niteliktedir. Lüksemburg ve Hollanda gibi ülkeler esnek piyasaları ile aile dostu politikaları desteklemektedir. Temel olarak Muhafazakar sosyal refah rejimlerinde aile desteği ön plana çıkarılarak, erkeğin desteklenmesine yönelik uygulamalar ağırlıktadır (Kağnıcıoğlu, 2013: 29).

Liberal refah rejimlerinin en önemli özelliği ise, devletin katkısının en az düzeyde olmasıdır. Vatandaşlar kendi refahını kendisi sağlamakla sorumludur. Cinsiyet eşitliğini sağlamak, işgücüne katılımı teşvik etmek devletin görevi değildir. Devlet müdahalesi ile yasal düzenlemeler sınırlıdır. Çocuk bakımı ya da ebeveyn izni gibi çeşitli aile dostu politikaları uygulamak piyasa güçlerinin eline bırakılmıştır, devlet sorumluluğunda değildir. İrlanda ve İngiltere bu sistem içerisinde değerlendirilmektedir. Eski sosyalist refah devleti rejimleri doğu Avrupa ülkelerini kapsamaktadır. Bunlar özellikle Polonya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Bulgaristan gibi ülkelerdir. Bu ülkelerin temel özelliği kadın-erkek için eşit, kalıcı ve tam zamanlı çalışmanın yaygın olması, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik politikalar içermemesi ve aile dostu politikalara önem vermemeleridir. Son gurup olarak ise, Akdeniz refah devleti rejimi olarak Güney Avrupa ülkeleri yer almaktadır. Bunlar İtalya, İspanya, Yunanistan ve Portekiz gibi ülkelerdir. Bu ülkelerde de kadınların toplumdaki yeri anne ve eş iken, erkekler evi geçindiren konumdadırlar. İş gücü piyasalarında esneklik bulunmamaktadır. Bu yüzden piyasaya giriş çıkışlar zordur. Kamusal bakım hizmetleri gelişmemekle birlikte aile dostu politikaların geliştirilmesine yönelik sosyal yardımlar son derece sınırlıdır (Kağnıcıoğlu, 2013: 31).

Aybars (2007) aile dostu politikaları belirlerken dört ülke üzerinden değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu ülkeler Akdeniz refah devleti rejiminden, sosyal demokrat refah rejiminden, muhafazakar refah rejiminden ve liberal refah rejiminden bir ülke olmak üzere İspanya, Danimarka, Fransa ve Birleşik Krallık değerlendirilmiştir. Bu ülkelerde aile dostu politikaların nasıl bir gelişim izlediği belirtilmiştir. Ükelere baktığımızda Danimarka'da 1960'larda, Fransa'da 1970'lerde, İspanya'da 1990'larda ve Birleşik Krallık'ta 1990'ların sonunda aile dostu politikalar oluşturulmaya başlanmıştır.

İspanya'da İspanyanın refah rejiminin yapısı ile ilişkili olarak dört faktör aile dostu politikaların gelişim sürecini ortaya koymaktadır. Bunlar, erkeğin eve ekmek getiren olarak güçlü şekilde desteklenmesi ve geniş ailenin değerli olması sürecinden çalışmanın artı değer olarak görülmesi ve ekonomik gelişmelerin geç gerçekleşmesi süreçleri de aile dostu politikaların gelişmesi sürecini ertelemiştir. Erkek ekmek parası kazanan rolündedir. Erkeğe biçilen bu rol kadının işgücü piyasalarına girişini olumsuz etkilemiştir. Bu durum kadınların işgücüne katılımı konusunda İspanya'nın o dönemde 15 Avrupa Birliği üyesi ülkeden daha düşük düzeyde kalmasına neden olmuştur (Valiente, 2000: 145). Güçlü bir aile birliğinin göstergesi olarak çocuk bakımının, kamuya ait çocuk bakım merkezleri, anne ya da aile üyeleri tarafından sağlanması önemini korumaktadır.

Danimarka'da ana politikalar cinsiyet eşitliği, anneliği destekleyici politikaların gelişimi ve aynı zamanda iş-aile dengesini sağlayıcı politika önlemleri alınmıştır. Danimarka'da 2002 yılında aile dostu politikalar çerçevesinde 4 hafta doğum öncesi 14 hafta doğum sonrası olmak üzere 18 hafta ücretli doğum izni, 2 hafta süreli ücretli babalık izni ve annelik izninin bitiminden (14 haftadan) sonra anne ve baba tarafından paylaşılan ebeveyn izni bulunmaktadır. Ebeveyn izni anne ya da babanın ücretinin bir kısmının kesilmesini kabulü halinde ücretli olarak 52 haftaya uzatılarak çocuk 8 yaşına gelinceye kadar kullanılabilir (Abrahamson, 2010: 402; Aybars, 2007: 586; Aydın, 2011: 377). Nordik ülkelerinin refah rejimleri genel olarak iyi aile dostu politikalarını uygulayan ülkelerdir. Hem anne hem de babanın istihdamına önem verirken hem de aile yaşamı ile iş yaşamını dengeleyici politikalar üretilmektedir (Haavet, 2006: 189).

Fransa muhafazakar refah rejimine sahip bir ülkedir. Ancak buna rağmen kadınların işgücüne katılım oranları yüksektir. Anneyi koruyucu uygulamalar desteklenirken, kamusal hizmetlere de önem verilmektedir. Fransa'da annelik izninin süresi 16-26 hafta arasında değişmektedir. Annelik izninde kazancının yüzde 84'ü

AİLE DOSTU POLİTİKALAR VE İŞ YAŞAMININ UYUMLAŞTIRILMASI ÇERÇEVESİNDE UYGULAMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

ödenmektedir. Doğumdan sonra 10 hafta doğumdan önce 6 hafta olmak üzere kullanılmaktadır. Babalık izni ise, 11 gün olarak babanın kazancının yüzde 84'ü kadar olmaktadır. Doğumu izleyen 4 ay içerisinde kullanılması gerekmektedir. Ebeveyn izni çocuk 3 yaşına gelinceye kadar kullanılabilir. Ebeveyn izni 36 ay süresince aylık 460 Euro (2005 yılı için) olarak ödenmektedir. Anne ve baba arasında bakım hizmetinin paylaşılmasına olanak sağlamak için esnek çalışmaya izin verilmektedir (Aybars, 2007: 586).

Birleşik Krallık'ın liberal refah rejimine sahip olmasına rağmen uyguladığı aile dostu politikaların kaynağını Avrupa Birliği mevzuatları oluşturmaktadır. Bir yıllık kıdemi bulunan her kadının 26 haftalık annelik izni bulunmaktadır. 2007 yılından sonra ise bu sayı 39 haftaya çıkarılmıştır. İznin 6 haftasında son ücretin yüzde 90'ı ödenir. 2010 yılından sonra çıkarılan bir kanun ile annelik izni bitmeden işe dönen annenin kalan izninin baba tarafından kullanılmasına olanak sağlanmıştır. Ebeveyn izni ise bir yıllık kıdem şartı ile çocuğun beş yaşına gelmesine kadar olan sürede 13 haftaya kadar ücretsiz olarak düzenlenmiştir. Analık, babalık ve ebeveyn izni sırasında iş sözleşmelerinin feshedilmesi otomatik olarak geçersiz sayılmıştır (Aybars, 2007: 586; Aydın, 2011: 380). Esnek çalışmanın düzenlenmesi konusunda ise, 16 yaşın altında çocuğu olan bütün ebeveynler yazılı talepte bulunarak çalışma sürelerinin düşürülmesi, çağrı üzerine çalışma ya da iş paylaşımı gibi esnek çalışmaya geçebilmektedir (Aydın, 2011: 382).

Farklı refah rejimlerinde farklı iş-aile dengesi sağlamaya yönelik aile dostu politikalar oluşturulmuştur. Temel amaç kadınların işgücüne dahi olmasının arttırılması ve annelik durumunda kadınların korunmasının sağlanmasının yanı sıra, aile içi bakım yükünün eşler arasında dengelenmesine yönelik destekleyici politikalar üretebilmektir.

Refah rejimlerine yönelik temel sınıflandırma Esping-Andersen'in üçlü rejim sınıflandırmasıdır. Sınıflandırmadaki temel ayrım üzerine inşa edilen farklı düşünce ve uygulamaya dayanmaktadır. Zaman içerisinde Esping-Andersen'in sınıflandırması yetersiz kalınca farklı ülkeleri içeren sınıflandırmalarda yapılmıştır (Özdemir, 2007: 132). Bütün sınıflandırmalar belirli bir temel anlayışa dayanmaktadır. Ancak aynı rejime sahip farklı ülkeler arasında da farklı uygulamaların olduğunu belirtmek yerinde olacaktır.

Seda TOPGÜL

Tablo 2. Refah Rejimlerine Göre Aile Dostu Politika Uygulamaları **Kaynak:** Özdemir, 2007; Kağncıoğlu, 2013.

Refah Rejimleri	Ülkeler	Refah Rejiminin Özelliği	Aile Dostu Politika Uygulamaları
Sosyal Demokrat Refah Devleti: Nordik Ülkeleri	Norveç, İsveç, Danimarka, Finlandiya, Hollanda	Sınıf ya da statü ayrımı yapılmadan bütün vatandaşlara eşit hakların sağlanmasıdır. Sosyal refahın sağlanması devletin görevidir. Bu refah rejimi kadın erkek eşitliğine dayanır ve evi geçindiren erkek bakış açısını kabul etmemektedir.	İleri düzeyde bakım hizmetleri, esnek işgücü piyasaları, cinsiyet eşitliğini destekleyici politikalar, kamusal çocuk bakım hizmetleri, uzun ücretli izin süreleri, anne ve baba için ücretli doğum izni, İsveç ve Norveç'te baba ayları adı verilen kota sistemi ile babalık izninin teşvik edilmesi
Muhafazakar Sosyal Refah Devleti Rejimi	İtalya, Fransa, Avusturya, Almanya, Belçika	Zorunlu sigorta sistemleri ve işgücüne katılmayanlar için düşük düzeyli bir sosyal güvenlik sistemi bulunmaktadır. Aileye önem veren bu refah rejiminde, sosyal demokrat ülkelere göre sosyal politikalar daha az bireyselleşmiştir. Evi geçindiren erkek bakış açısına sahiptir.	Çocuk bakımı ve ebeveyn izni uygulamaları gelişmemiştir. Kadın istihdam oranları düşüktür. Ülke uygulamaları kendi içinde farklılık göstermektedir. Bu refah rejiminin en iyi örneği Almanya'dır. Kadınların rolüne geleneksel bakış iş ve aile yaşamı dengesi politikalarını olumsuz etkilemektedir.
Liberal Refah Devleti Rejimi	Amerika, Kanada, İsviçre, Avustralya, Japonya, İngiltere,	Liberal refah rejimlerinde devletin refaha katkısı minimumdur. Bireyler kendi refahını kendi sağlar. Devlet aile	Çocuklu kadınların iş yaşamının dışında kalması ya da yarı zamanlı çalışması gerektiği inancı vardır. Çocuk bakımı ya da ebeveyn izni devletin değil bireyin sorumluluğudur. Bu yüzden de

AİLE DOSTU POLİTİKALAR VE İŞ YAŞAMININ UYUMLAŞTIRILMASI ÇERÇEVESİNDE UYGULAMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

	İrlanda	konularına karışmamaktadır. "Anne istihdamı" düşüktür. Kadın ve erkeği eşit kabul eder. Kadınların aile sorumluluğu dikkate alınmamaktadır.	bakım hizmetleri oldukça pahalıdır. İş ve aile yaşamı dengesi piyasa koşullarına bırakılmıştır.
Eski Sosyalist Refah Devleti Rejimi: Doğu Avrupa Ülkeleri	Polonya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti, Bulgaristan, Macaristan	Devlet sosyalizmi kadınların istihdama katılımını desteklemektedir. İstihdam yapısı çift gelirli aile modelini temel alır. Kadın ve erkek için istihdam kalıcı, tam zamanlı olarak belirlenmiştir. Cinsiyet eşitliği kabul görmemektedir.	İş ve aile yaşamı dengesi politikaları açısından en az olanak sağlanan ülkelerdir. Küçük çocuğu olan kadınların çalışmasına karşı çıktığı için bakım hizmetleri gelişmemiştir. İş düzenlemeleri esnek değil, katı olduğu içinde kadın istihdamında sorunlar yaşanmaktadır.
Akdeniz Refah Devleti Rejimi: Güney Avrupa Ülkeleri	Yunanistan, İtalya, İspanya, Portekiz, Malta, Güney Kıbrıs Rum Kesimi	Kurumsal yapı ve vatandaşlara sağlanan sosyal olanaklar yetersizdir. Parçalı ve çarpık koruma sistemleri bulunmaktadır.	Kamu hizmetleri gelişmemiştir. İş düzenlemeleri katı olduğu için kadın istihdamında sıkıntılar yaşanmaktadır. Evi geçindirenin erkek olduğu bakış açısı yaygındır. Finansal yardımlarda sınırlıdır.

SONUÇ

Aile dostu politikalar toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, ailenin korunması ve iş-aile dengesinin sağlanması gibi gerekçelerle özellikle sosyal demokrat refah rejimlerinde benimsenmiş ve çeşitli politikalar ortaya konmuştur. Politikaların amacı kadınları koruyarak aynı zamanda işgücü piyasalarında yer almalarının sağlanması ve çeşitli politikalar yolu ile Avrupa'da düşen doğum oranlarının artışını yükseltebilmektir. Aile dostu politikaların özelliği iş ve aile arasındaki dengenin sağlanması amacı ile çatışmayı ortaya çıkaran baskıların azaltılması, doğum ve annelik gibi durumlarda da kadınlara kolaylıklar ve destekler sağlanmasını ifade etmektedir. Aile dostu politikalar sadece kadınlara değil erkeklere de iş ve aile dengesi sağlanması

konusunda destek olmaktadır. İşletmelerin yaptığı bazı uygulamaların iş ve aile yaşamı dengesi üzerindeki etkileri farklı gruplar açısından değerlendirilmiştir. Örneğin part time çalışma en fazla çocuğu olan çift gelirli kadınları (eşleri de çalışan) etkilemektedir. Esnek çalışmanın farklı gruplar üzerinde iş ve aile yaşamı dengesine etkisini değerlendirildiğinde ise, 35 yaş altındaki çocuksuz çift gelirli erkekler, çocuklu çift gelirli kadınlar, çocuklu çift gelirli erkeklerin, boşanmış anneler ve boşanmış babaların iş ve aile yaşamı dengesini sağlamasını desteklemektedir. İşletmelerin sağladığı çocuk bakımı yardımları en fazla çocuklu çift gelirli kadınları, boşanmış anneleri, çocuklu çift gelirli erkekleri ve boşanmış babaları iş ve aile dengesini sağlamalarını desteklemektedir. İş ve aile yaşamı dengesinin sağlanmasında uygulanan işletme politikalarının iş tatmini üzerinde en fazla etkisinin olduğu grup boşanmış anneler ve eşi çalışmayan çocuğu olan kadınlardır.

Avrupa'daki aile dostu politika uygulamalarına bakıldığında genel olarak annelik izni, babalık izni ve ebeveyn izni üzere düzenlenmiş izinler ile esnek çalışmaların sağlanması olarak iki kategoride değerlendirilebilir. Bu düzenlemeler ülkelerde uygulanan refah devleti rejimlerine göre farklılık göstermektedir. Genel olarak refah rejimlerinin amacı ise Avrupa'nın hızla yaşlanan nüfusu ve doğum oranlarının azalmasına yönelik demografik değişimlerin dengelenmesini sağlamaktır. Bu amaçla da, kadınların doğurganlık oranlarının artırılması ve annelik durumlarında korunmaları ile kadınların hem işgücü piyasalarında aktif olmaları hem de annelik süreçlerini devam ettirmelerine yönelik politikalar geliştirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abrahamson, P. (2010), "Continuity and Consensus: Governing Families in Denmark", *Journal of European Social Policy*, 20: 5, 399-409.
- Alan L. S.; Ting, Y.; Saltzstein, G. H. (2001), "You have full text access to this content Work-Family Balance and Job Satisfaction: The Impact of Family-Friendly Policies on Attitudes of Federal Government Employees", *Public Administration Review*, 61: 4, 452-467.
- Avrupa Yaşama ve Çalışma Koşullarını İyileştirme Vakfı (2009). *İrlanda: İş-Yaşam Dengesi İkileminin Çözümü*.
- Aydın, U. (2011), "Aile Dostu İş Hukuku Karşılaştırmalı Bir İnceleme", Prof. Dr. Sarper Süzek'e Armağan Cilt I, Ed: Süleyman Başterzi, İstanbul: Beta.
- Ayşe İdil Aybars (2007), "Work-Life Balance In The EU and Leave Arrangements Across Welfare Regimes", *Industrial Relations Journal*, 38: 6, 569-590.

AİLE DOSTU POLİTİKALAR VE İŞ YAŞAMININ UYUMLAŞTIRILMASI ÇERÇEVESİNDE UYGULAMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

- Bohen, H.; Viveros-Long, A. (1981), *Balancing jobs and family life*, Temple University Press, Philadelphia.
- Budd, J. W.; Mumford, K. A. (2006), "Family Friendly Work Practices In Britain: Availability and Perceived Accessibility", *Human Resources Management*, 45: 1, 23-42.
- Cepal (2007), "Babies and Bosses Reconciling Work and Family Life Reconciling Work and Family Life", OECD.
- Çarıkçı, İ. H. (2001), "Örgütlerin Aile Yaklaşımları Çerçevesinde Aile Dostu Örgüt Yapıları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6: 1, 127-138.
- Dulk, L.; Huiskes, A. D. (2007), "Social Policy in Europe: Its Impact on Families and Work", *Women, Men and Family* (Ed. Crompton, R.) New York: Palgrave Mcmillan.
- Eurostat (2016). European Statistic. <http://ec.europa.eu/eurostat/web/lfs/data/database>.
- Ezra, M.;Deckman, M. (1996),"Balancing Work and Family Responsibilities: Flexitime and Child Care in the Federal Government", *Public Administration Review*, 56: 2, 174-179.
- Haavet, I.E. (2006). "Milk, Mothers and Marriage: Family Policy Formation in Norway and its Neighboring Countries in the Twentieth Century", in N.F. Christiansen, K. Petersen, N. Edlingand P. Haave (eds) *The Nordic Model of Welfare: An Historical Reappraisal*, ss. 189-214. Copenhagen: Museum Tuculanum Press.
- Harcar, T. (2007), "Consequences of Work-Family Conflict For Working Women and Possible Solutions: A Conceptual Model", *Journal of Global Strategic Management*, 2, 60-73.
- Kağnıcıoğlu, D. (2010), "İş ve Yaşam Dengesi Programlarının Uygulanmasına Yöneltilen Yaklaşımlar", *Eskişehir Sanayi Odası Dergisi*, 2:11, 92-95.
- Kağnıcıoğlu, D. (2013),"Refah Devleti Modellerine Göre Avrupa Birliği'nde İş-Yaşam Çatışması ve İş-Yaşam Dengesi Politikaları",*Çimento İşveren Dergisi*, 27 : 1, 22-39.
- Özdemir, S. (2007), *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayını.
- Perry-Smith J. E. ; Blum, T. C. (2000), "Work-Family Human Resource Bundles and Perceived Organizational Performance", *The Academy of Management Journal*, 43: 6, 1107-1117.

- Pylkkänen, E.; Smith, N. (2004), "The Impact of Family-Friendly Policies In Denmark and Sweden On Mother's Career Interruptions Due to Childbirth", *IZA DP No. 1050. Discussion Paper Series March 2004 For schungs institut zur Zukunft der Arbeit Institute for the Study of Labor*, <http://ftp.iza.org/dp1050.pdf>, Erişim: 19.09.2016.
- Saltzstein, L., Ting, Yuan, Saltzstein, G. H. (2001). "Work-Family Balance and Job Satisfaction: The Impact of Family-Friendly Policies on Attitudes Government Employees", *Public Administration Review*, 61(4), 452-467.
- Schmidt, M. (2006), "Employment, The Family and The Law: Current Problems in Germany", *Comparative Labor and Policy Journal*, 27: 4, 451-485.
- Shepard, E. M., Clifton, T. J.; Krause, D. (1996), "Flexible Work Hours and Productivity: Some Evidence from the Pharmaceutical Industry", *Industrial Relations*, 35: 1, 123-139.
- Valiente, C. (2000), "Reconciliation Policies in Spain", in L. Hantrais (ed.), *Gendered Policies in Europe: Reconciling Employment and Family Life*, London, Macmillan, ss.143-159.

FATİH WILLIAM TARAFINDAN AVRUPA'NIN YENİDEN DİZAYNI

Pınar ÜLGEN*

Öz

Genel olarak tarihte akıl ve hesap kelimelerinin bir arada kullanılması, yeni değerlerin yayılmasını kolaylaştırmıştır. Ortaçağ İngiltere tarihinde de bunu ilk uygulayanlardan biri olmuştur Fatih William. Kendisi ünlü İngiltere krallarından biridir. Tarihte de 1066 yılında Hastings savaşını kazanmasıyla tanınmaktadır. Böylece kazandığı başarılarla birlikte ilk defa bir Viking kralı, İngiltere'yi tamamiyle ele geçirip İngiltere kralı olmuş ve İngiliz kraliyet tacını giymiştir. Kendi döneminde de birtakım yenilikler yaparak yeni düzenlemeler getirmeye çalışmıştır. Bu noktada Fatih William tarafından hazırlanan yönetmelik oldukça dikkat çekicidir. Çünkü bu dönemde yeni bir düzen oluşturma yoluna gidip hatta daha sonraki yüzyıllarda parlamenter sistemin de temelini oluşturan ve de Magna Carta'ya zemin hazırlayan bir yönetmelik çıkarmıştır. Bu çalışmada da Fatih William döneminin öneminden bahsederek bu yönetmeliğin maddelerini ve Avrupa için önemini anlatmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Ortaçağ, Fatih William, Guillaume, Hasting, İngiltere.

THE RENEW DESIGN OF EUROPE BY THE CONQUEROR WILLIAM

Abstract

The combination of wisdom and account words in history has facilitates the spread of new values. In the history of Medieval England, Fatih William became one of the first to apply it. He is one of the most famous English kings. It was also known in 1066 for winning the Battle of Hastings in History. So with accomplishment, for the first time a Viking king took over Britain and became the king of England and wore a British royal crown. During his time, he also made some innovations and tried to make new arrangements. At this point, the regulation prepared by Fatih William is quite interesting. Because, in this period, he went to the way of creating a new order and even issued a regulation which formed the basis of the parliamentary system in the following centuries and prepared the ground for Magna Carta. In this work we will also try to explain the significance and importance of this directive for Europe by mentioning the importance of the Fatih William era.

Key Words: Middle Ages, Conqueror William, Guillaume, Hasting, England.

* Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. E-posta: ulgenpınar@gmail.com.

FATİH WILLIAM DÖNEMİ AVRUPA İÇİN NEDEN ÖNEMLİDİR?

Bilindiği üzere bütün toplumların tarihlerinde farklılıklar görülmektedir. Elbette bu durum kaçınılmazdır. İngiltere tarihinin de en büyük renklerinden birisi Fatih William ve dönemindeki olaylardır. Ona bu renkliliği kazandıran da hem kazandığı başarılar hem cesareti hem de geçmişidir. Bu noktada Fatih William, kimdir ve neden bu kadar önemlidir? gibi bir soru akla gelebilir. Aslında onun bu önemi biraz da gizemli olmasında saklıdır. Genel olarak bakıldığında o, bir kraldır ya da İngiltere kralıdır demek yeterli midir bilinmez; ama I. William için bu tanımlama yetmeyecektir. Çünkü şöyle bir geçmişine baktığımız zaman hayatında farklı renkler görmekteyiz I. William'ın (diğer adıyla Guillaume). Kendisi 1027 yılında Normandiya¹'da doğmuştur. Tarihte 1066 yılındaki Hastings savaşını kazanmasıyla tanınmaktadır. Hatta her İngiliz kendisini I. William'ın torunu olarak kabul etmektedir. IX. ve X. yüzyıllarda Vikingler, ülkenin kuzey kısmının kontrolünü ele geçirdiklerinde bunlara I. William'ın büyük babası da önderlik etmiştir. I. William, babası Robert Magnificent öldüğü zaman Normandiya dükü olmuştur. Annesi Arlette, bir tabakçının kızıdır. Gerçekte anne ve babası evli değildi. Bu durum, onun hayatını zorlaştırmıştır. Diğer lordlar, genç bir çocuğun evlilik dışında onların egemenliğinde olması gerektiği gerçeğini onaylamamışlardır. Hatta 1040 yılında onu öldürmeye çalışmışlar; fakat başaramamışlardır. Bunun yerine Fatih William'ın koruması Brionne'li Gilbert, bu teşebbüs sırasında öldürülmüştür (Part One Normandiya, (Trz):2).

I. William dönemi öncesine baktığımızda ise çevredeki durum da karmaşık idi. Büyük Cnute, Baltık'tan Grönland'a kadar olan bölgelere egemen konumdaydı. 1035 yılına kadar buralara hakim oldu. 1042 yılında ise halefleri arasındaki rekabet, İngiltere yönetim konseyi Witan'ın² yine bir Anglo-Sakson kral seçmesine neden olmuştu. Bu, İngiltere'nin Wessex hanedanından olan son kralı ise Günah çıkarıcı Edward idi. 1043-1066 yılında da ülkeyi kontluklara bölmüştü (Kerr, 2011:26-27) Dolayısıyla karışık bir ortam mevcuttu.

1047 yılından itibaren ise Normandiya'da ve diğer bölgelerde de I. William savaşmaya devam etmiştir. Bunun yanı sıra I. William'ın hayatının en dramatik anlarından biri de 1051 yılında Alençon kasabasının insanlarının duvarda hayvan

¹Normandiya kelimesi de Viking kelimesi olan Kuzeyli insanlar anlamındaki Norseman kelimesinden gelmektedir.

²Bilge kişilerden oluşan meclis anlamındadır.

saklayan biri olarak gayrimeşru özelliğinden dolayı onunla alay etmiş olmalarıdır. Fransa kralı I. Henry ve ordusu, Normandiya'yı 1054 ve 1057 yıllarında istila için çok uğraşmış; fakat Fatih William, başarılı bir şekilde karşı koymuş ve Normandiya'yı korumayı başarmıştır (Part One Normandiya, (Trz):2).

Ayrıca 1066 yılında Normandiya kralı I. William için İngiltere'ye yapacağı seferine destek olmak üzere St. Petrus bayrağı gönderilmiştir. Roma'nın bakış açısına göre bu hareket, imparatorluktan bağımsız ve Papalığa destek olabilecek bir başka örgütlenmeyi sağlamaya yöneliktir. I. William açısından birliklerini savaşmaya teşvik etmenin de bir yolu bu. Ardından Normanlar, Hastings'de bekleyen Anglo-sakson ordusuna saldırdılar. İngiliz Harold, diğer rakibi Norveçli Harold'u yenilgiye uğratmış ve daha sonra kendisine atılan bir okla hayatını kaybetmiştir. Böylece I. William, Noel günü Westminster manastırında taç giymiştir ve "Fatih" unvanını almıştır (Davis, 2011:368). Bir Anglo-Sakson Vekayinamesinde "Fatih William Westminster'a geldi ve başpiskopos, onu kral olarak kutsadı" denilmektedir. (Barton-Fletcher, 2000:32; Bauer,2013:664). Böylece İngilizlerin Vikinglere karşı mücadelesi sona ermiş ve Fransa yoluyla bir Viking kralı, İngiliz tahtını ele geçirmiştir. İngiltere krallığı, Sicilya gibi Norman Şövalyeler arasında paylaştırılmış ve feodal krallığa dönüştürülmüştür. Bazılarına göre de burası bir daha hiç böyle bir fetih görmemiştir.

1066 yılındaki Hastings zaferinin ardından anılan I. William, Anglo-Sakson monarşisine son vermiş ve Witenagemont'un verdiği placet(onay)sayesinde İngiltere'yi resmi olarak ele geçirmiştir ve de "Fatih" unvanını almıştır (Pilati, 2014:81-88). Böylece Kuzey ülkelerindeki Batılıların hepsi de Hristiyanlığı yani geleceğin Avrupasını kabul etmiş oldular (Goff, 2008:51).

Bu süreçten sonra İskoçya ile Galler, bağımsız olmuşlardır. Yine bu dönemde İngiltere, kuzey ülkeleriyle ticari ilişkilerini sürdürse de siyasal ve kültürel açıdan Normandiya'ya bağlı kalmıştır. Fatih William, 1067-1068 yıllarında büyük Anglo-Saksonların isyanıyla mücadele etmiştir. Ayrıca 1070 yılında ilahiyatçı ve hukukçu Pavia'lı Lanfranc'ı Canterbury başpiskoposluğuna tayin ederken Anglo-sakson ulusal meclisi Witenagemont getirdiği Magnum Conciliumun³ içinden küçük bir konsey seçmiştir. Bunun yanı sıra sivil ve dini mahkemeleri ayırmış ve hukuka göre piskoposların yargı işlevlerini kendi mahkemeleriyle sınırlandırmıştır. İngiliz kilisesi,

³Büyük konsey.

Gregoryen reformunu⁴ benimsemiş olan Norman ruhban sınıfı sayesinde manevi olarak yeniden doğmuştur (Brooke, 1956:13). Kralın kontrolü altında da olsa Roma'ya bağlanmış ve kral, her yıl Peter's Pence (Petrus'a Bağış) ödemeye devam etmiştir (Pilati, 2014:89).

Tam bu noktada Fatih William'ın inanç anlayışını anlatan şu ifadelere dikkat etmek gerekir:

"Her şeye gücü yeten Tanrı...- kötülük ve başarısızlığa sebep olmayacak şekilde- amacı özellikle de o bölgelerdeki Hristiyanlığa saygılı davranarak yenilik yapmak olan ve bu sırada da amacı yine kendi gücünü ve şanını daha fazla arttırmak olmayan bu bilge ve Hristiyan adam yani ben ikna edildim" (Davis,1998:109). Bu ifadeler Fatih William'ı gerçekten efsanevi yapan niteliklerdir.

Genel olarak Papa ve kral arasındaki ilişkilere bakıldığında özellikle VII. Gregory ve Fatih William arasında saygılı bir ilişki vardı. Şöyle ki VII. Gregory, herhangi bir vergi istediği zaman Fatih William'ın en başta bir vassal olarak Papa'ya biat etmesi konusunda ısrar edilmesini taraftarıydı. Fatih William da yıllık vergi konusunda aynı fikirdeydi. Ancak burada şu da bilinmelidir ki; Fatih William, hiçbir zaman vergi konusunda ödememezlik yapmamıştır. Zaten bu da bir Anglo-Sakson geleneğidir. Bu durumda Papa'ya saygılı davranmıştır; ancak bir vassal olarak ona biat etmemiştir. Çünkü buna benzer bir örnek bulunmamaktaydı. Bu konuda VII. Gregory de ona hak vermiştir. Bu nedenle de aralarında çatışma olmamıştır (Shirley, (Trz):162; Bates,1989:225).

Fatih William'ın İngiltere tarihi açısından yarattığı bu etkilerin yanı sıra feodalizm için gerekli olan bazı durumlarda değişim yaşanmıştır. Yani 1066 yılından önce İngiltere, "Earls" denilen savaşçı aristokratların egemenliğinde parçalanma ile tehdit edilmekteydi. Fakat Fatih William, onların gücünü yıkmayı başarmıştır. Bunun yerine feodal sistemi yerleştirmiştir. Halbuki İngiltere'de tüm topraklarda fiefler şeklinde bir büyüme gerçekleşmişti zaten. Tımar sahipleri, bu topraklarda daha az resmi içeriklere sahip yönetim haklarının en çoğuna sahip bulunuyorlardı. Fakat Fatih William, para basma ayrıcalıklarını da koruma altına almayı başardı. Toprak vergisini toplayarak ve büyük suç işleme durumlarında adaleti denetleyerek "sheriff" olarak

⁴ Bu hareket ya da reform, 1073 il3 1087 yılları arasında papalık yapmış olan VII. Gregorius'un adını almıştır. Bu reformla ruhban sıradan halktan , papanın da imparatoradan ayrılması amaçlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Jacques Le Goff, *Avrupa'nın Doğuşu*, s. 71.

FATİH WILLIAM TARAFINDAN AVRUPA'NIN YENİDEN DİZAYNI

bilinen yerel hükümetin Anglo-Sakson memurunu da korumuş oluyordu. Bunu da onlara yönetici olarak yardım etmek ve de haklarını korumak için yapmaktaydı. Baronların⁵ aşırı derecede güçlenmediğinden emin olmak için Fatih William, ülkenin çeşitli bölgelerinde onlara verilen fieflerin dağıtılması konusunda da dikkatli davranmıştır. Bu şekilde Fatih William, İngiltere'yi yönetme konusunda feodal uygulamalar getirmiştir. Bunun yanı sıra kraliyet gücünü de korumayı amaçlamıştır. Onun asıl isteği, İngiltere tacının altında ülkeyi korumak idi. Aslında Fatih William'ın hikayesi, kendisinden sonraki 2 yüzyıl boyunca İngiliz hükümetinin tarihi içinde onun yerini alabilecek yetenekli biri gelene ve güçlü bir milli monarşi yaratılana kadar feodal sistemi uygulayan bir kralın hikayesidir (Robert Lerner-Meacham-Burns, (Trz): 301-302).

Fatih William, kendi sisteminde Frank-Norman feodal hukukuna bağlı kalarak fethedilen toprakları derebeylik olarak Normanlara, Bretonlara ve Flamanlara verse de derebeyliklerin bir araya gelerek büyük ve güçlü beylikler oluşturmasını engellemek için toprakların dörtte birini devlete verme kararı almıştır. Bu arada derebeylikleri "danegeld" adı verilen krallık vergisine bağlamıştır. Böylece Danimarkalıların topladığı ve günah çıkartıcı Edward tarafından kaldırılmış olan bu vergi, toprak vergisi olarak yeniden alınmaya başlamıştır. 1086 yılında Fatih William, Salisbury yeminiyle asillerin ve din adamlarının vassallarını ve alt vassallarını kendine bağlamış ve yine aynı yıl Norman veya Maine bölgesindeki rahiplerden İngiliz kurumlarının Fransızca uyarlamalarının Latince tanımlarını içeren bir "liber censualis" (sayım kitabı)-"Domesday Book" (Kıyamet Günü Kitabı) yazmaları istenmiştir. Bu kadastro çalışması, baronların yaşadığı arazi birimlerini (manor) sahiplerinin adlarını ve asillerinin bahsettiği topraklarda yaşayan aile reislerinin sayısını da kayıt altına almıştır (Pilati, 2014:89-90).

Ayrıca 1086 yılında Salisbury "Tebalık yemini" uygulanmıştır. Bu durumda vassalların vassallarının sadakat yükümlülüğü, krala sadakat mahfuz tutulduğu taktirde kabul görmüştür. Feodal tımar piramidinin başında ise yine kral bulunmaktaydı (Kinder- Hilgemann, 2006:161).

Fatih William'ın feodal sistemi genel itibariyle şu özelliklere sahiptir (Chrimes, 1953:73):

- İngiltere toprakları 200 barona bölünmüştür.

⁵Büyük tımar sahipleri için İngilizce'de kullanılan bir terimdir.

- Baronlar, sıra ile şövalyelere ait olan askeri teçhizatları tamamlamışlardır. Baronlar, şövalyelere hizmet karşılığı toprak vermiştir.
- Şövalyeler, kendileri için toprağı işleyen köylüleri korumuşlardır. Böylece feodal sistem, Avrupa'da yaratılmış oldu.

Başka bir açıdan bakıldığında ise bu dönemde İngiltere'de kral, hukukun kaynağı olarak görülmemektedir. Ayrıca hukukun örf ve adetlerden kaynaklandığı şeklinde bir görüş hakimdir. Kralın kural koyabilmesi için krallık tarafından "Witenagemont" adlı meclisin rızasının alınması gerekirdi (Chrimes, 1953:73). Genel itibariyle baktığımızda Fatih William, Anglo-Saksonların örf ve adetlerine de saygı göstermiştir. Özellikle onların, kralın witan'lara danışması gerektiği yolundaki örf ve adet kuralına uymuş ve onların "Witenagemont" adlı meclisini dağıtmamış ve dahası bu meclise kendisini kral olarak ilan ettirmiştir (Arsel, 1964:91-92).

Diğer taraftan Londra ile eski Roma şehirleri yeniden canlanırken Fatih William, Nottingham ve Bristol gibi Sakson boroughların yanında Fransız boroughlarının da yani müstahkem yerleşim yerlerinin de inşa edilmesini teşvik etmiştir (Pilati,2014:90).

Fatih William, eyaletlerden (shire) oluşan bu yapıyı muhafaza ederek bunlara county (kontluk) adını vermiştir. XII. yüzyılın başında Londra'da Norman sheriff'ler veya vikontlar, halk tarafından seçilmeye başlanmış ve yurttaş sınıflar, krallık içerisinde siyasal sınıflar haline gelmişlerdir. Bu durumda Londra, çeşitli ayrıcalıklar elde etmiştir. Anglo-saksonlar ve Normanlar arasındaki ayırım da ortadan kalkmıştır. Fatihlerin dili Fransızca, fethedilenlerin ise eski İngilizce'dir. Ama bu dil, askeri, hukuki, bilimsel ve edebi alanda kullanılan Fransızca ve Latince kelimelerle giderek zenginleşmiştir. Adaletin emanet edildiği Norman vikontlar veya sheriffler, seyyar hakimlerin kontrolüne bağlı olmayı sürdürmüşlerdir. Bu hakimler, aynı zamanda en önemli davalara da bakarlardı. Bu merkezleşme projesini destekleyen ve krala sadık yabancılar olan büyük seküler ve dinsel derebeylerin idare ve yönetim alanında işbirliği yapmaları istenmekteydi. Kral, vassalları genel meclis yoluyla yönetim alanına dahil etmiştir. Dolayısıyla İngiltere, artık üniter bir devlet haline gelmektedir (Pilati, 2014:90).

Ayrıca bu dönemin bir diğer önemli olayı da Anglo-sakson edebiyatının 1066 yılında Fatih William liderliğindeki Normanların büyük etkisi altında kalmış

FATİH WILLIAM TARAFINDAN AVRUPA'NIN YENİDEN DİZAYNI

olmasıdır. Böylece eski Fransızca'nın Anglo-Norman olarak bilinen bir varyasyonu kültür dili haline gelmiş olacaktı (Brunetti, 2014:90).

Normanlar zamanında "Witenagemont" meclisi feodal beylerin, asillerin ve din adamlarının meydana getirdiği bir meclis halini aldı ve bu meclise Magnum Concilium⁶ ismi verildi (Pilati, 2014:93). Magnum Concilium'un görev ve yetkileri tamamıyla danışma mahiyetinde bir nitelik taşımaktaydı (Chantebout, 2005:90). Yani kralın önemli bir ferman çıkaracağı veya önemli bir dava konusunda hüküm vereceği zaman Magnum Concilium'a danışmasının zorunlu olduğu kabul ediliyordu. Fatih William'ın ölümünden sonra ise Magnum Concilium'un önemi daha da artmıştır.

Fatih William zamanında varlığı saptanan ve "Curia Regis" olarak adlandırılan bu meclis, kralın yılda üç defa belli yerlerde soylular ve yüksek düzeydeki din adamlarıyla bir araya gelerek önemli konuları görüşmesi biçiminde işleyen bir kurum olarak varlığını bir süre daha devam ettirmiştir (Sencer,1990:6-8).

Görüldüğü üzere genel olarak Fatih William dönemi İngiltere tarihinin seyrini değiştiren olayların ya da yeniliklerin zemininin hazırlandığı bir dönem olmuştur.

FATİH WILLIAM'IN KANUNLARI

Fatih William önderliğindeki İngiltere'den ve onun yönetiminin etkisinden kısaca bahsettikten sonra o dönemle ilgili en önemli ayrıntı olan ve Fatih William tarafından oluşturulan kanunlar ise şunlardır:

His intimatur quid Willelmus Rex Anglorum cum principibus suis constituit post Conquisitionem Angliae. (Stubbs,(Trz):83-85).

1. In primis quod super omnia unum vellet Deum per totum regnum suum venerari, unam fidem Christi semper inviolatam custodiri, pacem et securitatem inter Anglos et Normannos servari.
2. Statnimus etiam ut omnis liber homo foedere et sacramento affirmit, quod infra et extra Angliam Willelmo regi fideles esse volunt, terras et honorem illius omni fidelitate cum eo servare et ante eum contra inimicos defendere.
3. Volo autem ut omnes homines quos mecum adduxi aut post me venerunt sint in pace mea et quiete. Et si quis de illis occisus fuerit, dominus ejus habeat infra quinque dies homicidam ejus si potuerit; sin autem, incipiat persolvere mihi xlv. Marcas argenti quamdiu substantia illius domini perduraverit. Ubi vero

⁶Büyük Meclis.

substantia defecerit, totus hundredus in quo occisio facta est communiter persolvat quod remanet.

4. Et omnis Francigena qui tempore regis Edwardi propinqui mei fuit in Anglia particeps consuetudinum Anglorum, quod ipsi dicunt onhlote et anscote, persolvatur secundum legem Anglorum. Hoc decretum sancitum est in civitate Claudia.
5. Interdicimus etiam ut nulla viva pecunia vendatur aut ematur nisi infra civitates, et hoc ante tres fideles testes; nec aliquam rem vetustam sine fidejussore et waranto. Quod si aliter fecerit, solvat et persolvat, et postea forisfacturam.
6. Decretum est etiam ibi, ut si Francigena appellaverit Anglum de perjurio aut murthero, furto, homicidio, ran, quod Angli dicunt apertam rapinam quae negari non potest, Anglus se defendat per quod melius voluerit, aut iudicio ferri aut düello. Si autem Anglus infirmus fuerit inveniatur alium qui pro eo faciat. Si quis eorum victus fuerit emendet xl. solidos regi. Si Anglus Francigenam appellaverit et probare noluerit iudicio aut duello, volotamen Francigenam apurgare se Sacramento nonfracto.
7. Hoc quoque praecipio et volo et omnes habeant et teneant legem Edwardi regis in terris et in omnibus rebus adauctis iis quae constitui ad utilitatem populi Anglorum.
8. Omnis homo qui voluerit se teneri prolibero sit in plegio, ut plegius teneat et habeat illum ad justitiam si quid offenderit. Et si quisquam talium evaserit, videant plegii ut simpliciter solvant quod calumniatum est, et purgent se quia in evaso nullam fraudem noverint. Requiratur hundredus et comitatus, sicut antecessores nostri statuerunt. Et qui juste venire deberent et venire noluerint, semel summoneantur; et si secundo venire noluerint, accipiat unus bos, et summoneantur tertio. Et si non tertio venerint accipiat alius bos: quarta autem vice si non venerint reddatur de rebus hominis illius qui venire noluerit quod calumniatum est, quod dicitur ceapgeld; et insuper forisfactura regis.
9. Ego prohibeo ut nullus vendat hominem extra patriam süper plenam forisfacturam meam.

FATİH WILLIAM TARAFINDAN AVRUPA'NIN YENİDEN DİZAYNI

10. Inter dico etiam ne quis occidatur aut suspendatur pro aliqua culpa sed eruantur oculi, et testiculi abscondantur. Et hoc praeceptum non sit violatum super forisfacturam meam plenam.

“Burada İngiltere kralı Fatih William tarafından İngiltere'nin fethinden itibaren prenslerle birlikte nasıl bir yönetim şekli kurulduğu gösterilmektedir”.

1. Her zaman ilk başta her şeyin üzerinde var olan bir Tanrı'nın varlığından dolayı kendi krallığı süresince saygılı olunması ve de İngiliz ve Normanlar arasında barış ve güvenliğin gözlemlenmesi gerektiğine dair bir Mesih inancı vardı.
2. Ayrıca biz her hür insanın bir yeminle bize bağlılığının doğrulanması gerektiği kararına vardık. İster İngiltere'nin içinde isterse dışındaki yerlerde olsun kral Fatih William'a sadık olunmasını, onun topraklarını ve onurunu onunla birlikte sadakatle korumalarını ve ilk başta onun düşmanlarına karşı savunmak gerektiğini kararlaştırdık.
3. Bundan başka benim yanımda olan bütün insanlar ya da benden sonra gelecek olanlar, benim barış ve sessizliğime sahip olmalıdırlar. Ve eğer bu insanlardan birisi katledilirse ve onun katili lord tarafından 5 gün içinde ele geçirilirse ki bu, yapılabilir; ancak bunlar yeterli olmadığı takdirde bana 46 mark ödemek zorunda kalınabilir. Fakat o adamın lordunun ilerleyişi son bulduğunda gerçekleşen ölüm oranı 100 olursa ortak anlamında geriye ne kaldıysa ödemek zorundadırlar.
4. Ve her bir Fransız, Kral Edward zamanında, onların “onhlote” ve “anscote” olarak adlandırdıkları İngiliz kanununa göre İngiliz geleneklerinin İngiltere'deki bir paylaşımcısı olarak Edward, ödemeyi yapmak zorundaydı. Bu durum, Gloucester şehrinde doğrulanmıştı.
5. Ayrıca herhangi bir canlı sığırın satılmasını ya da şehir içlerinde 3 inanlı tanıktan önce bunun dışında para getirilmesini yasaklamıştı. Hatta herhangi bir emir ve kefalet olmaksızın bunu yapmıştı. Fakat başka türlü davranırsa ödeme yapmak ve iyi de bir para ödemek zorunda kalacaktı (Select Historical Documents of the Middle Ages, 1903:7)
6. Burada bir Fransız'ın cinayet ve hırsızlık için bir İngiliz'i çağırması durumunda ya da “koştı hızla kaçtı” şeklinde - ki bunu bir İngiliz, bunu açıkça inkar edemez bir tecavüz olarak adlandırır- bir İngiliz'in kendisini ya demir çile

yoluyla ya da savaş bahisiyle tercihlerinden dolayı savunması gerektiği şeklinde bir karara bağlandı. Fakat eğer bir İngiliz sakatlanırsa, onu yapacak başka birini yerine bulmak zorunda kalacaktı. Eğer onlardan biri yenilgiye uğratılırsa, krala 40 şilin ödemek zorunda kalacaktı. Eğer bir İngiliz, bir Fransız'ı çağırırsa ve de yargıdan sorumlu olduğunu kanıtlamada isteksiz olursa savaş bahisiyle bir Fransız'ın kendisini resmi bir yeminle arındıracağını düşünüyorum.

7. Ayrıca bunu şöyle yorumlayacağım: İngiliz insanların yararı için yaptıkları da eklendiğinde bu yargıların hepsi -onlara bağlı olanlar- topraklarına bağlı kalarak kral Edward'ın kanunlarını muhafaza etmeli ve korumalıdır.
8. Hür olmayı isteyen her insanın bir kefaleti vardı ve bu kefaletin onu tuttuğu ve onu adalete teslim edebileceği anlatılmaktadır. Ve eğer böylesi biri kaçacak olursa, onun kefaleti, ona çok zorluk çıkarmadan kendisi aleyhindeki suçlamaları ödeyecektir ve onlar, kaçma sorununun hilekarlığının bilinmesinden dolayı kendilerini temize çıkarabilirler. Yüzlük ve kontluklar da bizim atalarımızın karar verdiği gibi cevap vermeye zorlamışlardır. Ve ortaya çıkması gereken gerçekler ve ortaya çıkmasındaki isteksizlikler ilk başta biraraya toplandılar ve eğer ikinci bir defa ortaya çıkmasında da isteksiz olurlarsa onlardan bir balta alınmalıdır ve üçüncü defa yine toplanmaları gerekir. Ve onlar, üçüncü defa yine gelmezlerse, bir diğer baltanın da alınması gerekir. Fakat eğer dördüncü defa da gelmezlerse bu defa gelme konusunda isteksiz olan insanların malları ellerinden alınmalıdır. Bu konuda onun aleyhinde aşırı suçlu olurlardı- "ceapgeld" olarak adlandırılırlardı- ve bunun yanı sıra krala bir ücret öderlerdi.
9. Bana göre tam olan ise bir ücretin cezası ile birlikte yazılmış olmasıydı. Ülkenin sınırları dışında insanların satılmasını yasaklıyorum.
10. Herhangi birinin herhangi bir suçtan dolayı öldürülmesini ya da asılmasını yasaklıyorum. Fakat onun gözü dönmüş ya da hayaları kesilmiş olabilir. Ve bu komut, tam olarak para cezası adı altında ihlal edilmemelidir (Select Historical Documents of the Middle Ages, 1903:8).

Ayrıca dini ve dönem mahkemelerinin ayrılması konusu ise bu yönetmelikte şöyle ifade edilmektedir:

“Middlesex ve Herdfordshire ve de Essex’den olan benim diğer inançlı arkadaşlarıma ve P. De Valoines ve G. DeMagnavilla ve R. Bainard’a ve İngilizlerin Tanrı kral unvanına sahip kralı Fatih William’a selamlar. Sizlerin de ve de İngiltere’de kalan diğer inançlıların da bildiği gibi piskoposların ve azizlerin krallığımdaki prenslerin de öğütleriyle, İngiltere krallığı dönemimdeki ruhani kanunların, kutsal kanunların kurallarına göre doğru olmadıklarına ve düzeltilmelerine karar verdik. Kraliyet otoritesinin kararıyla hiçbir piskopos ya da baş diyakozun asla uzun süre görevde kalmaması gerektiğini kararlaştırdık. Ruhların egemenliği ile ilgili herhangi bir durumda bulunan erkekler, laik kararlardan önce Piskoposluk ile ilgili kanunları getirmemelidirler. Fakat piskoposluk yasalarına göre bu amaca yönelik olarak adı verilen ya da seçilen kişilerin çağrılması gerektiği ve de buradaki cevap ya da onun suçundan dolayı olması gerektiği ve de yüzlük kontluklara göre değil de kanunlara ve piskoposluk kanunlarına göre olarak Tanrı’dan önce kanunları uygulamaları gerektiği şeklinde kararlar alınmıştır. Fakat gururundan dolayı seçilen kişi küçümseyebilir ya da piskoposluğun kararından önce gelme konusunda isteksiz olursa; yine de o, bir, iki hatta üç defa çağrılmalıdır. Eğer sonradan düzeltmeleri yapmak için de gelmezse, onun istifa etmesi gerekmektedir. Ve de bu etkinin verilmesi gerekli olursa, kral ya da şerifin gücü ve kararı dahilinde çağrılmalıdır. Fakat piskoposluk kararından önce çağrılan kişi, piskoposluğun hakkını iyice vermelidir. Ayrıca bunu ve benim otoritemin yasaklanmasından dolayı herhangi bir bakan, şerif ya da diğer bir meslekten olanların piskoposlukla ilgili olan kanun sorunlarında bizzat ilgilenmesini yasaklıyorum ve de herhangi bir rahip ya da nişancı piskoposluk kararından ayrı başka bir adamı karar verme konusunda çağırmamalıdır. Ancak yargılama piskoposluk dışındaki hiçbir yerde geçmemelidir. Ayrıca piskoposluk olarak görünen bir yer, bu amaç için düzenlenmelidir” (Select Historical Documents of the Middle Ages, 1903:9).

Fatih William tarafından yapılan bu yönetmelik, İngiliz anayasa tarihinin temelini teşkil etmektedir. Şöyle ki burada Fatih William tarafından yanında bulunan kişilerin de yardımıyla fikirleri alınarak yeni sistemi kurma şekilleri anlatılmakta ve bunu yaparken de yetkileri nasıl kullandıklarına dair bilgiler verilmektedir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi Fatih William, kendi döneminde İngiltere’de farklı bir sistem oluşturmaya çalışmıştır. Günümüzdeki durumla kıyasladığımızda parlamentoların birinci yetkisi, “yasama”, yani “kanun yapma” yetkisidir. Aslında tarihsel açıdan ilk çıkan yetkisi, kanun yapma değil, vergiye rıza gösterme ve bütçeyi kabul etme

yetkisidir. Yani parlamentoların mali yetkileri, yasama (kanun yapma) yetkilerinden çok daha eski bir yetkidir. Dolayısıyla tarihsel gelişim sürecinde parlamentoların ilk defa İngiltere’de ortaya çıktığını görüyoruz. Hatta İngiliz anayasa tarihine bakacak olursak parlamentoların yasama organı olarak değil, bir mali organ olarak doğup geliştiklerini, kanun yapma yetkisini daha sonra ele geçirdiklerini görmekteyiz. Bundan yola çıkarak, Joseph Barthélemy ve Paul Duez’in dediği gibi mali hukukun anayasa hukukundan çok daha eski olduğu ve hatta anayasa hukukunun mali hukuktan doğduğu söylenebilir (Barthélemy - Duez,1933:192). Daha sonra İngiltere’den başka ülkelere de yayılmıştır. Dolayısıyla bütün ülkelerdeki parlamentoları, gerek oluşumu, gerekse görev ve yetkileri bakımından İngiliz Parliamentosu bir şekilde etkilemiştir denilebilir.

Barlow’un dediği gibi Fatih William dönemi “yeni bir çağa bir köprü” idi (Barlow, 1963:289).

SONUÇ

Sonuçta Fatih William, en efsanevi simalardan birisidir. İngiltere’de taç giymesi ve kilise üzerindeki egemenliği en önemli faktördür. Fatih William, öyle bir sistem kurmuştur ki; burada bir yandan kilise kontrol edilirken diğer yandan bu konuda Papa memnun tutulmaya çalışılmıştır.

Fatih William, bir Normandıyalı olarak İngiltere’de kısa sürede o dönemin ilerisinde olan büyük bir girişimin yapılmasına sebep olmuştur. Bu nedenle de İngiltere’nin gizemli krallarından biri olarak kabul edilmektedir. Fatih William’ın reformları, yenilikçi reformlar olarak tanımlanabilir. Bunların etkisi 100 yıl kadar sürmüştür. Genelde ondan sonra gelen krallar, bu seviyeye ulaşmak için çok çabalayacaklardı.

Dolayısıyla Fatih William’ın girişimiyle başlayan tüm bu gelişmeler, ileriki dönemlerde 1215 tarihli “Magna Charta Libertatum” ile parlamentonun rızası dışında kralın vergi toplayamayacağı, yani “vergiye rıza (consent to taxation)” ilkesinin kabul edilmesinin yani kralın yetkilerine sınırlama getirilmesinin ve daha sonra Magna Charta ile verilmiş hakları genişleterek geliştiren Haklar Dilekçesi yani “Petition of Rights”, yani kimsenin parlamentonun kararı olmadıkça vergi ödemek zorunda olmadığı ilkesinin de temelini teşkil etmektedir (Sencer,1990:9).

KAYNAKÇA

Arsel, İlhan. (1964). *Anayasa Hukuku: Demokrasi*, , Ankara: Doğu Matbaacılık.

FATİH WILLIAM TARAFINDAN AVRUPA'NIN YENİDEN DİZAYNI

- Barlow, Frank.(1963). *The English Church 1000-1066*. Longman Group Ltd.
- Barthélemy , Joseph -Duez, Paul. (1933). *Traité de droit constitutionnel*, Paris.
- Barton, Simon - Fletcher, R. A. (2000). *The World of el-Cid*.
- Bates, David. (1989).*Fatih William the Conqueror*. Tempus Publishing Limited.
- Bauer, Susan Wise. (2013). *Ortaçağ Dünyası*. Mehmet Moralı (Çev.), Alfa yay.
- Brooke,C.N.L. (1956). "Gregorian Reform in Action: Clerical Marriage in England 1050-1200".*The Cambridge Historical Journal* .12(1). Cambridge Univeristy yay.
- Brunetti, Giuseppina. (2014). *Avrupa Dillerindeki İlk Belgeler ve Edebi Metinler, Ortaçağ-Katedraller-Şovalyeler-Şehirler*. Umberto Eco(Ed.). Leyla Tonguç Basmacı(Çev.). İstanbul: Alfa yay. ss.496-501.
- Chantebout, Bernard. (2005). *Droitconstitutionnel et sciencepolitique*. Paris: Armand Colin.
- Chrimes, S. B. (1953). *English Constitutional History*. Oxford: Oxford University yay.
- Davis, R.H.C.Chibnall, Marjorie. (1998). *The Gesta Guillelmi of Fatih William of Poitiers*. New York: Oxford University yay.
- Davis, Norman. (2011). *Avrupa Tarihi*. Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.), Ankara: İmge yay.
- Goff, Jacques Le. (2008). *Avrupanın Doğuşu*. Timuçin Binder (Çev.). İstanbul: Literatür yay.
- How do we describe Fatih William the Conqueror's rise to power and the effects of his reign? www.coachsutphinlbms.weebly.com
- Kerr, Gordon. (2011). *Charlemagne'den Lizbon Antlaşmasına Avrupa'nın Kısa Tarihi*. Cumhur Atay (Çev.). Kalkedon yay.
- Kinder, Hermann - Hilgemann, Werner. (2006). *Dünya Tarihi Atlası*. Leyla Uslu (Çev.). Ankara: Odtü yay.
- Part One Normandiya. (Trz). *Birthplace of Fatih William the Conqueror*.
- Pilati, Renato. (2014). *İngiltere krallığı, Ortaçağ-Katedraller-Şovalyeler-Şehirler*. Umberto Eco (Ed.). Leyla Tonguç Basmacı (Çev.). İstanbul: Alfa yay. ss. 86-95.
- Robert Meacham-Burns. (Trz). *Western Civilization*, New York-Londra: Norton yay.
- Select Historical Documents of the Middle Ages*. (1903). Ernest F. Henderson (Çev. -Ed.). Londra.
- Sencer, Muzaffer. (1990). "İnsan Hakları Açısından İngiliz Devrimi". *Amme İdaresi Dergisi*. c.23.S.2. ss.3-21.
- Shirley, Fatih William. (Trz). "How Fatih William the Conqueror Conquered the Church".https://www.lagrange.edu/resources/pdf/citations/2016/25_Shirley_History.pdf. ss.154-165.

Pınar ÜLGEN

Stubbs, Charles Fatih William. (Trz). *Select Charters and Other Illustrations of English Constitutional History*. Oxford: Clarendon yay.

HALKIN TARİHİ VE KÜLTÜREL BİLİNÇ DURUMU: "TOKAT ÖRNEĞİ"*

Mustafa ÇOLAK**-İsmet TÜRKMEN***-Murat HANİLÇE****

Öz

Tarihin ilk dönemlerinden itibaren önemli bir yerleşim merkezi olan Tokat ve çevresi günümüzde başta kalesi olmak üzere Hititler, Frigler, Pontuslular, Romalılar, Bizanslılar, Danişmentliler, Selçuklular ve Osmanlılar dönemlerine ait tarihi eserleri ile dikkat çekmektedir. Tokatlıların, Tokat'taki bu önemli tarihi mirasın değeri ve korunması noktasındaki bilinç düzeylerinin saptanması bu çalışmanın temel amacıdır. Ayrıca bu araştırma kapsamında, fertlerin yaşadıkları coğrafyalarda bulunan tarihi ve kültürel miras hakkındaki farkındalık düzeylerinin ölçülmesi de hedeflenmiştir. Araştırma boyunca kendileriyle anket yapılan bireyler; Tokat merkez ilçesinde yer alan Ali Paşa Mahallesi, Sulu Sokak, Bey Sokağı, Pervane Hamamı civarı ve Halit Sokak'ta bulunan esnaflar ile Gaziosmanpaşa Üniversitesi öğrencileri arasından belirlenmiştir. Söz konusu sahadan basit rastgele örnekleme yoluyla 413 kişi değerlendirilmiştir. Bu gruba 18 maddelik tutum ölçeği ve anket uygulanmıştır. Bu bulgulardan da hareketle, Tokat'taki tarihi ve kültürel mirasın korunması, halkın bu miras konusundaki bilinci ve farkındalık düzeyi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tokat, Tarih Şuuru, Tarihi Miras ve Turizm.

HISTORICAL AND CULTURAL CONSCIOUS STATUS OF THE PUBLIC: "TOKAT EXAMINATION"

Abstract

Tokat and its environs, which are an important settlement center from the early periods of history. And Tokat attract attention with belonging to their historical works which is Hittites, Phrygians, Pontus, Romans, Byzantines, Danişmentliler, Seljuks and Ottomans. The main framework of the study consists of identifying what the awareness level of the Tokat included is about the historical and cultural assets located at the surroundings. It is also aimed to measure the level of awareness of the historical and cultural assets of individuals in the context of this research. The population of the study are the students of Gaziosmanpaşa University, Ali Paşa

* Bu çalışma Gaziosmanpaşa Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Birimi tarafından desteklenmiştir.

** Prof. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

*** Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

**** Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

District, Sulu Street, Bey Street, Halit Street, Pervane Bath to located in the central district of Tokat.413 persons have been randomly selected as the sample group from the mentioned population. The analysis of the obtained data has been done through SPSS Scale (18 Packet Program) crossly and by obtaining their frequency variance. From the obtained data, It has been tried to protect the historical and cultural values in Tokat it is understood that the historical and cultural values could protected, and to determine the awareness level of the people is based on the obtained data.

Key Words: Tokat, History Conscious, Conservation, Historical environment, Tourism.

GİRİŞ

Tarihin konusu geçmiş olaylar, objesi insandır. Klasik anlamından da anlaşılacağı gibi "...Tarih, insanın zihinsel ve fiziksel faaliyetleri sonucu geçmişte oluşturduğu ürünleri ve olayları sebep ve sonuç ilişkileri kurarak sistematik inceleyen bir sosyal bilim..." olarak anlaşılmaktadır. Bu bağlamda tarih, şimdiki zamandan ziyade geçmiş ile ilgilenmektedir. "O halde geçmişi bilebilmek mümkün müdür? Başka deyişle yüzyıllar ve hatta bin yıllar önce olmuş bir olayı veya meydana getirilmiş bir eseri biz bugün nasıl anlayabilir ve ne şekilde değerlendirebiliriz? Her şeyden önce böyle bir şey mümkün müdür? Mümkünse bugünün milli ve evrensel ölçüleri ile çalışan zihnin çalışmasıyla ortaya çıkan görüşlerimize dayanarak gerçekten geçmişi anlayabilir miyiz? Geçmişe ilişkin beynimizin ortaya çıkardığı algılar gerçek mi, yoksa kendi kurgularımız mıdır?" gibi çok sayıda soru halen cevap beklemektedir. Bu sorular aynı zamanda tarih felsefesinin konularını teşkil etmektedir.

İnsanoğlunun geçmişi anlama problemleri ile ilgilenen önemli bilim dallarından biri de tarih felsefesidir. Tarih felsefesi şöyle tanımlanmaktadır: "Bütün bir tarihsel sürece ilişkin olarak geniş kapsamlı bir açıklama ya da yorum yapmayı amaçlayan, 'Tarihin anlamı, amacı nedir? ', 'Tarihsel değişmeyi ve gelişmeyi yöneten temel yasalar nelerdir?' sorularını doyurucu bir şekilde yanıtlamaya çalışan felsefe disiplini ya da türü, insanın tarihine ve tarihi kaydetme ve yorumlama teşebbüslerine ilişkin felsefi araştırma..." (Cevizci 2000: 906 vd.).

Tarih ancak şahitliklere dayalı olarak yazılabilir. Bu çerçevede tarihte doğruyu yanlıştan ayırmak, üç temel aşamada mümkündür: Her şeyden evvel olayları araştırmak, onları kontrol etmek ve nihayet onları anlamak (Halkın 1989: 9). Bu bağlamda tarihin felsefesi üzerine düşünceler üreten filozofları meşgul eden önemli bir

HALKIN TARİHİ VE KÜLTÜREL BİLİNÇ DURUMU: “TOKAT ÖRNEĞİ

sorunsal tarihin *çift kişilikli* karakteri olmuştur. Zira geçmişteki olay ve olguları anlama şeklimizde iki önemli nokta dikkati çekmektedir. Birincisi geçmişteki olayın kendisi, yani gerçekleşme anı ve şekli; ikincisi ise daha sonra tarihçinin o olayı kurgulama ve anlama çabasıdır. Birincisine *yaşanmış geçmiş*, ikincisine *tarih bilimi* denilmektedir. Birincisi “Gerçekten ne oldu?” sorusunun cevabını içinde barındırırken, ikincisi sosyal bilimlerin ön gördüğü yöntem çerçevesinde olup biteni belli bir kurgu içerisinde anlama ve anlatma çabası içerisindedir. Literatürde birincisi *res gestae*, ikincisi *historia rerum gestarum* diye adlandırılmaktadır (Özlem 2001: 13 vd.). Bu noktadaki sorunsal ise, ikincinin açıklamalarının, birinci ile ne derece örtüştüğü problemidir. Yani soru şudur: “Tarihçinin geçmiş ile ilgili anlattıkları ve yazdıkları, geçmişin kendisi ile ne derece örtüşmektedir? Bir başka deyişle tarihçinin tarih adına söyledikleri ve yazdıkları ne derece gerçektir?”

Geçmiş anlama çabalarındaki diğer önemli bir problem, tarihçinin geçmiş kurgu ve anlatma çabasının, tarihçi olmayanlar tarafından ne derece ve ne şekilde anlaşıldığı sorunsalıdır. Tarihçi olmayanlar üzerinde, tarih bilincinin oluşmasında, tarihi olayın veya eserin kendisinden ziyade, tarihçinin anlattıkları veya yazdıkları daha etkili olabilmektedir. Bu yönleriyle tarihçi olmayanlar, tarihçinin anlattıklarını kendi zihin dünyalarında harmanlayarak tarih bilincine ulaşmaktadır. Tarih biliminin toplum üzerindeki etkisini Leopold Ranke şu şekilde izah etmiştir: “Tarih, geçmişin muhakemesini yapma, gelecek çağların yararına bugün için dersler çıkarma görevini üstlenmiştir.” (Tosh 1997: 15). Bu açıklamadan yola çıkılarak, çalışmanın bundan sonraki kısmında “tarih” kavramı, tarihçinin kurguladığı, anlattığı ve yazdığı *tarih* olarak kullanılacaktır.

Tarih, yaşanan tarihi olaylardan kalan eskimiş izlerin anlamlı bilgiye dönüştürülmesinden başka bir şey değildir. Toplum halinde insanların meydan getirdiği kültür ve medeniyet, toplum düzeni, iktisadi hayat tarihin konusunu teşkil eder ve tarih beşeri bilimlerin merkezinde yer alır (Yalçın 2004: 35-36). Tarih bilinci aynı zamanda kimlik duygusunun gelişimi ile de ilgilidir. Dolayısıyla tarihçinin kurguladığı, anlattığı ve yazdığı tarihin pratikte ve eğitimde faydaları olduğu düşünülmektedir. Tarih bu özelliğiyle, bireyin kişisel ilgi ve yetenek alanlarıyla toplumsal bir varlık olarak tutum ve değerlerinin farkında olmasını amaçlayan bir bilim dalıdır (Ulusoy 2009: 115). Buradan hareketle tarihin zaman içinde insanlığına ait faaliyetlerin diyalektik gelişimiyle oluşan dinamik bir süreç olduğu çıkarımı yapılabilir. Günümüzün, geçmişin yansıması olduğunu düşünürsek hem bu hareketli

süreci hem de buna bağlı olarak tarihin aynı zamanda bir gelecek inşa etme ve gelişme becerisi olduğunu düşünülebilir (Aysevener 2001: 185). Kişi nazarında hafıza olarak değerlendirilebilecek olan tarih, millet için de âdete kayıt cihazı vazifesi görmektedir. Haliyle, tarih, hem kişi hem de toplum için aynı öneme sahiptir. Birey ve toplum, sebep-sonuç ilişkisiyle geçmiş olay ve olgulardan tecrübi bir birikim edinimi olarak düşündükleri tarih bilimine, yaşana dönemin ve geleceğin aydınlatılmasındaki etkisinden dolayı büyük önem atfetmiştir. Paul Valery, “Tarih bize önceden görme imkânı pek vermez, fakat zihnin bağımsızlığı ile ortak olduğundan bizim daha iyi görmemize yardım edebilir” demiştir (Valery 1934: 165). Tarih yoksa birey ya da toplum açısından ne geleneğin manası, ne de geleceğe uzanma vardır. İnsan geçmişini ne kadar iyi tanır, onun o ölçüde daha az kölesi olur. Bu noktada toplumların kültürel mirası kuşatacak biçimiyle tarihi bilmesi, ona sahip çıkması ve bu konuda bilinçlenmesi büyük önem arz etmektedir (Topçu 2014: 99).

Tarihçi olmayanlarda oluşan *tarih bilinci*, geçmişini esas alarak bugünü anlayabilmeye ve geleceğe dair beklentiler kurgulayabilmeye yardımcı olmaktadır. Bu yardımlarına ek olarak, *tarih bilinci* kişinin gerek sosyal hayatında gerekse kendi hayat tecrübelerinde elde ettiği deneyimlerin etkisiyle tarihin farkında olmasına da katkı sağlamaktadır. *Bilinç*, sözlük anlamıyla bireyin kendisini ve çevresini tanıma yeteneği ve bilinci olarak tanımlanır. Ayrıca, bir toplumdaki etkinlik ve ruhsal durumun topyekün hali şeklinde belirtilir. Bilinç düzeyi de “verili bir anda bizim farkında olduğumuz düşünceler, algılamalar ve duygulardır.” (Tekeli 2013: 23-25). *Tarih şuuru* hassas bir fert, kendi algılarını zaman içinde gözden geçirerek kendisini geleceğe hazırlamada hassasiyet teşir. Bu sayede sorumluluk bilinciyle yaşadığı toplumda katılımcı ve daha üretken bir biçimde yer alabilir.

Bireyler ve toplumlar üzerinde tarih bilincinin oluşmasında *tarihi çevre* kayda değer bir etkiye sahiptir. *Tarihi çevre* insanların etrafını çevreleyen geçmişe ait değerler olarak tanımlanmaktadır. Tarihi çevreler, ait oldukları bölgelerin yalnız geçmişten gelen fiziki eserleriyle değil aynı zamanda tarihi atmosferlerini yansıtmaktadırlar. Tarihi çevreler sahip oldukları tarihi ve kültürel varlıklarıyla hem geçmişle gelecek arasında bir köprü hem de ortak bir dil oluştururlar. Bu çevreler zaman ve mekân duygusu kazandırmaları bakımından da önemlidirler. Bir toplumun içinde bulunduğu süre zarfında uhdesindeki kültürü, sanatı ve tarihi, farklı zaman dilimlerindeki başından geçen olgu ve olayların tesiri ile gelişir. Bu farklı tarihi devirlerin kalıntıları döneminin tarihi doğasını oluşturur. İnsanlar da, bu doğrultuda tarihi miras,

HALKIN TARİHİ VE KÜLTÜREL BİLİNÇ DURUMU: "TOKAT ÖRNEĞİ"

geçmişten gelen değerleri ve döneminin eserlerini sentezleyerek yeni bir kültür çevresini ve geleceklerini kurarlar (Sayan 1994: 46). Bu doğrultuda, yaşadığımız çevrede yer almakta olan zengin miras ve tarihin korunmak suretiyle gelecek nesillere aktarımı gerekmektedir.

Tarihi kalıntılar sadece bir ülke veya toplum veya coğrafyanın değerlerini teşkil etmezler. Bu eserler aynı zamanda farklı toplum ve coğrafyalarda insanoğlu tarafından ortaya koyulan kültür ve medeniyetin kanıtları olarak da fevkalade önem taşırlar. Bu özellikleriyle tarihi kalıntılar evrensel kültür miraslarıdır. Yaşadığımız çağda ise insanoğlu açık hava müzesi hüviyetindeki tarihi mekânları daha çok yıkmaya eğilimindedir. Bu nedenle benzeri tahribat girişimleri ise, tarihi mirasın muhafazası konusunda ve halkın şuur düzeyinin arttırılmasını zorunlu kılmaktadır (Topçu 2014: 102-103).

Ülkemizde kültürel mirasın muhafazası, 2863 sayılı *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu* kapsamında hukuki bir boyuta taşınarak değerlendirilmiştir. Ayrıca konuyla ilgili tespitlendirme de şu şekilde yapılmıştır: "*Taşınmaz kültür varlıkları; tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınmaz varlıklardır. Tabiat varlıkları; jeolojik devirlerle, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait olup ender bulunmaları veya özellikleri ve güzellikleri bakımından korunması gerekli, yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan değerlerdir.*"

Sonuç olarak, bireyin hayatı için geçmiş, şimdi ve gelecek kavramları belirleyici bir özelliğe sahiptir. Kişi bu üç zaman dilimine göre hayatını yaşamakta ve yönlendirmektedir. Sağlam bir gelecek inşası ancak geçmiş ve gelecek arasında tarihi gerçekliğe uygun değerlendirme yapmakla mümkündür. Tarihi gerçeklere aykırı ve hayal ürünü olan tarih kurguları *bilimsel tarih* araştırmalarından ziyade, roman ve sinema gibi sanatsal faaliyetlerin alanına girmektedir. Bu tür sanatsal faaliyetlerin teorik ve pratik faydaları tartışılmazdır. Fakat tarihi romanlar veya tarihi filmler ile *bilimsel tarih* araştırmaları farklı alanlardır. Bu nedenle tarihi konu edinen sanatsal faaliyetlerden, bilimsel tarihin hedef ve faydalarını beklemek doğru bir yaklaşım değildir.

2. TOKATLILAR VE TARİHİ BİLİNÇ

Tokat, oldukça eski bir tarihe sahiptir. İl sınırları içerisinde gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar, ilde insan yerleşiminin kalkolitik dönemlerde başladığını ortaya

koymaktadır. Tunç çağı sonrasında bölgeye bir dönem Hititler egemen olmuştur. Kent daha sonra Hurri, Kimmer ve İskit gibi toplulukların istilasına sahne olmuştur. MÖ. 4. yüzyılda Tokat ve çevresi Büyük İskender'in egemenliğine girmiş, İskender'in ölümünden sonra Kapadokya ve Pontus krallıkları arasında bir çekişme sahası olmuştur. MÖ. 1. yüzyılda Tokat'ta Roma egemenliği başlamış, MS. 395'te Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasına bağlı olarak Tokat, Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans) sınırları içerisinde kalmıştır (Uzunçarşılı 2003: XXIV).

Selçukluların 1071'deki Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'yu fethetme başlangıcı üzerine Tokat bölgesi tamamen Türk hâkimiyetine geçmişti. Bununla beraber Sultan Alp Arslan'ın komutanlarından olan Emir Danişmend'in Kayseri, Sivas, Niksar ve Amasya ile birlikte Tokat bölgesini fethetme me'mur edilip sonradan bu havalinin kendisine verildiğine dair tarihi bilgi yanında, bu havalinin yine Alp Arslan'ın komutanlarından olan Emir Tutak ve Emir Artuk tarafından fethedildiğine dair iddialar da vardır (Gökbilgin 1979: 401). Tokat, Anadolu Selçuklularının 1175'te Danişmentlilere son vermesiyle bu devletin hâkimiyetine geçmiştir (Yurt Ansiklopedisi 1984: 7080-7081).

Tokat 14. yüzyılın ortalarında Anadolu Selçuklularının 1243 Köse Dağı Savaşı'nda aldığı yenilgi sonrasında bir Moğol Devleti görünümündeki İlhanlıların kontrolü altına girmiştir. Şehirdeki Moğol egemenliği 1335'de İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'ın ölümüne değin devam etmiştir. Bu tarihten sonra şehre Eretna Bey egemen olmuştur. 1381'de Kadı Burhanettin, Eretna Beyliği'ne son verip kendi adıyla anılan bir devlet kurunca Tokat da bu devlete bağlanmıştır (Uzunçarşılı 2003: XXIV).

Güçlü bir siyasi otorite kuramayan Kadı Burhanettin Devleti'ne 1398'de Osmanlı padişahlarından Yıldırım Bayezid'in son vermesiyle Tokat'ta Osmanlı egemenliği başlamış oldu (Gökbilgin 1979: 404). Yıldırım Bayezid Tokat'a Darü'n-nas adını vermiştir (Beşirli 2005: 76). Tokat, Osmanlı Devleti zamanında farklı dönemlerde beylerbeylik merkezi (Amasya, Sivas ve Tokat sancaklarından oluşan Rumiyye-i Suğra eyaleti), sancak ve kaza statüsünde Osmanlı taşra teşkilatının idari birimlerinden biri olmuştur (Uzunçarşılı 2003: XXVI). Tokat'a atanan ilk Osmanlı yöneticisi Toruntayzâde Kaya Paşa'dır (Beşirli 2005:9). Osmanlı Devleti 1413 yılında Anadolu ve Rumeli Beylerbeyliği'nin yanında üçüncü bir idari birim olarak Rum Beylerbeyliği'ni kurmuş ve Tokat da bu eyalete dâhil edilmiştir (Şimşirgil 1990: 36-43). Rum Beylerbeyliği başlangıçta Amasya, Tokat ve Sivas'ı kapsamaktaydı. İkinci Murat döneminde yapılan

HALKIN TARİHİ VE KÜLTÜREL BİLİNÇ DURUMU: “TOKAT ÖRNEĞİ

bir düzenlemeyle bu beylerbeyliğine Canik ve Çorum da katılmıştır. Rum Eyaleti'nin ilk beylerbeyi Hamza Bey kendisine merkez olarak Tokat'ı seçmiş ve 1413-1520 tarihleri arası Rum eyalet merkezi bazen Amasya bazen Tokat olmuştur.

Tokat, 1455 tarihli tahrir defterinde “nahiye”, 1485 tarihli ayrıntılı tahrir defterinde “vilayet”, 1520 tarihli tahrirde ise sekiz nahiyeden oluşan “kaza” olarak görülmektedir. 1520'de Rum Beylerbeyliği'nin merkezi Sivas'a taşınınca Tokat, kaza konumuna gerilemiştir. 1554 ve 1574 tarihli tahrir defterlerinden de kaza konumunu koruduğu anlaşılmaktadır (Açıkel 1999: 40-41).

17. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti, Tokat Kazası'nın idarî taksiminde bazı değişikliklere gitmiştir. Bu değişiklikler sonucunda Tokat'ı oluşturan nahiye sayısı azalmıştır (Açıkel ve Sağırılı 2005: 13).

Tokat, 1520'den 1600'lere kadar merkez nahiye (Tokat), Cincife, Gelmuğat, Kazabad, Komanat, Tozanlu, Venk ve Yıldız olmak üzere dokuz nahiyeden oluşmaktaydı (Beşirli, 2005: 22). 17. yüzyılda devlet vergi gelirlerini toplamada esas alınan kaza sayısını artırınca Tokat'a bağlı bazı nahiyeler kaza statüsü kazandı ve Tokat'a bağlı nahiye sayısı dörde düştü. Bunlar: Cincife, Komanat, Kafirni ve Yıldız'dı. 1797-1799 tarihli Tokat'a ait üç numaralı sicil defterinde Tokat'a bağlı nahiye sayısı beş tanedir: Kafirni, Tozanlu, Dönekseabad, Komanat ve Yıldız. (Demirci 2007: 58).

1659 tarihinde Rum Hazine Defterdarlığı'na bağlı mukataalar voyvodaya iltizam edilince Tokat, voyvodalık merkezi haline geldi ve şehir bu konumunu 1840 tarihine kadar devam ettirdi. Voyvodalar, kendilerine verilen gelir bölgelerinin idarî yöneticileri olup, aynı zamanda hazine gelirlerini toplayarak vergi tahsildarlığı işlevini de üstlenmekteydiler. Tanzimat'la beraber Tokat Voyvodalığı “Muhassıllık” haline getirildi ve Tokat'a özellikle mali işleri idare eden bir muhassıl atandı. Tanzimat reformlarının bir sonucu olarak Tokat muhassıllığına Artukabad, Kazabad, İspile-Şarkipare kazaları bağlandı (Açıkel ve Sağırılı 2005: 20). 1842'de muhassıllıkların kaldırılmasıyla Tokat kazasına Mehmed Ağa diye biri müdür olarak atandı.

1864'ten 1880 yılına kadar Sivas vilayetinin önemli bir kazası olan Tokat bir kaymakam tarafından idare edilmiştir. 12 Ocak 1880 tarihinde İkinci Abdülhamid'in iradesiyle Tokat, sancak (liva) statüsüne çıkarılmıştır (Aktaş 2009: 2).

Tokat'ın liva konumuna getirilmesinde nüfusunun ve gelirlerinin fazlalığı etkili olmuştur. Yakınlıkları ve sıkı ilişkileri nedeniyle Niksar, Erbaa, Zile kazaları Tokat sancağına bağlanmıştır. Tokat sancaklık statüsünü 1920 yılına kadar sürdürmüştür; 31

Mayıs 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyeti'nin aldığı bir kararla Sivas'tan ayrılarak müstakil bir vilayet haline getirilmiştir (Açıkel 2005: 22-23).

Tarihi, kültürel bilinçle ahlaki değer ve kent kimliğinin şekillenmesinin çarpıcı bir örneği olan Tokat ve çevresi zengin tarih mirasının korunup gelecek nesillere aktarılması da gerekmektedir. Bu sorumluluk bilinciyle hazırlanan bu çalışmada Tokat'ın tarihi dokusunu önemli ölçüde yansıtan Ali Paşa Mahallesi, Sulu Sokak, Bey Sokağı, Pervane Hamamı civarı ve Halit Sokak gibi mekânların tanıtılarak, bu çevrelere ait sorunların aza indirgenmesi ve doğru çözümler ortaya koymak sureyiyle meseleye dikkat çekilmesi fevkalade önem taşır. Bu sayede Tokat'ın tarihi, turistik ve ekonomik anlamda yeterince değerlendirilip değerlendirilmediğine dair halkın tutumunu belirlemekte amaçlanmıştır. Ayrıca, Tokat'a dair tarihi ve kültürel miras özelinde ve bunların farkındalıkları konusunda herhangi bir bilimsel paylaşıma rastlanmamıştır. Bu çalışma sayesinde katılımcıların, tarihi ve kültürel eserlerle ilgili koruma ve onlara sahip çıkma hususunda gereken özenin gösterilmediğine dair bir tasavvura sahip oldukları anlaşılmaktadır. Yöre özelinde tarihi ve kültürel dokunun korunmadığı, temiz tutulmadıkları da sonuçlar arasındadır. Örneklem grup, bu türden yaklaşımın, zaman içerisinde insanların tarih bilincinden uzaklaşma ve kültür mirasından kopma sıkıntısıyla karşılaşacaklarından endişe etmektedir. Binlerce yıllık mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasında problem yaşanabileceğini gösteren bu yaklaşım gerekli önlemlerin alınmaması halinde şehrin hafızasını yitirme tehlikesi yaşayacağını habercisidir. Bu aktarımın gerçekleştirilmesi konusunda eğitim kurumlarına önemli roller düşmekte ve okullarda öğrencilere yerel tarih ve kültür konusunda dersler verilmesi akla gelmektedir.

Bütün ilim dallarında olduğu gibi tarihte de ciddi bir inceleme yapılabilmesi, ancak ilmî araştırma usullerinin bilinmesi ile mümkündür. Gerçekten, konuyla ilgili bibliyografyanın tespitinden başlayarak, araştırmanın tashihine kadar çeşitli safhalarda kullanılan usuller bilinmeden, gerçek manada ilmî bir eser meydana getirilemez.

Metot, doğru bilgiyi elde etmek ve amaca varmak için tutulan en kestirme yoldur (Arslantürk 1998: 7). Yöntem konusunda değinilmesi gereken en önemli nokta yöntem ve araştırma teknikleri arasında bilinçli veya bilinçsiz olarak yapılan karıştırmadır. Çoğu kimse yöntem ve araştırma tekniği arasındaki farkı görememekte, sık sık anket yöntemi, örnekleme yöntemi gibi anlamsız deyimlerle karşılaşmaktadır. Böyle bir kavram kargaşası içerisinde yöntem ve teknikleri birbirleriyle karıştıranlar,

HALKIN TARİHİ VE KÜLTÜREL BİLİNÇ DURUMU: "TOKAT ÖRNEĞİ"

gerçekte kuram ve yasalarla somut bir konuyu içeren araştırma arasında gerekli ilişkileri kuramayan, kopukluk yaratan kimselerdir.

Bu çalışmada, nicel araştırma yöntemi esas alınarak tarama modelindeki bir yaklaşım benimsenmiştir. "En genel anlamda" nicel araştırma, verilerin sayılar biçiminde olduğu araştırmalardır. Bir teoriyi test etmek üzere, sayısal ölçümler ve istatistiki teknikler kullanılarak analiz edilebilecek bir problem durumunu araştırmayı ifade etmektedir.

2.1. Örneklem

Araştırmaya esas alınan bireyler; Tokat'a bağlı Ali Paşa Mahallesi, Sulu Sokak, Bey Sokağı, Pervane Hamamı civarı ve Halit Sokak'ta bulunan esnaflar ile Gaziosmanpaşa Üniversitesi öğrencileridir.

2.2. Veri Toplama Aracı

Esnaf ve üniversite öğrencilerine *üçlü likert* tipinde bir anket uygulanmıştır. 18 maddeden teşkil olan anket, örneklem gruplarının sırasıyla; doğum yerleri, cinsiyet, yaş ve öğrenim durumları gibi özelliklerine ve ayrıca üniversite öğrencilerinin bağlı oldukları fakülte ve bölümlerine dair soruları içermektedir. Uygulanan literatür taraması, anket öncesi çalışma, uzman görüşü (Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyeleri Prof. Dr. Eren Yürüdür) alınarak oluşturulmuştur. Katılımcılardan sorulan sorulara "katılıyorum", "katılmıyorum", "kararsızım" seçeneklerinden herhangi birini tercih etmek suretiyle cevap vermeleri istenmiştir.

Araştırma anketinde değinilen meseleler dört başlık altında toplanmıştır.

*Tarihi ve kültürel varlıkların korunup korunmadığı (5, 11, 12, 16, 18. sorular),

*Turizm açısından gerekli olan çalışmaların yapılıp yapılmadığı ki var olan potansiyelin değerlendirilip değerlendirilmediği (3, 6, 8, 9, 16. sorular),

*Tokat'ta ulaşım, konaklama ve otopark sorununun olup olmadığı (7, 8, 15. sorular),

*Tokat'ın var olan tarihi, kültürel ve turizm değerlerinin ekonomik açıdan değerlendirilip değerlendirilmediği (1, 2, 3, 4, 6, 11, 12, 17. sorular)

Dört konu başlığındaki sorular katılımcılara karışık sıra ile sorularak ankete katılanların soru gruplarına ön yargı ile bakmaları önlenmeye çalışılmıştır.

3.BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

3.1.Örneklem Grubunun Demografik Özellikleri

Bu araştırma kapsamındaki örneklem grubunun yaş, cinsiyet ve doğum yerleri demografik özellikler içerisinde ele alınmıştır.

3.1.1.Yaş

Bireylerin tarihi olgu ve olayları değerlendirip sıhhatli neticelere ulaşmasına etki eden farklı faktörler olabilmektedir. Bu faktörlerin başında ise bireyi yaş gelmektedir. Bireylerin belirli bir bilinç ve algılama düzeyi becerisiyle ilişkili olan yaş, bireyin davranış kalıplarında da belirleyici hususlardan birisi olarakta belirtilmektedir. Bu anlamda Tokat'ta halkın en başta kültürel bilinç durumunu ele alan çalışmada yaşın belirleyici olduğu düşüncesinden de hareketle örneklemelerin yaşları belirtilmek istenmiş ve elde edilen bulgular Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Yaş Dağılımı

Sıra	Yaş Aralığı	Sayı	Oran (%)
1	(18-30)	369	89,30
2	(31-49)	31	7,50
3	(50-80)	13	3,14
Toplam		413	100,0

Tablo 1'e bakıldığında örneklem grubundaki katılımcıların % 83,3'ünün (18-30) yaş grubuna ait olduğu anlaşılmaktadır. % 7,5'i (31-49) , % 3,14'ü ise (50-80) yaş grubuna mensuptur. Katılımcıların büyük çoğunluğunun (18-30) yaş grubuna ait olması ankette esas alınan öğrenci gruplarının genellikle 3. ve 4. sınıf öğrencisi olmalarından kaynaklandığı düşünülebilir. Bu durum yörede tarihi ve kültürel bilinç noktasında farkındalık ve bilinç düzeyi hakkında daha somut bulgular elde edilmesi yönünden olumlu bir faktör olarak değerlendirilebilir. Ayrıca katılımcı grubun daha çok genç olmaları, konuyla ilgili fayda sağlayacağı gibi bir başka açıdan araştırmamıza ışık tutmuştur. Bu da ileri yaş grubu ile genç yaş grubunun karşılaştırmasına zemin hazırlamış olmasıdır.

3.1.2. Doğum Yeri

İnsanların ve toplumların yaşamlarına dair referans alanlarından birisi olan coğrafya, kimliğin de bir belirleyici unsuru olma özelliğine sahiptir. Araştırmada, Tokat'ın, tarihi ve kültürel bilinç manasında yöre halkı üzerindeki etkisi değerlendirileceğinden, Tokatlı katılımcılar ile Tokat dışından olan katılımcıların

HALKIN TARİHİ VE KÜLTÜREL BİLİNÇ DURUMU: "TOKAT ÖRNEĞİ"

kıyaslamasının yapılması daha tarafsız bir değerlendirme yapılabilmesine imkan sağlayacaktır. Tarihsel ve kültürel bilincin bir yerde doğup yaşamını sürekli orada geçirenler ile farklı yerlerde doğup o yerin yaşamına sonradan katılanlara göre değişip değişmediğinin bilinmesi açısından araştırmaya katılan bireylerin doğum yerleri bilgisi de kendilerinden alınmıştır (Bk. Tablo 2).

Tablo 2: Doğum Yeri

Doğum Yeri	Sayı	Oran (%)
Tokat	106	25,7
Tokat Dışı	307	74,3
Toplam	413	100,0

Tablo 2 değerlendirildiğinde katılımcı grubundaki örneklemelerin % 25,7'sinin Tokatlı içinden olduğu görülmektedir. Diğer örneklem grubundaki % 74,3'lük bölümü içine alan katılımcıların da Tokat dışından olduğu görülmektedir. Hissi davranmış olabileceği ihtimali göz önünde bulundurularak, Tokat doğumlu olanların sorulara vereceği cevapların taraflı olduğu akla gelebilir. Örneklem grubunun doğum yerlerinin yüzdeler dağılımında tablodan da anlaşılacağı gibi % 74,3'lük bölümünün Tokatlı olmayanlardan belirlenmesi şehrin yerlisi olmayanların tarafsız, kısmen de önyargılı bakış açılarını içermesi açısından bir kazanım olarak değerlendirilmelidir.

3.1.3.Cinsiyet

Tablo 3: Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet Durumu	Sayı	Oran (%)
Kadın	192	46,48
Erkek	221	53,52
Toplam	413	100,0

Tablo 3'te görüldüğü gibi 413 katılımcının 192'si (% 46,48) kadın, 221'i (% 53,52) erkektir.

3.1.4. Meslek

Çalışmada örneklem grup öğrenciler ve esnaf kesiminden seçilmiştir. Katılımcı öğrencilerin *Tarih ve Kültür Bilinci*, *Tarihi Çevre* ve *Mekân* algısının eğitimini aldıkları fen ve doğa bilimleri veya sosyal ve insani bilimler disiplinlerine göre farklılık arz edip etmedikleri gerçeği de dikkate alınmıştır. Bunun için örneklem grubundaki üniversite öğrencilerinin fakülte bilgileri de kendilerine sorulmuştur. Gaziosmanpaşa

Üniversitesi'nde bulunan beş fakülte ve bir yüksekokuldan toplam 362 öğrenci uygulanan anketteki sorulara cevap vermiştir (Bk. Tablo 4).

Tablo 4 Örneklem Grubun Mesleki Niteliği

Fakülte	Sayı	Oran (%)
Fen-Edebiyat Fakültesi	132	31,96
İlahiyat Fakültesi	43	10,41
Eğitim Fakültesi	50	12,10
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	14	3,38
Ziraat Fakültesi	86	20,82
Sağlık Yüksekokulu	37	8,95
Toplam	362	87,65
Esnaf	51	12,35
Toplam	413	100.0

3.1.5.Üniversite Öğrencilerinin Öğrenim Gördükleri Bölümlere Göre Dağılımı

Araştırmamızın daha çok merkezinde yer almakta olan üniversite öğrencilerinin Tokat ile ilgili tarihi ve kültürel bilinç düzeyinin bölüm nisptinde değişip değişmediği, fen ve doğa bilimleri ile ilgili fakültelere ait bölümlerde okuyan öğrencilerle sosyal ve insani bilimler ile ilgili fakültelerde yer alan bölümlerdeki öğrenciler dahilinde yapılacak kıyaslamada herhangi bir değişikliğin olup olmadığını tespit için kendilerine bölümleri de sorulmuştur (Bk. Tablo 5).

Tablo 5:Öğrencilerin Bölümlere Göre Dağılımı

Bölümler	Sayı	Oran (%)
Tarih Bölümü	45	10,89
Sanat Tarihi Bölümü	39	9,44
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü	50	12,10
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bölümü	50	12,10
İlahiyat Fakültesi Bölümleri	42	10,16
Kamu Yönetimi Bölümü	14	3,38
Beden Eğitimi ve Antrenörlük Bölümü	37	8,95
Zirai Bölümler	85	20,58
Toplam	362	87,65
Esnaf	51	25,50

HALKIN TARİHİ VE KÜLTÜREL BİLİNÇ DURUMU: "TOKAT ÖRNEĞİ"

Toplam	413	12,35
--------	-----	-------

3.2. Örneklem Gruba Tarih Bilinci İle İlgili Sorulan Görüşler Ve Alınan Cevaplar

3.2.1. Tokat'a il dışından gelenlerin çoğu tarihi mekânları görmek için gelir

Örneklem grubu, birinci soruya (Bk. Tablo.6) verdiği % 21,78'lik *katılıyorum* yanıtıyla insanların Tokat'a il dışından gelenlerin çoğunun tarihi mekânları görmek için geldiklerini düşündüğünü ortaya koymuştur. Bu oran kültürel ve tarihi mahiyette mühim bir sahanın, yeterince kullanılmadığını göstermekle beraber örneklem grubundaki özellikle öğrenci grubunun bu konuda şuurlu olmadığını da ortaya koymaktadır. Halktaki bu algının yörenin *tarihi çevre* ve *açık hava müzesi* tanımlamasının tekrar gündeme taşınmasını ve değerlendirilmesini gerektirmektedir. Ortaya konulan netice yörenin bundan sonra *tarihi bir çevre* olarak algılanmadığını göstermektedir.

Tarihi birikim, kültür ve yöresel sanatın gelecek kuşaklara taşınmasında mühim rol oynayan *tarihi çevre* tanımlamasındaki algısındaki bu değişim gerek genç kuşakların tarihi ve kültürel bilinç düzeylerinde gerekse de geleceğin inşasında bir inanç probleminin olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 6: "Tokat'a il dışından gelenlerin çoğu tarihi mekânları görmek için gelir"

Tutumu Hakkındaki Kanaat

Kanaat	Sayı	Oran (%)
Kararsızım	102	24,69
Katılmıyorum	221	53,51
Katılıyorum	90	21,78
Toplam	413	100,0

3.2.2. Tokat Turizm Açısından Gelişmiş Bir Şehirdir

Örneklem grubun bu soruya verdiği cevaplar Tokat'ın turizm nazarından gelişemediğine dair bir algının var olduğunu da göstermektedir. Örneklem grubu dahilinde, % 74,81'i Tokat'ın turizm açısından gelişmediğini ifade etmiştir. Bu doğrultuda örneklem grubu; bu yörenin turizm merkezli değerlendirilemediğine, bu doğrultuda gerekli teşebbüslerin de yapılmadığına Tokat'ın sosyo-kültürel ve tarihsel alanlardaki öneminin farkında olunmadığına da inanmaktadır.

Tablo 7: “Tokat turizm açısından gelişmiş bir şehirdir” Tutumu Hakkındaki Kanaat

Kanaat	Sayı	%
Kararsızım	70	16,94
Katılmıyorum	309	74,81
Katılıyorum	34	8,23
Toplam	413	100,0

3.2.3. Tokat'taki Tarihi ve Kültürel Değerler İçinde En Beğenilen Yapı

Tablo 8 incelendiğinde, araştırma kapsamında bulunan katılımcılardan % 37,77'si, yani 156 kişi Tokat'taki değer atfeden yerler içerisinde en önemli yapının Taşhan olduğunu belirtmiştir. Beğenilen yapılar arasında ikinci sırayı % 23,48'lik oranla Ali Paşa Camii almıştır. Atatürk Evi ve Ballica Mağarası son iki sırayı almıştır. Bu durum son sırada yer alan ikisinin yeterince tanınmadığı veya ilgi görmediğini düşündürmektedir.

Tablo 8: “Tokat'taki tarihi ve kültürel değerler içinde en beğenilen yapı” hakkındaki kanaat

Bina/Tabiat Varlığı	Sayı	%
Taşhan	156	37,77
Ali Paşa Camii	97	23,48
Mevlevihane	35	8,47
Tokat Kalesi	50	12,10
Müze	45	10,89
Ballica Mağarası	10	2,42
Atatürk Evi	20	4,84
Toplam	413	100,0

3.2.4. Tokat'taki Tarihi Yapılar Yeterince Korunuyor

Tablo 9 dahilinde yapılan incelemede örneklem grubundakilerin “Tokat'taki tarihi eserler yeterince korunuyor” sorusuna *katılıyorum* şeklinde verdikleri % 24,69'luk cevap, Tokat'taki tarihi eserlerin korunduğunu düşündüklerinin bir göstergesidir. Bu yaklaşım duyarlı ve şuurlu oldukları görülen örneklem grubundaki esnaf ve üniversite öğrencileri; Tokat'ın tarihi kimliğini ön plana çıkarmakta olan eserlerin korunması gerekirken bunların ihmal edildiklerine, halkın bu hususta duyarsız olup bilinç düzeylerinin yeteri derecede bulunmadığına, tarihi eserleri korumada gereken

HALKIN TARİHİ VE KÜLTÜREL BİLİNÇ DURUMU: "TOKAT ÖRNEĞİ"

sorumluluğu göstermediğine inanmaktadır. Bu doğrultuda gerek kamu gerekse kamu dışındaki ilgililerin Tokat'taki tarihi ve kültürel birikimi koruma hususunda kendilerinden beklenen sorumluluğu yerine getiremedikleri şekliyle de yorumlanması mümkündür. Bu sonuç, gerektiği şekilde *sorumluluğun yayılması* şeklinde de değerlendirilmelidir. Ayrıca bu veriler, "2863 Sayılı Tarihi ve Kültürel Varlıkların Korunması Hususundaki Kanun" dahilinde ön planda tutulması gereken muhafaza işlemlerinin yetersiz olduğuna da işaret etmektedir.

Tablo 9: "Tokat'taki tarihi eserler yeterince korunuyor" Tutumu Hakkındaki Kanaat

Kanaat	Sayı	Oran (%)
Kararsızım	162	39,22
Katılmıyorum	149	36,07
Katılıyorum	102	24,69
Toplam	413	100,0

3.2.5. Tokat'ın Tarihi ve Kültürel Özellikleri Tokat Ekonomisine Katkı Sağlamaktadır

Tablo 10'da katılımcıların, Tokat'ın tarihi ve kültürel değerlerinin ilin iktisadına katkı sağlayacağı konusunda kararsız oldukları dikkati çekmektedir. Tarihi sahaların yeterince kuruma altına alınmalarında artık turizm faaliyetlerinin de faydalı olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda; Tokat'taki tarihi ve kültürel mirası yerinde görmek için bölgeye gelecek olan yerli ve yabancı turistlerin bu durumda gösterecekleri hassasiyet halkın da farkındalığını artırabilir. Kanaatimizce, Tokat'ın sahip olduğu bahsi geçen değerlerin turizm açısından değerlendirilmesi gerek koruma hususunda bilinç oluşturacak gerekse il ve yöre ekonomisine girdi sağlayabilecektir.

Tablo 10: "Tokat'ın tarihi ve kültürel özellikleri Tokat ekonomisine katkı sağlamaktadır" Tutumu Hakkındaki Kanaat

Kanaat	Sayı	Oran (%)
Kararsızım	158	38,25
Katılmıyorum	141	34,14
Katılıyorum	114	27,60
Toplam	413	100,0

3.2.6. Bir Turist Olsaydım Tokat'ta Ulaşım ve Otopark Sorunu Yaşardım

Araştırma grubundaki esnaf ve üniversite öğrencileri Tokat'ta ulaşım ve otopark konusunda ciddi anlamda bir sıkıntının olduğunu vurgulamaktadır (Bk. Tablo

11). Bununla birlikte, grup, insanların zorluk çekmeden veya bir sıkıntıya düşmeden kültürel ve tarihi mirası ile zengin olan bu yöreye rahatlıkla ulaşabilecekleri, bu konudaki ihtiyaçlarını karşılayabileceklerine de inanmaktadır.

Tablo 11: “Bir turist olsaydım Tokat’ta ulaşım ve otopark sorunu yaşadım” Tutumu Hakkındaki Kanaat

Kanaat	Sayı	(%)
Kararsızım	63	15,25
Katılmıyorum	123	29,78
Katılıyorum	227	54,96
Toplam	413	100,0

3.2.7. Bir Turist Olsaydım Tokat’ta Konaklama Sorunu Yaşadım

Bilindiği üzere, turizm faaliyetlerinin içerisinde *konaklama* hizmeti son derece önemli bir yer teşkil etmektedir. Yapılan araştırmalar turistlerin artık dinlenirken bilgilendirici bazı etkinliklere de katılmayı önemsediklerini vurgulamaktadır. Bu manada Tokat alternatif turizm açısından da önemli bir potansiyele sahiptir. Fakat bu hususa önemli ihtiyaçlardan birisi olan konaklama potansiyeli açısından Tokat, ihtiyaca cevap verebilecek noktada görünmemektedir. Katılımcılar, sekizinci soruya (Bk. Tablo:12) verdiği % 35,8 oranındaki cevapla Tokat’ta konaklama sorunun varlığını gözlemlediğini ortaya koymuştur. Bu konuda esnaf ve üniversite öğrencileri, bir bölge veya yörenin turizm açısından kalkınabilmesinin esaslı şartlarından birisinin konaklama hizmeti olduğunun farkındadırlar. Bahsi geçen örneklem grubu durumu hissettirmekle birlikte, konuyla ilgili gerekli çalışmaların yeterli seviyede olmadığını da düşünmektedir.

Tablo 12: “Bir turist olsaydım Tokat’ta konaklama sorunu yaşadım” Tutumu Hakkındaki Kanaat

Kanaat	Sayı	(%)
Kararsızım	80	19,40
Katılmıyorum	185	44,80
Katılıyorum	148	35,80
Toplam	413	100,0

3.2.8. Tokat'taki Turistik Çalışmalar Turistlerin Gelmesi İçin Yeterlidir

Bu tutuma yönelik kanaati ölçmeye yönelik dokuzuncu soruya (Bk.Tablo:13) örneklem grup % 67,55'lik bir oranla Tokat'ta turizm çalışmalarının yeterli olmadığını düşünmektedir. Bu soru ile ikinci ve üçüncü sorular çaprazlandığında birbirini destekler sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan araştırma grubu, hem çalışmaların yetersiz olduğuna hem de turizm açısından Tokat'ın gelişmediğine inanmaktadır.

Tablo 13: "Tokat'taki turistik çalışmalar turistlerin gelmesi için yeterlidir" Tutumu Hakkındaki Kanaat

Kanaat	Sayı	Oran (%)
Kararsızım	70	16,95
Katılmıyorum	279	67,55
Katılıyorum	64	15,50
Toplam	413	100,0

3.2.9. Tokat'ın Tanıtımı İçin Yapılan Reklam Çalışmaları Yeterli Değildir

Tablo 14 incelendiğinde elde edilen bulgular; Tokat'ın, daha çok tanıtım ve reklam çalışmalarına ihtiyacı olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu sonuç; Tokat'ın ekonomik güce ve değere dönüştürülebilmesi mümkün marka değeri olabilecek mahsülleri açısından güçlü olmakla birlikte bu hususta farkındalık düzeyinin iyi olmaması durumu bu hususta gerekli çalışmaların yeterince yapılmadığını da göstermektedir.

Tablo 14: "Tokat'ın tanıtımı için yapılan reklam çalışmaları yeterli değildir" Tutumu Hakkındaki Kanaat

Kanaat	Sayı	Oran (%)
Kararsızım	52	12,60
Katılmıyorum	81	19,61
Katılıyorum	280	65,11
Toplam	413	100,0

3.2.10. Tokat'taki Tarihi Eserlere Yeterince Önem Verilmiyor

Örneklem grubu, "Tokat'taki tarihi eserlere önem verilmiyor" başlığına vermiş olduğu % 46,9'luk "katılıyorum" cevab ile tarihi eserlere önem verilmediği kanaatinde yoğunlaşmıştır. Örneklem grubunda 104 kişinin % 25,1'lik "katılmıyorum" cevabı ise

doğum yerleri esas alındığında Tokatlı olmayan ve Tokat'taki gelişmeleri yakından takip etmeyenler tarafından verilen kanaatlerin toplamıdır.

Tablo 15: "Tokat'taki tarihi eserlere yeterince önem verilmiyor" Tutumu Hakkındaki Kanaat

Kanaat	Sayı	Oran (%)
Kararsızım	115	28
Katılmıyorum	104	25,1
Katılıyorum	194	46,9
Toplam	413	100,0

3.2.11. Tokat'ın Turizm Açısından Daha İyi Tanıtılabilmesi İçin Tarihi Eserler Koruma Altına Alınmıyor

Katılımcılar, Tokat'ın tanıtılmasında ön planda olacak öğelerin başında tarihi mirasın geldiğini ancak eserlerin koruma altına alınmadığını da düşünmektedir. Bu sonuç ise, yöre halkının bu konuda yeteri derecede duyarlılığa sahip olmadığına, önleyici tedbirlerin alınmasında yetersiz kaldığına da işaret etmektedir.

Tablo 16: "Tokat'ın turizm açısından daha iyi tanıtılabilmesi için tarihi eserler koruma altına alınmıyor" Tutumu Hakkındaki Kanaat

Kanaat	Sayı	Oran (%)
Kararsızım	139	33,6
Katılmıyorum	118	28,6
Katılıyorum	156	37,8
Toplam	413	100,0

3.2.12. Tokat'ta Genellikle Şehre Gelen Yabancıları Rahatsız Eden İnsanlara Rastlarım

Örnekleme grubunun % 27, 85'lik dilimi şehre gelen yabancıları rahatsız eden insanlara rastlamıştır. Bu oran aksi kanaatte olan % 34,5'luk dilime göre daha az kalsa da kayda değer bir orandır (Bk. Tablo 17). Haliyle Tokatlıların henüz şehirlerine gelen turistleri anlama ve onlara yardımcı olma konusunda yeterli bilgi ve kültür birikimine erişemediklerini düşündürmektedir. Bu nedenle Tokatlıların turist ve turizm konusunda daha hassas olmaları gerektiğine bir delildir.

HALKIN TARİHİ VE KÜLTÜREL BİLİNÇ DURUMU: "TOKAT ÖRNEĞİ"

Tablo 17: "Tokat'ta genellikle şehre gelen yabancıları rahatsız eden insanlara rastlarım" Tutumu Hakkındaki Kanaat

Kanaat	Sayı	Oran (%)
Kararsızım	139	33,65
Katılmıyorum	159	34,5
Katılıyorum	115	27,85
Toplam	413	100,0

3.2.13.Tokat'ın Sokaklarında Pet ve Benzeri Şişelerle Çöplere Rastlarım

Katılımcı grubun, soruya verdiği % 61,5'lik "katılıyorum" cevabıyla, tarihi ve kültürel varlıkların korunmasında şehirde yeteri derecede hassasiyet ve çabanın sağlanmadığını, ayrıca çevrenin kirletildiği kanaatini dile getirmiştir. Bu sonuç; halkın tarihi bilinç, çevreye dair yeterince duyarlılık göstermediğini gözler önüne sermektedir. Yörede tarihi ve kültürel varlıkların korunması, sürdürülebilirlik hususunda yeterli bilinç düzeyinde olunmadığına, yerel yetkililerin de önleyici tedbirler almadığına da işaret etmektedir.

Tablo 18: "Tokat'ın sokaklarında pet ve benzeri şişelerle çöplere rastlarım" Tutumu Hakkındaki Kanaat

Kanaat	Sayı	Oran (%)
Kararsızım	74	17,92
Katılmıyorum	85	20,60
Katılıyorum	254	61,50
Toplam	413	100,0

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Tokat merkezinde halkın; tarih, kültür ve mekân bilinci ölçülmeye çalışılmıştır. Çalışmanın öznesi tarihçi olmayan insanlardır. Çalışma, esnaf ve üniversite öğrencilerine uygulanan anketlerin sonucunu içermektedir. Dolayısıyla esnaf ve eğitim düzeyi daha görece daha yüksek üniversite öğrencileri arasındaki "tarih bilinci" farkı da ölçülmüştür. Ayrıca tarihi ve kültürel bilinç düzeyinin üniversite öğrencilerinin öğrenim görmekte oldukları bölüm ve fakültelerine de göre değişip değişmediği üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede özetle şu sonuçlara da ulaşılmıştır:

1. Tarihi ve kültürel bilinç ile çevre algısında cinsiyet, yaş, bölüm ve fakülte meslek değişkenleri etkili değildir. Bu bağlamda, esnaf ve üniversite öğrencileri arasında Tokat'taki tarihi ve kültürel mirasla onlara verdikleri önemin meslek, bölüm, yaş ve cinsiyet belirleyici olmayıp bunun yerine daha çok doğum yerinin belirleyici bir etkisi vardır.
2. Örneklem grubundaki katılımcılar, "Tokat'a il dışından gelenlerin çoğu tarihi mekânları görmek için gelir" sorusuna verdikleri % 21,8' lik "katılıyorum" cevabı, çok sayıda tarihi ve kültürel miras değerlerine de sahip olan Tokat'a bu amacın dışında gelindiği kanaatini öne çıkarmıştır. Ortaya çıkan bu kanaat, kültürel ve tarihi anlamda yörenin farklı amaçlar için değerlendirildiği gerçeğini de ortaya koymaktadır.
3. "Tokat'taki tarihi eserlere önem verilmiyor" sorusuna 194 (%49,6) katılımcının "katılıyorum" cevabı, Tokat'taki tarihi ve kültürel mirasa önem verilmediğini ortaya koymaktadır. "Tokat'ın sokaklarında pet ve benzeri şişelerle, çöplere rastlarım" şeklindeki soruya % 61,5 oranındaki "katılıyorum"; "Tokat'taki tarihi eserlere yeterince önem verilmiyor" sorusuna verilen % 46,9'luk "katılıyorum" cevapları da bu sonucu desteklemektedir.

Oluşan bu kanaatler Tokat'ın tarihi ve kültürel dokusunun korunmadığına ve bu potansiyelin de yeteri derecede değerlendirilemediğine önemle işaret etmektedir. Araştırmamız neticesinde oluşan kanaatler bu doğrultuda halkın tarihi ve kültürel mekânları temiz tutarak koruyup, oradaki tarihi mirasa değer verme hassasiyetinin de zayıflamış olduğuna işaret etmesi nedeniyle önem arz etmektedir. Bu doğrultuda kanaatler, şehirdeki resmi ve sivil kuruluşlarının yetkililerinin bu konularda gereken çalışmaları ortaya koyma noktasında hassasiyet taşımadıkları şekliyle de değerlendirilebilir. "Tokat'a il dışından gelenlerin çoğu tarihi mekânları görmek için gelir." sorusuna 221 kişinin verdiği % 53,5 "katılmıyorum" yanıtı Tokat'ın tarihi bir mekân olarak görülme yaklaşımının da zaman içinde zayıflamış olduğuna işaret etmektedir.

Öneriler

1. Tokat ve çevresinde "alternatif turizm" potansiyeli mevcuttur. Alternatif turizmi Turizm Bakanlığı şöyle tanımlamaktadır: "sosyal ve ekolojik uyuma, yerel ve yabancı girişimcilerin işbirliğine ve gelişmede yerli malzeme kullanılmasına

HALKIN TARİHİ VE KÜLTÜREL BİLİNÇ DURUMU: "TOKAT ÖRNEĞİ"

öncelik verme amacını güden bir turizm çeşididir". Tokat'ın bu alternatif turizm potansiyelini kullanabilmesi için yerel halkın bilinç düzeyinin, öncelikle yerel tarihi ve kültürel değerler konusunda yükseltilmesi gerekmektedir.

2. Devam eden kazı sahaları ziyarete açıldığında Tokat, arkeolojik mekânların yoğunlukta olduğu saha haline getirilebilir. Bu sayede Tokat'taki tarihi ve kültürel mirasın da korunması sağlanacağı gibi halkın farkındalık düzeyinde de artış yaşanması mümkün olabilecektir.
3. Dünya genelinde tarihi çevre eğitimiyle ilgili gelişmiş ülkelerdeki programlar incelemek suretiyle, Tokat ve çevresi için de uygun program seçilerek değerlendirme yapılabilir.
4. Kültürel ve tarihi değerlerin muhafazasınadn bütün bireylerin sorumlu oldukları esas alınmak üzere, konuyla ilgili çalışmalarda başta üniversiteler olmak üzere, yerel yönetim diğer resmi kurumlar arasında iletişim ve işbirliğinin arttırılması önemlidir.

KAYNAKÇA

- Açıkel, A. (1999), *Changes in Settlement Patterns, Population and Society in North Central Anatolia: A Case Study of the District (Kaza) of Tokat (1574-1643)*, Basılmamış Doktora Tezi, Manchester Üniversitesi, Manchester İngiltere.
- Açıkel A.; Sağırılı, A. (2005), *Osmanlı Döneminde Tokat Merkez Vakıfları-Vakfiyeler*, 1. cilt, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yayınları.
- Aktaş, E. (2009), *XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Tokat*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat.
- Arslantürk, Zeki (1998), *Kutsalın Dönüşü ve Yeni Toplum Arayışları*, İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Aysevener, K. (2001), "Bir İlerleme Tasarımı Olarak Tarih", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, sayı: 41, 171-186.
- Beşirli, M. (2005), *Orta Karadeniz Kentleri Tarihi, I, Tokat (1771-1853)*, Tokat: Gazi Osman Paşa Üniversitesi Yayınları.
- Cevizci, A. (2000), *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Demirci, A. (2007), *3 Numaralı Tokat Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi*, Gazi Osman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat.
- Gökbilgin, M.T.(1979), " Tokad", İA, XII/I, MEB Yayını, İstanbul, s. 400-412.
- Halkın, Leon-E. (1989), *Tarih Tenkidinin Unsurları*, çev. Bahattin Yediyıldız, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özlem, D. (2000), *Tarih Felsefesi*, İstanbul: İnkılâp Yayınları.

- Sayan, Y. (1994). "Tarihi Çevrenin Bazı Tahrip Sebepleri ve Korunması İçin Öneriler" Çevre Dergisi, sayı: 11, s: 46-49.
- Şimşirgil, A. (1990), Osmanlı Taşra Teşkilatı'nda Tokat, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Tekeli, İ. (2013). Tarih Bilinci ve Gençlik, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Topçu, S. (2014), "Tarihi ve Kültürel Bilincin İncelenmesi: Harput Kalesi Örneği", NWSA Academic Journals, 9 (2), s. 99-119.
- Tosh, J. (1997), Tarihin Peşinde, çev. Özden Arıkan, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayını.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2003), Tokat Kitabeleri, yay. haz. Mehet Mercan ve Mehmet Emin Ulu, Ankara.
- Valery, P. (1934), Variete, Paris, C.1, s.165.
- Yalçın, E. S. (2004), Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kaynakları, Ankara: Siyasal Kitapevi, Ankara.

LİVANELİ (ARTVİNLİ) MEMURLAR BAĞLAMINDA OSMANLI
DEVLETİ'NDE TEVCİH VE AZİL SEBEPLERİ

YAHYA YEŞİLYURT*

Öz

Osmanlı Devleti'nin büyük bir coğrafyaya hükmetmesi nedeniyle devlet işlerinin yürütülmesi için bazı kurumlara ihtiyaç duyulmuştur. Sicill-i Ahvâl İdaresi de bu kurumlardan bir tanesidir. Osmanlı Devleti bu kurum sayesinde devlette çalıştıracağı memurlar hakkında, onların çalışma hayatlarına ilişkin bilgiler de tutmuştur. Bu bilgiler, memurların atanmasında devlet yöneticilerine düzenli bir bilgi akışı sağlamaktaydı. Özellikle de Osmanlı'nın son dönemleri diyebileceğimiz yıllarında (19. Yüzyıl) faaliyet gösteren bu idare, memurların atanma, terfi, tayin ve azledilme gibi işlerinde kayıt tutmuştur. Bu çalışmada da ana kaynak olarak bu idarenin tuttuğu kayıtlar esas alınmıştır. Kayıtlar içerisinde ise doğum yerleri Livane (Artvin) ve ilçeleri olan memurlar esas alınmıştır. Livaneli memurların aldıkları ödül, nişân ve tevcihler incelenmiştir. Osmanlı Devleti neye dayanarak memuruna ödül veya tevcih veriyordu? Nişânlar hangi ölçütler dâhilinde elde ediliyordu? Bu çalışmayla bu sorulara ve aynı zamanda Osmanlı Devleti'nde memurlar hangi gerekçelerle azlediliyorlardı, sorusuna bir cevap verilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Azil, Livane, Osmanlı Devleti, Sicill-i Ahvâl, Tevcih.

REASONS FOR DISMISSAL AND GRANTS OF OFFICERS FROM LIVANE
(ARTVIN) IN THE OTTOMAN EMPIRE

Abstract

Due to domination on a wide geographical area, the Ottoman Empire needed some institutions for conduction of works. Department of Sicill-i Ahvâl (Personal Information) is one of them. The Ottoman Empire used to acquire information about state's civil servant to work regarding their work life. Such information was used by the administration for appointment of civil servants. Specifically, this department which we can state was active during (19. Century) last decades of the Ottoman Empire was the point of reference to appoint, promote, reappoint and dismiss a civil servant. The records kept by this department compose the principal sources for this study. The civil servants whose place of birth is either Livane (Artvin) or the districts around are the principal focus in this study. Their prizes, badges and grants were analyzed. What did the Ottoman Empire do to award a grant or prize? What kind of

* Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, yahyayesilyurt@hotmail.com.

criteria were necessary to award a grant? This study aims to reveal under what conditions officers were dismissed in the Ottoman Empire and other relevant questions.

Key Words: Dismissal, Livane, Personal Information Records, The Ottoman Empire, Grant.

Sicill-i Ahvâl İdaresi ve İşleyişi

Sicill-i Ahvâl ilk olarak karşımıza, devletin ihtiyaç duyduğu personeli alırken onların liyakat ve ahlaklarına göre bir seçim yapabilmesi için oluşturulan, Sicill-i Ahlâk kayıtlarının kullanılmasıyla karşımıza çıkmaktadır (Sarıyıldız, 2004: 10-11).

Bu konuda II. Abdülhamit, yapmış olduğu konuşmalarında yeni bir bürokratik devrin başladığını vurgulamış ve bürokrasiyi kontrol altında tutmak için çaba sarf edeceğini belirtmiştir. Çeşitli görevlere atanacak olan memurların seçim işlerini bir düzene bağlayacak ve memurların tercüme-i hallerini inceleyerek, bu birimin işlerini yürütülmesindeki yönetmeliği hazırlayacak olan komisyon kurulmasına karar verilmiştir (Sarıyıldız, 2004: 11).

Osmanlı Devlet’inde Sicill-i Ahvâl’in kurulması ve işleyişini belli esaslara bağlamak üzere, Sultan II. Abdülhamit’in iradesiyle geçici olarak Sicill-i Ahvâl Komisyonu kurulmuştur (Çetin, 1992: 35). Komisyonun çalışmaları için kanunî esaslar belirlenmiş ve yönetmenlik hazırlanmıştır. Tercüme-i Hâl (Özgeçmiş) evrakları bastırılmış ve memurların bunları nasıl doldurulacağı açıklanmıştır. Bu belgelerde memurun ismi, varsa şöhreti, babasının adı, doğum yeri ve tarihi, okuduğu okullar, aldığı dersler ve diplomalar, hangi yabancı dillere vakıf olduğu, konuştuğu dil gibi hususlar açıkça belirtilmiştir. Bu çalışmayla ilgili ilk tarifname “*Sicill-i Ahvâl Talimat-ı Umûmîyesi ve Zeyli ile Tarifnamesi Ahkâm-ı Mündercesini Tavzihan ve Tadilen Vaz’ Olunan Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Sicill-i Ahvâl Kanunname-i Umûmîyesi*” adıyla kaleme alınmıştır (Mert, 2000: 97; Yüksel, 2004: 28; Çetin, 1992: 36).

Bu düzenlemeden sonra Osmanlı’da devlet kademelerinde görev yapan çeşitli memurların durumlarını belirten sicil kayıt çalışmaları yapılmıştır. Yukarıda bahsettiğimiz komisyon ile başlayan çalışmalar, 1896 yılında bu komisyonun kaldırılıp yerine Memurîn-i Mülkiye Komisyonu kurulmasıyla devam etmiştir. 1908 yılında bu komisyon da kaldırılarak Sicill-i Ahvâl İdaresi adı altında yeniden teşkilatlandırılmıştır. Bu idare, bağımsız büro olarak, Dâhiliye Nezâreti’ne bağlanmıştır (BOA. Rehberi, 2000: 241; Sarıyıldız, 2004: 14-17; Çetin, 1992: 37).

Nitekim bu teşkilat çeşitli isimler ve kurullar adı altında varlığını ve çalışmalarını Osmanlı Devleti’nin son dönemlerine kadar sürdürmüştür (Gül, 2014: 286). Bu açıdan

LİVANELİ (ARTVİNLİ) MEMURLAR BAĞLAMINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE TEVCİH VE AZİL SEBEPLERİ

bakıldığında bu kayıtlar özellikle son dönem Osmanlı Bürokratları'nın biyografileri açısından da büyük önem taşıyan bilgileri barındıran kaynaklar arasındadır. 1879-1909 yılları arasında 92.137 devlet memurunun biyografisi 201 adet defterde tutulmuştur (BOA. Rehberi, 2000: 241). Ayrıca Osmanlı'daki memurların tayin, terfi, nakil, nişân gibi konularıyla alakalı bilgiler, 50.000'i aşkın vesika halinde "*Memurin Muamelât Dosyaları*" adı altında toplanmıştır (İmlak, 2012: 6). Bu dosyalar Sicill-i Ahvâl Defterleri'nin devamı niteliği taşısa da bunların sicilden ziyade özlük haklarıyla alakalı bilgileri ihtiva ettiği bilinmektedir (Gültepe, 1999: 241-255.)

1-Osmanlı Dönemi Livaneli Memurlar

Osmanlı devletinin çeşitli kurumlarında görev yapmış ve sicil kayıtlarında mevcut olan 132 memur bulunmaktadır. Bunlar arasında bu çalışmaya konu olan 56 memur bulunmaktadır. Burada onların biyografik bilgilerinden ziyade aldıkları tevcih, ödül ve nişânlarından bahsedileceği kadar görevden alınmaları ve alınma sebepleri üzerinde de durulacaktır. Artvin/Merkez'den olan memurlar temel alınarak, doğum tarihlerine göre çalışmada sıralama tespit edilmiştir. Ayrıca Arhavi, Hopa, Yusufeli (Keskim), Şavşat, Ardanuç ve Murgul olarak bu sıralama devam etmektedir. Günümüzde Borçka ilçesine ait memur kaydına rastlanılmamıştır.

a-) Livaneli (Artvinli) Memurların Aldıkları Tevcih, Nişân ve Ödüller ve Bunların Nitelikleri

İlk olarak Artvin merkezli olan Bolkvazezâde İbrahim Efendi karşımıza çıkmaktadır.1860'larda Osmanlı Devleti'nin farklı merkezlerinde çalışan İbrahim Efendi, aynı zamanda Livaneli memurlar arasında eser sahibi olan iki kişiden birisidir (BOA., DH.SAİDd., 22/229). İbrahim Efendi, mülki-idarî vazifelerde bulunmuştur. Çürüksu, Bağdat, Atina (Pazar-Rize), Vakfıkebir gibi yerlerde kaymakamlık görevlerinde bulunmuştur. Bağdat'ta görevdeyken İran tarafından verilen hizmet ödülünü almıştır. Nitekim Bağdat'ta Osmanlı Devleti ile İran arasındaki sınır meselelerinin halledilmesinde ve bölgede (Midhatiye) başarılı çalışmalarından dolayı sadece Osmanlı Devleti tarafından değil, İran tarafından da ödüle layık görülmüştür. 1871 yılında 4. Rütbe'den Şir û Hurşid Nişânı'na layık görülmüştür (BOA., DH.SAİDd., 22/229).

Mehmet Fehim Efendi, 1882 yılında Sivas'ta müfettiş olarak görev yapmış ve 1899 yılına kadar bu vazifesini sürdürmüştür. Dolayısıyla 1883'te başarılı çalışmaları nedeniyle 4. Rütbe'den Mecidî Nişânı almıştır (BOA., DH.SAİDd., 112/89). 4. Rütbe'den verilen bu nişân iyi hizmetlerde bulunmuş ve mülkiyede en az 20 yılını geçirmiş olan kişilere verilirdi. 5 adet rütbe bulunmaktaydı ve 4. rütbeye kadar altın

Yahya YEŞİLYURT

olarak verilirdi (Pakalın, 1983: 428). 1888'de ise İzmir Paye-i Mücerredî ve 1900 yılında da Edirne Paye-i Mücerredî unvanlarını almıştır (BOA., DH.SAİDd., 112/89). Bunlar, genellikle ilmiye teşkilatında çalışanlara verilen unvanlardı. Çoğu zaman yaptıkları bir iş dolayısıyla verilmezdi. Rütbe olarak verilirdi. Fakat bu unvanı aldıktan bir yıl sonra da o göreve atanırdı. Göreve atanmamış olsa bile bir memur, eğer bu unvanı almışsa fiilen o göreve atanmış kişilerle aynı haklara sahip olmaktadır (Sertoğlu, 1986: 278). Livaneli Mehmet Eşref Efendi de; 9 Mart 1897 tarihinde görevini layıkıyla yerine getirdiği gerekçesiyle 4. Rütbe'den Mecidî Nişânı almıştır. 9 Kasım 1899'da ise kadro derecesi 3. Rütbe'ye yükseltilmiştir (BOA., DH.SAİDd., 59/439).

1867 yılında Ardanuç Kazası kaymakamlığına atanmış olan Yahya Dede Bey, buradaki görevinden dolayı yukarıda bahsettiğimiz 4. Rütbe'den Mecidî Nişânı'na layık görülen memurlardan bir diğeridir (BOA., DH.SAİDd., 3/552). 3 Temmuz 1883 tarihli Diyarbakır Vilâyeti'nden o dönemin valisi Samih (Sami) Paşa tarafından gönderilen yazıya göre kendisinin yapmış olduğu vazifede ehliyet sahibi ve işinin ehli bir kişi olduğu belirtilmiştir. Bu başarılı çalışmalarından dolayı da rütbesi 18 Mayıs 1884 tarihinde Emirü'l-Ümerâliğe, akabinde ise Mir-i Miranlığa yükseltilmiştir (BOA., DH.SAİDd., 3/552). Emirü'l-Ümerâ unvanı mülkiyeden olanlara livalığa eş değer bir dereceye sahiptir. Nitekim bu unvanı alanlara paşa denilir ve kaymakamlardan önce protokol sıralamasında yer bulurlardı (Yılmaz, 2010: 158). Mir-i Miranlık rütbesi ise mülki rütbelere birisiydi ve Beylerbeyi'yle aynı anlama gelmekteydi. İlk zamanlarda bu iki rütbe birbirinden ayrıydı. Ancak daha sonra bu rütbelere birleştirilmiştir (Pakalın, 1983: 545). Osmanlı devlet teşkilatında en büyük idarî birim olan eyâletlerde askerî ve idarî görevlilere verilen payedir (İpşirli, 1992: 69-74). Nitekim 6 Ekim 1886 tarihinde kendisine Rumeli Beylerbeyliği payesi verilmiştir. Bu tarihten itibaren Yahya Dede Paşa olarak anılmaya başlanmıştır. Ancak bir takım yanlış uygulaması yüzünden Beylerbeylik payesi 19 Temmuz 1887 tarihinde geri alınmıştır. Daha sonra kendisi hakkında yapılan soruşturma neticesinde iyi niyeti anlaşıldığı için 15 Kasım 1890 tarihinde 5000 kuruş maaş ile Sinop Sancağı mutasarrıflığına tayin olunmuştur. 12 Aralık 1890'da kendisine 2. Rütbe'den Mecidî Nişânı verilmiştir (BOA., DH.SAİDd., 3/552).

Yahya Dede Bey, 18 Mart 1895 tarihinde 1500 kuruş maaş tahsis edilerek emekli edilmiştir. Ancak 22 Aralık 1895 tarihinde Urfa Sancağı'nda, liyakat ve idareyi iyi bilen bir yöneticiye ihtiyaç duyulması nedeniyle, Urfa Sancağı Mutasarrıflığı'na tayin edilmiştir. Buradaki görevi esnasında rütbesi 1. sınıfa yükseltilerek, maaşı da 5000 kuruştan 7000 kuruşa çıkartılmıştır. 4 Temmuz 1897 tarihinde Urfa Sancağı'nda yapmış

LİVANELİ (ARTVINLİ) MEMURLAR BAĞLAMINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE TEVCİH VE AZİL SEBEPLERİ

olduğu inzibat, eğitim, asayiş ve imar işleri nedeniyle kendisine 2. dereceden Âli-i Osman Nişânı verilmiştir (BOA., DH.SAİDd., 3/552).

Bir diğer terfi alan memur Osman Efendi'dir. Osman Efendi'nin; görevleri esnasında hizmetini layıkıyla yerine getirdiği gerekçesiyle, 1874 yılında kadro derecesi 4. Rütbe'ye yükseltilmiştir (BOA., DH.SAİDd., 36/130).

Ali Haydar Bey adındaki Livaneli memur da aynı şekilde terfi alanlardandır. 30 Mart 1886 tarihinde İstanbul İstinaf Cünha Dairesi (Osmanlı Devleti'nde basit suçlara bakan ceza dairesidir.) reisi Hüseyin Hamit Bey ve Karesi Valisi Atıf Bey tarafından Adliye Nezâreti'ne gönderilen yazıda, Ali Haydar Bey'in görevini layıkıyla yerine getirdiği ve başarılı bir memur olduğu söylenilmektedir. Bu iyi niyet yazısından dolayı kadro derecesi artırılmıştır. 25 Aralık 1887'deki yazıya göre kadrosu 2. Rütbe 2. Sınıf olarak belirlenmiştir (BOA., DH.SAİDd., 1/986).

Ahıska eşrafından Hoca Mehmet'in oğlu olan Hasan Naili Efendi, Zaptiye olarak 1868'de başladığı görevine; 1880'de Livane İdare Komisyonu Kâtipliği'ne atanarak sürdürmüştür. Rütbesi 1881 yılında 4. Dereceye, 1882 yılında ise 3. Dereceye yükseltilmiştir (BOA., DH.SAİDd., 22/83).

Livaneli memurlar arasında askerî görevleri nedeniyle takdir edilen ilk kişi Osman Fevzi Efendi'dir. Osman Fevzi Efendi, 1894 yılında nahiye müdürlüğünden dolayı kadro derecesi 3. Rütbe'ye kadar yükselmiştir. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi nedeniyle askeriye girmiş ve Livane'de oluşturulan 5. Tabur'da binbaşı olarak hizmet vermiştir. Bu savaşta gösterdiği yararlılıklardan ötürü 5. Rütbe'den Mecidî Nişânı (Gümüş) almıştır (BOA., DH.SAİDd., 61/299).

Kadro derecesi yükseltilenlerden bir diğer kişi de Abdülhadi Efendi'dir. 1886-1889 yılları arasında sırasıyla Erzincan Telgraf Muhabere Memurluğu, Trabzon Merkezi Muhabere Memurluğu, Bitlis Merkez Telgraf Müdürlüğü, Erzurum Vilâyeti'ne bağlı Karakilise Merkez Telgraf ve Posta Müdürlüğü, Telgraf ve Posta Başmüdürlüğü Kâtipliği ve Tahrirât Baş Kâtipliği görevlerini yürütmüştür. Buralardaki vazifelerinde gösterdiği başarılı çalışmalarına binaen 15 Şubat 1893'te kadro derecesi 5. Rütbe olarak terfi ettirilmiştir (BOA., DH.SAİDd., 34/193).

Mehmet Süreyya Bey adındaki bir diğer memur 4 Temmuz 1889'da 3. Rütbe memuriyet almış ve 28 Eylül 1889'da Ankara Vilâyeti Sermühendis (Başmühendis) Yardımcılığı'na atanmıştır. 1890 yılında Sivas Vilâyeti Mühendisliği'ne atanmış ise de Ankara'daki görevine devam etmiştir. 1892'te 1000 kuruş maaşla mühendis olarak Hüdâvendigâr Vilâyeti'ne atanmıştır. 15 Ağustos 1893'te Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilâyeti'ne 3. Sınıf rütbeyle mühendis olarak atanmış ve burada görev yapmıştır. Mehmet Süreyya Bey, 1898-1909 yılları arasında Turuk ve Meabir İdaresi Mühendisliği

Yahya YEŞİLYURT

ve son olarak da aynı idarede müfettişlik görevlerini yürütmüştür. Görevini başarıyla yürütmesinden dolayı 5. Rütbeden Mecidî Nişânı almıştır. Bu nişânın yanı sıra kadrosu da 2. Rütbe 2. Sınıf ve 2. Rütbe Mütemayiz Sınıfı olarak terfi ettirilmiştir (BOA., DH.SAİDd., 75/353).

Ticaret ve Nafia Nezâreti Meclis Kalemî'ne 250 kuruş aylıkla 1895'te atanan Ali Munis Bey, 1895-1913 yılları arasında görev yapmıştır. Sırasıyla Elmalı, Kırkağaç, Derne, Karaisalı, Payas, Biga, Giresun, Antakya, Muradiye ve Adranos (Orhaneli) kazalarında kaymakamlık yapmıştır. İlk göreve başladığından 4. dereceden rütbeyle sahip iken, daha sonra üstün başarıları vesilesiyle 1. Sınıf Kaymakamlığa kadar ilerlemiştir (BOA., DH.SAİDd., 82/329-330).

1898-1914 yılları arasında çalışan Mehmet Mirat Bey, 1905'te 2. Sınıf Mülâzım olarak terfi ettirilmiştir. 1908 yılında yine aynı yerde 1. Sınıf Mülâzım olarak görev yapmaya başlamıştır. 1909'da ise 1250 kuruş maaşla 1. Sınıf Muavinliğe yükselmiştir. Mehmet Mirat Bey, 25 Ocak 1905'te, görevindeki başarıları hasebiyle Gümüş Liyakat Madalyası ile ödüllendirilmiştir. Ayrıca 1907 yılında da 3. Rütbe'ye terfi ettirilmiştir (BOA., DH.SAİDd., 164/131).

Son dönem Osmanlı devlet idaresinde bir diğer ödül türü de maaşa zam yapılması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun en güzel örneklerinden biri, 1904 yılında Isparta Sancağı Tahrirât Müdürlüğü'nde göreve gelen Mehmet Şevki Efendi'nin görevlerini başarıyla yürütmesinden dolayı, maaşına iki kere zam ödülü almasıdır (BOA., DH.SAİDd., 81/13).

b-) Livaneli (Artvinli) Memurların Azledilme Sebepleri

Livaneli memurların azledilme nedenlerine genel itibariyle bakıldığında, ya çalıştıkları kurumlarda geçirdikleri soruşturma yahut da bir başka göreve atanmaları sebebiyle azledildikleri görülmektedir. Bu memurlardan Ahmet Derviş Efendi; 1867 yılında Tutrakan (Silistre'ye bağlı bir kasabadır.) Kaymakamlığı'nda görevliyken, 1873 yılında buradaki görevinden azledilerek Belgratçık Kaymakamlığına atanmıştır. 18 Mart 1898 tarihinde, yaşının ilerlemesi sebebiyle görevden ayrılarak emekli olmuştur (BOA., DH.SAİDd., 2/680).

1887 yılında Aşarların lağvedilmesi üzerine açıkta kalan Osman Efendi; Şehrizar (Bağdat) Sancağı Muhasebeciliği görevindeyken, bir takım usulsüz uygulamalardan dolayı hakkında soruşturma açılmıştır. 21 Ekim 1892 tarihinde bu soruşturmaya binaen görevinden azledilmiştir. Ancak daha sonra Kerkük Sancağı Mutasarrıflığı görevine atanması, onun suçlamalardan beraat ettiğini ve görevine iade edildiğini göstermektedir. 1901 yılında Kerbelâ'da çalışırken Mal Sandığı'nın hesaplarında açık

LİVANELİ (ARTVINLİ) MEMURLAR BAĞLAMINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE TEVCİH VE AZİL SEBEPLERİ

çıkması üzerine 22 Kasım 1903 tarihinde açığa alınmıştır. 1905 yılında tekrar görevine iade edilmiş ise de bu kez zimmetine para geçirdiği iddiasıyla 25 Ocak 1905'te yeniden mahkemeye çıkarılmıştır. Fakat yapılan tahkikat neticesinde suçsuzluğu tespit edilmiş ve görevini de layıkıyla yerine getirdiğinin üzeri çizilerek görevine iade edilmiştir (BOA., DH.SAİDd., 36/130).

Görevi suistimalden dolayı azledilmeler de yaşanmıştır. Nitekim Ali Haydar Bey, 17 Eylül 1890 tarihinde memurluktan azledilmiştir. Bulunduğu yerde meydana gelen öldürülme olayında, Müdde-i Umûmî (Savcı) olarak, katilleri himaye ettiği ve raporları örtbas ettiği iddia edilmiştir. Hatta faillere uygulanacak olan ceza maddelerini görmezlikten geldiği belirtilerek hakkında soruşturma açılmıştır. Ali Haydar Bey mahkemeye sevk edilmiştir. Yapılan mahkemesi neticesinde ise herhangi yanlış yahut kötü bir iş yaptığını gösterir belge olmadığından beraat etmiştir. Ardından 18 Kasım 1891 tarihinde 3. sınıf kaymakamlığa seçilmiştir (BOA., DH.SAİDd., 1/986).

Telgrafhane'de çalışan Abdülhadi Efendi ise 14 Kasım 1893'te ise 4. Ordu'ya gitmesi gereken bir telgrafın gecikmesi nedeniyle maaşından 2 günlük bir kesinti yaşamıştır. O esnada hakkında yapılan araştırmada, zimmetine Posta İdaresi'nden 5500 kuruş civarında para geçirdiği iddiasıyla 30 Mayıs 1894 tarihinde görevinden alınmıştır. Fakat tahkikat sürdürülünce paranın tam olduğu tespit edilmiş ve Abdülhadi Efendi de 3 ay sonra tekrar görevine iade edilmiştir (BOA., DH.SAİDd., 34/193).

Trabzon Rüsûmât Müdürlüğü Tahrirât Kâtibi olarak çalışan Musa Kazım Efendi, bir ara Trabzon'dan Sürmene'ye gelen malların eksikliği nedeniyle muhakeme altına alınmıştır. Yapılan araştırmada eksik malların bedeli kendisinden tazmin ettirilmiştir. 1900 yılında görevinden azledilmiştir. Belli bir müddet geçtikten sonra, 1902 yılında yeniden istihdam edildiği bilinmektedir (BOA., DH.SAİDd., 16/313).

1882 yılında Hısn-ı Mansur (Adıyaman) Bidâyet Mahkemesi'ne 2. Kâtip olarak atanan Hasan Tevfik Efendi, 5 Şubat 1888'de izinsiz olarak görev yerinden ayrılması nedeniyle buradaki görevinden azledilmiştir. Birkaç ay sonra 500 kuruş maaşla Akçadağ Mal Müdürlüğü muavinliğine atandığı bilinmektedir (BOA., DH.SAİDd., 44/451).

Mehmet Nuri Efendi, 1896'da ise İstanbul'a gelerek 2. Daire-i Belediye'de (Bozkurt, 2007: 4) Tahsildar olarak işe başlamıştır. Buradaki vazifesinde tembellik ettiği tespit edilince kayıttan düşülmüştür. O da bunun üzerine 14 Ağustos 1898'de Defter-i Hakanî Nezâreti'nde Muhasebe Kalemî'ne girmiş ve çalışmaya devam etmiştir (BOA., DH.SAİDd., 147/359).

1883 yılında Merzifon Kazası Tahrir-i Nüfus Kâtipliğinde geçici olarak işe başlayan Hasan Hüsnü Efendi, daha sonra Asâkir-ı Zabita-ı Şâhâne'ye girmiştir. Fakat burada görevini yapamadığından dolayı ihraç edilmiştir. Bundan iki yıl sonra 1894 yılında, Suriye Vilâyeti Jandarma Alayı Başçavuşluğuna atanmıştır. Ancak bir takım uygunsuz işlerinden dolayı 1896'da buradaki görevine de "*mazarrat-ı şeriyeye*" karıştığı gerekçesiyle son verilmiştir (BOA., DH.SAİDd., 85/479).

1888 yılında Keskim Sandık Eminliği'ne atanmış olan Ahmet Muhtar Efendi, 1890 yılında zimmetine 44.300 kuruş geçirdiği tespit edilince görevinden azledilmiştir (BOA., DH.SAİDd., 40/73).

Osmanlı Devleti'nde ödül, terfi ve tevcih alan memurların ilerleyen zamanlar içerisinde azledildikleri de görülmektedir. Ali Munis Bey de bunlardan birisidir. 9 Nisan 1895 tarihinde ilk olarak atandığı memurluk hayatında, 1. Sınıf Kaymakamlığa kadar ilerleyen Ali Munis Bey, 1904 yılında Derne Kaymakamı iken hakkında, "*Halktan zorla para topladığı ve bazı memurları haksız yere görevinden aldığı...*" yönünde şikâyetler meydana gelmiştir. Ancak yapılan araştırmalar neticesinde bunların mesnetsiz şikâyetler olduğu ve Ali Munis Bey hakkında herhangi bir muhakemeye gerek olmadığına karar verilmiştir. Dolayısıyla azledilmeden soruşturma kapatılmıştır (BOA., DH.SAİDd., 82/329-330).

c-) Arhavili Memurların Aldıkları Tevcih, Nişân ve Ödüller ve Bunların Nitelikleri

Artvinli memurlar arasında Arhavili memurların sayısı önemli bir yer tutar. Bunların toplamı 27 kişidir. Tevcih, ödül, nişân alan ve çeşitli suçlardan dolayı azledilen ve burada değerlendirmeye tabi olan memur sayısı 11'dir. Bunlardan 8'i çeşitli sebeplerle azledilirken, 3 kişi de ödül, terfi ve nişân almaya hak kazanmıştır. 1875 yılında Ali Şevket Bey, Sivas-Koçgiri Kazası Kaymakamı olarak görev yapmıştır. Aynı zamanda vekâleten Tokat Kazası (1876) kaymakamlığı ve 6 Haziran 1885'te de Dedeğaç Sancağı Mutasarrıflığı'nı vekâleten yürütmüş bir kişidir. Bundan dolayı 1886 yılında rütbesi 2. Derece 2. Sınıf olarak yükseltilmiştir (BOA., DH.SAİDd., 22/123).

1877-1904 yılları arasında, Erzurum, Trabzon, Hopa, Çarşamba ve Atina (Pazar) gibi yerlerdeki telgrafhanelerde çalışan Hasan Rüştü Efendi, 1897 yılında görevlerini layıkıyla yerine getirdiği için rütbesi 4. Derece'ye yükseltilmiştir. Hasan Rüştü Efendi'ye, 30 Ekim 1900 tarihinde de hizmetlerine karşılık 5. Rütbe'den Mecidî Nişân-ı Zîşân verilmiştir (BOA., DH.SAİDd., 49/35).

2 Nisan 1897'de Tokat Sancağı'nda Tahrirât Kalemî'ne atanan Arhavili Ali Rıza Efendi, 1897'de yaptığı hizmetler gerekçe gösterilerek 4. Rütbe'ye terfi ettirilmiştir.

LİVANELİ (ARTVINLİ) MEMURLAR BAĞLAMINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE TEVCİH VE AZİL SEBEPLERİ

Ayrıca Ali Rıza Efendi, tüm Artvinli memurlar arasında eser sahibi olan ikinci kişidir. 1892 ve 1896 yıllarında *"Tehzibü'l-Makarrât"* ve *"Neşkâr"* isimli Şerî hukukla ilgili cezalara ilişkin iki adet kitap yayınlamıştır. Bu eserlerini de Adliye Nezâreti'ne bastırılmıştır (BOA., DH.SAİDd., 103/241).

14 Ekim 1892'de aday memur olarak Bâb-ı Âli Evrak Odası'na giren Mehmet Nuri Efendi, bundan yaklaşık bir yıl sonra aynı kurumda 40 kuruş aylıkla memur olmuştur. 5 Eylül 1909 yılına kadar görev yaptığı bilinmektedir. Mehmet Nuri Efendi, 1893'te 4. Rütbe'ye, 1904'te ise 3. Rütbe'ye yükselmiştir. Ayrıca 1905 yılında Kapan-ı Dakik İskelesi'nden (Unkapanı) denize düşen birini kurtardığı için Tahlisiye Madalyası verilmiştir (BOA., DH.SAİDd., 127/403). Bu madalya 1859-60 yılında ihdas edilmiştir. Gümüş ve bakırdan olmak üzere iki türlü olarak basılmış ve yangın veya diğer afet durumunda fiili olarak bir kişinin hayatını kurtaranlara verilmiştir (Pakalın, 1983: 374).

d-) Arhavili Memurların Azledilme Sebepleri

Arhavili memurlar arasında ilk olarak Mehmet Hamdi Bey görülmektedir. Bu kişinin azledilme sebebi çok ilginçtir. Daha iyi bir göreve atanmak için azledildiği gibi; bulunduğu yerin havasının bedenine iyi gelmediği gerekçesiyle göndermiş olduğu dilekçesinin onaylanması üzerine kendi isteğiyle azledildiği anlaşılmıştır. Ancak bu azledilme tamamen işten atılma anlamında değildir. Zira 1874 yılında Trabzon Vilâyeti Temyiz Meclisi'ne mümeyyiz olarak atanmasından bu durum anlaşılmaktadır (BOA., DH.SAİDd., 2/88).

Tüffahioğlu ailesinden gelen Osman Remzi Efendi, Osmanlı Devleti'nde eğitim alanında çalışmıştır. 1867-1909 yılları arasında muallim olarak çeşitli mekteplerde dersler vermiştir. Bir ara 7 Ekim 1902'de Amasya Mutasarrıflığı tarafından, okulu idare edemediği gerekçesiyle (Âdem-i Muvaffakiyetsizlik) şikâyet edilmesi üzerine buradaki görevinden azledilmiştir. Fakat daha sonra Kastamonu İdadi Mektebi'ne 1. Muallim olarak atanmıştır. Osman Remzi Efendi ise bu uygulamayı protesto ederek görevine gitmemiştir. Dolayısıyla 16 Kasım 1902'de açıkta kalmıştır. Osman Remzi Efendi'nin daha sonra 1906 yılında Kitabet, 3. Sınıf Türkçe ve Ahlak dersleri verdiğini görülmektedir. En son 20 Temmuz 1906'da Berât İdadi Mektebi'ne müdür olarak atandığı bilinmektedir (BOA., DH.SAİDd., 110/439).

1879-1912 yılları arasında Trabzon, Erzurum, Tokat, Keşap, Rize ve Fatsa gibi yerlerdeki Rüsûmât İdareleri'nde görev yapan Osman Efendi, 1879 ve 1882 yıllarında iki kere görevinden istifa etmiştir. Bir ara Keşap'ta görevliyken, Viçe Rüsûmât memuru Mustafa Efendi'nin şikâyeti üzerine soruşturma geçirmiştir. Burada Rusya'dan gelen zahirenin bir kısmının resmi yollarla kendi zimmetine geçirdiği yönündeki ihbar

üzerine Osman Efendi hakkında tahkikat başlatılmıştır. Ancak herhangi bir uygunsuzluğu tespit edilemediğinden tekrar görevine iade edilmiştir. Bu suçlama dışında ayrıca rüşvet ve yolsuzlukla da suçlanmıştır. Ancak tüm bu iddialardan bir netice çıkmamış ve 31 Ekim 1891 tarihli Trabzon Rüsûmât İdaresi tarafından gönderilen yazıda; hakkında herhangi bir şikâyet olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca görevini de çok iyi yerine getirdiğinden bahsedilmiştir (BOA., DH.SAİDd., 23/35).

1857 yılında doğmuş olan Ömer Lütfü Efendi, 13 yaşında Tulca Sancağı Rüsûmât Müdürlüğü'ne Tahrirât Mukayyidi olarak girmiştir. Ömer Lütfü Efendi'nin bu kadar erken yaşta memur olarak karşımıza çıkması ise oldukça şaşırtıcıdır. Bu farklı nedenlerden kaynaklanmış olabilir. Birincisi bu durum, tahriratta duyulan insan ihtiyacına bağlı olarak erken yaşta birinin memur olması makul gözükebilir. Dolayısıyla Ömer Lütfü Efendi'nin iş hayatı Osmanlı bürokrasi tarihi açısından da ilklerden biri olma özelliğini taşıyabilir. İkinci bakış açısı ise üst düzey bir ailenin çocuğu olarak işe erken yaşta alındığı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu husus da Osmanlı Devleti bürokrasisindeki yozlaşmayı gözler önüne sermesi bakımından çarpıcı örneklerden biri olarak durmaktadır. Ancak farklı sicil defterlerinde de erken yaşta memur olunabildiğini tespit edildiğinden, bu durumun Ömer Lütfü Efendi için hususi bir durum arz etmediği rahatlıkla ortaya konulmaktadır (Bozkurt, 2011: 9).

Erken yaşta göreve başlamanın ironik tarafı da bulunmaktadır. Çünkü günümüz şartları düşünüldüğünde 13 yaş oldukça küçük ve çocuksu durmaktadır. 13 yaşındaki bir kişinin devlet memurluğu yapıp yapamayacağı günümüz bakış açısıyla ele alındığında imkânsız gibi durmaktadır. Ancak Osmanlı Devleti'nde uzun süren staj dönemi düşünüldüğünde -ki bu 4 yıl olabilmekteydi- gayet makul bir yaş sınırı olarak durmaktadır. Farklı bölgelerden olan bazı memurların en erken yaş sınırı 15 iken bu örnekte de olduğu üzere bazılarında ise 13 yaş sınırına rastlanılabilmektedir. Dolayısıyla erken yaşta devlet memuru olabilme, tüm vilayetlere teşmil etmemekle birlikte istisnai olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Ömer Lütfü Efendi, 1869-1888 arasında Tuna Nehir İdaresi Sahil İhtiyatlığı, Bitlis Vilâyeti Varto ve Bulanık Kazaları Aşar ve Ağnam Memurluğu, Gezre Memlehası (Tuzlası) Memurluğu görevlerini yürütmüştür. Ancak bu tuzlada çalışırken 5 Nisan 1885'te tuz miktarında eksiklik ve tuzlaya ait bazı evrak ve defterlerin de kaybolması üzerine açığa alınmıştır. Siirt Sancağı Meclis İdaresi tarafından yapılan tahkikatta Ömer Lütfü Efendi'nin herhangi bir hatası olmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle de mahkeme edilmesine gerek duyulmamış ve tekrardan göreve iade edilmiştir. Bunun üzerine 26 Ocak 1888'de Hizan Kazası Mal Müdürlüğü'ne atanmıştır. Bu görevini

LİVANELİ (ARTVINLİ) MEMURLAR BAĞLAMINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE TEVCİH VE AZİL SEBEPLERİ

yürütürken Vilâyet Merkezi'nin, tuzladaki bu durumu temyiz etmesi nedeniyle Şûrâ-yı Devlet tarafından tekrar soruşturma açılmıştır. Bu nedenle 1889 yılında muhakeme edilmek üzere tekrar görevinden alınmıştır. Kati kararlar yapılan ikinci tahkikatta, tuzladaki kâtip Abdülkadir, Mustafa ve Muhyiddin Efendilerin hataları tespit edilince Ömer Lütfü Efendi'nin suçsuzluğu ispatlanmıştır. Bunun üzerine 14 Aralık 1889'da Ahlât Kazası'na Mal Müdürü olarak atanmıştır (BOA., DH.SAİDd., 95/341-342).

Bir diğer Arhavili memur olan Ali Rıza Efendi, Amasya'da 1887 yılında Amasya Bidâyet Mahkemesi'nde kâtiplik yaparken 24 Haziran 1890'da memleketine gitmek için izne ayrılmıştır. Ancak vaktinde dönmediği için görevinden azledilmiştir. Osmanlık, Amasya ve 1893'te Gümüşhacıköy'e yapılan atamalarından, Ali Rıza Efendi'nin tekrar görevine atandığı görülmektedir (BOA., DH.SAİDd., 103/241).

İlyas Şükrü Efendi, 30 Ocak 1908'de ilk vazife yeri olan Biga Kazası'ndaki Bidâyet Mahkemesi Müdde-i Umum Muavinliği'ne atanmıştır. Burada iki yıl görev yaptıktan sonra 23 Şubat 1910'da kötü uygulamaları nedeniyle Tensik Kanununun 3. maddesi gereğince kadro dışı bırakılmıştır. Ancak İlyas Efendi'nin verdiği dilekçeler ve sonradan yapılan tahkikat neticesinde kötü uygulamalarına yönelik bir delil bulunamadığı saptanmıştır. Hatta Kale-i Sultaniye Sancağı'ndan 13 Ağustos 1910 tarihinde alınan mazbatalarda herhangi bir tespit yapılamadığı için tekrar göreve iade edilmesi kararlaştırılmıştır (BOA., DH.SAİDd., 149/481).

Soruşturma ve bir vaka neticesinde azledilme dışında kendi isteğiyle başka bir yere atanmak amacıyla azlini isteyenler de bulunmaktadır. Mehmet Nuri Efendi de bunlardan biridir. Nitekim Tahlisiye Madalyası sahibi olan bu kişi, 1909 yılında Tensik Komisyonu tarafından kadro dâhilinde tutulmasına rağmen Mehmet Nuri Efendi, taşrada çalışma arzusu nedeniyle kadro haricinde tutulmasını istemiş ve dolayısıyla açıkta kalmıştır. Her ne kadar kadro dışı tutulsa da maaşını almaya ve yeni bir yere atanıncaya kadar geçecek olan süre zarfında görevinde çalışmaya devam etmiştir (BOA., DH.SAİDd., 127/403).

Musazâde Recep Efendi'nin oğlu olan Hasan Hüsnü Efendi, Mapavri, Hopa, Rize gibi yerlerde muallim olarak görevler yapmıştır. 1903'te başladığı öğretmenlik vazifesinden, 25 Haziran 1913 tarihinde görevini yerine getiremediği gerekçesiyle azledilmiştir (BOA., DH.SAİDd., 192/175).

e-) Hopalı Memurların Aldıkları Tevcih, Nişân ve Ödüller ve Bunların Nitelikleri

Hopalı memurlardan ise burada değerlendirmeye tabi tutulan 18 kişi bulunmaktadır. Toplamda sayıları ise 44'tür. Ancak genel olarak nişân, tevcih ve ödül

Yahya YEŞİLYURT

alanlar ile herhangi bir nedenden ötürü azledilenlerin sayısı hemen hemen yarı yarıyadır. Bunlardan sadece 7 kişi yaptıkları hizmetlerin karşılığında nişân (madalya), ödül veya tevcih almıştır. 14 kişi ise çeşitli nedenlerden ötürü azledilmişlerdir. Bunların ikisi de; hem azledilmiş hem de hizmetlerinden ötürü tevcih almıştır.

El-Hac Hafız Hüseyin Efendi, 12 Şubat 1862'de Bursa'da Hacı Ayazma'da Hakkâk Şemseddin Vakfı'nın türbedarlığına atanmıştır. 1877/78 (H. 1294) senesinde ise 45 kuruş maaşla Şeb-i Sefa Hatun Camisi hatibi olmuştur. 1888/89'da (H. 1306) hatiplik ve dâr-ı hanlık maaşına zam verilerek maaşı 120 kuruşa yükseltilmiştir. 1890 yılında ise 130 kuruş maaş karşılığında Teftiş-i Mushaf-ı Şerif Meclisi Üyeliği'ne seçilmiştir. Saray'a girerek orada Tilâvet-i Kırâat-ı Kerime Memuru olmuştur. Bu hizmetinden dolayı kendisine 1893 yılında 5. Rütbe'den Mecidî Nişânı (Gümüş) verilmiştir (BOA., DH.SAİDd., 71/211).

1844 yılında Hopa'da doğan Mamoyzâde Memiş Rüştü Bey, çeşitli yerlerde nahiye müdürlüklerinde bulunmuştur. Azledilmesi için çeşitli nedenlerden ötürü suçlamalar bulunsa da 1892'de kadro derecesi 2. Rütbe 2. Sınıf'a yükseltilmiş, 1894 yılında ise 2. Rütbe Sınıf-ı Mütemayyız olarak yükseltilmiştir (BOA., DH.SAİDd., 22/487).

1870-1897 yılları arasında birçok Osmanlı kazasında görev yapan Osman Zeki Efendi, Tiran'da Mal Müdürü olarak oradaki halkla birlikte çalışarak, 3 Haziran 1891'de ordu için bir kışla yapılmasına muvaffak olmuştur. Bu sebepten ötürü rütbesi 3. Sınıf'a yükseltilmiştir (BOA., DH.SAİDd., 60/341).

Hüseyin Hüsnü Efendi, maliye alanında Erzurum ve Sivas'ta çalışmıştır. 28 Şubat 1898'de 3. Rütbe 2. Sınıf kademesine yükselmiştir. 1 yıl sonra ise yapmış olduğu hizmetlerden dolayı 4. Rütbe'den Nişân-ı Âli-i Osman ödülü almıştır (BOA., DH.SAİDd., 22/339). Hasan Hüsnü Efendi, 1873/74'te aday memur olarak Batum Sancağı Tahrirât Kalemliği'ne atanmıştır. Daha sonra da aynı yerin Muhasebe Kalemî'ne geçmiştir. 2 yıl sonra aday memurluğu bitmiştir. 150 kuruş maaşla Batum Sancağı Muhasebe Kalemî'ne atanmıştır. 1879 yılında Hopa'ya Mal Müdürü olarak atanmıştır. 1893 yılına kadar, bir ara tekrar Batum Sancağı Muhasebeciliği'ne geri dönmüş; sırasıyla Atina, Of, Görele Sürmene, Hopa ve Tirebolu Kazaları'nda Mal Müdürü olarak görev yapmıştır. 1892 yılında 3. dereceden rütbe almıştır. 9 Nisan 1902'de ise Hicaz Demiryolu Madalyası olarak yaptığı hizmetlerden dolayı ödüllendirilmiş bir kişidir (BOA., DH.SAİDd., 40/487).

Manastır'da muhasebe kalemine giren Mehmet Münip Efendi; sırasıyla Kırâçova Kazası Mal Müdürlüğü refikliği, Edirne Vilâyeti Vergi Kalemî'nde stajyer memur ve Dimetoka Vergi Kâtipliği gibi görevleri yapmıştır. Mehmet Münip Efendi, 15 Mart-11

LİVANELİ (ARTVİNLİ) MEMURLAR BAĞLAMINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE TEVCİH VE AZİL SEBEPLERİ

Haziran 1898 tarihleri arasında çavuş rütbesiyle redif olarak askerlik yapmıştır. 1897'de Yunan Muharebesi Madalyası almıştır (BOA., DH.SAİDd., 145/253).

Çalışmamızda değerlendirmeye alınan bir diğer isim Abdülatif Efendi'dir. Abdülatif Efendi, ilk görev yeri olarak 21 Şubat 1895'te Çorum Sancağı Bidâyet Mahkemesi Ceza Dairesi Başkanlığına atanmıştır. 1896 yılında görevindeki başarılarına binaen kendisine İzmir Paye-i Mücerred unvanı verilmiştir. Abdülatif Efendi, 1899 yılında Maraş Sancağı Bidâyet Mahkemesi Ceza Dairesi Başkanlığına atanmak için başvuruda bulunmuş ise de bu merkezce uygun görülmemiştir. Abdülatif Efendi'nin, 1900 yılında Kale-i Sultaniye (Çanakkale) Sancağı Bidâyet Mahkemesi Ceza Dairesi Başkanlığına ataması yapılmıştır. Buradaki vazifelerinden dolayı da, 6 Aralık 1905 tarihinde Edirne Paye-i Mücerred unvanını aldığını, sicil kayıtlarından rahatlıkla görülmektedir. (BOA., DH.SAİDd., 25/489).

f-) Hopalı Memurların Azledilme Sebepleri

Memurların azledilme nedenleri genellikle diğerleriyle aynı olduğu görülmektedir. Tayin için azledilebildikleri gibi haklarında isnat edilen suçlardan ötürü yargılanmak için de azledilmişlerdir.

Bunlardan İbrahim Ragıp Efendi'nin azledilme sebebi daha başkadır. İbrahim Ragıp Efendi, 1879 yılında Humus Sancağı'nda görevini yürütürken eski muhasebecinin geri gelip görevine başlaması nedeniyle buradaki görevi sona ermiştir. İbrahim Ragıp Bey, daha sonra dönerek Lazistan Sancağı'nda görev almıştır. Ancak buradaki görevinden de 1882 yılında istifa edip ayrılmıştır. Ancak başka yerlerde yeniden görev aldığı da bilinmektedir (BOA., DH.SAİDd., 17/407).

Çeşitli Rüsümât İdareleri'nde görev yapmış olan Mehmet Raşit Efendi, 1878 yılında istifa ederek kendi isteğiyle görevden çıkmıştır. İstifa sebebi ise çalıştığı yerin havasının ve suyunun kendisine iyi gelmediğini gerekçe göstermiştir. Bu yöndeki dilekçesi dikkate alınarak kendi mizacına uygun bir yere ataması yapılmıştır (BOA., DH.SAİDd., 23/221).

Bu memurlar arasına en çok hakkında suç isnat edilen ve bu nedenlerle mahkeme edilmek için görevinden alınan Memiş Rüştü Bey'dir. Sırasıyla Çaynıçe, Livane, Galamuc, Tikoş, Timurhisar, Margiliç, Kirmastı, Simav, İştıp, Eğirdir Kazaları kaymakamlıkları görevini yürütmüştür. 1872-1898 yılları arasında yürüttüğü bu görevleri esnasında 2 kere mahkeme edilmiş ve çeşitli sebeplerden dolayı görevinden azledilmiştir. Ancak mahkemelerin sonucunda beraat etmiş ve yeniden göreve tayin edilmiştir (BOA., DH.SAİDd., 22/487).

Yahya YEŞİLYURT

1883 yılında ise Simav Kazası Kaymakamlık görevi esnasında çeşitli iddialar nedeniyle hakkında tahkikat başlatılmış ve 1887 yılında bu tahkikat nedeniyle görevinden azledilmiştir. Simav Kaymakamı iken hakkında açılan davadaki iddialar şunlardır:

- Vergi Kâtibi Mehmet Efendi'den 380 kuruş para almak.
- Asker firarilerini saklamak ve bazı işlerde bu kişileri kullanmak.
- Bir kısrağ satın alıp, hapisteki bazı kişileri kaçırmak.
- Dağardı Köyü'nde vergi vermekten kaçan 7 kişiyi yakalayıp, onların bu hallerini istismar ederek onlardan faydalanmak için devletin resmi organları kullanmak.
- Geçmiş olayların üstünü örtbas etmek.
- Hakkındaki şikâyeti anlatan Hüdâvendigâr Vilâyet Gazetesini, yazılan haberi kaza ahalisi görmesin diye nüshalarını alarak, sahiplerine vermemek.
- Gazete sahiplerini tutuklattırmak.
- Devlet malını zimmetine geçirmek.
- Bazı imar işleri adı altında halktan zorla para toplamak.
- Yol yapımı için çalışan vatandaşları kendi özel işlerinde kullanmak.
- Redif askerleri için gönderilen malzemeleri suiistimal etmek.
- Dağardı'daki bazı yerleri tahrip ederek değerinin altında ihale etmeye çalışmak.
- Nahiye Sandık Emni'nden para talep etmek.

Memiş Rüştü Bey yukarıdaki maddelerden Kütahya Sancağı Meclis İdaresi tarafından mahkeme edilmiştir. Sadece Aşar meselesi, yani bazı yerleri değerinin altında ihale etme maddesinden suçlu bulunarak, 2 yıl görevden uzaklaştırma ve 500 kuruş mahkeme masraflarının kendisinden tahsiline karar verilmiştir. Diğer maddelerden ise beraat etmiştir. Ancak dava bir üst yetkili merci olan Hüdâvendigâr Vilâyeti Meclis İdaresi tarafından ele alınmış ve mahkûmiyet kararına yetkili olmadıklarından, Kütahya Meclis İdaresi tarafından verilen karar bozularak, Memiş Bey'in tüm suçlardan beraatına karar verilmiştir. Davacı olan kaza merkezi tarafından da karar temyiz edilmeyince, hüküm kesinleşmiş ve Memiş Rüştü Bey'in 3 Kasım 1890'da yeniden bir göreve atanması uygun görülmüştür (BOA., DH.SAİDd., 22/487).

Memiş Rüştü Bey hakkındaki iddialar bunlarla da sınırlı kalmamıştır. 23 Eylül 1896'da Kosova Vilâyeti İştîp Kazası Kaymakamı iken hakkında bir dava daha açılmıştır. Bu davadaki iddialar ise şunlardır:

- Oğlunu, Karantina Kâtibi olarak işe alarak, adam kayırmak.
- Bulgar Kilisesi'nde zamansız ve kanunda belirtilen haller dışında çan çaldırmak.
- Arazi bedelinden 5 altını zimmetine geçirmek.

LİVANELİ (ARTVINLİ) MEMURLAR BAĞLAMINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE TEVCİH VE AZİL SEBEPLERİ

Özellikle zimmet meselesi hususunda, şahitler bulunmasına rağmen Memiş Rüştü Bey'in mahkemesi Selanik Vilâyeti Meclis İdaresi tarafından yapılmış ve delil yetersizliğinden beraat ettirilmiştir. (BOA., DH.SAİDd., 22/488).

İbrahim Hakkı Efendi, 1 Haziran 1877'de Tulca'da çalışırken Rusya ile Osmanlı Devleti'nin harbe girmesi nedeniyle görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Memleketine dönerek Batum Ordu-yı Hümâyûn Livane Fırkası Küne Nahiyesi Asâkir-i Muavene Taburu'nda 1. Bölük Yüzbaşısı olarak görev almıştır. 16 Temmuz 1878'de hastalanması üzerine yerine başka biri atanmış ve İbrahim Hakkı Efendi azledilerek Livane'ye geri dönmüştür. Savaştan sonra Trabzon Vilâyeti'ne bağlı Hopa Kazası'ndaki görevine başlamıştır. İbrahim Hakkı Efendi, yine Tulca'da çalışırken, bir ara 13 fiçı ispirtonun içine farklı maddeler kattığı suçlamasıyla, görevinden alınmıştır. Ancak yapılan tahkikat neticesinde fesat karıştırma olayına müdahil olmadığı için görevine iade edilmiştir (BOA., DH.SAİDd., 154/379).

1877-1904 yılları arasında görev yapan Hüseyin Avni Efendi, Arhavi'de çalışırken kendisi hakkında zimmet, işe geç gelme, kurallara riayet etmeme, gayr-i meşru işler yapma ve faizcilik gibi suçlar isnat edilerek hakkında şikâyette bulunulmuştur. Bu nedenle 8 Mart 1896'da görevinden azledilerek Lazistan Sancağı İdare Meclisi tarafından mahkeme altına alınmıştır. Mahkeme tarafından yapılan tahkikatta Hüseyin Avni Bey'in kötü fikir sahibi olmadığına anlaşılması ve görevinde daha dikkatli olacağını söylemesi üzerine mahkeme edilmesinden vazgeçilmiştir. Dolayısıyla 27 Temmuz 1899'da 400 kuruş maaşla Urfa Sancağı Merkez Vergi Kâtipliği'ne atanmıştır (BOA., DH.SAİDd., 117/483).

Müfizzâde Ali Rıza Efendi, 1876 yılında 30 yaşındayken 1800 kuruş maaş ile Tuna Vilâyeti dâhilinde olan Mecidiye Kazası ve 1878 yılında 800 kuruş maaş ile Trabzon Vilâyeti dâhilinde Vakkıkebir kazası kaymakamlığına tayin olmuştur. Mecidiye kazasından görevden alınması ilk başlarda hakkında dedikodulara sebep olmuştur. Hakkında şikâyet olduğundan dolayı görevden alındığı söylenilmiş ise de daha sonra yapılan tahkikatta böyle bir durum olmadığı görülmüştür. Yapılan tayin de usulüne göre gerçekleştirilmiştir. 22 Nisan 1882 tarihinde Hopa Kazası Kaymakamlığı'na getirilmiştir. Burada kaymakamlık yaparken, eşkıyadan Mehmet Ali ve Osman oğlu Sülo'nun Ardala (Esmekaya Köyü) karyeli Alemdar oğlu Mustafa'nın evine gece zorlar girmişler ve girdikleri sırada da sıkılan silahlardan dolayı yaralanmışlardı. Yaralı oldukları halde yakalanıp tevkif edilmişlerdi. Mahkemeye teslim edildikten sonra hapisane hastanesi bulunmadığından askeri hastaneye nakledildikleri sırada firar etmişlerdi. İşte bu firar hadisesinden dolayı Ali Rıza Efendi hakkında şikâyet meydana gelmiş ve Lazistan Sancağı İdare Meclisi tarafından yapılan mahkeme neticesinde

görevinden azledilmiştir. 4 ay görevinden uzaklaştırılma cezası verilmiş ise de Trabzon İdare Meclisi tarafından dava temyiz edilmiş ve mahalli mahkeme feshedilmiştir. Kendisi de bu davadan beraat etmiş ve tekrardan 3.sınıf kaymakamlığa atanması uygun görülmüştür (BOA., DH.SAİDd., 2/148).

Osmanlı Devleti'nde tapu idaresinde çalışmış olan İbrahim Hakkı Efendi hakkında, 1893 yılında hakkında zimmet suçu isnat edilmiştir. Hesaplarda 1518,5 kuruş açık çıkması nedeniyle açığa alınmıştır. 4 Aralık 1893'te Çarşamba Kazası Tapu Kâtipliği'ndeki görevinden durum açıklığa kavuşturulana kadar azledilmiştir. Yapılan soruşturmada Sandık eski emini Ali Rıza Efendi'nin zimmetine bu parayı geçirdiği ve görevli İbrahim Efendi'nin sunduğu makbuzlar ve evraklar neticesinde İbrahim Hakkı Efendi beraat etmiştir. Dolayısıyla herhangi bir muhakeme altına alınmamış ve 1896'da Tokat Sancağı Erbaa Kazası Tapu Kâtipliği'ne atanmıştır. Ancak Erbaa'dayken de 1901 yılında aylık hâsılat defterlerini tasdik ettirmeme, genellikle vaktini köylerde geçirerek vazifesini ifa etmeme ve zimmet gerekçeleriyle, tekrar azledilmiştir. Bu kez mahkeme edilmiştir. Sadece İbrahim Hakkı Efendi değil aynı zamanda Yoklama Kâtibi Ahmet ve Tahsildar Nuri Efendiler de muhakeme edilmişlerdir. Mahkeme neticesinde İbrahim ve Ahmet Efendiler suçlu görülerek, görevlerini ihmal suçundan, bir ay maaş kesintisiyle cezalandırılmalarına karar verilmiştir. Ancak bu mahkeme neticesinde Nuri Efendi, memurluktan kovulmuş ve 10.000 kuruşun kendisinden ve kefilinden tahsil edilmesi cezasına çarptırılmıştır. İbrahim Hakkı Efendi'nin suçu hafif görülerek, görevine iade edilmiştir (BOA., DH.SAİDd., 111/289).

Çeşitli nahiyelerde müdürlük yapmış olan Hasan Tahsin Efendi, 7 Nisan 1910'da Tensikât Kanunu'nun 11. Maddesi gereğince azledilerek, emekliliğe ayrılmıştır (Tural, 2006: 46-110). Ancak Hasan Tahsin Efendi bu durumu kabullenmemiş ve görevine iade edilmesi için dilekçe vermiştir. Bunun üzerine Tetkik-i Tensikat Komisyonu ve Meclis-i Tibbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umûmiye Başkanlığı tarafından sağlık kontrolünden geçirilmiştir. 31 Ekim 1910 tarihli bu rapora göre Hasan Tahsin Efendi'nin rahatsızlığı gerekçe gösterilerek kesinlikle görev yapamayacağı belirtilmiştir (BOA., DH.SAİDd., 164/419).

Osman Zühdü Efendi, 18 Nisan 1890'da Yomra Nahiyesi Müdürüyken görevini sağlıklı bir şekilde yürütemediği gerekçesiyle işten alınmıştır (BOA., DH.SAİDd., 55/167).

Ordu ve Giresun Kazaları Mal Müdürlüğü görevini yürütmüş olan Hasan Hüsnü Efendi hakkında 15 Ocak 1906'da görevini kötüye kullanma gerekçesiyle soruşturma açılmış ve soruşturmanın selameti açısından işten el çektirilmiştir. Mahkeme edilmiş ve

LİVANELİ (ARTVINLİ) MEMURLAR BAĞLAMINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE TEVCİH VE AZİL SEBEPLERİ

yapılan araştırmalar neticesinde hazineye bir zarar meydana gelmediği tespit edilmiştir. Ayrıca Hasan Hüsnü Efendi hakkında yapılan şikâyetin de asılsız olduğu ortaya çıkarılmıştır. 1 Nisan 1906'da görevine iade edilmiş ve mahkeme esnasında alamadığı maaşları da kendisine ödenmiştir (BOA., DH.SAİDd., 40/487).

Yine Hopalı memurlardan Abdüllatif Efendi, 28 Eylül 1892 tarihinde Yozgat'ta toplum düzenini bozan, Şahab isimli birisi ve Şahab'ın iki adamının yargılanması esnasında, bu kişiler lehine tavır takınmasından dolayı hakkında şikâyette bulunulmuştur. Yapılan soruştırmada Abdüllatif Efendi'nin görevini layıkıyla yerine getirmediği tespit edilmiş ve tarafsızlığını korumadığı belirlenmiştir. Adliye Nezâreti'nin durumu bildirmesi üzerine 28 Eylül 1892'de görevinden alınmıştır. Daha sonra Abdüllatif Efendi'nin sunduğu arzuhalde durumun kötü niyetten değil, kendisinin yanlışlıkla mahkeme başkanı Ömer Efendi'nin kararına muhalif bir oy kullandığı belirtmesi ve affını talep etmesiyle yeniden göreve atanmıştır. 8 Mart 1893'de Niçe Sancağı Bidâyet Mahkemesi Ceza Dairesi'ne atanmış ancak 1 yıl sonra kötü hal ve hareketinden dolayı tekrar azledilmiştir. Yaptığı müdafaalar yerinde bulunarak 21 Şubat 1895'te tekrar göreve tayin edilmiş ve Çorum Sancağı Bidâyet Mahkemesi Ceza Dairesi Başkanlığı'na atanmıştır (BOA., DH.SAİDd., 25/489).

Abdüllatif Efendi, her ne kadar Hukuk Mektebi mezunu olsa da, yaptığı bir takım uygulamalar nedeniyle, birçok soruştırma geçirmek zorunda kalmıştır. 1907 yılında bu uygulamaları neticesinde yine görevinden azledilmiştir. Bu seferki olay, Kala-i Sultaniye'de görevliyken meydana gelmiştir. Bu olayda, Çoban Dimo isimli şahsın yargılanması esnasında, Abdüllatif Efendi'nin kanunlara aykırı davranmasından dolayı şikâyet edildiği bilinmektedir. Bu şikâyet nedeniyle Abdüllatif Efendi görevinden azledilmiştir. Abdüllatif Efendi bu olaydan yaklaşık 1 yıl sonra tekrar aynı hatalara düşmemesi şartıyla 12 Mayıs 1908 tarihinde Kudüs Bidâyet Mahkemesi Ceza Dairesi Başkanlığı'na atanmıştır. Ancak yine hakkında yapılan şikâyet neticesinde soruştırma açılmış ve 12 Ağustos 1909 tarihinde azledilmiştir. Bir daha da göreve atandığına dair herhangi bir bilgi verilmemiştir (BOA., DH.SAİDd., 25/490).

Recep Ferdi Efendi isimli memurun ise Mart-1883'te Hopa'da Tahrirât Kâtipliği'ne atandığı bilinmektedir. Ayrıca 1 Eylül 1883'ten 27 Eylül 1886'ya kadar da Hopa'daki Rüşdiye Mektebi'nde Hat ve İmla öğretmenliği yapmıştır. Hem öğretmenlik yaptığı hem de Tahrirât Kâtipliği'ndeki görevini aksattığı anlaşılınca, 23 Ekim 1895'de görevinden alınmıştır (BOA., DH.SAİDd., 8/269). 13 Nisan 1897'de 150 kuruş maaşla Biga Sancağı Nüfus Kâtipliği'ne atanmıştır. Ancak bu yörenin havasının onu rahatsız etmesi nedeniyle buradaki görevinden 16 Ağustos 1897'de istifa ederek ayrılmıştır. Daha sonra sırasıyla Prizren Evkaf Müdürlüğü'nde, 1899 yılında Gümölcine, Serfiçe,

Yahya YEŞİLYURT

Yozgat, Evkaf Müdürlüklerinde çalışmıştır. En son Yozgat'ta bulunurken bir takım yolsuzluklar yaptığına dair, Recep Ferdi Efendi hakkında şikâyet olmuştur. Ferdi Efendi hakkında yapılan araştırma da bu durumun gerçek olmadığı anlaşılmıştır. Şikâyeti adet haline getiren bir topluluk tarafından hakkında asılsız iddialar ortaya atıldığı tespit edilmiştir. Daha sonra Recep Ferdi Efendi ile oradaki halk arasında bir uyumsuzluk olabileceği ihtimali üzerine R. Ferdi Efendi buradaki görevinden azledilerek, 22 Ocak 1907'de Kırşehir Evkaf Müdürlüğü'ne atanmıştır (BOA., DH.SAİDd., 8/269).

Düyun-ı Umûmiye müdürlüklerinde çalışan Mehmet Efendi, 28 Aralık 1891'de, Araklı'da görevdeyken çalıştığı kurumdaki bir memur hakkında iftirada bulunması ve İnebolu'dayken Düyun-ı Umûmiye Müdürü hakkında yalan ihbarda bulunduğu gerekçeleriyle görevinden alınmıştır. Ceza olarak 13 Şubat 1893'e kadar herhangi bir atama yapılmamıştır (BOA., DH.SAİDd., 106/147).

Postahane'de çalışan Mehmet Nuri Efendi, 14 Temmuz 1901'de kefilinin istifa etmesi ve kefil bulamaması nedeniyle 20 Ocak 1902'ye kadar açıkta kalmıştır. Bu tarihten itibaren yeniden kefil bulunca görevine iade edilmiştir. 31 Temmuz 1902'de Karahisar-ı Sahib (Afyonkarahisar) Telgraf ve Posta Merkezi'nde Posta Nakliye Memuru olarak çalışmaya başlamıştır. Bir ara, 12 Ocak 1904'te işini aksattığı gerekçesiyle uyarılmıştır (BOA., DH.SAİDd., 110/305).

g-) Yusufelili Memurlar Hakkında

Yusufelili memur sayısının az olması nedeniyle sadece iki memurun azledildiği bilinmektedir. 5 kişi olan Yusufelili memurlardan diğer üçünde herhangi bir tevcih, ödül ve nişân görülmediğinden sadece azledilenler değerlendirmeye alınacaktır.

Bunlardan ilki İbrahim Kemali Efendi'dir. 14 Eylül 1856 tarihinde Yusufeli'nde doğmuş olan İbrahim Kemali Efendi, 17 Mayıs 1891'de Erzurum Düyun-i Umûmiye Nezâreti Muhasebe Kalemî'ne stajyer olarak girmiştir. Daha sonra 1891-1894 yılları arasında farklı görevlerde ve yerlerde çalışmıştır. Erzurum Vilâyeti Tahrirât Kalemî Mukayyit Yardımcısı, Erzurum Vilâyeti Tahrirât Kalemî Mübeyyiz Yardımcısı, Erzurum Düyun-i Umûmiye Memuru, Karakilise Düyun-i Umûmiye Memurluğu Kâtibi olarak çalışmıştır. Karakilise'de görevliyken, çalıştığı idareden para ve pul çalınması ve ayrıca ambardan tuz noksan çıkması fiillerine karıştığı gerekçesiyle 27 Nisan 1894'te memurluktan tamamen çıkartılmıştır (BOA., DH.SAİDd., 123/213).

Yusufelili bir diğer memur ise Katolik-Ermeni tebaadan olan Kalost Çakalyan Efendi'dir. 20 Haziran 1891 tarihinde Erzurum Düyûn-ı Umûmiye Nezâreti Tahrirât Kalemî'ne mülazemetle yani staj karşılığında, göreve başlamıştır. 5 Mayıs 1894

LİVANELİ (ARTVINLİ) MEMURLAR BAĞLAMINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE TEVCİH VE AZİL SEBEPLERİ

tarihinde Göhendik Memlehasına (Tuzlası) geçici memur olarak alınmıştır. Ancak 12 Haziran 1894 tarihinde adı geçen tuz işletmesinde 7027 kıyye¹ (yaklaşık 9 ton) tuz açığı ortaya çıkınca görevinden azledilmiş, adı geçen tuz işletmesindeki açık kendisine tazmin ettirilmiş ve bundan dolayı iki sene açıkta kalmıştır. Sonra yine göreve tayin edilmiştir (BOA., DH.SAİDd., 135/393).

h-) Şavşatlı Memurlar Hakkında

Sicill-i Ahvâl'de tespit edilen Şavşatlı memur sayısı ise yalnızca iki kişidir. Bunlara hem tevcih verilmesinin ve bu memurların hem de azledilme gerekçeleri bir arada verilmesi uygun görüldüğünden tek bir başlık altında incelenecektir. Bunlardan ilki Süleyman Sabri Efendi'dir. Çeşitli kaza müdürlüklerinde bulunmuş olan Süleyman Sabri, 1849/50 yılında Ardanuç'a kaymakam olarak atanmıştır. Ardanuç kazası kaymakamlığındaki görevini başarılı bir şekilde yürüttüğünden Kapıcıbaşı rütbesi verilmiştir. Tirebolu'da bulunurken 9 Mart 1884 tarihli resmi hâl yazısına göre hakkında zimmet konusunda şikâyet söz konusu edilmiştir. Ancak böyle bir kayda rastlanılmadığı, sadece görevini kötüye kullandığı belirtilmiştir. Süleyman Sabri Efendi hakkında zaman zaman görev yaptığı yerlerde, kendi namına bazı devlet arazilerini kullanıma verdiği yönünde şikâyetler gitmiştir. Hakkındaki tahkikatlar araştırılmış ve 21 Şubat 1884 tarihinde azledilerek, memuriyeti son bulmuştur (BOA., DH.SAİDd., 4/840).

Bir diğer memur ise Mehmet Sabit Bey'dir. 14 Eylül 1888'de Van Vilâyeti Elbak Kaymakamı olarak tayin edilmiş. Birkaç ay sonra maaşı 2500 kuruşa yükseltilmiş ise de Van'dan giden şikâyetler üzerine 30 Aralık 1891 tarihinde görevinden alınmıştır. Ancak Mehmet Sabit Bey'in Şûrâ-yı Devlet'e verdiği arzualinde kendisinin görevini layıkıyla yerine getirdiğini belirtmiştir. Bunun üzerine çıkarılan Padişah emriyle yeniden göreve atanması uygun görülmüştür. Mehmet Sabit Bey, 1892-1899 yılları arasında sırasıyla Van Vilâyeti'nde bulunan Gevaş, Adilceviz ve Şemdinan Kazalarında kaymakamlık yapmıştır. En son Şemdinan'da görev yaparken buranın İran sınırında olması ve önem arz etmesi nedeniyle, Mehmet Sabit Bey'in görevini yapmadığı hususunda Van Vilâyeti'nden şikâyetler gitmiştir. Kendisinin, Şemdinan'ın bu stratejik önemine göre hareket etmediği ve Ağnam Vergisi'ne yönelik henüz bir tahsilât yapamadığı, bölgede asayişin temin edemediği gibi gönderilen emirlere uymadığı gerekçeleriyle görevden alınması talep edilmiştir. Bunun üzerine Dâhiliye

¹ Kıyye: Okka anlamında eskiden kullanılan bir ağırlık ölçüsüdür. Kıyye-i atika da denilmektedir. Günümüzde 1282 grama tekabül etmektedir. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, 2006, s. 519.

Nezâreti ve Memurin-i Mülkiye Komisyon'un aldığı karar üzerine 5 Ağustos 1899'da Şemdinan'daki görevinden alınmıştır. Ancak Şemdinan Meclis İdaresi'nin gönderdiği yazıda ise Mehmet Sabit Bey'in görevini layıkıyla yerine getirdiği, vergiyi fazlasıyla tahsil ettiği ve emirlere uyduğu belirtilmiştir. Yapılan tahkikatta da kendisinin haklı olduğu ve Van Vilâyeti'nin daha önce şikâyeti ve idaresi daha kolay olduğunu belirttiği Şemdinan'a atanan Mehmet Sabit Bey'in başka bir yerde görevlendirilmesinin daha uygun olacağı düşünülmüştür. Bugün Lübnan'ın kıyı kentlerinden biri olan Şetretü'l-Munsif Kazası'na atanmıştır. Burada rütbesi de artırılarak 3. Sınıf olarak değiştirilmiştir. Daha sonra ise İran sınırı dâhilinde kalan Hoy Kazası'na atanmıştır (BOA., DH.SAİDd., 10/968).

i-) Ardanuçlu Memurlar Hakkında

Tespit edilebilen Ardanuçlu memur sayısı ise 8'dir. Ancak bunlardan değerlendirmeye tabi tutulan sadece 4 kişi bulunmaktadır. Bunlardan ilki olan Mustafa Safvet Efendi, 24 Aralık 1876'da 950 kuruş maaşla daha önce görev yaptığı yer olan Erzincan sancağı Defter-i Hakanî idaresine memur olarak tayin edilmiştir. Ancak burada aleyhinde verilen bir istihbarat üzerine görevinden 22 Ocak 1879'da görevinden azledilmiştir. Şura-yı Devlet tarafından hakkında yapılan tahkikattan herhangi bir suça bulaşmadığı anlaşılmış, 6 Temmuz 1881'de ise bu görevine 760 kuruş maaşla iade edilmiştir (BOA. DH.SAİDd., 4/892).

Bir diğer memur ise Mehmet Şükrü Efendi'dir. Bu kişi de 1869 yılında, daha 12 yaşındayken Ardanuç Kazası Mal Kalemî'ne aday memur olarak girmiştir. Ardından 5 yıl ücretsiz aday memur olarak çalıştıktan sonra 250 kuruş maaş karşılığında Çıldır Sancağı Tahrirât Kalemî 2. Yardımcılığı görevine atanmıştır. Akabinde Bayburt Kazası Tahrirât Kalemî 1. Yardımcılığı'na, sonra da Bayburt Meclis İdaresi Başkâtipliği görevlerine getirilmiştir. Sırasıyla Muş Sancağı Aşar ve Ağnam Başkâtipliği, Beşiri Nahiyesi Müdürlüğü, Pervari Kaymakamlığı (Vekâleten), İstanbul 8. Daire-i Belediyesi Mal Kâtipliği ve 7. Daire-i Belediye Mal Memurluğu görevlerini yürütmüştür. Bu görevleri 1879-1904 yılları arasında yapmıştır. 8 Temmuz 1879 tarihinde görevini layıkıyla yerine getirdiğinden dolayı kendisine 5. Rütbeden Mecidî Nişânı verilmiştir (BOA., DH.SAİDd., 40/5).

Ardanuç Kazası Meclis-i Deâvi üyelerinden Müftüzâde Mehmet Efendi'nin oğlu olan Mehmet Şevket Efendi, 1894-1912 yılları arasında çeşitli görevlerde bulunmuştur. İlk olarak göreve, 1894'te 1. Daire-i Belediye (Bozkurt, 2007: 21-40) olarak anılan İstanbul-Bayezid'daki, Tebhirhane'ye girerek başlamıştır (Yıldırım, 2009: 413-428). Daha sonra sırasıyla 1. Daire-i Belediye Muhasebe Kalemî'nde, 9. Daire-i Belediye

LİVANELİ (ARTVINLİ) MEMURLAR BAĞLAMINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE TEVCİH VE AZİL SEBEPLERİ

Tebhirhanesi Kâtipliği'nde, 3. Daire-i Belediye Tanzifat Kâtipliği'nde, Üsküdar ve Gedikpaşa Tebhirhaneleri Kâtipliği'nde ve son olarak da İstanbul Çarşı Tebhirhanesi İdare Memurluğu görevlerinde bulunmuştur. 1899 yılında yaptığı hizmetlerden dolayı Gümüş İftihar Madalyası ve 1906 yılında da yine başarılarından dolayı 4. Rütbe'den Âli-i Osman Nişânı almıştır (BOA., DH.SAİDd., 109/215).

Mehmet Saadetin Efendi, 1897-1911 yılları arasında görev yapmıştır. İlk olarak 13 Ocak 1897'de Süvari Dairesi Tahrirât Kalemi'ne aday memur olarak girmiş ve bu kurumda çalışmıştır. Bu yıllar içerisinde yaptığı başarılı çalışmalar nedeniyle kısa sürede yükselmiştir. 1901'de önce 4. Sınıf'a terfi etmiştir. Daha sonra 1903 yılında 3. Sınıf'a, 1904'te 2. Sınıf'a ve 1908'de ise 1. Sınıf'a terfi etmiştir. 1902 yılında 5. Rütbe'den Mecidi Nişânı almıştır. 1906'da Fatih Dersiamlarından Mustafa Asım Efendi'den icazetnâme almış ve başarılı olması nedeniyle aynı zamanda Gümüş Liyakat Madalyası da verilmiştir. 27 Mayıs 1906'da Ticaret Mektebi'nde tahsil görmüştür. 15 Ocak 1909 tarihinde ise Altın Maarif Madalyası almıştır (BOA., DH.SAİDd., 118/83).

j-) Murgullu Memurlar Hakkında

Murgullu memurlar iki kişidir. Bu çalışmada değerlendirmeye tabi tutulacak olan sadece bir Murgullu memur bulunmaktadır. Bu kişinin ismi de 1848 doğumlu Ahmet Şevki Efendi'dir. Ahmet Şevki Efendi'nin, 13 Eylül 1890'da Basra Rüsûmât Müdürlüğü'ne 1500 kuruş maaşla atandığı bilinmektedir. Ancak ilerleyen yaşının, görevini sağlıklı bir şekilde yerine getirmesine engel olmasından dolayı 26 Kasım 1892'de azledilmiştir. Buradaki görevi esnasında İran'dan ithal edilen ve yabancı ülkelere satılmakta olan zahirenin gümrükte geçişi esnasında bir miktarının kayıp olması nedeniyle mahkeme edilmiştir. Yapılan tahkikatta eksik olan miktar kendisinden tahsil edilmiştir. Varılan neticede kendisinin sorumlu kişi olması nedeniyle böyle bir uygulamaya tabi olduğu bilinmektedir. Yoksa bizzat Ahmet Şevki Efendi tarafından yapılan bir usulsüzlük söz konusu değildir. Ahmet Şevki Efendi daha sonra ikinci sınıf kaymakamlığa terfi ettirilerek Yemen Vilâyeti Sabya Kazası Kaymakamlığı'na 2500 kuruş maaş karşılığında 27 Mayıs 1896'da atanmıştır. 1899 yılında ise Yemen-Kunfuda Kaymakamlığı'na tayin edilmiştir. Ahmet Şevki Efendi'yi, yaşlılığı nedeniyle Dâhiliye Nezâreti, 15 Şubat 1898'de görevden almak zorunda kalmıştır. Ahmet Şevki Efendi, 6 Haziran 1898'de aylık 1250 kuruş maaşla emekliye sevk edilmiştir (BOA., DH.SAİDd., 10/112).

SONUÇ

Sicill-i Ahvâl idaresindeki 56 Livaneli (Artvinli) memurun kayıtları incelenerek Osmanlı Devleti'ndeki bürokrasi hayatında tevcih ve azledilme sebepleri

Yahya YEŞİLYURT

araştırılmıştır. Bu çalışmaya temel oluşturan memurların sayısı 56'dır. Çalışmada tevcih alanların sayısı 27, azledilenlerin sayısı ise 38'dir. Ancak bunların genel toplamına bakıldığında 65 kişi olduğu görülmektedir. Bunun sebebi de, bu memurlardan 9 tanesinin hem tevcih ve ödül almış olması hem de çeşitli sebeplerden ötürü azledilmiş olmalarından kaynaklanmıştır. Dolayısıyla bu 9 memurun hem terfi kısmında hem de azil kısmında incelenmesine gerek görülmüştür. Bu memurlardan 19'ü Artvinli/Merkezli, 10'u Arhavili, 18'i Hopalı, 2'si Yusufelili, 2'si Şavşatlı, 4'ü Ardanuçlu ve 1'i de Murgullu'dur. Her iki kısımda değerlendirmeye tabi tutulan memurlardan ise 4'ü Artvinli, 2'si Arhavili ve 3'ü de Hopalı'dır.

Alınan tevcih, ödül ve nişânlar bakımından değerlendirmeye sadece Artvin, Arhavi, Hopa ve Ardanuçlu memurlar alınmıştır. Yusufeli, Şavşat ve Murgullu memurlardan ise hiç tevcih veya herhangi bir nedenle ödül alan olmadığı için buralardan değerlendirmeye tabi tutulacak memur bulunmamaktadır. Alınan ödül ve tevcihlere bakıldığında ise memurun hizmetleri karşılığında verilen ve en çok karşımıza kadro derecesinde yapılan terfiler çıkmaktadır. Daha sonra yine memurun hizmetlerine karşılık olarak en çok verilenlerden Mecidî Nişânı durmaktadır. Genellikle 4. rütbe'den verildiği gibi bir kişiye 2. rütbeden, üç kişiye de 5. rütbeden (Gümüş) olarak verildiği görülmektedir. Bu iki ödülün dışında İran tarafından verilen Şir û Hurşid madalyasını alan bir kişi bulunmaktadır. Diğer alınan ödül, tevcih ve nişânlara bakılacak olursa bunları da Âli-i Osman Nişânı, İzmir ve Edirne Paye-i Mücerredi unvanları, Emirü'l-Ümerâ ve Mir-i Mirân unvanları, Gümüş Liyakat, Tahlisiye ve Altın Maarif, Hicaz Demiryolu ve Yunan Muharebesi Madalyaları oluşturmaktadır.

Tevcih ve nişânların alınma sebebine gelince daha çok karşımıza verilen görevleri başarıyla yürütme olarak çıkmaktadır. Bunun dışında İşinin ehli olması, askerî ve idarî çalışmalar, buldukları yerlerdeki inzibat, eğitim, asayiş ve imar işlerine yapılan katkılar, askerlik hizmetleri ve savaşlarda gösterilen yararlılıklar, olağanüstü bir durumda üstün gayret gösterilmesi, dinî hizmetler ve eğitim hizmetleri gibi nedenlerden ötürü madalya, nişân ve kadro terfileri verilmiştir. Ayrıca bir kişinin de Osmanlı Devleti dışında farklı bir devletten hizmetleri karşılığında nişân aldığı görülmektedir.

Azledilme ve bunların sebeplerine bakıldığında ise usulsüz uygulamalar, zimmete para geçirme, katilleri himaye ve delilleri örtbas etme, çalışılan kurumda eksik mal olması, izinsiz görev yerinden ayrılma, vazifede tembellik, halktan zorla para toplama, bazı memurların haksız yere görevden alınması gibi iddialar oluşturmaktadır. Bunların

LİVANELİ (ARTVINLİ) MEMURLAR BAĞLAMINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE TEVCİH VE AZİL SEBEPLERİ

dışında görevlileri yaşlılık nedeniyle de azledildikleri görülmektedir. Ayrıca bir yerden bir yere atanırken veya terfi edilirken de azledildikleri bilinmektedir.

Arhavili memurlara bakıldığında ise aldıkları tevcihlerin genellikle görevlerini başarıyla yürütmeleri ve denize düşen bir vatandaşın kurtarılmasında gösterilen gayretten ötürü olduğu görülmektedir. Azledilmeleri ise çalıştıkları yerin iklim şartlarını kendi mizaçlarına uygun gelmemesi, atanılan yeri uygun bulmama, bulunduğu kurumu iyi idare edememe, devlet mallarını zimmete geçirme, rüşvet ve yolsuzluk, eksik mal tespiti ve evrakların eksikliği, izin bitiminde zamanında işine başlanılmaması ve kendi istekleriyle kadro dışı tutulma gibi gerekçeler oluşturmaktadır.

Hopalı memurların tevcih ve nişân alma sebepleri dinî, mülkî, askerî ve adlî işlerde gösterilen yararlılıklar oluşturmaktadır. Bunların dışında idarî görev yürütülürken bölge halkının da iştirakiyle hizmet yapılması gibi özel nedenlerle de tevcih aldıkları görülmektedir. Azledilme nedenleri ise oldukça çeşitlilik göstermektedir. Bunlar; bir memurun görev yerinde vekâleten baktığı bir işe, asaleten yerine birinin atanması, iklim koşullarına uyumsuzluk, rüşvet, tehdit, yolsuzluk, görevi ihmal, zimmet, adam kayırma, kurallara uymama, işe geç gelme, faizcilik, vazifesini başka yerde geçirme, devlet hesabında para eksikliği, taraflı davranma, yaşlılık, kanunlara aykırı hareket ve çalışılan yerdeki halkla geçinememe, gibi gerekçelerdir.

Bunların dışında Yusufelili, Şavşatlı, Ardanuçlu ve Murgullu memurların içerisinde sadece Ardanuçlu ve Şavşatlı memurların bazılarının tevcih aldıkları görülmektedir. Bunlar ise görevlerini layıkıyla yapma, başarılı çalışmalar, sağlık ve eğitim hizmetlerinden dolayı verilmiştir. Azledilme nedenleri ise çalışılan tuzlalarda tuz eksikliği, buldukları kurumlarda para ve pul çalınması, zimmet, devlet arazilerini kendi menfaatleri için kullanma, asayişini temin edememe, tahsilât yapamama, verilen emirleri yerine getirmeme, gümrükten mal kaybı ve yaşlılık gibi iddialar oluşturduğu görülmektedir.

Livaneli (Artvinli) memurların azledilme nedenlerine genel itibarıyla bakılacak olursa, bu nedenlerin tamamen iddiadan oluştuğu görülmektedir. Çünkü birçoğu haklarında yapılan mesnetsiz şikâyetlerden dolayı azledilmişlerdir. Ancak yapılan soruşturmalar neticesinde tekrar görevlerine iade edildikleri görülmüştür. Dolayısıyla azledilme nedenlerinin hafif olması veya herhangi bir delile dayanmaması tekrar vazife almalarına engel teşkil etmemiştir. Örneğin tuzlada çalışan bir memurun bulunduğu yerde tuzun noksan çıkması üzerine eksik tuz kendisinden tazmin ettirilerek, kendisinin de göreve devamı sağlanmıştır. Yapılan tahkikatlarda eğer menfi

bir hareketi veya düşüncesi yoksa genellikle görevinde tutulmuşlardır. Artvinli 5 memur hariç, hemen hemen hepsinin haklarındaki iddialar nedeniyle yapılan soruşturmaların selameti açısından azledildikleri tespit edilmiştir. Bu diğer 5 memurların ise azledildikten sonra bir daha göreve atanmadıkları kolaylıkla tespit edilmektedir.

Osmanlı Devleti'nde tevcih, nişân ve ödül verilecekken yaptıkları hizmetler esas alındıkları gibi, bir memuru görevden alırken de hakkındaki iddiaların gerçekliği esas alınmıştır. Soruşturma ve tahkikatlarla bu iddialar araştırılarak gereken işlem, sonuca göre yapılmıştır. Memurun mahkemesi esas alınmış ve kanunlara göre uygulama yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nde verilen tevcih ve nişânlar aynı zamanda devlet memurunun çalışmasını etkileyecek nitelikteydi. Dolayısıyla bu ödüller aynı zamanda teşvik anlamında da kullanılmıştır. Çünkü işinde azami gayret yerine sıradan bir çalışma temposuna dâhil olanlara bu türden ödüller verilmediği görülmektedir. Osmanlı Devlet teşkilatına yaptıkları katkıya göre verilen nişânların da derecesi belirlenmiştir. Verilen madalya ve maaş zamları ise diğer memurlara örnek teşkil etmesi bakımından önem arz etmektedir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin, zaman içerisinde, kadrolarını yeni baştan düzenlemek amacıyla çeşitli kanunlar çıkardığı ve devletin işleyişine yönelik bazı tedbirler aldığı sonucuna ulaşılmaktadır.

LİVANELİ (ARTVINLİ) MEMURLAR BAĞLAMINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE TEVCİH VE AZİL SEBEPLERİ

KAYNAKÇA

1-Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Dahiliye Nezareti, Sicill-i Ahval İdaresi Defterler (DH.SAİDd.) Dosya No: 1/Gömlek No: 986; 2/88; 2/148; 2/680; 3/552; 4/840; 4/892; 8/269; 10/112; 10/968; 16/313; 17/407; 22/83; 22/123; 22/229; 22/339; 22/487; 22/488; 23/35; 23/221; 25/489; 25/490; 34/193; 36/130; 40/5; 40/73; 40/487; 44/451; 49/35; 55/167; 59/439; 60/341; 61/299; 71/211; 75/353; 81/13; 82/329-330; 85/479; 95/341-342; 103/241; 106/147; 109/215; 110/305; 110/439; 111/289; 112/89; 117/483; 118/83; 123/213; 127/403; 135/393; 145/253; 147/359; 149/481; 154/379; 164/131; 164/419; 192/175.

2-Diğer Eserler

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi (2000), (Haz. Yusuf İhsan Genç-Hacı Osman Yıldırım-Nazım Yılmaz-Mustafa Küçük-Sinan Satar-İbrahim Karaca), İstanbul: Devlet Arşivleri Yayınları.
- Bozkurt, N. (2007), "İbrahim Hakkı (Paşa)'nın 1877 Tarihli Dersaadet Belediye Kanununa Dair Layihası", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (18): 21-40.
- Bozkurt, N. (2011), "Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Simavlı Memurlar", *Akademik Bakış Dergisi*, (27): 1-12.
- Çetin, A. (1992), "Sicill-i Ahvâl Defterleri ve Dosyaları", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, (65): 34-43.
- Gül, A. (2014), "Osmanlı Devleti Bürokrasisinde Dersimli Memurlar (Sicil-i Ahval Defterlerine Göre)", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (2/6): 286-308.
- Gültepe, N. (1999), "Osmanlılarda Bürokrasi: Merkezi Yönetimi", *Osmanlı*, C. 6, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları: 241-255.
- Devellioğlu, F. (2006), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- İmlak, Ö. F. (2012), *Sicill-i Ahvâl Defterlerinde Göre Osmanlı Bürokrasisinde Eğinli (Kemaliyeli) Devlet Adamları (1820-1854)*, Erzincan: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- İpşirli, M. (1992), "Beylerbeyi", *İslam Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 69-74.
- Mert, T. (2000), "Sicill-i Ahvâl Defterleri ve Buna Dair Yayınlanan Nizamnameler-I", *Arşiv Araştırmaları Dergisi*, (2): 97-111.
- Pakalın, M. Z. (1983), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 1-2-3, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Yahya YEŞİLYURT

- Sarıyıldız, G. (2004), Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nun Kuruluşu ve İşleyişi, İstanbul: Der Yayınları.
- Sertoğlu, M. (1986), Osmanlı Tarih Lûgatı, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Tural, E. (2006), II. Meşrutiyet Döneminde Devletin Restorasyonu Bağlamında 1909 Teşkilat ve Tensikat Kanunu, İzmir: Basılmamış Doktora Tezi.
- Yılmaz, F. (2010), Osmanlı Tarih Sözlüğü, İstanbul: Gökkuşbe Yayınları.
- Yüksel, A. (2004), Osmanlı Döneminde Tirebolulu Memurlar, İstanbul: Kitabevi.

KAMU MALİYESİ TEORİSİNDE KÜRESEL KAMUSAL MALLAR*

Abdullah BARIŞ** - Emin BARLAS***

Öz

Kamusal mallar, küreselleşmenin de etkisiyle daha geniş bir perspektiften ele alınarak küresel boyutları ve etkileriyle değerlendirilmektedir. Küreselleşme olgusuyla birlikte bazı sorunların ülke ve bölge sınırlarını aşarak tüm dünyayı etkiler hale gelmiştir. Küresel kamusal mallar, dünya üzerindeki bütün bireyler tarafından elde edilebilen, tüketiminde rekabetin ve kısıtlamanın bulunmadığı, herkesin yararlanabildiği ve finansmanını küresel olarak sağlandığı faydalar olarak tanımlanmaktadır. Coğrafi olarak tüm dünyayla birlikte gelecek nesilleri de ilgilendiren negatif dışsallıkların önlenmesine ve pozitif dışsallıkların artırılmasına yönelik çalışmalar, küresel kamusal mallar olarak ele alınmaktadır. Küresel kamusal malların kapsam ve öneminin anlaşılması geleceğin küresel politikalarının belirlenmesinde yer alabilmek bakımından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamusal Mallar, Küresel Kamusal Mallar, Küresel.

GLOBAL PUBLIC GOODS IN PUBLIC FINANCE THEORY

Abstract

Public goods consider from a wider perspective with the influence of globalization and evaluated by global dimensions and influences. With the globalization phenomenon, some problems have crossed the borders of the country and the region, affecting the whole world. Global public goods are services that can be obtained by all persons in the world, there isn't any exclusion or limitation in their consumption, can be used by everyone and finance by globally. The implementations that are related to all the world geographically and next generations, that prevent negative externalities and improve positive externalities are defined as global public goods. The understanding of the scope and the importance of global public goods is important to be able to take part in defining the global policies of the future

Key Words: Public Good, Global Public Good, Globalization.

* Bu çalışma Gaziosmanpaşa Üniversitesi, SBE, Maliye Yüksek Lisans programında Yrd. Doç. Dr. Emin BARLAS danışmanlığında 15.10.2008 tarihinde kabul edilen "Kamu Maliyesi Teorisinde Küresel Kamusal Mallar" başlıklı Yüksek Lisans tezinden yararlanarak hazırlanmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, abdullah.baris@gop.edu.tr.

*** Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, emin.barlas@gop.edu.tr.

1. GİRİŞ

Dünya ekonomisi 1980'li yıllar ve sonrasında bir değişim sürecine girmiş, özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler bu süreci hızlandırmış ve dünyanın küçük bir köy haline dönüşmesi olarak ifade edilebilen küreselleşme olgusunu ortaya çıkarmıştır. Küreselleşmeyle birlikte ulusal veya bölgesel sorunların bir kısmı tüm dünyayı ilgilendirir bir hale gelmiştir. Küreselleşme ve bunun sonucu yaşanan gelişmelerden her alan gibi maliye teorisi alanı da etkilenmiş ve yeni kavramlar gündeme gelmiştir. Bu kavramlardan biri küresel kamusal mal kavramdır.

İnsanların toplum halinde yaşamaları bazı ortak ihtiyaçların doğmasına neden olmaktadır. Bölünemeyen ve bireylere tahsis edilmeksizin birlikte tüketilen, dışlamanın ve rekabetin söz konusu olmadığı mal ve hizmetler maliye teorisinde kamusal mallar olarak adlandırılmaktadır. Toplumsal ihtiyaçlardan doğan bu tür malların sunumu devletin en temel görevidir ve bu yönüyle oldukça önemli bir konudur. Küreselleşmeyle birlikte temelde toplumsal ihtiyaçlardan kaynaklanan kamusal mallar küresel bir perspektiften tekrar ele alınmaktadır. Bu bağlamda dünyanın tamamını, mevcut ve gelecek nesilleri ilgilendiren çevre, sağlık, güvenlik, ekonomik istikrar gibi alanlarda kamusal mal niteliğinde ancak küresel ölçekli mal ve hizmetlere ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Ulusal düzeyde kamusal malların sunucusu olan devlet benzeri bir yapının küresel anlamda mevcut olmaması nedeniyle ortak sorunların ve ihtiyaçların belirlenmesi, çeşitli risklerin giderilmesi küresel boyutta işbirliği gerektirmektedir.

Tüm dünyayı ilgilendirdiğinden milletlerarası etkileşimin giderek arttığı bir dünyada küresel kamusal malların, gelecekte dünya gündeminin önemli konuları arasında yer alması kaçınılmazdır. Özellikle gelecekte uluslar ve hatta ülkeler üstü bir anlama sahip bu kavramın finansmanı, sunumu ve yönetimi konusunda çok daha önemli bir konu haline gelmesi beklenmektedir. Bu açıdan küresel bağlamda tüm dünyayı ilgilendiren, dünya genelinde politikaların belirlenmesinde etkili olan ihtiyaçlar ve bu ihtiyaçları karşılamak üzere sunulması gereken hizmetlerin anlaşılması önemlidir. Bu çalışmada, farklı yönleriyle dünya gündemini ve politikalarını belirleyen küresel kamusal mallar konusu teorik olarak incelenmiştir.

2. Küreselleşme ve Kamusal Mallara Etkisi

Dünya üzerinde 1970'li yıllardan itibaren egemen olmaya başlayan Neoliberal politikalar, kamusal mal ve hizmetlerin çerçevesinin daraltılarak devletin ekonomi içindeki payının azaltılması gerektiğini savunmuştur. Bu dönemde küreselleşmeyle

KAMU MALİYESİ TEORİSİNDE KÜRESEL KAMUSAL MALLAR

birlikte ortaya çıkan ve ülkeler ve belirli bölgelerin ötesinde tüm dünyayı ilgilendiren bazı konularda ortak kararlar alınması, küresel ölçekteki bu problemlerin çözümüne yönelik birtakım kamusal malların sunulması gerektiği düşüncesinden hareketle küresel kamusal mal kavramını ortaya çıkarmıştır (Akdemir ve Şahin, 2006: 2).

20. yüzyılın sonları, tüm dünyada geleneksel siyasi blokların ortadan kalktığı, teknolojik gelişmelerin sınır tanımayan ölçülerde hızlandığı, küresel ölçekte değişimlere yol açmasıyla ve hemen her alanda liberal politikaların önem kazandığı yıllardır. Bu süreç günümüzde hala sürmektedir. Bu süreç içerisinde mal ve finans piyasalarının gücü bazı ülkelerin bireysel sınırlarını aşmaktadır. Tüm bu sürecin bir çıktısı olan haberleşme ve ulaştırma teknolojilerindeki gelişmeler aynı zamanda küreselleşmeyi hızlandırdığı kabul edilmektedir (Hasanoğlu, 2001: 68).

Bu genel perspektifler doğrultusunda küreselleşme, "dünyanın tek bir mekan olarak algılanabilecek ölçüde sıkışıp küçülmesi anlamına gelen bir süreci" tanımlamaktadır (Tutar, 2000: 18). Küreselleşme her alanda etkilerini göstermiş, sosyolojik ve ekonomik anlamda tüm toplumsal konuların içeriğinde yer almıştır. Bu konu, birçok disiplini ilgilendirmesi yönüyle çok değişik açılardan tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu tanımlama çabalarının çoğu küreselleşmeyi ekonomik yönüyle ele almakta, ulusal ekonomilerin birbirinden çok daha çabuk ve güçlü bir şekilde etkilenmesi, küresel finans akışının dikkate değer meblağlara ulaşması, küresel ekonomik entegrasyon, ekonomik faaliyetlerin küresel çapta birbirine bağlı ve bağımlı bir hal almasını öne çıkarmaktadır. Bu açıdan küreselleşme ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin ulusal sınırlar dışına taşarak dünya geneline yayılması olarak değerlendirilmektedir (Köse, 2003: 4).

Sınırlar dışına taşan yalnızca bu değerlerin oluşturduğu birikimler değildir, aynı zamanda çevre, sağlık, güvenlik ve ekonomi gibi konularda bir takım problemler ve sorunlarda olmuştur. Bu sorunların etkileri birden çok ülkeyi ve hatta tüm dünyayı ilgilendirmektedir. Küreselleşme, üzerinde uzlaşması zor gibi görülen uluslararası kurallara olan talebi arttırmıştır (Mohan, 1999: 81).

Küreselleşme kavramı etrafında sürdürülen bu tartışmaların yanı sıra, tüm dünyada yaşayanların sahip olduğu ortak değerler (çevre, atmosfer, güvenlik, kültürel miraslar gibi) olduğu gibi az ya da çok miktarda tüm dünyayı ilgilendiren sorunlar da mevcuttur. 2008'de ABD'de ortaya çıkan mortgage krizi tüm dünyada hissedilmişken, iklim değişikliği ve küresel çevre sorunları birçok ülkede ciddi sorunlara neden olmaktadır. Günümüzde terörizm ve güvenlik sorunları dünyanın en önemli problemleri arasındadır. Önüne geçilemez bir değişim ve benzeşim sürecinin taşıdığı

riskleri belirlemenin yanında sağlayacağı fırsatları, sunacağı imkanları da iyi tespit etmek ve böylece bugünü ve geleceği güvence altına almak önem arz etmektedir.

Son birkaç on yıl içinde ulaşım ve iletişim maliyetleri büyük ölçüde düşmüş ve uluslararası ticaret 2010'lu yıllarda 1980'lerdeki düzeyinin üç katına çıkmıştır. Günümüzde ülkeler arasındaki ihracat ve ithalat toplamı, küresel üretimin % 50'sinden daha fazladır (Ortiz-Opsina E. & M. Roser, 2016). Dünya Bankası verilerine göre son yirmi yılda turizm amacıyla başka ülkelere seyahat eden kişi sayısı da yaklaşık üç kat artmış durumdadır. Bu ve benzeri örnekler başta ekonomi olmak üzere birçok alanda dünyada bir yakınlaşma ve entegrasyon sürecinin varlığına işaret etmektedir. Dünyada yaşanan bu çok yönlü entegrasyon süreci, 1990'lı yıllardan itibaren maliye literatüründe "küresel kamusal mallar" kavramını ortaya çıkarmıştır (Akdemir ve Şahin, 2006: 2). Küresel kamusal mal kavramının gündeme gelmesinde birçok ulusal düzeydeki kamusal malın olumlu ve olumsuz etkisinin küreselleşme olgusu sonucunda tüm dünyaya ve hatta gelecek nesillere yayıldığı düşüncesi etkili olmuştur. Bazı alanlarda bu etkiler günden güne gözle görülür bir şekilde artış gösteren, bazı çevresel problemlerde olduğu gibi tehlikeli boyutlara ulaşan sorunların çözümüne yönelik gerçekleştirilmektedir. Böylece üretim ve sunum şekli, kim tarafından üretildiği ve finansmanın nasıl sağlandığından bağımsız olarak kamusal mallar küresel boyutta yeniden gündeme gelmiştir (Durmuş, 2006: 67).

Kısa sürede popüler bir kavram haline gelmişse de küresel kamusal malların kapsamı tüm boyutlarıyla ortaya konamamıştır. Küreselleşmeyle birlikte tüm dünyayı ve gelecek nesilleri etkileyen, bölünemez ve dışlanamaz nitelikte bu tür malların ve sakınılması gereken zararların giderilmesi için sunulması gereken bazı hizmetlerin ve bu hizmetlerin sunum ve finansmanda uluslararası bütünlük arz etmeksizin ülkelerin bireysel çabalarının yetersiz kalacağı açıktır. Bununla beraber, bu malların kapsamı ve türlerinin neler olduğu, bu malların belirlenmesi, sunulması ve gerekli finansmanın sağlanmasına yönelik belirli kriterlerin ortaya konulması, sağlayacağı faydalar ve potansiyel risklerin neler olduğu belirlenmesi önem arz etmektedir (Akdemir ve Şahin, 2006: 2).

3. Maliye Teorisinde Kamusal Mallar

1980'li yıllardan bu yana dünya ekonomisi neoklasik perspektifte bir dönüşüm sürecine girmiş, özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler bu süreci hızlandırmış ve dünyanın küçük bir köy haline dönüşmesi olarak ifade edebileceğimiz "küreselleşme" olgusunu ortaya çıkarmıştır. Küreselleşmeyle birlikte ulusal veya

KAMU MALİYESİ TEORİSİNDE KÜRESEL KAMUSAL MALLAR

bölgesel sorunların büyük bir kısmı, tüm dünyayı ilgilendirir bir hale gelmiştir. Küreselleşme ve bunun sonucu yaşanan büyük değişim rüzgarından her alan gibi maliye teorisi alanı da etkilenmiş ve yeni kavramlar kazanmıştır. Bu kavramlardan biri de “küresel kamusal mal” kavramıdır. Küresel kamusal mallar özellikleri bakımından (ulusal) kamusal mallarla benzerlikler göstermektedir. Bu mallar, küresel etkilere sahip kamusal özellikler gösteren mallardır. Kamusal malların özelliği olan bölünemezlik küresel kamusal mallar için de geçerlidir ve üretiminden doğan faydadan kimse mahrum bırakılamaz. Bu yönüyle küresel kamusal malları anlamak için kamusal malları ve özelliklerini anlamak önemlidir.

3.1. Kamusal Mal Kavramı

Toplum halinde yaşamının bir neticesi olarak doğan ihtiyaçların bir kısmı fiyatlandırılmadığı, bireylere ayrı ayrı tahsis edilemediği veya kârlı olmaması gibi nedenlerle piyasa mekanizması içinde özel sektör eliyle üretilemez. Bir başka ifadeyle, piyasa bazı toplumsal ihtiyaçların üretilmesi konusunda aksaklıklar gösterir. Ancak bir şekilde üretilmesi ve sunulması gereken bu tip mal ve hizmetleri yalnızca devlet sunabilir. Devletin kamuya arz ettiği bu tip mal ve hizmetlere kamusal mallar/hizmetler denir.

Ekonomistler kamu mallarını diğer mallardan ayrılan özelliklerine vurgu yaparak tanımlarlar. Bu tanımlamada en çok iki özellik ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki tüketimden mahrum edilememe yani dışlanamama (non-excludability) özelliğidir. Diğer özelliği ise tüketimde rekabetin olmayışıdır (non-rivalry). Bu mal ve hizmetlerden ülke içerisindeki herkes aynı anda faydalanır. Hiçbir birey bu malların faydasından mahrum bırakılamaz ve üretildiğinde tüm tüketiciler (vatandaşlar) ilave maliyete katlanmaksızın ondan faydalanabilirler. Bu tür mallar kolektif mallar, sosyal mallar veya rakipsiz mallar olarak da adlandırılmaktadır. Bu iki özellik Samuelson’dan sonra yapılmış hemen hemen tüm kamusal mal tanımlarının ortak noktasıdır (Holcombe, 1997: 2-4).

Kamusal mal kavramının felsefi temeli devlet anlayışına dayanmaktadır. Dolayısıyla devletin gelişmesi ve genişlemesine bağlı olarak kamusal mal kavramı üzerine yapılan çalışmaların kökleri 18. yy.’daki çalışmalara dayanır. İlk defa 1739’da yayınlanan David Hume’un “Treatise of Human Nature” (İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme) adlı eserinde “ortak mallar” olarak bahsedilmiştir. David Hume’dan otuz yıl kadar sonra Adam Smith aynı soruları analiz etmiştir (Kaul, Grunberg ve Stern, 1999: 3). Ancak, ekonomistler tarafından referans gösterilen teknik anlamda en kesin tanım Samuelson (1954) tarafından “bir tüketici için üretildiğinde diğer tüketicilerin de ilave

bir maliyete katlanmaksızın kullanabildiği mallardır” şeklinde yapılmıştır. Bu tanımda bahsedilen bölünemez olma yani birlikte tüketimdir. Devlet tarafından üretilen ve tüm halkın faydalandığı kamu malları konusunda, ulusal savunma ve anayollar çoğu ekonomist tarafından sıklıkla kullanılan örneklerdir (Holcombe, 1997: 2-4).

Kamusal malların klasik tanımı Samuelson (1954) tarafından yapılmıştır. Samuelson kamu mallarını tanımlarken, bu malların iki temel özelliği olan tüketimden mahrum bırakılmama ve rekabetin olmaması üzerinde durmuştur. Kamu malı üretildikten sonra toplumdaki herhangi bir bireyin bu malı tüketmesinin engellenemeyeceğini ifade eden dışlanamaz oluşunun yanı sıra bedavacı davranışların ortaya çıkması sonucunu da doğurmaktadır (Stiglitz, 1994: 150).

İdeal bir kamusal malda iki özellik belirgin bir şekilde kendisini göstermektedir. Bu malların faydasından kimse mahrum bırakılmaz ve tüketimde rekabet yoktur (Deneulin and Townsend, 2007: 20). Kamusal malların bölünemez olması ve tüketimde rekabetin olmaması yanında en temel özelliklerinden birisi de kamu sektörü yani devlet tarafından üretiliyor olmasıdır (Holcombe, 1997: 2-4). Kamusal malların tüketiminden elde edilen fayda tüm topluma yayılır ve bir bireyin kullandığı miktar diğerlerinin payında bir eksilmeye yol açmaz, dolayısıyla tüketimde rekabet söz konusu değildir.

Devlet tarafından sunulan bu soyut ve somut malların kamusal mal sayılabilmesi için kamusal mallara has özellikler göstermesi gerekir. Maliye literatüründe “mal” ihtiyaçların karşılanmasını veya tatminini sağlayan fayda olarak nitelendirilmektedir (Ortaç, 2004: 15). Kamusal mallar toplumun müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere devletin yapmakla yükümlü olduğu hizmetlerdir. Devlet bu hizmetleri merkez veya yerel yönetim birimleri aracılığıyla gerçekleştirir (Akdoğan, 2002: 37). Kamusal malları özelleştirilemeyen, diğer bir ifadeyle, tüketimleri fiilen sosyal olan mallardır şeklinde tanımlamak da mümkündür (Durmuş, 2006: 79). Bu tanımlardan hareketle, toplumun müşterek menfaatine olan, kendine has özellikler taşıyan ve devlet tarafından sunulan her türlü soyut ve somut hizmetler, kamusal mal olarak adlandırılabilir.

Küresel kamusal mallar konusunda gerek Dünya Bankası'nca ve gerekse Birleşmiş Milletler Dünya Kalkınma Örgütü tarafından yapılan çalışmalarda, bu geniş anlamı itibariyle ele alındığı görülmektedir. Özellikleri bakımından kamusal olan etkileri bakımındansa küresel niteliklere sahip bu malların tanımlandığı çalışmalarda, küresel iyilerin korunması, yaygınlaştırılması ile küresel kötülerin ve küresel zararlara

neden olan durumların önlenmesine yönelik faaliyetlerin birer küresel kamusal mal sayıldığı görülür.

3.2. Kamusal Malların Özellikleri

Kamusal mallar konusunda en bilinen özellik, kamu sektöründe yani devlet tarafından üretilmesidir. Ancak bu özelliği bir malın kamusal mal olarak tanımlanması için yeterli değildir. Üretiminin kamusal karar alma mekanizmasıyla gerçekleştirilmesi bir malın kamusal mal sayılabilmesi için yeterli değildir. Diğer bir ifadeyle bu mallar kolektif karar alma mekanizması ile yani kamu harcamaları suretiyle veya kamu politikaları aracılığı ile üretilse bile bu durum, söz konusu malların kamusal mal olarak adlandırılması için yeterli değildir. Aynı zamanda tüketiminin de kamusal özellikte olması gereklidir. Bir malın kamusal mal olup olmadığını belirleyen bir takım özellikler vardır. Bu mallara “kamusal mal” olma vasfını bu özellikler katar (Edizdoğan, 1995: 21).

Kamusal malların iki belirleyici unsuru, geleneksel anlamda sahip oldukları kamusal potansiyelleri ve fiili durum itibarıyla herkesin tüketimine açık olup faydasından mahrum bırakılmamasıdır. Kaul ve Mendoza (2003), kamusal kavramına değişik bir yorum katmış ve bunu bir kamusal üçgeniyle açıklamıştır. Buna göre, kamusal malın net fayda bölüşümünde, karar almada ve tüketimde kamusal boyutlarının olması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle kamusal, fayda bölüşümünde eşitlik, karar almada katılımcılık, tüketimde bütünlük olmasını ifade eder. Bir malın kamusal sayılabilmesi için faydasının herkesçe eşit paylaşılması, malın kamusal alanda yer alması konusunda herkesin katılımıyla karar verilmesi ve malın herkes tarafından tüketilmesi gerekir (Kaul and Mendoza, 2003: 92, Durmuş, 2006: 85, Akdemir ve Şahin, 2006: 16-18). Bu özelliklerinin dışında kamusal malların geleneksel anlamda özellikleri; bölünemez olması, birlikte tüketim, fiyatlandırılmama, tüketimde rekabetin olmaması, mahrum bırakılmama ve kamusal finansman gerektirmesidir.

Bir malın bölünemez olması; o malın tüketimde bireyler tarafından ayrı ayrı değil, bütün bir şekilde, beraberce tüketilmesi anlamına gelir. “Bir malın tüketimine ilave bir bireyin katılması, bu malın maliyetini ve diğer bireylerin tüketimini etkimiyorsa bu mallar kamusal mallardır” (Samuelson, 1954) tanımlaması aslında bu malların bölünemezlik özelliğine dikkat çekmektedir. Özel mallar bireyler tarafından tek tek tüketilmesine karşın kamusal mallar birlikte tüketilirler. Bölünemezlik özelliğinden dolayı bu mallar herkes için eşit şekilde üretilirler. Diğer bir ifadeyle, üretilen herhangi bir kamusal mal, herkes için üretilir (Durmuş, 2006: 71).

Kamusal malların birlikte tüketim özelliği ve bölünemez olması, bu malların birimlere veya bireylere ayrı ayrı tahsis edilememesi sonucunu doğurur. Özel mallarda olduğu gibi bireylere tahsis edilememesi nedeniyle kamusal mallar fiyatlandırılmaz ve pazarlanamaz. Faydası ölçülemeyen bir malın fiyatı belirlenemezken, fiyatı belirli olmayan bir malın pazarlanması da düşünülemez. Fiyatının belirlenememesi nedeniyle, bu malların bedelini bütün toplum vergi olarak ödemektedir (Işık vd., 2004: 57).

Özel malların tüketimi bireyler tarafından ayrı ayrı gerçekleştirildiğinden bir bireyin tüketimi diğer bireylerin payına düşen miktarı azaltır. Kamusal mallar ise bireysel tüketime konu olmayıp birlikte tüketildiğinden bireysel tüketimden ve bu mallardan faydalanmanın sonucunda diğer bireylerin kullanabileceği miktar ve faydanın azalmasından bahsedilemez. Örneğin; bir bireyin savunma hizmetinden faydalanması, diğer vatandaşların elde ettiği faydayı azaltmadığından tüketiminde rekabete ortaya çıkmaz. Bir malın tüketiminde rekabetin olmaması o malın kullanım kapasitesiyle de ilgilidir. Tam kamusal mallarda kapasite sonsuz olduğundan bu tür mallarda rekabet hiç oluşmaz. Bireysel tüketimin söz konusu olduğu köprüler, otoyollar gibi bazı (yarı) kamusal mallarda ise belirli bir tüketim miktarından sonra bu malların faydasında azalma ortaya çıkabilir. Bu durumda kamusal malın sunucusu olan devlet ya sunulan mal miktarını artırma veya fiyatlandırma yapmak suretiyle talebi kısma yoluna gidebilir (Kirmanoğlu, 2007: 120).

Kamusal mallar, tüketicilerin dışlanması mümkün olmadığı mallardır. Her durumda bir kişi tarafından kullanılsa da ortaya çıkan faydadan diğer tüm bireyler faydalanır. Bireyler faydalandıkları kamusal malların finansmanını vergilerle karşılarsalar da tüketimden mahrum etmenin imkansızlığı bir takım bedavacı davranışlar neden olabilmektedir (Kindleberger, 1986a: 2).

Kamusal malların faydasından, birlikte tüketim ve bölünememe özelliklerinden dolayı kimse mahrum edilemez. Bir ülkede üretilen kamusal malların faydasında yine o ülkede yaşayan tüm vatandaşlar inancına, etnik kökenine veya tercihlerine bakılmaksızın, kanunların tüm vatandaşları aynı derecede bağlaması ve adaletten eşit şekilde faydalanması örneklerinde olduğu gibi, eşit şekilde yararlanırlar.

Kamusal malların üretimi toplumsal nitelikleri bakımından hayati önem arz etmektedir. Adalet, güvenlik, savunma gibi kamusal hizmetlerin yeterli düzeyde üretilmemesi dahi birçok negatif etki doğurabilir. Ayrıca bu durum bireysel tüketime konu olan ancak sahip olduğu çok büyük dışsallıklar nedeniyle yarı kamusal mal

KAMU MALİYESİ TEORİSİNDE KÜRESEL KAMUSAL MALLAR

olarak kabul edilen eğitim sağlık gibi bazı hizmetler için de geçerlidir. Bu nedenle yalnızca, temel motivasyonu kar olan piyasa aktörleri tarafından üretilmesi büyük riskler taşıyabilir. Ayrıca bu malların üretilmesi ve bu üretimin devamlılık arz etmesinin gerekli oluşu, bununla beraber üretiminin kâr amacından öte (toplumsal) faydayı amaçlaması temel amacı kâr elde etmek olan piyasa tarafından üretilmesi konusunda cazip olmaktan uzaktır. Kamusal malların sunumuna ilişkin temel ilkelerden birisi de faydalanan kişilerin faydalanma amacıyla veya faydalanma sırasında herhangi bir bedel ödememeleridir. Maliyetlerin bireyler arasında paylaşımı siyasal yoldan gerçekleşmektedir (Akdoğan, 2002: 42).Toplum için hayati önemi olan bu malların hem düzenli hem sürekli şekilde arz edilebilmesi, ancak kâr amacı gütmeksizin toplumsal faydayı dikkate alan ve tüm kurumların üstünde bir mekanizma tarafından üretilmesini zorunlu kılar.

Kamusal mallarla ilgili bir diğer özellik bu malların üretiminde nicelik ve nitelikleri bakımından kararının merkezi veya merkeze bağlı yerel aktörlerce alınmasıdır. Bu yönüyle kamusal mallar devlet malları olarak adlandırılırlar.

Kamusal malların belirtilen özelliklerine tam olarak sahip olan mallara tam (pür) kamusal mallar adı verilmektedir. Bu malların en dikkat çekici olanları adalet, güvenlik ve milli savunma olarak belirtilmiştir. Adam Smith kamusal mallar listesini; kanun ve düzen, ulusal savunma ve bireylerin üretilmesi için bizzat para ödemedikleri kamusal işler olarak sınırlandırmıştır. Daha sonra gelen ekonomistler bu listeye bazı ilaveler yapmışlardır (Kindleberger, 1986a: 2).

Tam kamusal mallar özellikleri bakımından tam anlamıyla bölünemez, fiyatlandırılmaz, tüketiminden kimse mahrum bırakılamaz olan mallardır. Aynı zamanda önemli dışsallıklara sahip olan bu mallar eğer devlet tarafından üretilmezse, başka türlü üretilmeyecek niteliktedir. Bu malların faydası sahip oldukları yüksek dışsallıklar nedeniyle tüm toplumu etkilemektedir. Kamu politikası olarak belirlenen bu mallar, toplumsal nitelikteki ihtiyaçları karşılamaya yönelik olarak kamu harcamaları suretiyle üretilirler ve finansmanı tüm toplumdan vergi olarak alınır (Akdoğan, 2002: 39).

Bazı mallar kamu ekonomisi tarafından üretilseler de kamusal özelliklerinin yanında bireyler tarafından ayrı ayrı tüketilebilir. Yani bölünebilirler ve dolayısıyla fiyatlandırılabilirler. Bu malların en tipik örnekleri eğitim ve sağlık. Günümüzde, tüm dünya ülkelerinde beşeri sermayenin asıl kaynağını eğitim oluşturmakla birlikte, toplumun sağlık düzeyi de beşeri sermayeyi besleyen diğer bir faktördür (Ener ve Demircan, 2008: 67). Tüm toplum için gerekli bu mallar aynı anda herkese eşit şekilde

sunulamazlar. Bireylere sunulur ancak faydası tüm toplumu etkiler. Bu yönüyle kamusal mal özelliği gösterirler. Ancak bölünebilir, dolayısıyla fiyatlandırılabilir olduğu ve tüketimi bireysel taleple gerçekleştirilebileceği için serbest piyasada da üretilebilirler. Hem kamusal mal hem özel mal niteliklerine sahip bu mallara yarı kamusal mallar denir. Yarı kamusal mallara genel eğitim iyi bir örnektir. Bu tür kamusal mallar bireylerin verimliliğini, memnuniyetini ve vatandaş olarak kapasitesini artırır (Kindleberger, 1981: 243). Günümüzde birçok ülkede bu tür malların üretiminin büyük bir bölümü devlet tarafından gerçekleştirilmektedir. Bireyler tarafından tüketilse de tüm toplum için büyük faydalar sağlayan bu tip mallar için ulaştırma, sosyal güvenlik, sosyal yardımlar ve daha birçok hizmet yarı kamusal mal olarak sayılabilir (Pehlivan, 2006: 46).

4. Küresel Kamusal Mallar

Devletin varlık nedeni olarak da görülen kamusal mallar, küreselleşmenin de etkisiyle daha geniş kapsamlı olarak ele alınmaktadır. Ulusal düzeyde toplumun tamamını ilgilendiren bazı ihtiyaçlar devletler tarafından sunulmakla birlikte, çağın gereksinimleri doğrultusunda tüm dünyayı ilgilendiren bir takım ihtiyaçlar da ortaya çıkmaktadır. Özellikle tüm insanlığı aynı derecede etkileyen doğal, ekonomik, sosyal bir takım olumsuz gelişmeler yeni bir kavram olarak küresel kamusal malların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Ulusal kamusal mallar, ülkeler için büyük anlam ifade etmektedir. Günümüzde küreselleşmenin de etkisiyle kamusal mallar, küresel bir nitelik kazanmaya, bireysel ve milli refah için daha merkezi bir öneme sahip hale gelmeye başlamıştır. Tüm dünyada ortak çözüm gerektiren, dünya çapında yıkıcı etkiye sahip bankacılık krizlerini, internet tabanlı suçlar ve dolandırıcılıklar, sağlık, seyahat ve ticaretle ilgili risklerin artması, sigara ve uyuşturucu kullanımının neden olduğu zararların dünya çapında yaygınlaşması gibi küresel kötüler ortaya çıkmış durumdadır. Bununla birlikte kamusal mallar arasında, dikkate değer örnekler, hızla büyüyen uluslararası ticaret ve iletişim, uyumlu vergileme, parasal politikalar konusunda ortak çatı sunan devlet rejimlerinin sayısı, hükümetler gibi küresel iyiler de gündeme gelmiştir (Kaul, Grunberg ve Stern, 1999: 9).

Küresel kamusal mallar, dünya üzerindeki bütün bireyler (mevcut ve gelecek kuşaklar) tarafından elde edilebilen, tüketiminde rekabetin ve kısıtlamanın bulunmadığı, herkesin yararlanabildiği ve finansmanını küresel olarak sağlandığı faydalar olarak tanımlanabilir. Bu tanımda üzerinde durulması gereken önemli bir

KAMU MALİYESİ TEORİSİNDE KÜRESEL KAMUSAL MALLAR

nokta, üretilen faydanın dünya üzerindeki dağılımı ve bu faydaya dünya üzerinde herhangi bir noktadan ulaşılabilir olmasıdır (Ortaç, 2004: 15).

Küresel kamusal mallar, bilimsel alanda popüler bir konu olarak ele alınmaya başlayalı uzun zaman olmasa da, önemi gün geçtikçe artan bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle gelecekte uluslar ve hatta ülkeler üstü bir anlama sahip bu kavram finansmanı, sunumu ve yönetimi konusunda çok daha önemli bir konu haline gelmesi beklenmektedir. Küresel kamusal mallar konusu, küresel dünyanın temel taşı konumunda olan uluslararası örgütler ve kuruluşların gündemine yerleşerek, akademik alanda konunun farklı boyutlarına ilişkin inceleme, araştırma ve yayınlar artmaktadır. Söz konusu bu örgüt ve kuruluşların faaliyetleri de küresel kamusal mal eksenlidir. Bu gelişme, gelecekte dünya düzeninin küresel kamusal mallar çerçevesinde şekilleneceğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Bu kuruluşlardan birisi olan Avrupa Birliği, küresel kamusal mallar düşüncesinin ortak iyiler için önemli bir katkı olduğunu açık bir şekilde ifade etmekte olup sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için uluslararası çabalar bağlamında küresel kamusal malların büyük önem arz ettiğini belirtmektedir (Akdemir ve Şahin, 2006: 3-4).

Küresel kamusal mal ve hizmetler sadece bir veya birden fazla ülke, bölge ve hatta dünya ölçeğinde dışsal fayda ve maliyetleri değil, aynı zamanda bugünkü ve gelecek nesilleri de ilgilendirdiğinden, nesiller arası dışsallıkları da bünyesinde barındıran bir özelliğe de sahiptir (Başaran, 2007: 89-90).

Günümüzde küresel kamusal mallar adı altında popülerlik kazanan bu kavram köklerini 1980'lerin ortalarından, Kindleberger (1981, 1986a, 1986b) çalışmalarından alır. Kindleberger, 1980'lerin başlarında bu malların uluslararası arenada nasıl sunulacağı konusunu incelemiş daha sonra 1986'da "Uluslararası Kamu Malları" adı altında bazı malları tanımlamış bu malların bir lider ve hegemon tarafından nasıl sunulacağı konularını ele almıştır (Akyol ve Ulutürk, 2007: 67).

Küreselleşmeyle birlikte ulusal sorunların uluslararası etkilerinin hissedilmesiyle küreselleşmenin siyasal boyutu önem kazanmıştır. Uluslararası veya uluslar üstü kuruluşlar, küresel boyutta tüm insanlığı ilgilendiren sorunların çözümüne yönelik küresel malların arzında, ulus devletlerle birlikte yetki paylaşmakta veya ulus devletlerin faaliyetlerini yönlendirici, hatta bazen düzenleyici ve kısıtlayıcı bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler bu nitelikteki kuruluşlardır. Devletlerin faaliyet alanları da böylece yeniden düzenlenmektedir (Mutlu, 2006: 55).

4.1. Küresel Kamusal Malların Özellikleri

Küresel kamusal mallarla ilgili yapılan çeşitli tanımlar tanımlarda küresel kamusal malların iki özelliğinin ön planda tutulduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi kamusalılık, ikincisi ise küresellik boyutuyla ilgilidir. Kamusal özelliği öne çıkaran tanımlarda, küresel kamusal malların rekabete konu olmaması ve faydadan yararlanmada dışlamanın söz konusu olmaması gibi kamusal mallara has nitelikler vurgulanmaktadır. Küresel boyutu öne çıkaran tanımlar ise küresel kamusal malların faydasının ülkelerle sınırlı kalmadan dünyayı ve hatta yalnızca bugünün neslini değil gelecek nesilleri de kapsamı gerektiğini ifade etmektedirler (Başaran, 2007: 91).

Bu bağlamda küresel kamusal mallara ilişkin temelde iki özellik ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki bu tür malların yüksek derecede kamusalılığa sahip olmasıdır. Kamusal malların genel özelliklerinden olan tüketimde dışlanamaya ve rekabete konu olmaması özellikleri küresel kamusal malların kamusal özellikleridir. İkincisi ise, küresel kamusal malların faydaları bir veya bir grup ülkeyi, birden fazla popülasyon grubunu ve yalnızca bugünkü neslin yanı sıra gelecek nesilleri de içine alacak şekilde evrensel özellikte olmasıdır. Küresel kamusal mallar birden çok ülkeyi ve evrensel çapta tüm insanları kapsamına almakta ve aynı zamanda faydası birden çok nesle yayılmaktadır (Kaul, Grynberg ve Stern, 1999: 2).

Bu iki özellik dışında tanımlamalara dikkat çeken diğer bir unsur ise küresel kamusal malların finansmanıdır. Bu malların finansman yönteminin nasıl olması gerektiği, küresel kamusal mallar konusunda belki de en çok tartışılan yönüdür. Küresel kamusal mallar konusunun son yıllarda önem kazanmasının sebeplerinden birinin uluslararası kuruluşların bütçelerinin önemli bir bölümünü bu tür mallara ayırmasıdır. Bu nedenle Dünya Bankası, sınır ötesi dışsallıkların varlığını temel veri kabul ederek küresel kamusal malların belirleyicisi olarak görmüş, bu tür malların yetersiz üretiminin önüne geçilebilmesi amacıyla dışsallıkların elde edilmesi için bu malların üretiminde ülkelerin ortak faaliyetinin olması ve finansmanının da ortak olarak sağlanması gerektiğini belirtmiştir (Akdemir ve Şahin, 2006: 4).

4.1.1. Küresel Kamusal Malların Kamusal Özellikleri

Küresel kamusal malların en belirgin özellikleri etkilerinin tüm insanlara ayırım yapmaksızın bütün bir şekilde ulaşmasıdır. Kamusal malların bölünemez olma ve birlikte tüketim özellikleri küresel kamusal mallar için de geçerlidir. Bir malın ortak tüketime konu olması, kamusalılık özelliğinin olduğunu gösterir (Işık, 2006: 3). Kamusal niteliği gereği küresel kamusal mallar, tüm dünyaya fayda sağlayan ve bu faydanın kullanımından kimseyi mahrum bırakmanın mümkün olmadığı mallardır.

KAMU MALİYESİ TEORİSİNDE KÜRESEL KAMUSAL MALLAR

Diğer yandan kamusal malların bir diğer özelliği ise kamusal finansman gerektirmesidir. Ulusal boyutta kamusal malların finansmanını sağlayacak devlet kurumu mevcutken, küresel çapta bir kamusal malın finansmanını sağlayacak devlet benzeri bir kuruluş bulunmamaktadır (Akyol ve Ulutürk, 2007: 68). Bu durum yalnızca finansman konusunda değil küresel kamusal mallara ilişkin sunum ve yönetim konusunda da tartışmalara neden olmaktadır. Bu tartışmaların kaynağı küresel kamusal malların kamusal nitelikleridir.

Kamusal malların teknik olarak piyasa aracılığıyla sunulmasına imkan vermeyen neden, bu malların bölünememesi dolayısıyla fertlere ayrı ayrı tahsis edilememesi, tüketiminden kimsenin mahrum bırakılmaması özellikleridir. Bu durum aynı zamanda tercihlerin açıklanamaması sebebiyle kamu mallarının eksik sunumuna yol açmaktadır. Kamusal malların tüketimden mahrum bırakılmama özelliğinden doğan diğer bir durum, bedavacılık sorunudur. Bedavacılık sonucu tüketimde yer alan bazı birimler finansmanında yer alamayacak ve böylece yine eksik sunum meydana gelecektir ki bu durum küresel kamusal mallar için de geçerlidir. Nitekim kamusal malların miktar ve çeşit bakımından sunumu özel mallarında olduğu gibi talebin açıklanmasıyla değil kamu otoritesinin talebi planlamasıyla gerçekleştirilir. Diğer bir ifadeyle kamusal mal sunumu faydalanma ilkesiyle değil, ödeme gücü ilkesiyle gerçekleşir (Kirmanoğlu, Yılmaz ve Susam, 2006: 27).

Kaul ve Mendoza (2003: 87), kamusal özellikleri bakımından bu malları; teknik olarak dışlanamaz mallar, kamusal olarak tasarlanmış mallar ve kendiliğinden kamusal mallar olmak üzere üç kategoride ele almıştır. Bazı kamusal mallar ya doğal olarak okyanuslar, atmosfer vs. gibi öylece vardır veya çevre sorunları, bilimsel ve teknolojik buluşlar, hastalıklar, terör olayları gibi sosyal ve mali istikrarsızlıklar veya iktisadi nedenlerle ortaya çıkmışlardır. Bu tür sorunlarla mücadele ve ortaya çıkan zararların giderilmesi için sunulacak hizmetler kamusal alan içinde örgütlenebilir (Kirmanoğlu, Yılmaz ve Susam, 2006: 28).

4.1.2. Küresel Kamusal Malların Küresel Özellikleri

Küresel kamusal mallar, (ulusal) kamusal malların sahip olduğu ve bu mallara kamusal mal niteliği kazandıran, bölünemez, dışlanamaz ve rekabetin olmaması özelliklerine sahip olan mallardır. Bu temel özellikler, küresel kamusal malların kamusal boyutunu oluşturur. Dünya Bankası'na göre küresel kamusal mallar; kalkınma ve yoksulluğun azaltılmasında önemli ve etkin bir şekilde sunulabilmesi çok sayıda ülkenin işbirliğine ve ortak eylemde bulunmasına bağlı olan ve sınır aşan dışsallıklara sahip kaynaklar, hizmetler, kurallar ve politik sistemlerdir. Bu tip mal ve

hizmetlerin faydasından, ilkesel olarak dünyanın tüm ülkeleri dolayısıyla dünya nüfusunun tümü yararlanır ve faydası ülkeler, insanlar ve nesiller çerçevesinde evrenseldir (Tekin ve Vural, 2004: 324). Bu malların faydasından yararlanan bireylerden kasıt küresel kamusal malların arz edilmesi anında fayda sağlayan kişilerle birlikte, gelecekte fayda sağlayacak kişilerdir (Ortaç, 2004).

Küresel kamusal mallar olarak tanımlanmadan önce de, kamusal özelliklere sahip olmakla birlikte etki alanları itibariyle aynı zamanda küresel olan mallardan dışında küreselleşmenin bir sonucu olarak, yeni küresel kamusal mallar ortaya çıkmıştır. Bu tür küresel kamusal mallar, küreselleşme ile birlikte ulusal kamu politikalarının uyumlaştırılması problemlerinin öne çıkmaya başlamasıyla beraber küreselleşmenin bir sonucu ile birlikte sınırların ortadan kalkması ve politika yakınsaması ile ortaya çıkmaktadırlar. Karbon emisyonunun kontrol altına alınması ve temiz hava, sağlık, finansal istikrar, piyasa etkinliği ya da bilgi yönetimi gibi konularla ilgili kamusal mallar bu yeni tür küresel kamusal mallara örnek olarak gösterilebilir. Bu konularla ilgili sorunlar, bulaşma etkisi ile kısa sürede tüm ülkeleri etkileyebildiğinden bütün ülkeleri ilgilendirmektedir. Küreselleşme sonucu bu sorunların etki alanlarının yaygın olması, ülkelerden birinin uyguladığı politikaların diğer ülkelerle çelişmesi veya uyumsuz olması bu sorunların çözümü üzerinde olumsuz etkilere sebep olabileceği için ilgili konularda ülkelerin tek başına uygulayacağı politikaları etkisiz kılmaktadır (Akdemir ve Şahin, 2006: 6, Kaul, 2008).

Küresel kamusal malların küresel özellikleri doğrultusunda fayda ölçütü bakımından üç önemli boyutundan söz etmek mümkündür. Bunlar faydalarının ülkeler, sosyo-ekonomik guruplar ve kuşaklar üstü olmasıdır. Bunun anlamı, bir malın küresel kamusal mal sayılabilmesi için o malın birden çok ülke ya da ülke grubuna, birden çok örgütlenmeye ve nesle ulaşması gerektiğidir (Kaul, Grynberg ve Stern, 1999: 10).

Yalnızca bir bölge için geçerli olan mala bölgesel mal sadece bir örgütlenme için geçerli olan mala da kulüp malı demek daha doğru olacaktır. Küresel kamusal mallar küre halinde tüm dünyaya, dolayısıyla tüm ülkelere birlikte fayda sağlayan mallardır. Kaul vd. (1999: 10)'e göre küresel kamusal malların sahip olması gereken ilk özellik, etkilerinin bir gurup ülkeden daha fazlasını kapsamasıdır. Ayrıca bu mallar tüm sosyoekonomik guruplara ve birden fazla nesle fayda sağlamalıdır.

Küresel kamusal malların küresel olma özelliği faydanın yayılma alanı açısından ele alınmalıdır. Kamusal mallar gibi kamusal zararlarda güçlü dışsallıklara sahiptir.

Konunun çıkış noktasını küresel kötülere karşı alınması gereken tedbirler ve çalışmalar oluşturmakta olduğundan hareketle, küresel kamusal malların büyük bir kısmı küresel zararlara yol açan nedenlerin ortadan kaldırılması, en azından kontrol altına alınmasıdır (Kirmanoğlu, Yılmaz ve Susam, 2006: 27).

4.2. Küresel Kamusal Mallara İlişkin Çeşitli Sınıflandırmalar

Küresel kamusal mallar konusu kısa bir zamandır inceleme konusu olması nedeniyle içinin doldurulması, tanımlanma çabası devam etmektedir. Diğer taraftan değişik çalışmalarla farklı kriterler bağlamında bir takım sınıflandırmalar yapılmaktadır (Akdemir ve Şahin, 2006). Literatürde ilk detaylı çalışma küresel kamusal malların tanımlanmasına yönelik Kaul, Grunberg ve Stern (1999) tarafından gerçekleştirilmiştir. Yapılan sınıflandırmada küresel kamusal mallar; sağlık, bilgi, barış ve güvenlik, pazar etkinlikleri, çevresel ve kültürel yozlaşma, eşitlik ve adalet olmak üzere fonksiyonel olarak incelenmiştir.

2.2.1. Küresel Kamusal Malların Fonksiyonel Sınıflandırması

Fonksiyonel sınıflandırma, çok sayıda iktisatçı tarafından alt gruplar da değerlendirilerek çevre, sağlık, eşitlik ve adalet, bilgi ve enformasyon, barış ve güvenlik, piyasa etkinlikleri, kültürel yapıların korunması gibi fonksiyonları gerçekleştirmeye yönelik bir sınıflandırmadır (Mutlu, 2006: 57). Fonksiyonel sınıflama kapsamında, sağlık, barış ve güvenlik, çevre ve bilgi ele alınabilir.

2.2.1.1. Küresel Kamusal Mal Olarak Sağlık

Tarih boyunca bulaşıcı hastalıklar savaşımlardan daha fazla insanın ölmesine neden olmuştur. İnsan, mal ve faktör hareketliliğinin günümüzdeki boyutu dikkate alındığında sağlık riski önceki dönemlerden daha kolay yayılma potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla, uluslararası sağlık gözetimi yoluyla üretilen bu alanda üretilen bilgi ve sunulan hizmetler önemli bir kamusal mal boyutuna sahiptir. Geniş ölçüde ele alındığında dışlanamaz ve tüketiminde rekabetin olmadığı dünya sağlığının birçok kamusal yönü bulunmaktadır. Tüketimde rekabetin olmaması, bu konuda sunulan bir hizmetin üretildiğinde herkesin yararlanabilme kabiliyetini ifade eder. Sağlıkla ilgili üretilen bilgiden tüm ülkeler fayda sağlar. Özellikle bulaşıcı hastalıklarla ilgili sunulan hizmetlerin faydası tüm dünyaya yayılırken koruyucu özelliğinden kimse mahrum bırakılamaz (Zacher, 1999: 266). Sağlık sorunlarının kamusal mal olarak sunulmasına yönelik, önleyici ve koruyucu veya tedavi edici sağlık hizmetleri şeklinde iki grupta toplanabilir.

Küresel kamusal malların sınırlar ötesi dışsallıklar olarak değerlendirdiğimizde, sağlık alanında ortaya çıkan pozitif ve negatif dışsallıklar tüm dünyayı ilgilendiren

önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşme ile bağlantılı olarak ortaya çıkan sağlık sorunları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Chen, Evens and Cash, 1999: 286):

- Ekonomik istikrarsızlık ve yoksulluk kaynaklı az gelişmiş ülkelerde hastalıklar ve ölümlerde görülen artışlar,
- Uluslararası turistik ve ticari geziler ve ülkeler arası göçler nedeniyle hastalıkların daha fazla yayılması,
- Su kaynaklarının kirlenmesi ve iklim değişiklikleri gibi çevresel sorunlar nedeniyle ortaya çıkan hastalıklar,
- Küresel pazarlama olanaklarının artması sonucu tütün ve benzeri zararlı maddelerin dolaşımının artması nedeniyle bunlara bağlı hastalıkların artması.

Günümüzde küreselleşmenin etkisiyle sağlık problemlerine dair sorunlar ülke sınırlarını aşmaktadır. Bu nedenle bu hizmetler daha çok uluslararası kuruluşlarca verilmektedir (Kirmanoğlu, 2007: 138). Sağlık alanında hem ülkelerin tek başına yaptıkları hem de uluslararası örgütlerin yapmakta oldukları insan sağlığını korumak amaçlı çalışmalar, bütün insanlığın yararına fayda sağladığı için küresel kamusal mal olarak değerlendirilmektedir. Devletlerin ülke içerisinde veya uluslararası kuruluşlarla ve diğer ülkelerle ortaklaşa yürüttükleri kanser, sıtma, tüberküloz, aids gibi hastalıkların önlenmesi ve tedavisi için tıbbi çalışmalar, sonuçları itibariyle tüm insanlığa fayda sağlamaktadır. Hastalıkların önlenmesine yönelik çalışmaların yanı sıra, uyuşturucu madde kullanımına karşı ülkelerin ve uluslararası kuruluşların faaliyetleri küresel fayda sağlayan çalışmalar olduğu için küresel kamusal mal olarak gösterilebilir (Arsan, 1992: 424).

2.2.1.2. Küresel Kamusal Mal Olarak Barış ve Güvenlik

Barış tüketimde dışlama ve rekabetin olmaması nitelikleri nedeniyle kamusal mal özellikleri taşımaktadır. Ulusal barış kamusal mal iken, uluslararası barış ise küresel kamusal maldır (Saraç, 2007: 139). Dünya barışının sağlanması ve korunmasına yönelik uluslararası kuruluşlarca üretilen faydalar, uluslar veya bloklar arası anlaşmazlıkların çözülmesi, risk azaltıcı küresel kamusal mal olarak değerlendirilir (Ortaç, 2004: 25).

1990 öncesi dönemde yaşanmakta olan bloklar arası güvenlik problemi, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla ortadan kalkmış, sonraki dönemde uluslararası ve bölgesel güvenlik ön plana çıkmıştır. Özellikle uluslararası terörizmle mücadele konusu dünya gündeminde önemli bir yer teşkil etmiş ve bu bağlamda yalnızca uluslararası

KAMU MALİYESİ TEORİSİNDE KÜRESEL KAMUSAL MALLAR

anlaşmazlıklar değil aynı zamanda terörizmle mücadelenin de uluslararası bir düzeyde çözümlenmesi gereken bir sorun olduğu anlaşılmıştır.

Yapılan faaliyetler, ister tek bir ülke tarafından isterse de uluslararası kuruluşlarca gerçekleştirilsin, tüm insanlığa fayda sağlamaktadır. Bu amaçla yapılan bütün çalışmalar, gösterilen çabalar küresel kamusal mal niteliindedir. Dünya savaşı olmasa dahi bölgesel savaşlar bile bütün dünya ülkelerini ilgilendirir, AB ve NATO gibi uluslararası kuruluşlar bazı görevler üstlenir (Arsan, 1992: 407). Ancak uluslararası düzeyde bu düzenlemelerin etkili olabilmesi için hükümetlere büyük sorumluluklar düşmektedir. Ne kadar iyi bir uluslararası hukuk düzenlenmiş olursa olsun, bu alanda ülkeler arası uyum ve işbirliği olmadığı sürece terörizmi önlemek mümkün değildir (Gün, 2000: 89).

2.2.1.3. Küresel Kamusal Mal Olarak Çevre

Küresel ısınma ve iklim değişiklikleri, ozon tabakasının incilmesi gibi başlıca çevresel konular tüm dünyayı etkilemekte ve günümüzün en ciddi gündemlerinden birini teşkil etmektedir. Çevre kirliliğinin önlenmesine yönelik yapılan kamu hizmetleri doğrudan fayda sağlayan ve riski azaltan, ormanlık ve yeşil alanların ve doğal hayatın korunması tamamlayıcı küresel kamusal mal niteliğindedir. Ulusal düzeyde çevre kirliliğinin azaltılmasına ve doğal yaşamın korunmasına yönelik alınacak önlemler küresel etkilerinden dolayı küresel kamusal mallar kapsamında değerlendirilebilir (Ortaç, 2004: 24).

İnsanların biyolojik, sosyal ve ekonomik faaliyetlerini içinde sürdürdükleri ortam olan çevre, bütün unsurlarıyla bir küresel kamusal mal niteliğindedir. İnsanın doğa ile ilişkisinin sonucunda doğal dengenin bozulması, çevrenin tahrip edilmesi ve kirlenmesi sonucunda ortaya çıkan çevre sorunlarının çözülmesi de bütün ülkelerin ve insanların ortak hareket etmesini gerektiren küresel bir mal konumundadır (Başaran, 2007: 91).

Çevrenin kirliliği, ekolojik dengenin bozulması, doğa kaynaklarının tahrip edilmesi gibi problemlerin çözümü küresel bir kamu malı olarak ele alınmalı ve bu konuda ortak hareket edilmelidir. Bunun yanında çevre sorunlarının yerel, bölgesel ve küresel etkileri olabilir. Ancak, yerel ve bölgesel çevre sorunları biriktikçe, küresel problemlere neden olmaktadır. Küresel mallar içinde dışsallıkları en fazla olan ve gelecek nesilleri de etkileyebilecek zararlara yol açan çevre sorunları, piyasa çözümleri veya ülkelerin kendi çabaları ile çözümlenecek bir sorun değildir (Mutlu, 2006: 62, 68,71).

2.2.1.4. Küresel Kamusal Mal Olarak Bilgi

Eğitim faaliyetleri ulusal düzeyde bir kamusal mal niteliğindedir. Eğitim sonucunda sağlanan bilgi diğer kamusal faaliyetler için tamamlayıcı kamusal mal olmakla birlikte günümüz şartlarında bilginin yayılma ve kullanım potansiyeli küresel kamusal mal olarak değerlendirilmektedir (Ortaç, 2004: 25). Gelişen teknoloji sayesinde, bilgi üretimi ön plana çıkmış, sanayi toplumunun temel dinamiği maddi üretim yerine, günümüzde bilgi üretimi önem kazanmıştır (Kocacık, 2003: 3).

Büyüme sürecinin özündeki öge, bilgidir. İnsanın üretkenliğini artırarak, gelecekte yeni üretkenlik artışları meydana getirmekte kullanılacak tasarruflar yaratacak yeni biçimlerde örgütlenmeler sağlar. Bilgi çağında örgütsel etkinliğin sağlanması artık küresel süreçte değer kazanmaktadır. Ulusal sınırlara dayalı bir örgütsel etkinlikten günümüzde bahsetmek mümkün değildir. Örgütleri tepeden tırnağa değiştiren, geliştiren, başkalaştıran en etkin eleman bilgidir. Bilgiye erişim arttıkça, sınırlar, kısıtlamalar, engeller ve olanaksızlıklar ortadan kalkmaktadır (İnce ve Oktay, 2006: 17-18).

2.2.2. Küresel Kamusal Malların Kamusal Karakterlerine Göre Sınıflandırılması

Birçok mal ve iktisadi faaliyet hem kamusal hem de özel mal karakteri gösterebilir. Küresel kamusal malların kamusal karakterine göre sınıflandırılması nesil içi ve nesiller arası etkilerine bakılarak tam kamusal, yarı kamusal, kulüp malı ve ortak mallar şeklinde yapılmaktadır.

Nesil içi ve nesiller arası kamusal mallar, kamusal malların dört sınıfa ayrıldığı gibi, bölgesel ve küresel yayılma alanlarına göre ayrılmıştır. Orman yangınlarının önlenmesi ve yer altı sularının temizlenmesi, bir bölgede yaşayan insanlara kamusal fayda sağlar. Aynı zamanda su baskınlarının önlenmesi ve hayvansal hastalıkların kontrol altına alınması gibi tam kamusal mallardan belirli bir bölgede yaşayan bir nesli ömrü boyunca faydalanır. Okyanus kirliliğinin önlenmesi, meteoroloji tahminleri, gözlem evleri gibi mallar tam kamusal ve küresel özellikte mallardır.

Bazı mallar nasıl tanımlandıklarına bağlı olarak birden çok kategoride bulunabilirler. Nesiller arası, bölgesel tam kamusal mallar, sulak alanların korunması, göllerin temizlenmesi, zehirli atıkların temizlenmesi ve kurşun emisyonunun azaltılması kapsar, oysa nesiller arası, küresel tam kamusal mallar, ozon tabakası, küresel ısınmanın önüne geçilmesi, hastalıkların yok edilmesi ve bilgi üretilmesi ile ilgili incelemeleri içerir. Tüm bu örnekler bize rekabetin olmadığı dışlanamaz malları verir. Kirlilik üreten etkenlerin temizlenmesinden bu alanlarda yaşayan herkes

faydalanır. Bu kirliliğin temizlenmesinin etkileri yeterince uzun ömürlü tutulabilirse, gelecek nesillere de fayda sağlamaktadır (Sandler, 1999: 24).

2.2.3. Küresel Kamusal Malların Doğasına Göre Sınıflandırılması

Küresel kamusal malların doğasına göre sınıflandırması farklı şekillerde yapılabilir. Malın soyut veya somut olmasına göre sınıflandırma yapılabileceği gibi söz konusu malların doğal olarak kendiliğinden mevcut olması, sonradan üretilmiş olması veya belirli sonuçlar olarak ortaya çıkması yönünden sınıflandırılabilir. Soyut veya somut olma kriterine göre yapılan sınıflandırmada; malın somut olması, o malın fiziki olarak somut bir halde var olduğunu gösterir. Somut mallar için çevre veya insanlığın ortak mirası olarak sayılan mallar örnek olarak gösterilebilir. Soyut mallarsa bazı faaliyetler, fayda sağlayan durumlar gibi fiziki olarak değilse de faydaları insanlarca hissedilen mallardır. Barış, finansal istikrar soyut mallar için örnek olarak gösterilebilir. Somutluk soyutluk niteliklerinin dışında kendiliğinden doğal olarak var olan mallar, sonradan üretilen mallar ve sonuçlar bağlamında yapılan sınıflandırmada, doğal küresel ortak mallar, insan yapımı küresel ortak varlıklar, küresel politik sonuçlar üç farklı gurup karşımıza çıkmaktadır (Kaul, Grunberg ve Stern, 1999; Akdemir ve Şahin, 2006: 10).

Ozon tabakası ve atmosfer gibi doğal olarak kendiliğinden mevcut mallardır. Somut nitelikte olan bu mallar, bireylere veya toplumlara ait değil tüm insanlığa faydası olan ve kimsenin bu faydadan dışlanamayacağı ve tüketimde rekabetin olmadığı mallardır. Bu mallarla ilgili olan sorun aşırı kullanımdır. İkinci sırada bulunan mallar, insanlar tarafından zamanın şartlarına göre üretilmiş ve tüm insanlara fayda sağlayan mallardır. Kısmen dışlamanın söz konusu olabileceği bu malların sunumu veya tüketimi yetersizdir. Yeryüzünde bulunan herkes, baskılara maruz kalma, erişim problemleri veya altyapı sorunları nedeniyle eşit şekilde faydalanamayabilir. Üçüncü sırasında yer alan mallar, soyut nitelikte olup, dengesi, düzeni veya istikrarı korunan ve bu şekliyle insanlara faydası aksi taktirde zararı dokunan durumlardır. Barışın ve finansal istikrarın korunması, diğer bir ifadeyle mevcut istikrarlı durumun devamı fayda sağlar.

2.2.4. Küresel Kamusal Mallara İlişkin Diğer Sınıflandırmalar

Küresel kamusal mallar, sektörlerine göre, çevresel, sosyal, ekonomik ve kurumsal alt yapısal olarak dört farklı kategoride sınıflandırılmaktadır.

- Çevresel küresel kamusal mallar: Okyanuslar, atmosfer, iklim ve biyolojik çeşitlilik,

- Sosyal küresel kamusal mallar: Evrensel insan hakları, sağlık, barış ve güvenlik,
- Ekonomik küresel kamusal mallar: Ticaret rejimleri, finansal istikrar mekanizmaları,
- Kurumsal-altyapısal küresel kamusal mallar: Fiziki altyapı, bilgi ve iyi yönetim gibi örnekler gösterilebilir.

Küresel kamusal mallar, fiziki bir değer taşımadığı sürece, küresel ölçekte doğrudan doğruya yarar sağlayabilir, herhangi bir riski azaltabilir veya kişilerin yararlanma kapasitesini artırabilir (Tekin ve Vural, 2004: 324). Küresel kamusal mallar, çok çeşitli kriterlere göre sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Bu sınıflandırma çalışmalarında kullanılan kriterlerden bazıları aşağıda sıralanmıştır (Binger, 2003, Kaul, Grunberg, Stern, 1999, Akdemir, Şahin, 2006):

- Sektörlerine göre,
- Faydalarının tipine göre,
- Kamusalığın boyutuna göre,
- Toplam sunum teknolojilerine göre,
- Geleneksel veya yeni kamusal mallar olarak,
- Ülke, insan veya nesil odaklı olmasına göre,
- Amaç-araç kriterine göre,
- Üretime veya tüketime yönelik olarak,
- Kamusalığın türüne göre,
- Üretim ve yönetim dinamiklerine göre.

Küresel kamusal mallara dair sınıflandırma çalışmaları sürmektedir. Bu çalışmalarda yukarıda sayılanlardan farklı kriterlerde kullanılmaktadır. Küresel kamusal malların tanımlanması ve bu bağlamda sınıflandırılması günümüzde devam eden çalışmalardandır.

SONUÇ

Yirminci yüzyılın sonları dünya genelinde ekonomik, soyla, kültürel ve siyasi alanda pek çok konunun uluslararası düzeyde ele alınmasına yol açan küreselleşme olgusunun yaşandığı bir dönemdir. Bu süreç aynı zamanda çeşitli alanlarda yeni kavramların gündeme gelmesini, ulusal düzeyde tartışılan bazı konuların uluslararası düzeyde ele alınmasını sağlamıştır.

Küresel kamusal mallar, Birleşmiş Milletler basta olmak üzere birçok uluslararası kuruluşun önemle üzerinde durduğu konulardan biridir. Küresel boyutta çevre, sağlık,

KAMU MALİYESİ TEORİSİNDE KÜRESEL KAMUSAL MALLAR

güvenlik ve ekonomik istikrarsızlıklarla ilgili sınırlar ötesi sorunlar yalnızca günümüz insanını değil aynı zamanda gelecek nesilleri de ilgilendiren bir konu olarak görülmektedir. Küreselleşme olgusunun da etkisiyle ulusal düzeyde sunulan bazı kamusal malların faydasının dünya geneline yayılması bu tür malların küresel boyutta ele alınmasını gerekli kılmıştır.

Kolektif ihtiyaçların karşılanması için üretilen ve tüm toplumu doğrudan ilgilendiren kamusal malların küresel boyutta 1990'ların sonlarında gündeme gelmiştir. Bu alanda gerek bu malların türleri ve kapsamı gerekse sunum ve finansmanına ilişkin çalışmalar günümüzde henüz net olarak açığa kavuşmamıştır. Ancak bazı çevre sorunları, terörizm ve güvenlik meseleleri, sağlık sorunları ve 2008'de ortaya çıkan finansal krizle birlikte ekonomik istikrar gibi konuların küresel boyutta etkileri tüm dünyada hissedilmiş ve kolektif çözümler gerektiren konular olduğu daha yakından anlaşılmıştır. Bu açıdan ulusal politikaların belirlenmesi ve uygulanmasında elde edilen faydanın yayılma potansiyelinin dikkate alınması önem arz etmektedir. Öte yandan küresel kamusal malların anlaşılması bu tür mallar ekseninde uluslararası düzeyde alınan kararlarda ve uygulamalarda aktif rol alınabilmesi bakımından da önemlidir.

KAYNAKLAR

- Akdemir, A.; Sahin, M. (2006), "Küresel Kamusal Malların Üretim ve Yönetim Dinamikleri Bağlamında Sınıflandırılması", *Maliye Dergisi*, 150, 1-24.
- Akdoğan, A. (2002), *Kamu Maliyesi*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Akyol, S.; Ulutürk, S. (2007), "Küresel Kamu Malları: Hegemonya ve İstikrarın Küresel Ekonomi Politikası", *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13:7, 62-85.
- Arsan, H. Ü. (1992), "Kamu Maliyesi Alanında Yeni Bir İnceleme Konusu: Uluslararası Kamusal Mallar", *A.Ü. S.B.F. Dergisi*, 47:1-2, 403-426.
- Başaran, F. (2007), "Küresel Bir Kamu Malı Olarak Çevrenin Artan Önemi ve Sayıştay Denetimi", *Sayıştay Dergisi*, 65.
- Binger, A. (2003), "Global Public Goods and Potential Mechanisms for Financing Availability", *Paper Prepared for the Fifth Session of Committee for Development Policy Meeting*, April, 7-11.
- Chen, L. C.; Evens, T. G. and Cash T. A. (1999), "Health As a Global Public Good", *Global Public Goods: International Cooperation in the 21 st Century*, UNDP, Oxford University Press, 284-304.
- Deneulin, S.; Townsend, N. (2007), "Public Goods, Global Public Goods and The Common Goods", *International Journal of Social Economics*, 34:1/2, 19-36.
- Durmuş, M. (2006), "Sosyal (Kamusal) Malların Yeniden Tanımlanması Gereği", *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 17:59, 65-97.
- Edizdoğan, N. (1995), *Kamu Maliyesi - I*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Ener, M.; Demircan, E. (2008), "Küreselleşme Sürecinde Değişen Devlet Anlayışından, Kamu Hizmetlerinin Dönüşümüne: Sağlık Hizmetlerinde Piyasa Mekanizmaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13:1, 57-82.
- Gün, R. Ö. (2000), "Uluslararası Terörizm: Dünya Savaşının Yeni Boyutu", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2:4, 79-93.
- Hasanoğlu, M. (2001), "Küreselleşmenin Devlet Yönetimine Etkileri", *Sayıştay Dergisi*, 43, 68-82.
- Holcombe, R. G. (1997), "A Theory of the Theory of Public Goods" *Review of Austrian Economics*, 10:1, 1-22.
- Isık, A. K. (2006), "Devletin Rolü (Düzenleyicilik ve Rekabet Kosulları): ABD Sağlık Piyasaları Örneği", www.sabem.saglik.gov.tr, (15.05.2008).
- Isık, A.; Yeter, H. ve Gürd, T. (2004), *Kamu Maliyesi*, Sakarya Kitabevi, Sakarya.

KAMU MALİYESİ TEORİSİNDE KÜRESEL KAMUSAL MALLAR

- İnce, M.; E. Oktay (2006), "Bilginin Bir Stratejik Güç Olarak Önemi ve Örgütlerde Bilgi Yönetimi", *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi*, 10:9, 15-29.
- Kaul, I.; Grunberg, I. and Stern M. A. (1999), "Defining Global Public Goods", *Global Public Goods: International Cooperation in the 21 st Century*, UNDP, Oxford University Press, Oxford, 2-19.
- Kaul, I.; Mendoza, R. U. (2003), "Advancing the Concept of Public Goods", *Providing Global Public Goods: Managing Globalization* (edt. Inge Kaul, Pedro Conceição, Kafell le Goulven ve Ronald U. Mendoza), UNDP, Oxford University Press, 78-111.
- Kindleberger, C. P. (1981), "Dominance and Leadership in the International Economy; Exploitation, Public Goods, and Free Rides", *International Studies Quarterly*, 25:2, 242-254.
- Kindleberger, C. P. (1986a), "International Public Goods without International Government", *The American Economic Review*, 76:1, 1-13.
- Kindleberger, C. P. (1986b), "Hierarchy Versus Nertial Cooperation" *International Organization*, 40:4, 841-847.
- Kirmanoglu, H. (2007), *Kamu Ekonomisi Analizi*, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Kirmanoglu, H.; Yılmaz B. E. ve Susam N. (2006), "Maliye Teorisi'nin Çıkmazı: Küresel Kamusal Mallar (Kalkınma Yardımları İçinde Küresel Kamusal Malların Finansmanı)", *Maliye Dergisi*, 150, 25-52.
- Kocacık, F. (2003), "Bilgi Toplumu ve Türkiye", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27:1, 1-10.
- Köse, Ö. (2003), "Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü" *Sayıştay Dergisi*, 49, 3-46.
- Mohan, R. J. (1999), "Equity in A Global Public Goods Framework", *Global Public Goods: International Cooperation in the 21 st Century*, UNDP, Oxford University Press, Oxford, 68-87.
- Mutlu, A. (2006), "Kürsel Kamu Malları Bağlamında Sağlık Hizmetleri ve Çevre Kirlenmesi: Üretim Finansman ve Yönetim Sorunları" *Maliye Dergisi*, 150, 53-78.
- Ortaç, R. (2004), *Global Kamu Malları ve Finansmanı*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Ortiz-Opsina E. & M. Roser, 2016, "International Trade" <https://ourworldindata.org/international-trade>
- Pehlivan, O. (2006), *Kamu Maliyesi*, Derya Kitabevi, Trabzon
- Samuelson, P. A. (1954), "The Pure Theory of Public Expenditure" *The Review of Economics and Statistics*, 36:4, 387-389.

- Sandler, T. (1999) "Intergenerational Public Goods", *Global Public Goods: International Cooperation in the 21 st Century*, UNDP, Oxford University Press, 20-50.
- Saraç, Ö. (2006), *Küresel Vergi Rekabeti ve Ulusal Vergi Politikaları*, Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara.
- Stiglitz, J. E. (1994), *Kamu Kesimi Ekonomisi*, Çeviren: Ömer Faruk Batırel, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Tekin, A.; Vural, S (2004), "Global Kamusal Malların Finansman Aracı Olarak Global Vergi Önerileri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 323-337.
- Tutar, H. (2000), *Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi*, Hayat Yayıncılık, İstanbul.
- Zacher, M. W. (1999), "Global Epidemiological Surveillance" *Global Public Goods: International Cooperation in the 21 st Century*, UNDP, Oxford University Press, 266-84.

PİŞMANLIK VE ISLAH MÜESSESESİNİN VERGİ CEZALARININ YAPTIRIM GÜCÜ ÜZERİNE ETKİSİ

Doğan BOZDOĞAN*

Öz

Hukuk devletinin nihai sonucu olarak her kabahatin ve suçun bir cezası bulunmaktadır. Söz konusu "kabahatler", "suçlar" ve cezaları kanunsuz olmaz. Vergi hukukunda da vergi kabahatlerinden ve suçlarından bahsetmek mümkündür. Vergi ziyayı ve usulsüzlükler vergi kabahati olarak adlandırılırken, kaçakçılık, vergi mahremiyetinin ihlali ve mükellefin özel işlerini yapma vergi suçu olarak belirtilmektedir. Dolayısıyla her bir kabahat ve suç için vergi kanunları başta olmak üzere ilgili kanunlarda cezai müeyyideler açıklanmıştır. Bazı durumların gerçekleşmesi halinde vergi cezalarının ortadan kısmen veya tamamen kalktığı görülmektedir. Bu durumlara örnek, vergi afları, uzlaşma, pişmanlık ve ıslah vb. verilebilir. Pişmanlık ve ıslah süresinde, mükellef tarafından yazılı bir şekilde talep edildiğinde vergi cezalarını kaldıran önemli bir unsurdur. Bu unsur hem kabahatlere hem de suçlara ilişkin cezaları ortadan kaldırmaktadır. Pişmanlık ve ıslah ile kazanılmak istenen vergi verimliliği ve vergiye gönüllü uyumdur. Ancak bu müessesenin vergi cezalarının yaptırım gücünü negatif etkilediği de açıktır. Bu çerçevede çalışmada, "vergi kabahatleri", "suçları" ve bunlara ilişkin cezalar detaylı bir şekilde açıklanacak, pişmanlık ve ıslah müessesesi incelenecek ve vergi cezalarının yaptırım gücünü azalttığı düşünülen pişmanlık ve ıslah müessesesi ile ilgili olarak bir takım önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Pişmanlık ve ıslah, vergi cezaları, vergi verimliliği.

THE EFFECT OF INSTITUTE OF REPENTANCE AND ADJUSTMENT ON SANCTION POWER OF TAX PENALTIES

Abstract

As the ultimate consequence of the rule of law, there is a penalty for every crime and offense. The " crimes ", " offenses " and punishments of these are not unlawful. In tax law it is also possible to talk about tax offenses and crimes. While tax barriers and irregularities are called tax offenses, smuggling is a tax crime, violation of tax confidentiality, and doing tax exclusive works. Therefore, criminal sanctions have been introduced in the relevant laws, especially the tax laws for each offense and crime. In some cases, tax penalties seem to have been partially or completely

* Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, dogan.bozdogan@gop.edu.tr.

removed. Examples include tax exemptions, reconciliation, repentance and adjustment. It is an important element that removes tax penalties when demanded in writing by the taxpayer in the period of , repentance and adjustment. This element removes both punishment for offenses and crimes. Tax efficiency and volunteerism that are desired to be earned through offenses and crimes are voluntary compliance. However, it is also clear that this establishment negatively affects the sanction power of tax penalties. In this framework, "tax offenses", "crimes" and their penalties will be explained in detail, the regret and correctional system will be examined and a number of suggestions will be made about the regret and correctional system which is thought to reduce the sanction of the tax penalties.

Key Words: Repentance and adjustment, tax penalties, tax efficiency.

GİRİŞ

Vergiler bir ülkenin temel gelir kaynakları içerisinde belki de ilk sırada yer almaktadır. Böylesine önemli bir gelir kaynağına yönelik kayıp ve kaçakların önlenmesi de devletlerin önemli hedefleri arasındadır. Vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesinde vergi cezalarının rolü çok büyüktür.

Vergi cezaları, vergi kabahatleri ve vergi suçlarına ilişkin uygulanan yaptırımlardır. Kabahatlere ilişkin yaptırımlar idari para cezası şeklinde iken suçlara ilişkin yaptırımlar hem adli para hem de hürriyeti bağlayıcı ceza şeklindedir. Bu cezalardaki amaç mükelleflerin hukukun etrafından dolaşmalarını önlemek ve vergisel sorumluluklarını yerine getirmelerini sağlamaktır.

Ancak cezalar her zaman net bir çözüm olmamaktadır. Cezaların yanında mükelleflerin vergiye gönüllü uyumlarını artırarak vergi verimliliğini artırmak ve böylelikle vergi kayıp ve kaçaklarını azaltmak mümkün olabilir. Bu bağlamda, vergi cezalarını ortadan kaldıran haller içerisinde yer alan pişmanlık ve ıslah müessesesi son derece dikkat çekicidir. Zira bu uygulama vergi verimliliğini artıran bir özelliğe sahipken vergi cezalarını da yıpratıcı olması tartışılan bir husustur.

Bu çerçevede vergi kabahatlerinin, suçlarının ve bunlara ilişkin cezaların detaylandırılması, pişmanlık ve ıslah müessesesinin açıklanması ve vergi cezalarını yıpranmasının önlenmesine ilişkin bir takım önerilerin ortaya konması gerekmektedir.

1. Vergi Usul Kanununda Yer Alan Kabahatler, Suçlar ve Cezaları

Kabahatler ve suçlar, karşılığında idari veya adli yaptırımı gerektiren unsurlardır. Bu unsurlar toplu halde yaşamının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Zira insanoğlu yapısı gereği kabahat veya suç işlemeye yatkındır.

PİŞMANLIK VE ISLAH MÜESSESESİNİN VERGİ CEZALARININ YAPTIRIM GÜCÜ ÜZERİNE ETKİSİ

Kabahat kavramını Kabahatler Kanunu'nun 2. maddesinde "haksızlık" olarak tanımlanmış ve karşılığında da idari yaptırımların uygulanabileceği belirtilmiştir. Kabahatler suçlardan farklı olarak kanuna karşı hafif ihlallerdir. Cezası idare tarafından para cezası şeklinde verilmektedir. Kabahatlerle ilgili olarak kasıt unsuru aranmaz.

Suç ise yapısal olarak kabahatlerden farklıdır. Candan (2010) eserinde suçu, eylem sahibinin kusurlu iradesinin bulunduğu, bu kusurlu iradenin kanundaki tipe uygun bulunduğu ve karşılığında yaptırım uygulanmasını gerektiren fiil olarak açıklamaktadır. Dolayısıyla suçlar, kanuna yönelik ağır ihlaller olup mahkeme tarafından hapis cezası ile cezalandırılan ve kasıt ya da taksirin arandığı fiillerdir.

Vergi hukukunda da kabahat ve suç ayrı ayrı değerlendirilmiş ve Vergi Usul Kanunu (VUK)'nda kabahatler ve suçlar belirtilmiştir. Bu çerçevede vergi kanunlarının getirdiği ödevlere uyulmaması vergi kabahati şeklinde adlandırılarak (vergi ziyayı kabahati ve usulsüzlük kabahatleri) idari para cezasına tabi tutulurken; VUK md.359-363'de açıklanan unsurlara uymamak vergi suçu olarak kabul edilmiş (kaçakçılık, vergi mahremiyetinin ihlali, mükellefin özel işlerini yapma) ve hürriyeti bağlayıcı yaptırımlar uygun görülmüştür (Yavaşlar, 2008: 238). Vergi kabahatleri ve suçları arasındaki bu fark yukarıda ayrımı yapılan kabahat ve suçların içeriğiyle uyumaktadır.

Bu aşamada VUK'da yer alan vergi suçlarının ve vergi kabahatlerinin ayrıca bu suç ve kabahatlere ilişkin cezaların neler olduğunun açıklanması gerekmektedir.

1.1. Vergi Kabahatleri ve Cezaları

Vergi kabahatleri şekli olarak yerine getirilmesi gereken vergi ödevlerine ilişkin aykırı davranışlardan oluşmaktadır. Bu aykırı davranışların sonucu idari yaptırımlardır. Bu yaptırımların temel amacı vergi alacağını güvence altına almaktır.

Vergi kabahatleri, vergi gelirlerinde kayba neden olan ağır nitelikte olmayan hukuki aykırılıklardır (Kazaker, 2015: 4793). Bu noktada vergi kabahatlerinin şekli ödevlere aykırılıktan ortaya çıktığı söylenebilir. VUK'da, bildirimler, defter tutma, vesikalar vb. şekli vergi ödevi olarak belirtilmiştir. Söz konusu bu ödevlere ilişkin hukuka aykırı davranışlar vergi ziyayı ve usulsüzlük kabahati olarak ikiye ayrılır.

1.1.1. Vergi Ziyayı Kabahati ve Cezası

1961 yılında yürürlüğe giren VUK'da, vergi ziyayı kabahati tanımı bugüne kadar hiç değişmemiştir ve mükellefin vergi ile ilgili sorumluluklarını yerine getirmemesi veya eksik getirmesi şeklinde açıklanmıştır (VUK. 341). Bu tanımdan da anlaşılacağı

gibi, vergi ziyanının da mükelleflerin ödevlerini zamanında yerine getirmemeleri veya eksik yerine getirmeleri hali söz konusudur (Bilici, 2014: 98).

VUK'un 341. maddesinde vergi ziyanına neden olacağı belirtilen davranışların tümü vergi kanunlarına aykırılık teşkil etmektedir. Bu davranışların çok büyük bir kısmı mükellef ve vergi sorumlularının kusurlu iradelerinin sonucudur. Başka bir ifadeyle bu gibi durumlarda vergi ziyayı, mükellef veya sorumlunun kasıtlı veya taksirli davranışları sonucu ortaya çıkmaktadır. Örneğin; sahte veya içerik olarak yanıltıcı belge kullanmak suretiyle Katma Değer Vergisi (KDV) indiriminden yararlanılmasında vergi ziyanını doğuran bu davranış mükellefin vergi kaçırma kastının bir sonucudur¹ (Candan, 2010:174). Buna karşılık; iktisadi kıymetlerin değerlendirilmesinde yapılan hataların, çoğunlukla, yanlış yorum ve anlayışların ürünü olduklarından; bu hatalardan kaynaklanan vergi ziyanına, mükellefin taksirli davranışı sebep olmuştur² (Candan, 2010: 174).

Vergi ziyanının oluşmasında asıl unsur, verginin zamanında ödenmesi veya eksik ödenmesi değil, tahakkuk ettirilmesidir. Vergi ziyayı tahakkuk aşamasıyla ilgili bir vergi kabahatidir. VUK. 344'de vergi ziyayı kabahati işleyenlere, kayba neden olunan verginin bir katı vergi ziyayı cezası verilir. Eğer vergi ziyanına kaçakçılık eylemlerinden ötürü sebebiyet verilirse ceza kayba uğratılan verginin 3 katı uygulanır. Bu fiillere iştirak edilmesi durumunda iştirakçilere de cezanın 1 kat uygulanacağı hükme bağlanmıştır. VUK'un 344/2'nci maddesinde de vergi ziyanına VUK 359. maddede (bu madde de vergi kaçakçılığı fiili düzenlenmektedir) yazılı hususlarla sebebiyet verilmesi halinde bu ceza üç kat, bu fiillere iştirak edenlere ise bir kat olarak uygulanacağı belirtilmektedir.

1.1.2. Usulsüzlük Kabahatleri ve Cezaları

Usulsüzlük suçunun tanımı VUK'un 351. maddesinde, vergi kanunlarında belirtilen şekil ve usul şartlarına uyulmaması şeklinde yapılmıştır. Vergi ziyayı suçunda "vergi kaybı" ögesi bulunduğundan, bu kabahat zarar yönlü bir kabahat olarak nitelendirilir. Bu kabahatin işlenmesi sonucunda devletin vergi geliri anlamında bir kayba uğrayacağı açıktır. Usulsüzlük kabahatinde hali hazırda bir vergi kaybı söz

¹ Dan.7.D., 03.12.2001, E:2000/5795, K:2001/3679: Bu kararda sahte ve muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge kullanarak KDV indiriminden yararlanan davacının vergi kaçırma kastı ile hareket ettiğinin kabulü hakkında.

² Dan.4.D., 27.03.1989, S: 1986/5710, K: 1989/1486: Senede bağlı alacak ve borçlarının dış iskonto yöntemi yerine iç iskonto yöntemi olarak değerlendirmesi yoruma açık bir uygulama olduğundan kusur cezası kesileceği hakkında.

PİŞMANLIK VE ISLAH MÜESSESESİNİN VERGİ CEZALARININ YAPTIRIM GÜCÜ ÜZERİNE ETKİSİ

konusu değildir. Sadece tehlike kabahati bulunmaktadır. Çünkü üzerine vergi borcu düşen kişi veya verginin sorumlusu vergi yasalarının şekle ve usule ilişkin hükümlerine aykırı davranarak vergi kaybına sebebiyet verecek bir ortam hazırlamaktadır (Aslan, 2008: 56).

Usulsüzlük suçunu oluşturan fiiller ve bu fiillere ilişkin cezalar ise VUK'un 352. maddesinde yer almıştır. Usulsüzlük suçları, fiillerin şiddetine göre, birinci ve ikinci derece usulsüzlükler olarak sınıflandırılmış, hem birinci derece hem de ikinci derece usulsüzlüklerin neler olduğu ilgili maddede belirtilmiştir³.

Mükellef Grupları	I.Derece Usulsüzlük Cezası (TL)	II.Derece Usulsüzlük Cezası (TL)
Sermaye Şirketleri	130	70
Sermaye Şirketleri haricindekiler, Birinci Sınıf Tüccar ve Serbest Meslek Erbabı	80	40
İkinci Sınıf Tüccar	40	19
Yukarıdakiler Dışında Kalıp Beyanname Usulüyle Gelir Vergisine Tabi Olanlar	19	11
Kazancı Basit Usulde Tespit Edilenler	11	5
Gelir Vergisinden Muaf Esnaf	5	2,80

Tablo 1. 2017 Yılı İtibariyle Geçerli Olan Genel Usulsüzlük Cezaları

(Kaynak: www.gib.gov.tr, adresinden yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

VUK 352'de genel usulsüzlüklere ilişkin cezalar kanun ekinde yer alan cetvele göre tespit edilmiştir. Cetvelde birinci ve ikinci derece usulsüzlükler için iki ayrı ceza miktarı tayin edilmiş, her bir grup içinde de mükelleflerin işletme/kazanç büyüklüğüne göre farklı ağırlıkta para cezalarına yer verilmiştir. Burada cezaların kabahat nedenlerine yönelik olarak değil söz konusu kabahati işleyenlere göre tespit edildiği görülmektedir.

³ Bknz. VUK. 352.

Tablo 1’de 2017 yılı itibariyle geçerli olan genel usulsüzlük cezaları görölmektedir. Bu cezaların düşüklüğü dikkat çeken önemli bir noktadır.

VUK’un 414/3. maddesinde, yukarıdaki tabloda yer alan para cezalarına ilişkin miktarların her yıl değerleme oranına göre arttırıldığı belirtilmiştir. Yine aynı maddede Bakanlar Kurulu’na, söz konusu bu değerleri yarısına kadar indirmeye veya arttırmaya ilişkin yetki verilmiştir.

VUK’da yer alan özel usulsüzlükler, VUK.353 ve VUK.355’de sayılmıştır. Örneğin fatura alınmaması veya verilmemesi ilgili maddelerde özel usulsüzlük kabahati olarak belirtilmektedir⁴.

VUK’a göre özel usulsüzlükler için kesilecek cezalar her bir eylem için ayrı belirlenmiştir. Ancak ceza miktarı bazı eylemler için yalnız maktu bazı eylemler içinse hem maktu hem de nispi esasa bağlandığından, bu iki esasa göre hesaplanan miktarlardan hangisi yüksekse o miktar ceza olarak kesilir.

VUK un 353. maddesinde belirtilen özel usulsüzlük fillerine verilen cezalara örnek olarak; fatura, gider pusulası, müstahsil makbuzu, serbest meslek makbuzu verilmemesi, alınmaması durumunda 210 TL özel usulsüzlük cezası kesilir. Ayrıca bir takvim yılı içinde her bir belge nevine ilişkin olarak kesilecek toplam ceza 110.000 TL olarak belirtilmiştir. Maliye Bakanlığınca tutulması zorunlu olan defterlerin; bulundurulmaması, kayıt yapılmaması, yetkililere ibraz edilmesinde sorunlar yaşanması ve levha bulundurma zorunluluğuna uyulmaması durumunda 210 TL özel usulsüzlük cezası kesilir. Burada genel usulsüzlük cezalarından farklı olarak bazı özel usulsüzlük cezalarında üst sınır olduğu görölmektedir. Bazı özel usulsüzlük cezalarında olmaması idarenin vermiş olduğu bu cezaların miktar olarak keyfi önlemlere yol açabileceğini göstermektedir. Bu durumda adaletli olmayan, eşitlik ilkesini zedeleyen ve ölçsüz bir yükümlülük Anayasa’nın 2. maddesinde yer alan hukuk devleti ilkesine ters düşmektedir.

1.2. Vergi Suçları ve Cezaları

Vergi suçlarına ilişkin literatürde çeşitli tanımlamalar yer almaktadır. Bu tanımlarda yer alan eksiklikler doğrultusunda vergi suçuna ilişkin en doğru açıklamayı yapmak mümkün olacaktır.

Örneğin Erman (1988) vergi suçunu, devletin veya amme idaresinin gelir kaynaklarına zarar veren veya vermesi melhuz fiiller olarak tanımlamaktadır. Bu

⁴ Detaylı bilgi için Bknz. VUK. 353-355.

PİŞMANLIK VE ISLAH MÜESSESESİNİN VERGİ CEZALARININ YAPTIRIM GÜCÜ ÜZERİNE ETKİSİ

tanımda vergi suçunun unsurlarından ziyade sonuçlarına bakıldığı görülmektedir. Bu açıdan eksikliği dikkat çekmektedir.

1994 tarihinde yayınlanan bir idari metinde vergi suçu, vergi kanunlarının koyduğu görev ve ödev yükümlülüklerine mükellefler ve sorumlular tarafından cezayı gerektirecek derecede aykırı hareket edilmesi şeklinde açıklanmıştır. Bu tanımda fail sadece vergi mükellefleri ve sorumluları olarak belirtilmiştir. Hâlbuki vergi suçlarında adı geçen faillerin bir kısmının mükellef veya sorumlu olmadıkları bilinmektedir⁵.

Yine Öncel vd. (1999), devlet hazinesine karşı işlenen ekonomik suç olarak vergi suçlarını tanımlamaktadır. Burada vergi suçunun ortaya çıkaracağı veya ortaya çıkarması muhtemel sonuca göre bir tanımlama yapıldığı görülmektedir. Burada devlet hazinesine karşı işlenen her suç vergi suçu olarak belirtilmektedir.

Bu tanımlamalar ışığında vergi suçlarına ilişkin en kapsamlı tanım Candan (2010) tarafından yapılmıştır. Buna göre vergi suçu; vergi mükellef ve sorumlularıyla bunlarla hukuki ilişkide bulunan üçüncü kişilerin kanunda tipi gösterilen davranış biçimiyle vergi kanunları hükümlerini ihlal etmeleridir (Candan, 2010: 57).

Vergi suçları VUK'un 5, 246, 359, 362 ve 363. maddelerinde hükme bağlanmıştır. Vergi suçlarına ilişkin cezalar ise ceza mahkemelerince verilir. Ceza mahkemesinin vereceği kararlar vergi kabahati cezasını uygulayacak idarenin üzerinde etkili olmaz. Bunun tam tersi olarak vergi idaresinin verdiği kararlarda vergi mahkemesini bağlayıcı nitelikte değildir.

VUK'da düzenlenmiş olan vergi suçları, kaçakçılık, vergi mahremiyetini ihlal etme, mükellefin özel işlerini yapmak, haysiyet ve şerefe hakaret ve ekim sayım beyanlarını denetlememe suçu şeklindedir.

1.2.1. Kaçakçılık Suçu ve Cezası

Kaçakçılık suçu kanunda sayılmış fiillerden birinin işlenmesi ile ortaya çıkar. Mahkeme ceza verirken fiilin işlenmesinde sanığın kasıt içinde bulunmasını aramaktadır (Şenyüz vd.,2016: 251). Suç fiilleri VUK'un 359. maddesinde üç bent halinde sayılmıştır. Bir takım sahte ve yanıltıcı nitelikte belgelerin hem düzenlenmesi hem de kullanılması, defter sayfalarında tahribat meydana getirilmesi ve hayali hesaplar açılması VUK. 359 sayılan bazı kaçakçılık fiilleridir⁶.

⁵ Örneğin belge almama eylemi mükellef veya sorumlu tarafından değil tüketici tarafından yapılır.

⁶ Detaylı bilgi için Bknz. VUK. 359.

VUK 359. madde de sayılan fiiller kamusal dūzeni zedelemeye ki ağırlığına gōre farklı sūrelerde hapis cezasına çarpıtılmıştır. Tablo 2’de bu cezalar gōr÷lmektedir.

Kaçakçılık Suçu Fiilleri	Kamu Dūzeni İhlal Ől÷s÷	Cezası
VUK 359/a’da yer alan Fiiller	Normal ihlaller	18 aydan 3 yıla kadar hapis
VUK 359/b’de yer alan Fiiller	çok ağır ihlaller	3 yıldan 5 yıla kadar hapis
VUK 359/c’de yer alan fiiller	Ağır ihlaller	2 yıldan 5 yıla kadar hapis

Tablo 2. Kaçakçılık Suuna İlişkin Cezalar Kaynak: (şeny÷z vd., 2016: 252) ve VUK’un 359. maddesinden faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kaçakçılık suçlarına ilişkin cezalar incelendiğinde bu cezaların caydırıcılık Özelliğini artırmanın m÷mk÷n olabileceği gōr÷lmektedir. Cezaların caydırıcılığını arttırmak için ilk olarak cezaların miktarında artışa gidilmelidir. Yine bu cezaların uygulanmasında esneklik payının çok d÷ř÷k seviyelere indirilmesi de caydırıcılığı sağlayacak Önemli bir faktörd÷r.

1.2.2. Vergi Mahremiyetini İhlal Suçu ve Cezası

Devlet vergiyi alan otorite olarak vergilendirme işlemleri sırasında m÷kellefe ait bir takım Özel bilgilere sahip olabilir ve bu bilgileri edinebilir. Bu noktada VUK’un 362. Maddesine gōre, devletin vergilendirme işlemi ile ilgili olarak gōrevlendirdiđi memurlar, vergi inceleme elemanları, çeşitli komisyonlarda gōrev yapanlar vb. gōrevlerinin yapısı gereği m÷kellefler hakkında Őđrendikleri bilgileri ve sırları ifşa etmemek zorundadır. Bōyle bir hata içinde bulunan kişiler vergi mahremiyeti suçunu işlemiş sayılırlar. Vergi mahremiyetinin ihlali suçunu işleyenlere *bir yıldan 3 yıla kadar hapis ve beş bin g÷ne kadar da adli para cezası* verilmektedir.

1.2.3. M÷kelleflerin Özel İşlerini Yapma Suçu ve Cezası

Kamu hizmetlerinin gōr÷lmesinde asli ve s÷rekli gōrevlerde çalışan memurların gōrevlerini yaparken, gōrev tanımlarının dışına ıkılmaları ve vatandaşlara eşit ve tarafsız davranmaları esastır (şeny÷z vd., 2016:252).

Bu genel ereve içerisinde, vergilendirme ile ilgili herhangi bir s÷recin içerisinde yer alanlar (vergi muameleleri, vergi yargısı vb.) m÷kelleflerin vergi

PİŞMANLIK VE ISLAH MÜESSESESİNİN VERGİ CEZALARININ YAPTIRIM GÜCÜ ÜZERİNE ETKİSİ

kanunlarının uygulanması ile ilgili bireysel işlerini yapamazlar. Örneğin vergi dairesindeki görevli bir memurun mükellefin defterini tutması veya vergi mahkemesi hâkiminin mükellefi dava dilekçesini yazması mükellefin vergi ile alakalı özel işlerine verilebilecek örneklerdir. Mükellefin özel işini yapmanın cezası *bir yıldan üç yıla kadar* hapis cezasıdır.

1.2.4. Haysiyet ve Şerefe Hakaret Suçu ve Cezası

Mükelleflerle ilgili kamuoyuna ve bazı ilgili kuruluşlara yapılan bildirimler ve verilen bilgilerden dolayı söz konusu mükelleflerin korunması gerekliliği ortaya çıkmıştır. VUK'un 5. maddesiyle bu koruma sağlanmıştır.

Suçu işleyen kişi yönünden herhangi bir sınırlama getirilmemiştir. Yani herhangi bir kişi vergi mahremiyetinin ihlalinin istisnası olarak getirilen ve açıklanan hukuki sebebi oluşturan bilgilerden dolayı saldırıda bulunursa haysiyet ve şerefe hakaret suçunun faili olabilecektir. Bu suça ilişkin verilecek ceza Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 125. maddesinde yer alan hakaret suçu için öngörülen cezadır. Yani *üç aydan iki yıla kadar hapis cezasıdır*.

1.2.5. Ekim Sayım Beyanlarını Denetlememe Suçu

VUK'un 243. maddesi Gelir Vergisi Kanunu'nda yer alan işletme büyüklüğünü aşacak şekilde zirai faaliyette bulunan mükelleflere köy veya mahallenin muhtarlarına ekim sayım beyanı verme zorunluluğu getirmiştir. Bu beyanın denetim ve bildirimine yönelik işlemlerden de muhtar veya ihtiyar heyeti sorumlu kılınmıştır.

Ekim sayım beyanını denetleme ve bildirme işlemine ilişkin yükümlülüğünü yerine getirmeyenler TCK'nın 257. maddesinde yer alan görevi kötüye kullanma suçu ile değerlendirilecek ve *bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasına* çarptırılacaktır.

2. Vergi Cezalarını Ortadan Kaldıran Haller ve "Pişmanlık ve Islah" Müessesesi

Vergi cezaları kesildikten sonra doğal olarak ödeme ile ortadan kalkmaktadır. Ancak bazı yollarla da vergi cezalarının tamamen veya kısmen ortadan kalktığı görülmektedir. VUK'da cezaları kısmen ya da tamamen ortadan kaldıran haller olarak, "ödeme", "yanılma", "ölüm", "mücbir sebep", "zamanaşımı", "cezalarda indirim", "hata düzeltme", "uzlaşma", "terkin", "cezadan vazgeçme", "af" ve "pişmanlık ve ıslah" kabul edilmektedir.

Yukarıda sayılan nedenlerden bir kısmının varlığı halinde ilgiliye ceza kesilmemekte veya kesilmiş cezalar ortadan kalmaktadır.

Vergi Cezalarını Ortadan Kaldıran Unsurlar	Kismen	Tamamen
Ödeme	✓	✓
Yanılma		✓
Mücbir sebep		✓
Cezalarda indirim	✓	✓
Af	✓	✓
Ölüm		✓
Zamanaşımı		✓
Uzlaşma	✓	
Cezadan vazgeçme	✓	✓
Terkin	✓	✓
Hata düzeltme	✓	✓
Pişmanlık ve ıslah		✓

Tablo 3. Vergi Cezalarını Kismen veya Tamamen Ortadan Kaldıran Haller Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3’de görüleceği üzere bazı unsurlar vergi cezalarını tamamen ortadan kaldırırken bazı unsurlar hem kısmen hem de tamamen ortadan kaldırabilmektedir.

Ödeme; bütün alacaklarda borcu sona erdiren en doğal ve hukuki nedendir (Öner, 2015: 158). Dolayısıyla ödeme ile vergi cezası da sona erer. Ödeme vergi cezalarını kısmen veya tamamen ortadan kaldırır nedenlerdendir.

Yanılma; bilineceği üzere Türk Vergi Sistemine ait vergi mevzuatı karışık bir yapıdadır. Bu karışıklık bazen söz konusu mevzuatın uzmanları tarafından bile vergisel işlemlerin yanlış yorumlanmasına neden olmaktadır. Vergi mükellefleri veya sorumluları vergisel işlemlerde bazı durumlarda yanılma halinde olabilirler. Bu halde olan mükellef veya sorumlu için vergi cezası kesilemez. Örneğin bir mükellef vergi idaresi tarafından yayınlanan bir sirküler ile vergisel işlem yapar ve bu işlem hatalı olursa, vergi cezası kesilmesi söz konusu olamaz. Bir mükellefe yanılma halinde olmasına rağmen ceza kesilmesi durumunda yanılmanın tespit edilmesi ile birlikte hata düzeltme hükümleri çerçevesinde söz konusu ceza iptal edilir.

Mücbir sebep; verginin ödenebilecek aşamaya gelmesindeki temel şartın tahakkuk işleminin gerçekleşmesi olduğu daha önceki başlıklarda belirtilmişti. İşte mücbir sebep gibi zorunlu durumlarda verginin tahakkuk süresi uzayabilmektedir

PİŞMANLIK VE ISLAH MÜESSESESİNİN VERGİ CEZALARININ YAPTIRIM GÜCÜ ÜZERİNE ETKİSİ

(Ünsal, 2009: 67). Mücbir sebebin⁷ varlığı halinde vergi süreleri durmakta ayrıca, mükellefin kusurlu olmaması nedeniyle vergi suçu da oluşmamakta dolayısıyla vergi cezası uygulanmamaktadır.

Cezalarda indirim; vergi cezalarına özgü sona erme nedenlerinden birisi cezalarda indirimdir. Cezalarda indirim müessesesi, vergi ziyat kabahatinde ilk seferde yarısı takibinde üçte biri, usulsüzlük kabahatlerinde ise üçte bir olarak uygulanmaktadır.

Af; devletin tek taraflı olarak alacağından vazgeçmesine denilir (Öncel vd., 1999: 153). Tarh edilmiş vergilerin belli süreler içinde ödenmesi suretiyle bunlara ilişkin cezaların veya gecikme zamlarının affedileceği öngörülmektedir.

Ölüm; hukuk devletinde önemli ilkelerden birisi cezaların şahsiliğidir. Yani bir ceza sadece suçu işleyen tarafından çekilebilir. Cezaların şahsiliğinde amaç bir kimsenin işlemediği bir suçtan ötürü cezalandırılmamasıdır⁸. Vergi ile ilgili işlemlerde ölüm halinde vergi aslı mirası ret etmeyen mirasçılara geçer ve bu mirasçılar tarafından ödenir. Ancak vergi cezaları ise ölümle birlikte tamamen sona erer. Burada da hukukun genel kabul gördüğü cezaların şahsiliği ilkesi geçerlidir.

Zamanaşımı; belli bir sürenin geçmesiyle birlikte vergi alacağına ilişkin yükümlülüklerin ortadan kalkmasıdır. Dolayısıyla yine belli bir süre geçmesi nedeniyle vergi cezasının kesilmesi de mümkün değildir (VUK'un 113 ve 374. maddeleri).

Uzlaşma; beyana dayalı tarhiyat dışında kalan tarhiyatlarda taraflar bir araya gelerek uzlaşmaya gidebilirler. Uzlaşmasının gerçekleşmesi durumunda idarenin vazgeçtiği miktardaki vergi borcu ve vergi borcuna bağlı olarak vergi cezası belli bir miktar itibarıyla sona ermiş olmaktadır.

Cezadan vazgeçme; vergi ve cezadan vazgeçmenin amacı, miktarı düşük buna karşılık tahsil gideri fazla olan vergi ve cezalarla gerek vergi idaresini gerekse mükellefleri meşgul etmemektir. Böylelikle, VUK'da belirtilen meblağların⁹ altında kalan vergi alacaklarından idare vazgeçmektedir.

Terkin; vergi hukukunda tarh ve tahakkuk etmiş olan bir verginin silinmesi, tahsil edilen bir verginin ise mükellefe iade edilmesi yoluyla ortadan kaldırılmasıdır (Şenyüz, vd., 2016: 198).

⁷ Mücbir sebeplerin neler olduğu için bkz. VUK'un 13. maddesi.

⁸ AYM. 29.11.2012, E. 2012/106, K.2012/190.

⁹ 2017 itibarıyla bu tutar 21 TL'dir.

Hata düzeltme; vergilendirme işleminden doğan anlaşmazlığın, bir hukuki ihtilaftan değil de, maddi hatadan kaynaklanması durumunda, yasa koyucu düzeltme ve Şikâyet müessesesi olarak adlandırılan idari başvuru yolu ihdas etmiştir (Yüce, 2016: 64). Bu yol hata düzeltme olarak da adlandırılabilir.

Buraya kadar kısaca açıklanan vergi cezalarını kısmen veya tamamen ortadan kaldıran unsurlardan sonucusu pişmanlık ve ıslahtır. Çalışmayla ilintili olarak pişmanlık ve ıslahın detaylı bir Şekilde açıklanması gerekmektedir.

3. Pişmanlık ve Islah

Beyana dayalı vergilerde verimliliğin sağlanması, vergiyi doğuran olay ile bu olaya ilişkin muamelelerin usulüne uygun belgelendirilmeleri, belgelerin kayıt düzenine uygun olarak kanunlarda öngörülen defterlere işlenmeleri ve, nihayet, defter kayıtlarına dayanılarak hesaplanacak vergi matrahının kanunlarda, belli edilen zamanlarda beyan edilmeleri koşuluyla olanaklı bulunmaktadır (Candan, 2010: 447). Yasa koyucu, VUK'un 371. maddesinde yaptığı düzenleme ile başlıca vergi ödevlerinden olan bu işlemlerin herhangi bir nedenle hiç yapılmaması, eksik veya hatalı yapılması suretiyle vergi ziyasına neden olması durumunda, ilgili vergi mükelleflerine, son bir fırsat daha tanıyarak, kimi koşulları yerine getirmesi halinde, ceza uygulamasından vazgeçmekte ve böylece, vergi mükelleflerini vergi ziyasına neden olan kanuna aykırı eylemelerini vergi dairesine bildirmeyi özendirerek vergi verimliliğini korumaya çalışmaktadır (Candan, 2010: 447)

Pişmanlık ve ıslah müessesesi vergi mükelleflerinin vergiye gönüllü uyumlarını sağlamaya yönelik oluşturulmuş önemli bir mekanizmadır. Bu noktada yükümlüler işlemiş oldukları ve vergi kaybı sonucunu doğuran suçlarından ötürü pişmanlık duymaları halinde belli Şartlar altında suçluluktan kurtulabilirler. Bunun için mükellefin vergi ziyası suçunu yetkili mercilere kendiliğinden vermesi gerekmektedir. Bu çerçevede pişmanlık ve ıslahtan yararlanma koşullarının belirtilmesi gerekir.

3.1. Pişmanlık ve Islahtan Yararlanmanın Şartları

Beyana dayalı vergilerde (emlak vergisi hariç olmak kaydıyla), pişmanlık ve ıslah müessesesinden yararlanılabilmesi için mükellefin bizzat kendisinin yaptığı suçla ilgili haber vermesi, beyanda bulunması ve vergi ve zammını zamanında ödemesi gerekmektedir.

PİŞMANLIK VE ISLAH MÜESSESİNİN VERGİ CEZALARININ YAPTIRIM GÜCÜ ÜZERİNE ETKİSİ

3.1.1. Mükellef¹⁰ veya İştirakçi Tarafından Haber Verilmesi

Mükellef veya iştirakçi işlediği kabahat veya suçla alakalı, ilgili makamlara haber vermelidir. Haber verme konusu ile ilgili eylemler, vergi ziyayı cezasını gerektireni kaçakçılık olarak kabul edilen ve kaçakçılık sayılan eylemlere iştirak oluşturan fiiller olmalıdır.

Haber verme eylemi mükellefin kendi isteği ve iradesiyle gerçekleşmelidir. İdare tarafından tahrik veya tazyik yoluyla olmamalıdır. Örneğin Danıştay 2000 yılında aldığı bir kararda mükellefe ödediği KDV'nin sorulması üzerine beyannamesini pişmanlıkla vermesinin VUK'un 371. maddesi hükümlerinden söz konusu mükellefin faydalanamayacağını belirtmiştir. Burada idare tarafından bir tazyik söz konusudur. Bu noktada haber verme de idare tarafından mükellefin işlediği kabahat veya suça ilişkin herhangi bir işlemin başlatılmamış olması gerekmektedir.

Mükellef haber verme eylemini kabahat veya suç işledikten 15 gün içerisinde ilgili vergi dairesine dilekçe ile yapmak zorundadır. Söz konusu dilekçe içerisinde "pişmanlık" sözcüğünün geçmemesi pişmanlık ve ıslahtan yararlanmama sebebi olarak değerlendirilmemektedir¹¹. Pişmanlık dilekçesi ihtirazı kayıtlı (dava yolunun açık olması şerhi) imzalanamaz. Bu pişman olunmadığının bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

3.1.2. Beyanda Bulunma Şartı

Beyanname hiç verilmemişse veya kanuna aykırı hareket yüzünden eksik veya yanlış beyanda bulunulmuşsa, pişmanlık ve ıslah müessesinden faydalanmak için (Candan, 2010: 452);

- Hiç verilmeyen beyannamenin, haber verme dilekçesinin kayda geçtiği tarihten itibaren 15 gün içinde verilmesi gereklidir.
- Eksik veya yanlış yapılan vergi beyanının haber verme dilekçesinin kayda geçtiği tarihten itibaren 15 gün içerisinde düzeltilip tamamlanması gerekmektedir.

3.1.3. Vergi ve Zammını Ödeme Zorunluluğu

Kanunlara aykırı fiilleri nedeniyle daha önce açıklanan usullere göre bu aykırılığını bildiren mükellef ödeme süresi geçmiş olan vergiyi ve ödemenin geciktiği her ay ve kesri için Amme Alacakları Tahsil Usulü Hakkında Kanun'un 51. maddesi

¹⁰ Mükellef kavramı içerisinde vergi sorumluları da dikkate alınmalıdır.

¹¹ Dan.4. D., 21.10.1991, E:1988/5269, K:1991/3268.

uyarınca hesaplanacak olan gecikme zammı oranında bir zammı haber verme tarihinden itibaren 15 gün içinde ödemek zorundadır (Candan, 2010: 453).

4. Pişmanlık ve Islah Müessesesi ve Vergi Cezalarının Yaptırım Gücüne Etkisi

Pişmanlık ve ıslah vergi mükelleflerinin vergiye gönüllü uyumları noktasında önemli ve etkili bir uygulamadır. Bu uygulamanın etkinliği özellikle vergi kabahatlerine yönelik verilen para cezalarında daha yüksek olmaktadır. Mükellefler bu kabahatlerine ilişkin pişmanlıktan faydalanarak söz konusu kabahate has cezalardan kurtulmaktadır. Yine mükelleflerin kaçakçılık suçlarını ve cezalarını belirleyen VUK'un 359. maddesinde yer alan fiilleri gerçekleştirmeleri durumunda pişmanlıktan faydalanabildiği görülmektedir.

Pişmanlık ve ıslah müessesinin cezaları tamamen ortadan kaldıran bir unsur olması bu noktada tartışmaya açıktır. Zira vergi cezalarının etkinliği cezalara uyulması ile sağlanabilir. Vergiye gönüllü uyumla akışabileceği düşünülse de aslında vergisini zamanında ödeyen dürüst mükellefler nezdinde pişmanlık müessesesi esnek bir uygulama olarak dikkat çekmektedir. Pişmanlık ve ıslah müessesinin sadece vergi kabahatlerine uygulanmadığı da yukarıda belirtilmiştir. Eğer süresinde ve usulüne uygun olarak bu müesseseden faydalanılırsa kaçakçılık suçları ile ilgili cezalar silinmektedir.

Bu çerçevede bakıldığında kaçakçılık suçlarına ilişkin verilen hapis cezalarının uygulanmayacağı, sadece gecikme zammı oranında bir zammın parasal ceza olarak uygulanacağı kanunda belirtilmiştir. Bu durum vergiye gönüllü uyumu sağlamak adına kaçakçılık gibi ağır bir suçun cezasız kalmasına sebebiyet verebilmektedir. Kaldı ki vergi cezalarının caydırıcılık gücünün sıklıkla tartışıldığı Türkiye'de pişmanlık ve ıslah gibi müesseselerin esneklik payının azaltılması gerekmektedir.

Örneğin vergi kabahatlerine ilişkin pişmanlık ve ıslah müesseselerinde hiç ceza verilmemesi yerine vergi ziyaı kabahatiyle ilgili bir pişmanlık söz konusu olduğunda kabahate konu olan miktarın üçte birinin, usulsüzlük kabahatlerinde ise dörtte birinin ödenmesi zorunlu tutulabilir. Bu fiil kaçakçılık suçunun ardından kullanılmak istenildiğinde ise mükellefler, VUK'un 359. maddesindeki hükümler yarıya indirilmek suretiyle pişmanlık ve ıslah müesseseden faydalandırılabilirler.

Ayrıca belirtilmesi gereken bir nokta şudur ki; VUK'un 371. maddesinde bir mükellefin kaç defa pişmanlık ve ıslah müessesinden yararlanabileceği belirtilmemiştir. Bu da suistimale açık bir durumdur. Bununda ilgili kanunda açıkça

PİŞMANLIK VE ISLAH MÜESSESİNİN VERGİ CEZALARININ YAPTIRIM GÜCÜ ÜZERİNE ETKİSİ

belirtilmesi faydalı olacaktır. Zira vergilemenin temel ilkelerinden birisi olan belirlilik ilkesi böylelikle vücut bulacaktır.

Bu değerlendirmeler ışığında, vergi cezalarının yaptırım gücü korunmuş olacaktır. Ayrıca dürüst ve dürüst olmayan mükellefin ayrımı çok daha rahat yapılabilecektir.

SONUÇ

Vergi hukukunda suç ve kabahatlere ilişkin, vergi kabahatleri ve suçları şeklinde ikili ayırım bulunmaktadır. Bu ayırım doğrultusunda yine kabahatlere ilişkin cezalar ve suçlara ilişkin cezalar ayrı ayrı açıklanmıştır. Kabahatlere ilişkin cezaların yaptırım gücü idari para cezası şeklindedir. Suçlarda ise verilen cezaların hem adli para niteliği hem de hürriyeti bağlayıcı özelliği bulunmaktadır.

Mükelleflere yönelik olarak özellikle vergi verimliliğinin artırılması için bir takım uygulamalar Türk vergi yapısı içerisinde mevcuttur. Bunlardan birisi pişmanlık ve ıslah müessesidir.

Pişmanlık ve ıslah müessesesi vergi verimliliği yanında mükelleflerin vergiye gönüllü uyumlarını sağlayan önemli bir uygulamadır. Ancak söz konusu bu uygulama vergi cezalarının yaptırım gücünü azaltmaktadır. Çünkü bu müesseseden faydalanan mükellefler hem vergi kabahatleri hem de vergi suçlarına ilişkin cezalardan kurtulmaktadır. Bu cezalar hem idari hem de hürriyeti bağlayıcı cezalardır. Ayrıca VUK'un 371. maddesinde bu müesseseden bir mükellefin veya iştirakçinin ne kadar sayıda faydalanacağına ilişkin bir düzenlemede yer almamaktadır.

Pişmanlık ve ıslah müessesesi ile ilgili olarak, hiç ceza verilmemesi yerine vergi ziyaı kabahatiyle ilgili bir pişmanlık söz konusu olduğunda kabahate konu olan miktarın üçte birinin, usulsüzlük kabahatlerinde ise dörtte birinin ödenmesi zorunlu tutulabilir. Bu fiil kaçakçılık suçunun ardından kullanılmak istenildiğinde ise mükellefler, VUK'un 359. maddesindeki hükümler yarıya indirilmek suretiyle pişmanlık ve ıslah müesseseden faydalandırılabilirler. Böylelikle adaletli bir vergi sistemi ve dürüst bir mükellef yapısı oluşacaktır.

KAYNAKÇA

- Aslan, M. (2008). "Türk Vergi Sisteminde Cezai Yaptırımların Etkinliği", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Bilici, N. (2014). Vergi Hukuku, 2. Baskı, Ankara: Savaş Yayınevi.
- Candan, T. (2010). Vergi Suçları ve Cezaları, Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları.
- Erman, S. (1988). Vergi Suçları, İstanbul.

- Gelir Vergisi Kanunu, 6/1/1961 Tarih ve 10700 Sayılı Resmi Gazete.
Kabahatler Kanunu, 31/3/2005 Tarih ve 25772 Sayılı Resmi Gazete.
Kazaker, G. (2015). "Vergi Ceza Hukukunda Kanunilik İlkesine İlişkin Bir Anayasa Mahkemesi Kararı Üzerine Düşünceler" Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 16, 4785-4814.
Öncel, M., Kumrulu, A. ve Çağan, N. (1999). Vergi Hukuku, 11. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi.
Öner, E. (2015). Vergi Hukuku, 6. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
Şenyüz, D., Yüce, M. ve Gerçek A. (2016). Vergi Hukuku (Genel Hükümler), 7. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi.
Türk Ceza Kanunu, 12/10/2004 Tarih ve 25611 Sayılı Resmi Gazete.
Ünsal, H. (2009). Vergi Hukuku Türk Vergi Sistemi, 2. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.
Vergi Usul Kanunu, 10/1/1961 Tarih ve 10703 - 10705 Sayılı Resmi Gazete.
www.gib.gov.tr
Yavaşlar Başaran, F. (2008). "Vergi Suç ve Kabahatleri Hukukunda Son Durum", İstanbul Barosu Dergisi, 82 (6), 2839-2859.
Yüce, M. (2016). Mali Yargılama Hukuku, 2. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi.

TÜRKİYE'DE İNTERNET SUÇLARI VE İNTERNET GÜVENLİĞİ İLE ALAKALI OLARAK BİREYLERİN ALGILARI*

Erhan CAN**

Öz

Bu çalışmanın amacı internet üzerinden işlenen suçlardan yola çıkılarak kişi hak ve özgürlüklerine etkisi konusunda bireylerin algısını ve tavrını incelemektir. Son dönemlerde internet teknolojileri hızla gelişip, çeşitlenmekte ve yaşamın içinde daha fazla yer almaya başlamaktadır. İnternet alanı, iletişim ve erişim sınırlarının ortadan kalktığı bir mecradır. Bu durum avantajların yanı sıra, bir takım suç potansiyellerinin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İlgili suçların büyükçe bir kısmı kişisel hak ve özgürlüklere dokunmaktadır. Böylelikle vakianın yapısına bağlı olarak, internet suçlarının kişisel hak ve özgürlüklere nasıl sekte vurabileceği ve benzeri suçların oluşma potansiyelleri konusunda bireylerin algılarının incelenmesi amaçlanmıştır.

Bu doğrultuda, saha çalışmasındaki örneklem grubu 483 kişiden oluşturulmuş ve grubun yaş alt sınırı en az 18'dir.Çeşitli demografik niteliklerdeki bu örneklem grubunun eğitim durumları en az lisans düzeyidir. Düzenlenen anket çerçevesinde internet kullanım sıklıklarından, kullanım şekillerine kadar uzanan ve internette güvenlik kavramı ekseninde hissettiklerini belirlemeye yönelik olarak yapılan çalışmada elde edilen veriler, T testi ve Tek yönlü varyans analizi ile incelenerek internet güvenliği ile ilgili tavırları anlaşılmasına çalışılmıştır. Yukarıda belirtilen ifadelerden hareketle elde edilen bulgulara göre; bireylerin yaşının ilerlemesi, eğitim seviyesinin yükselmesi ve günlük internet kullanım süresinin azalmasıyla birlikte, internet üzerinden alışveriş yapma konusunda kendilerini daha güvende hissetme eğilimi göstermektedirler. Başka bir ifadeyle internet üzerinden alışveriş yapmaktan duyumsanan korku, yaş ve eğitim seviyesiyle doğru orantılı, günlük internet kullanma süresiyle ters orantılıdır denilebilir.

Anahtar Kelimeler: İnternet, Suç, İnternet Suçları, Bilişim Suçları, Siber Suçlar.

* Bu makale Erhan CAN'ın "İnternet Suçlarının Kişisel Hak Ve Özgürlüklere Etkisi" başlıklı doktora tezinden hazırlanmıştır.

** Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, ecan6224@mail.com

PERCEPTIONS OF INDIVIDUALS RELATING TO INTERNET CRIMES
and INTERNET SECURITY IN TURKEY

Abstract

This study's aim is to analyze the perception of individuals regarding impact of the internet crimes to the human rights and freedom. Recently internet technologies rapidly developing by increased diversity and getting more fields in daily routine. Internet is an area where communication and accessibility borders disappeared. This situation has its own potential crime cases besides advantages. Relevant crimes are in touch with personal rights and freedom. In relation with the case, these crimes may damage personal rights and freedom. Individual perception regarding potential crimes happening has been explored.

In line with the target, field study sample group has 483 people who are over 18 years old. This sample group which is at least university graduated are from various demographic identities. Involvement group questionnaire evaluated by T test and one way variance test tries to understand behaviors for their internet usage frequency, usage types, and perceptions regarding internet security term.

In the research study by the expressions above from findings, individuals age increase, education level increase and reduced internet usage time they feel tendency of feeling safe to make shopping from internet. Another expression is that, fear from shopping from internet is in parallel relevancy by age and education levels but in reverse relevancy with internet usage time.

Key Words: Internet, Crime, Internet Crimes, Information Technology Crimes.

GİRİŞ

Günümüzün internet ve bilgi çağında giderek artan internet ve internet suçlarının kişisel hak ve özgürlüklere ve kişilik hakkının dokunulmazlığına ne ölçüde zarar verdiği toplum hayatında incelemelere konu olmaktadır. İnternet suçlarının bir yönüyle kamu hukuku kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir.

Günümüz dünyasında internet, hayatımızın olmazsa olmazı ve her bilgiye anında ulaşmamızı sağlayan büyük bir güç haline gelmiştir. Ancak internetin hayatımıza kattığı artılar yine aynı internetin potansiyel tehdit ve zararlarının görünürlüğünü azalmaktadır. Bugün, internet ve internet suçları kişisel özgürlüklere ve kişilik hakkının bütünlüğüne en çok zarar veren suçların başında gelir olmuştur. Bu konuda yapılan çalışmalarda karşımıza çıkabilecek en temel kısıt internet suçlarının ve suçu işleyenlerin kimliklerinin tespitinin zorluğu ve oldukça sağlam ve maliyetli bir teknolojik altyapı gerektirmesi olmaktadır.

TÜRKİYE'DE İNTERNET SUÇLARI VE İNTERNET GÜVENLİĞİ İLE ALAKALI OLARAK BİREYLERİN ALGILARI

Konuya dair yapılan anket çalışmasında farklı demografik yapılardan ve özelliklerden kişilerin internet üzerinde yapılan işlemlerde güvenlik algısını nasıl şekillendirdiği ortaya konulmuştur.

İnternet (Bilişim) Suçları Nedir?

Suç, kanun koyucu tarafından içinde bulunduğu toplum için zarar verici ya da tehlikeli olduğu kabul edilen ve belirtilen faaliyet, hal ve harekettir. İşlendiği takdirde, mağdura maddi ve/veya manevi hasar verecek nitelikte olan davranışların suç sayılması için, kanunda gösterilmiş olması ve cezai karşılığının bulunması gereklidir. Bir faaliyetin suç sayılabilmesi için, suçta yasallık prensibinin zaruri bir neticesi olarak, işlenen faaliyetin kanunda belirtilen tarife uygun olması gereklidir (Hafızoğulları ve Güngör, 2007).

Bilgi işlem teknolojilerinin hızlı bir şekilde gelişim göstermesi ve buna orantılı olarak hayata olan etkisi gün geçtikçe artmaktadır. Bilgi işlem teknolojisinde gelişen artış ve gelişim etkisini olumlu gelişmelere olduğu kadar, suç dünyasına da yansıtılmaktadır. Suç dünyasında bilişim teknolojilerinin ilk kez kullanıldığı zamanlardan beri bu alanda bir sınır çizmek, konuyu belli tartışma kalıplarına sığdırmak hep zor olmuştur. Ayrıca bilişim teknolojilerinin gelişmişliği ve kullanım yaygınlığı dünyanın farklı bölgelerinde ve farklı ülkelerinde değişkenlik göstermektedir. Bu ve benzeri sebeplerden dolayı evrensel bir "bilişim suçu" tanımı dahi yapılamamaktadır (Akarşlan, 2011:12).

Bununla birlikte, birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de bilişim suçunun tanımı yapılmamakla birlikte bunun yerine bilişim alanında suç olarak değerlendirilen davranışların tanımları yapılmıştır. Her şeyden önce bilişim, kavram olarak, bilgisayar kavramına göre daha geniş bir anlam taşıması nedeniyle ve günlük yaşamda kullanılan cep telefonu vb. gibi çoğu elektronik aletin bilgisayar olmadığı, ancak birer bilişim sistemi olduğu dikkate alındığında, elektronik aletler yoluyla işlenen bütün suçların bilgisayar suçu olarak adlandırılmaması gerektiği uygun bulunmuştur. Bilişim, bilgisayara göre daha genel bir alanı ve bir üst kavramı ifade etmektedir. Temel olarak bilişim suçları, "bilgisayar, çevre birimleri, pos makinesi, cep telefonu gibi her türlü teknolojinin kullanılması ile işlenen suçlardır" (Dilek, 2007:4).

Bilişim suçları genel olarak elektronik bilgi işlem kayıtlarına yasadışı yollarla erişilmesi veya bu kayıtların yasal olmayan şekilde silinmesi, değiştirilmesi veya bu tür kayıtlara girilmesi olarak tanımlanabilir (Tunçbilek, 2012:5).

Bilişim suçlarına ilişkin ittifak edilen bir tarif yoksa da en geniş kabul gören tarif Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) Uzmanlar Komisyonu'nun Mayıs 1983 tarihinde Paris Toplantısı'nda yaptığı tanımlamadır. Bu tanımlamaya göre bilişim suçları;

“Bilgileri otomatik işleme tabi tutan veya verilerin nakline yarayan bir sistemde gayri kanuni, gayri ahlaki veya yetki dışı gerçekleştirilen her türlü davranıştır” (Kurt, 2005:50). Bu bağlamda, Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun tavsiye kararında verilen tanıma göre, bilişim suçlarının çeşitli şekillerde işlenebildiği, suçun farklı görünüş şekillerinin değişik özellikler bulundurduğu belirtilmiştir. AET bir tavsiye kararında bu suçları beşe ayırmıştır. Bunlar (Özel, 2004:342) ;

Bilgisayarda mevcut olan kaynağa veya herhangi bir değere gayri meşru şekilde ulaşarak transferini sağlamak için kasten bilgisayar verilerine girmek, bunları bozmak, silmek, yok etmek,

• Bir sahtekârlık yapmak için kasten bilgisayar verilerine veya programlarına girmek, bozmak, silmek, yok etmek,

• Bilgisayar sistemlerinin çalışmasını engellemek için kasten bilgisayar verilerine veya programlarına girmek, bozmak, silmek, yok etmek,

• Ticari anlamda yararlanmak amacı ile bir bilgisayar programının yasal sahibinin haklarını zarara uğratmak,

• Bilgisayar sistemi sorumlusunun izni olmaksızın konulmuş olan emniyet tedbirlerini aşmak suretiyle sisteme kasten girerek müdahalede bulunmaktır.

Bir diğer ifadeyle bilişim suçları, “dolandırıcılık yapmak için bilerek bilgisayar veri ya da programlarına girmek, onları bozmak, silmek, yok etmek” şeklinde tanımlanmış ve suçun unsurlarında dolandırıcılık yapma amaç ve suçu işleyen bir çıkar elde etmesi aranmıştır.

İnternet Suçları

Türkiye’de bilişim alanında ilk suç, 1990 yılında nitelikli dolandırıcılık suçundan işlenmiş olduğu görülmektedir. 1991 yılında da aynı suçun aynı miktarda ortaya çıktığı yapılan araştırmayla ortaya konmaktadır. 1992 ve 1993 yıllarında bilişim alanında suç işlendiğinin tespit edilmediği, 1994 ve 1997 yılları dâhil olmak üzere, bilişim alanındaki suçların sadece nitelikli dolandırıcılıktan ibaret olduğu, 1997 yılıyla birlikte bu alanda düzenli bir artış olduğu görülmektedir. 1994-1995 yıllarında ise, iki adet nitelikli dolandırıcılık suçu işlenmişken, 1996 yılında sadece bir adet nitelikli dolandırıcılık suçunun işlendiğine rastlanmaktadır. İnternetin çok yaygın kullanılmadığı bu yıllarda suç çeşitliliğinin dar ve suçun işlenme miktarının az olduğu böylece dikkatten kaçmamaktadır. Bilişim sistemiyle ilgili ilk suç ise 2000 yılında 2 adetken, 2004 yılında nispi bir artış göstermiştir. Ancak 2005 yılında 2004 yılına göre yedi kat gibi bir artışla 57 adet bilişim suçuna ulaştığı, 2006’da da bu rakam 302’ye çıktığı ve 2007 itibariyle de

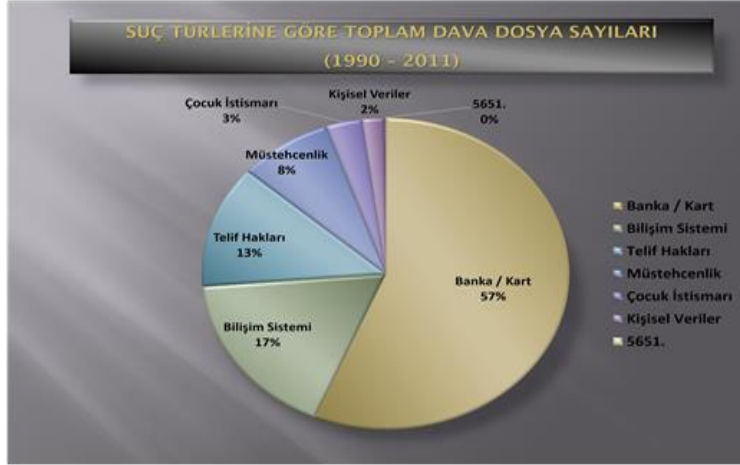
TÜRKİYE'DE İNTERNET SUÇLARI VE İNTERNET GÜVENLİĞİ İLE ALAKALI OLARAK BİREYLERİN ALGILARI

1000 rakamını aştığı tespit edilmiştir. 2010 yılı verilerine göre ise bilişim suçunun, 3572 rakamını bulduğu anlaşılmıştır (İlbaş ve Köksal, 2015:13).

1990-2003 tarihleri arasında dava sayılarındaki düşüklüğün sebebi; 5237 sayılı TCK'nın 2004 tarihinde kabul edilmesi ve önceki yıllarda kolluk kuvvetlerinin siber suçlarla mücadele etmemesi, bu yıllar arasında bilgisayar kullanımı yaygınlığı ve bilişim okuryazarlığı oranlarının düşüklüğü ve suça maruz kalan şahısların yasal haklardan yoksun oluşu şeklinde yorumlanmaktadır (İlbaş, 2015:26).

2008-2009 ve 2010 yıllarında değişik bir suç tipi olan bilişim sistemi yoluyla haksız kazanç sağlama suçu, nitelikli dolandırıcılık suçuyla birlikte belirlenmiştir. 2008'de 11.789 olan suç miktarı, 2010 yılında 19.783 rakamlarıyla ifade edilir hale gelmek suretiyle bilişim suçlarının ne kadar hızla arttığını açıkça göstermektedir.

Şekil 1. Suç türlerine göre toplam dava dosya sayıları (1990-2011) (İlbaş ve Köksal, 2015:13).

Elde edilen sonuçlar, Türkiye'deki bilişim suçlarının, lisans haklarının ihlali, dolandırıcılık, sahtecilik, yasadışı yayınlar ve bilgisayar sabotajı şeklinde geliştiğini göstermektedir. Sanal âlemdeki dolandırıcılık suçlarının büyük bir kısmı kredi kartları üzerinden yapılmaktadır. Değişik yöntemlerle ele geçirilen kredi kartı numaralarıyla bilgisayar üzerinden alışveriş yapılması en yaygın yöntem seçilmiştir. Otomatik para çekme makineleri olarak bilinen ATM (Auto Teller Machine) dolandırıcılığı ise kredi kartlarından sonra ikinci sırada yer almaktadır. Kredi kartlarının ATM cihazında sıkıştırılması, değişik hilelerle şifrelerin öğrenilmesi veya kartların hırsızlık yoluyla elde edilmesi suretiyle dolandırıcılık yapılmaktadır. Evrak, para, Milli Piyango bileti, kimlik kartları, sigorta poliçeleri, pasaportlar ve yazarkasa fişlerinin sahtelerinin kullanılarak işlenen sahtecilik suçları da bu kapsamda mütalaa edilmektedir (Turhan, 2006:17).

Yöntem ve Bulguların Analizi

Bu araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket tekniği kullanılmıştır. İki bölümden oluşan bir anket formu geliştirilmiştir. Birinci bölümde anket katılımcılarının demografik özelliklerini belirleyici sorular, ikinci bölümde de internet algılarını ölçmeye yönelik sorular yer almaktadır. Bu bölümdeki sorularda temel amaç; katılımcıların internet suçlarına ilişkin algılarını ölçmektir. Bu amaçla araştırmada katılımcılara çeşitli ifadelerle “Kesinlikle katılmıyorum, Katılmıyorum, Kararsızım, Katılıyorum, Kesinlikle Katılıyorum” diyerek katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Katılımcılara yöneltilen ifadeler şunlardır;

1. “İnternette alışveriş yapmaktan korkuyorum”,
2. “Bankacılık işlemlerimi internet yolu ile gerçekleştirmeye şüphe ile yaklaşıyorum”,
3. “İnternette sürekli gözetim altında olduğumu hissediyorum”,
4. “Birçok siteyi engelleyerek kendimi koruma altına aldığımı düşünüyorum”,
5. “Aile korumasını aktifleştirerek yakınlarımı koruyabiliyorum”,
6. “Reklam çıkan siteleri bir daha kullanmıyorum”,
7. “Kimlik bilgilerimi isteyen sitelerden uzak duruyorum”,
8. “Kendimi güvendiğim siteler ile sınırlandırıyorum”,
9. “İnternetten herhangi bir indirme işlem yapmıyorum”,
10. “İnternetimi ve bilgisayarımı sürekli denetim altında tutuyorum”.

Yukarıda belirtilen ifadelerle katılımcıların verdikleri yanıtlar, demografik değişkenler doğrultusunda analize tabi tutulmuştur. Bu yazı kapsamında yaş, eğitim ve internette geçirilen süre parametreleri üzerinden bir ilişki incelemesi yapılmaktadır.

İfadelerin Yaşa Göre İncelenmesi

Araştırmaya katılanların internet suçları ve internet kullanımına ilişkin görüşlerinin, yaş açısından incelendiğinde anlamlı bir farklılık olup olmadığı ile ilgili bulgulara ilişkin bağımsız örnekler t-testi sonucu Tablo 1’de ve yorumu Tablo 1’in altında sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların İfadelere Verdiği Yanıtların Yaşa Göre İncelenmesi.

İfade	Yaş	n	ort.	ss.	t	p
İnternette alışveriş yapmaktan korkuyorum	18-25	249	2,9	1,2	4,102	0,000
	26 +	234	2,5	1,2		
Bankacılık işlemlerimi internet yolu ile gerçekleştirmeye şüphe	18-25	249	2,8	1,3	5,161	0,000
	26 +	234	2,3	1,1		

TÜRKİYE'DE İNTERNET SUÇLARI VE İNTERNET GÜVENLİĞİ İLE ALAKALI OLARAK BİREYLERİN ALGILARI

ile yaklaşıyorum						
İnternette sürekli gözetim altında olduğumu hissediyorum	18-25	249	3,3	1,2	-0,468	0,640
	26 +	234	3,3	1,4		
Birçok siteyi engelleyerek kendimi koruma altına aldığımı düşünüyorum	18-25	249	2,6	1,1	3,250	0,001
	26 +	234	2,3	,9		
Aile korumasını aktifleştirerek yakınlarımı koruyabiliyorum	18-25	249	3,1	1,1	4,204	0,000
	26 +	234	2,6	1,1		
Reklam çıkan siteleri bir daha kullanmıyorum	18-25	249	2,8	1,2	-2,407	0,016
	26 +	234	3,1	1,3		
Kimlik bilgilerimi isteyen sitelerden uzak duruyorum	18-25	249	4,0	1,0	-0,911	0,363
	26 +	234	4,1	1,2		
Kendimi güvendiğim siteler ile sınırlandırıyorum	18-25	249	3,1	1,2	-0,869	0,385
	26 +	234	3,2	1,3		
İnternette herhangi bir indirme işlem yapmıyorum	18-25	249	1,8	,9	-0,309	0,758
	26 +	234	1,8	1,0		
İnternetimi ve bilgisayarımı sürekli denetim altında tutuyorum	18-25	249	3,3	1,1	2,238	0,026
	26 +	234	3,0	1,1		

"İnternette alışveriş yapmaktan korkuyorum" ifadesi ile ilgili görüşlerin farklı yaş gruplarındaki kişiler arasında anlamlı olarak bir farklılığa sahip olduğu görülmüştür ($p < 0,05$). 18-25 yaş aralığında, 26 ve üzeri yaş aralığındaki kişilerden daha fazla internette alışveriş yapmaktan korktuğu saptanmıştır.

"Bankacılık işlemlerimi internet yolu ile gerçekleştirmeye şüphe ile yaklaşıyorum" ifadesi ile ilgili görüşlerin farklı yaş gruplarındaki kişiler arasında anlamlı olarak bir farklılığa sahip olduğu görülmüştür ($p < 0,05$). 18-25 yaş aralığında, 26

ve üzeri yaş aralığındaki kişilerden daha fazla bankacılık işlemlerini internet yolu ile gerçekleştirmeye şüphe ile yaklaştığı saptanmıştır.

"Birçok siteyi engelleyerek kendimi koruma altına aldığımı düşünüyorum" ifadesi ile ilgili görüşlerin farklı yaş gruplarındaki kişiler arasında anlamlı olarak bir farklılığa sahip olduğu görülmüştür ($p < 0,05$). 18-25 yaş aralığında, 26 ve üzeri yaş aralığındaki kişilerden daha fazla birçok siteyi engelleyerek kendini koruma altına aldığımı düşündüğü saptanmıştır.

"Aile korumasını aktifleştirerek yakınlarımı koruyabiliyorum" ifadesi ile ilgili görüşlerin farklı yaş gruplarındaki kişiler arasında anlamlı olarak bir farklılığa sahip olduğu görülmüştür ($p < 0,05$). 18-25 yaş aralığında, 26 ve üzeri yaş aralığındaki kişilerden daha fazla aile korumasını aktifleştirerek yakınlarını koruyabildiğini düşündüğü saptanmıştır.

"Reklam çıkan siteleri bir daha kullanmıyorum" ifadesi ile ilgili görüşlerin farklı yaş gruplarındaki kişiler arasında anlamlı olarak bir farklılığa sahip olduğu görülmüştür ($p < 0,05$). 26 ve üzeri yaş aralığındaki kişilerin, 18-25 yaş aralığındakilerden daha fazla reklam çıkan siteleri bir daha kullanmadığı saptanmıştır.

"Kimlik bilgilerimi isteyen sitelerden uzak duruyorum" ifadesi ile ilgili görüşlerin farklı yaş gruplarındaki kişiler arasında anlamlı olarak bir farklılığa sahip olduğu görülmüştür ($p < 0,05$).

"İnternetimi ve bilgisayarımı sürekli denetim altında tutuyorum" ifadesi ile ilgili görüşlerin farklı yaş gruplarındaki kişiler arasında anlamlı olarak bir farklılığa sahip olduğu görülmüştür ($p < 0,05$), 18-25 yaş aralığında, 26 ve üzeri yaş aralığındaki kişilerden daha fazla internetini ve bilgisayarını sürekli denetim altında tuttuğu saptanmıştır.

İfadelerin Eğitim Düzeyine Göre İncelenmesi

Araştırmaya katılanların internet suçları ve internet kullanımına ilişkin görüşlerinin, yaş açısından incelendiğinde anlamlı bir farklılık olup olmadığı ile ilgili bulgulara ilişkin bağımsız örnekler t-testi sonucu Tablo 2'de ve yorumu Tablo 2'nin altında sunulmuştur.

Tablo 2. Katılımcıların İfadelere Verdiği Yanıtların Eğitim Düzeyine Göre İncelenmesi.

İfade	Eğitim Düzeyi	n	ort.	ss.	t	p
İnternette alışveriş yapmaktan korkuyorum	Lisans	261	2,9	1,2	3,433	0,001
	Lisans	222	2,5	1,2		

TÜRKİYE'DE İNTERNET SUÇLARI VE İNTERNET GÜVENLİĞİ İLE ALAKALI OLARAK BİREYLERİN ALGILARI

	üstü					
Bankacılık işlemlerimi internet yolu ile gerçekleştirmeye şüphe ile yaklaşıyorum	Lisans	261	2,7	1,2	1,856	0,064
	Lisans üstü	222	2,5	1,2		
İnternette sürekli gözetim altında olduğumu hissediyorum	Lisans	261	3,5	1,2	4,650	0,000
	Lisans üstü	222	3,0	1,4		
Birçok siteyi engelleyerek kendimi koruma altına aldığımı düşünüyorum	Lisans	261	2,6	1,0	2,226	0,026
	Lisans üstü	222	2,4	1,0		
Aile korumasını aktifleştirerek yakınlarımı koruyabiliyorum	Lisans	261	2,8	1,1	-1,463	0,144
	Lisans Üstü	222	2,9	1,2		
Reklam çıkan siteleri bir daha kullanmıyorum	Lisans	261	3,0	1,3	0,914	0,361
	Lisans üstü	222	2,9	1,2		
Kimlik bilgilerimi isteyen sitelerden uzak duruyorum	Lisans	261	3,9	1,1	-2,231	0,026
	Lisans üstü	222	4,1	1,1		
Kendimi güvendiğim siteler ile sınırlandırıyorum	Lisans	261	3,2	1,2	0,073	0,942
	Lisans üstü	222	3,2	1,3		
İnternette herhangi bir indirme işlem yapmıyorum	Lisans	261	2,0	1,1	5,179	0,000
	Lisans üstü	222	1,6	,7		
İnternetimi ve bilgisayarımı sürekli denetim altında tutuyorum	Lisans	261	3,1	1,1	-1,820	0,069
	Lisans üstü	222	3,2	1,2		

"İnternette alışveriş yapmaktan korkuyorum" ifadesi ile ilgili görüşlerin lisans ve lisansüstü mezunları arasında anlamlı olarak bir farklığa sahip olduğu görülmüştür ($p < 0,05$). Lisans mezunlarının, lisansüstü mezunu kişilere kıyasla daha fazla internette alışveriş yapmaktan korktuğu saptanmıştır.

"İnternette sürekli gözetim altında olduğumu hissediyorum" ifadesi ile ilgili görüşlerin lisans ve lisansüstü mezunları arasında anlamlı olarak bir farklılığa sahip olduğu görülmüştür ($p<0,05$). Lisans mezunlarının, lisansüstü mezunu kişilere kıyasla daha fazla internette sürekli gözetim altında olduğumu hissettiği saptanmıştır.

"Birçok siteyi engelleyerek kendimi koruma altına aldığımı düşünüyorum" ifadesi ile ilgili görüşlerin lisans ve lisansüstü mezunları arasında anlamlı olarak bir farklılığa sahip olduğu görülmüştür ($p<0,05$). Lisans mezunlarının, lisansüstü mezunu kişilere kıyasla daha fazla birçok siteyi engelleyerek kendini koruma altına aldığını düşündüğü saptanmıştır.

"Kimlik bilgilerimi isteyen sitelerden uzak duruyorum" ifadesi ile ilgili görüşlerin lisans ve lisansüstü mezunları arasında anlamlı olarak bir farklılığa sahip olduğu görülmüştür ($p<0,05$). Lisansüstü mezunlarının, lisans mezunu kişilere kıyasla daha fazla kimlik bilgilerini isteyen sitelerden uzak durduğu saptanmıştır.

"İnternette herhangi bir indirme işlem yapmıyorum" ifadesi ile ilgili görüşlerin lisans ve lisansüstü mezunları arasında anlamlı olarak bir farklılığa sahip olduğu görülmüştür ($p<0,05$). Lisans mezunlarının, lisansüstü mezunu kişilere kıyasla daha fazla internette herhangi bir indirme işlem yapmadığı saptanmıştır.

İfadelerin Günlük İnternet Kullanım Süresine Göre İncelenmesi

Araştırmaya katılanların internet suçları ve internet kullanımına ilişkin görüşlerinin, günlük kullanım süresine göre incelendiğinde anlamlı bir farklılık olup olmadığı ile ilgili bulgulara ilişkin bağımsız örnekler t-testi sonucu Tablo 3’de ve yorumu Tablo 3’in altında sunulmuştur.

Tablo 3. Katılımcıların İfadelere Verdiği Yanıtların Günlük İnternet Kullanım Süresine Göre İncelenmesi.

İfade	İnternet Kullanım Süresi (saat/gün)	n	ort.	ss.	F	p
İnternette alışveriş yapmaktan korkuyorum	1-2	72	2,8	1,3	1,392	0,244
	3-5	252	2,8	1,2		
	6-8	96	2,8	1,2		
	8+	63	2,4	1,2		
Bankacılık işlemlerimi internet yolu ile gerçekleştirmeye	1-2	72	2,7	1,4	1,599	0,189
	3-5	252	2,6	1,2		
	6-8	96	2,7	1,2		
	8+	63	2,3	1,1		

TÜRKİYE'DE İNTERNET SUÇLARI VE İNTERNET GÜVENLİĞİ İLE ALAKALI OLARAK BİREYLERİN ALGILARI

İfade	İnternet Kullanım Süresi (saat/gün)	n	ort.	ss.	F	p
şüphe ile yaklaşıyorum						
İnternette sürekli gözetim altında olduğumu hissediyorum	1-2	72	3,0	1,2	7,210	0,000
	3-5	252	3,2	1,3		
	6-8	96	3,7	1,1		
	8+	63	3,6	1,5		
Birçok siteyi engelleyerek kendimi koruma altına aldığımı düşünüyorum	1-2	72	2,6	,8	2,560	0,054
	3-5	252	2,4	1,1		
	6-8	96	2,6	1,1		
	8+	63	2,2	1,2		
Aile korumasını aktifleştirerek yakınlarımı koruyabiliyorum	1-2	72	2,3	,9	7,567	0,000
	3-5	252	3,0	1,1		
	6-8	96	3,1	1,1		
	8+	63	2,7	1,2		
Reklam çıkan siteleri bir daha kullanmıyorum	1-2	72	3,2	1,4	0,928	0,427
	3-5	252	3,0	1,3		
	6-8	96	2,8	1,0		
	8+	63	3,0	1,3		
Kimlik bilgilerimi isteyen sitelerden uzak duruyorum	1-2	72	4,0	1,3	0,712	0,545
	3-5	252	4,0	1,1		
	6-8	96	4,1	,8		
	8+	63	4,1	1,0		
Kendimi güvendiğim siteler ile sınırlandırıyorum	1-2	72	3,4	1,5	9,023	0,000
	3-5	252	3,3	1,2		
	6-8	96	3,1	,9		
	8+	63	2,5	1,2		
İnternette herhangi bir indirme işlem yapmıyorum	1-2	72	2,3	1,2	8,901	0,000
	3-5	252	1,8	1,0		
	6-8	96	1,7	,8		
	8+	63	1,5	,6		
İnternetimi ve	1-2	72	3,0	1,3	3,457	0,016

İfade	İnternet Kullanım Süresi (saat/gün)	n	ort.	ss.	F	p
bilgisayarımı sürekli denetim altında tutuyorum	3-5	252	3,1	1,1		
	6-8	96	3,5	1,0		
	8+	63	3,1	1,1		

Araştırmaya katılanların internet suçları ve internet kullanımına ilişkin görüşlerinin, internet kullanım süresi açısından incelendiğinde anlamlı bir farklılık olup olmadığı ile ilgili bulgulara ilişkin tek yönlü varyans analizi sonucu Tablo 3’de sunulmuştur.

"İnternette sürekli gözetim altında olduğumu hissediyorum" ifadesi ile ilgili görüşlerin günlük internet kullanım süresine göre anlamlı olarak bir farklılığa sahip olduğu görülmüştür ($p < 0,05$). Günde 6 saat ve üzeri süre ile internet kullanan kişilerin, 1-5 saat arası süre ile kullananlara kıyasla daha fazla internette sürekli gözetim altında olduğumu hissettiği saptanmıştır.

"Aile korumasını aktifleştirerek yakınlarımı koruyabiliyorum" ifadesi ile ilgili görüşlerin günlük internet kullanım süresine göre anlamlı olarak bir farklılığa sahip olduğu görülmüştür ($p < 0,05$). Günde 3 saat ve üzeri süre ile internet kullanan kişilerin, 1-2 saat arası süre ile kullananlara kıyasla daha fazla aile korumasını aktifleştirerek yakınlarını koruyabildiğini düşündüğü saptanmıştır.

"Kendimi güvendiğim siteler ile sınırlandırıyorum" ifadesi ile ilgili görüşlerin günlük internet kullanım süresine göre anlamlı olarak bir farklılığa sahip olduğu görülmüştür ($p < 0,05$). Günde 1-8 saat arası süre ile internet kullanan kişilerin, 8 saat üzeri süre ile kullananlara kıyasla daha fazla kendini güvendiği siteler ile sınırlandırdığı saptanmıştır.

"İnternette herhangi bir indirme işlem yapmıyorum" ifadesi ile ilgili görüşlerin günlük internet kullanım süresine göre anlamlı olarak bir farklılığa sahip olduğu görülmüştür ($p < 0,05$). Günde 1-2 saat arası süre ile internet kullanan kişilerin, 3 saat üzeri süre ile kullananlara kıyasla daha fazla internette herhangi bir indirme işlem yapmadığı saptanmıştır.

"İnternetimi ve bilgisayarımı sürekli denetim altında tutuyorum" ifadesi ile ilgili görüşlerin günlük internet kullanım süresine göre anlamlı olarak bir farklılığa sahip olduğu görülmüştür ($p < 0,05$). Günde 6-8 saat arası süre ile internet kullanan kişilerin, 3-5 saat arası süre ile kullananlara kıyasla daha fazla internetini ve bilgisayarını sürekli denetim altında tuttuğu saptanmıştır.

TÜRKİYE'DE İNTERNET SUÇLARI VE İNTERNET GÜVENLİĞİ İLE ALAKALI OLARAK BİREYLERİN ALGILARI

Çalışmada seçilen örneklem 483 kişiden oluşmakta, yaş aralıkları en az 18 yaş olan örneklemdeki katılımcıların eğitim durumları da en az lisans düzeyinde bulunmaktadır. Bu profildeki bir katılımcı grubun düzenlenen anket çerçevesinde internet kullanım sıklıklarından, kullanım şekillerine kadar uzanan ve internette güvenlik kavramı ekseninde hissettiklerini belirlemeye yönelik olarak yapılan çalışmada elde edilen bulgular ışığında aşağıda belirtilen betimlemeleri yapmak mümkündür.

Çalışma doğrultusunda 483 kişi üzerinde gerçekleştirilen araştırmada, katılımcıların % 57'si kadın, % 43'ü erkeklerden oluşmaktadır.

Katılımcıların yaş dağılımlarına bakıldığında 18-25 yaş arası katılımcıların oranı %52, 26 yaş ve üzerinde olan katılımcıların oranı %48 olup yoğunlukları birbirine yakındır.

Katılımcıların günlük internet kullanım sürelerine bakıldığında, 3-5 saat günlük internet kullanımının % 52'lik oranla ilk sırada yer aldığı görülürken, 8+ saat günlük internet kullananlar ise % 13'lük oranla son sırada olduğu görülmektedir. Günlük internet kullanım sıklığının daha çok 3 saat ile 8 saat aralığında değiştiği dikkat çekmektedir.

"İnternette sürekli gözetim altında olduğumu hissediyorum" ifadesine katılanların daha çok lisans mezunu bireyler oldukları ve günlük internet kullanımının da 6 saatin üzerinde olduğu ilginç bulgulardandır. Çünkü bireyler gözetim altında olduğunu hissetmesine rağmen yine de, internet kullanımını kısıtlamamakta, 6 saat ve üzerinde günlük internet kullanımını devam ettirmektedir. Buradan hareketle, katılımcıların internette sürekli gözetim altında olduğunu hissetseler de internet kullanımını kısıtlamayıp, bilakis devam etme eğiliminde oldukları görülmektedir.

Günlük kullanım süresi açısından ise, 1-2 saat internet kullananlar daha az aile korumasını aktifleştirerek korumayı tercih ettiği, daha çok günde 3 saat ve üzeri süre ile internet kullanan katılımcıların, daha fazla aile korumasını aktifleştirerek yakınlarını koruma eğiliminde olduğu saptanmıştır. Ayrıca diğer ifadelerle elde edilen bulgulara göre, eğitim seviyesinin artmasıyla doğru orantılı olarak kimlik bilgilerini isteyen sitelerden uzak durma eğilimi sergilenmektedir. Güven duyduğu sitelerle kendini sınırlayan katılımcıların ise daha çok, internet kullanma süresi ve günlük internet kullanım süresi az olan katılımcılar olduğu görülmektedir.

İnternette herhangi bir indirme işlemi yapmadığını belirten katılımcıların eğitim düzeyinin daha düşük, aynı zamanda da internet kullanım sürelerinin daha az olduğu saptanmıştır. İnternetini ve bilgisayarını sürekli olarak denetim altında tutan

katılımcıların da, yaş olarak daha küçük, daha sık internet kullanan katılımcılar olduğu belirlenmiştir.

SONUÇ

Bu çalışma sonucunda elde edilen bulguları da değerlendirerek konuya bakıldığında, bugün olduğu gibi yarın da internet her daim çeşitli yönetmelik ve tüzüklere tabi olsa dahi alanını genişleteceği ve çeşitlilik kazanacağı görülmektedir. Kullanıcıların çeşitli faktörlere bağlı olarak farklılaşan algıları bu alanda yapılacak düzenlemelere şekil verecektir. Yapılan anket çalışmasında bireylerin kendilerini ve çevrelerini korumak için, aile koruması kullandıkları, reklam çıkan siteleri kullanmadıkları, kişisel bilgilerini isteyen sitelerden kaçındıkları, interneti alışveriş işlemlerinde kullanmama yolunu seçtikleri görülmektedir. İnternet kullanımı yaygınlaştıkça her yaş grubundan kullanıcıların bu alanda aktif olarak yer aldıkları görülmektedir. Nispeten genç yaştakilerin kullanım ve katılım oranları daha yüksektir. Yaş olarak daha ileri bireyler karşılaştıkları reklam ve reklam amaçlı yazılımlara karşı daha temkinli davranmaktayken daha genç bireyler koruma programları kullanımına meyil etmeleri bu anlamda sezgisel değil daha çok bilgiye dayalı bir farkındalık içinde olduklarını ifade edebilir. Eğitim seviyesi oldukça yüksek bireylerin internet üzerinden bir takım ihtiyaçlarını satın alma konusunda daha cesur davranırken kimlik bilgilerinin istenmesine karşı daha büyük bir hassasiyet içinde oldukları görülmektedir. Aynı biçimde internet ortamında daha fazla vakit geçiren bireylerin izlenme hissi ile alakalı farkındalığı doğal olarak artmakta bu süre artışıyla hassas davranma eğilimleri yükselmektedir. Bireyler ve devlet kurumları teknolojinin kaçınılmaz yaşamın içindeliğinden kurtulması mümkün olmadığına ve zararları yüzünden faydalarından vazgeçilemeyeceğine göre, internet ve bilişim sistemlerinin güvenliğini sağlamak için gerekli çabayı harcamak zorundadırlar. Unutulmamalıdır ki "İnternette özgür olduğunuz ölçüde tehlike altında olabilirsiniz."

Bireysel özelliklere bağlı olarak değişen algılar bu konuda yapılacak bilinçlendirme metotlarının belirlenmesine fayda sağlayabilir. Bu farkındalık ve bilgilendirmeler vasıtasıyla veri sistemleri içinde yer alan bilgilerin gizliliğinden güvenliğinin sağlanmasına kadar uzanan önlemler sayesinde yetkisi olmayan kişilerin bu sistemlere erişmesinin önüne geçerek olası hak ihlalleri daha oluşmadan engellenmesine çaba sarf edilmelidir.

TÜRKİYE'DE İNTERNET SUÇLARI VE İNTERNET GÜVENLİĞİ İLE ALAKALI OLARAK BİREYLERİN ALGILARI

KAYNAKÇA

- Akarşlan, H. (2011) , Bilişim Suçları, Bilişim Yoluyla İşlenen Suçlar ve Adli Bilişim Ayrımı, T.C. Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Dilek, H.A. (2007), Bilişim Suçları ve Türk Hukuk Sistemindeki Yeri, T.C. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Hafızoğulları, Z. ve Güngör, D. (2007), "Türk Ceza Hukukunda Suçların Tasnifi", TBB Dergisi, 69: 21-50.
- İlbaş, Ç. ve Köksal, M.A. (2015), Türkiye'de Bilişim Suçları 1990-2011, 2015, s. 13-26 (Erişim) <http://docplayer.biz.tr/15849702-Adli-bilisim-uzm-cigir-ilbas-av-mehmet-ali-koksal.html>, 12.01.2017
- Kurt, L. (2005), Açıklamalı-İçtihatlı Tüm Yönleriyle Bilişim Suçları ve Türk Ceza Kanundaki Uygulaması, Seçkin Yayınları, Ankara.
- Özel, C. (2004), Bilişim Suçları İle İletişim Faaliyetleri Yönünden Türk Ceza Kanunu Tasarısı, Yeşim Atamer (Ed.), İnternet ve Hukuk, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları No: 51.
- Tunçbilek, B. (2012), Bilişim Suçları ve Üniversite Lisans Öğrencilerinin Bilişim Suçlarına Yönelik Görüşleri, Gazi Üniversitesi Bilişim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Turhan, O. (2006), Bilgisayar Ağları ile İlgili Suçlar (Siber Suçlar), Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Hukuk Müşavirliği Planlama Uzmanlığı Tezi, Ankara.

“LÂ: SONSUZLUK HECESİ” ADLI ROMANDA AYNA METAFORU

Mehmet Celal VARIŞOĞLU* - Hakan SÖNMEZ**

Öz

Bu çalışmanın amacı Nazan Bekiroğlu'nun “Lâ: Sonsuzluk Hecesi” adlı romanında ayna metaforunu incelemektir. Çalışmada nitel araştırma metodu kullanılmıştır. Araştırmanın verileri doküman analizi metodu ile toplanmıştır. Yansıtıcı özelliği dolayısıyla ayna, felsefi, dinî ve edebî metinler başta olmak üzere birçok anlatıda, özellikle mistik doktrinlerde Tanrı'nın evren ve insandaki yansımaları sembolize etmek amacıyla kullanılmıştır. Araştırmada ayna metaforu, Tanrı'nın yansıması nosyonu olarak incelenmiştir. Çalışmada elde edilen bulgularına dayanarak Nazan Bekiroğlu'nun, Lâ: Sonsuzluk Hecesi adlı romanında Âdem peygamberin yaratılış öyküsünü, cennetteki günlerini, cennetten sürgünü sonrası dünyadaki hayatını anlatırken ayna metaforundan yararlandığı tespiti yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: metafor, ayna, Lâ: Sonsuzluk Hecesi, yansıma, Adam, Nazan Bekiroğlu.

THE MIRROR METAPHOR IN “LÂ: SONSUZLUK HECESİ”

Abstract

The aim of this study is to determine the mirror metaphor in the novel named “Lâ: Sonsuzluk Hecesi” written by Nazan Bekiroğlu. In this research, the qualitative research method was used. The data was collected using document analysis method. By the reason of reflection feature, the mirror has been used in many narrative texts in fields such as philosophy, religion and literature etc. Especially, it was used in the mystic doctrine to explain reflection of God in universe and human. In the research, the mirror metaphor can be used as the notion of the reflection of God, was determined. Based on the findings of this study, it has been specified that Nazan Bekiroğlu used the mirror metaphor in her novel named “Lâ: Sonsuzluk Hecesi” telling the story of the Adam's creation, heaven days and the earth days after falling from heaven.

Key Words: : metaphor, mirror, Lâ: Sonsuzluk Hecesi, reflection, Adam, Nazan Bekiroğlu.

* Assist. Prof.Dr. Gaziosmanpaşa University Faculty of Arts and Sciences Department of Turkish Language and Literature, varisoglu@gmail.com

** Gaziantep University Institute of Social Sciences Department of Turkish Language and Literature, hkn86hkn@gmail.com

1. Introduction

The human have ascribed a symbolic meaning to many things throughout history. People have used some concrete conceptions to explain some abstract conceptions. Understanding of abstract conceptions could be very difficult because we can't see, hear or feel them in real sense. However, these concepts have been symbolized to be understood much better. The mirror is one of these kinds.

Mirror is a piece of glass with a shiny metallic material on one side that produces an image of anything that is in front of it (Cambridge Dictionary). People had looked at the surface of water before invention of the mirror. "The first mirror was used at Çatalhöyük in Neolithic Age, 7000 B.C." (Sinemoğlu, 1991: 259). "Six thousand years ago, people looked into surfaces of polished obsidian, a volcanic rock. Later in history, mirrors were made of highly polished bronze and copper. Early mirrors were associated with wealth. The Romans coated glass with a layer of lead to make mirrors that allowed them to check the state of their hair and jewellery" (Phelan: 2012).

Besides being used as a ware, mirror was also used as a symbol in old ages. Mark Prendergast said that "The mirror appears throughout the human drama as a means of self-knowledge or self-delusion. We have used the reflective surface both to reveal and to hide reality, and mirrors have found their way into religion, folklore, literature, art, magic and science" (Anderson, 2007:1). According to Uluç, there are two substantial reasons to use mirror in these fields. These are the reflections of the sun rays and displaying all objects' images whether it is alive or lifeless (Uluç, 2009:105).

We can see the mirror as a metaphor in many mythological stories. For instance "Echo and Narcosis" which was written by Ovidius is one of these stories. Moreover, it was used as a metaphor in ancient Greek philosophy. Plato, who was a philosopher in ancient Greek, used mirror metaphor to explain art. According to Plato, art is imitation. "The essence of the doctrine of imitation is that the work of art is referential that is a symbol of something, whether of a concrete or an abstract object" (Demos, 1939: 221). Also Plato said that "the artist's job is mirroring the world (Moran, 2013:17). Thinking of art as a reflection is a hypothesis which has been maintained throughout centuries and has reached the present day. "In the 18th Century, Dr. S. Johnson used emulation of mirrors for literature and said that Shakespeare was holding a mirror that reflects life to readers rightfully" (Moran, 2013:18). According to Plotinus who was a Greek philosopher of the ancient world, the universe is God and God is the universe, as well. He used "emanation" word to explain his idea (Uluç, 2009: 116).

The mirror metaphor has been used in many beliefs and religions to explain some metaphysic facts throughout history. In the Jewish and the Cristian theology, the mirror metaphor has expressed that the human has been created as God’s figure (Uluç, 2009: 103-106). In Islam Sufism, the relation between mirror and the image of God has been used in religious and literary texts. According to Islam Sufism, the mirror is one of the symbolic expressions to symbolize heart, universe and human. In this regard, “heart is the eternal mirror of God, universe is the indicator of God and human is the greatest reflection of God” (Karadayı, 2015). In Sufi’s thoughts, “the concepts like universe, qualification of ware and human, and the Sufi’s aspects and emotions as mood, dream, exaltation and astonishment are explicated with the mirror symbol” (Güler, 2004).

In Islam Sufism, using mirror as a metaphor started to be systematic with Al-Ghazali (b.505-d.1111). While the mirror was a metaphor, which generally symbolized Muslims, and specifically Sufi’s hearth, it was transumed to state Sufi’s mystical uniqueness’ aspect by Al-Ghazali (Ögke, 2009). Ibn al-'Arabi (b. 638- d. 1240) also used the mirror metaphor to develop Al-Ghazali’s idea. “The mirror metaphor had an important position for solving many problems that include idea of the unity of existence, which laid the foundation of being systematic by Ibn al-'Arabi” (Ögke, 2009). In accordance with Ibn al-'Arabi, Affifi said that “The One (God) is the dream that could count for an object, is reflected in different mirrors according to the nature of mirror, takes the form in different shapes and resemblance; also ‘Many’ (universe-human) are shadows of the ‘Real Object’ that is beyond the universe” (Affifi, 1974:32). In this regard, the universe and the human are “The One’s” reflection. This definition underpins Ibn al-'Arabi’s mirror symbolism. In addition, Sufis used mirror with heart, rust and polish notions in the direction of Al-Ghazali and Ibn al-'Arabi’s thought. Heart is similar with mirror in its purity and its rustiness. According to Ibn al-'Arabi, the heart is like a mirror which has 6 faces, and each face has a different level (El-Hakîm, 2004: 402) Humans have to polish their hearts to be pure and clean to reach those levels just like polishing a mirror to have a pure and clean reflection.

The mirror has been used in similar ways in Turkish literature as noted above. It has been used as a ware in real meaning and also to describe one’s beloved’s beauty. Especially in Classical Turkish Literature, “it was an established relationship between mirror and beloved’s face, neck and chest in that brightness and luminousness” (Güler, 2004). On the other hand, we can see the mirror as metaphoric meaning in accordance with Ibn al-'Arabi’s idea in Turkish texts, as well. The mirror has been used within this

scope from first Turkish Sufis, as Mawlana Jalal al-Din Rumi, Yunus Emre and Khawaja Ahmed Yasawi, to present day.

We can clearly see that although there are many studies about the mirror metaphor, most of these studies are relevant with old texts, and these texts are mostly poetries. Because of this gap in Turkish literature, we tried to examine the mirror metaphor in Nazan Bekiroğlu's novel named *Lâ: Sonsuzluk Hecesi*. Nazan Bekiroğlu tells the creation of the universe and human in this novel by use of a poetic language.

2. Method

In this study, document analysis method was used in accordance with the qualitative research methods. Qualitative research is "development of concepts which help us to understand social phenomena in natural (rather than experimental) settings given to emphasize the meaning, experiences and views of the participants." (Mays & Pope, 1995). Document analysis method is a systematic procedure for reviewing or evaluating documents both printed and electronic (computer-based and Internet-transmitted) material (Bowen, 2009). In document analysis, the investigator analyzes these materials systematically that are related to the research subject (Yıldırım and Şimşek, 2008).

2.1. Sample

In this study, Nazan Bekiroğlu's novel named "*Lâ: Sonsuzluk Hecesi*" contains the story of Adam who was the first human, was examined. The book consists of six main parts. Each part has subtitles related to the whole story. The first part which is named "*Cennet Günleri / Heaven Days*" tells the story of the creation of the universe, the creation of Adam and the Devil's descent from heaven. The second part named "*Yasak Meyve / Forbidden Fruit*" tells the story of how Adam and Eve ate the forbidden fruit. The third part, "*Serendip Yolu / The Way of the Serendip*", tells the story of Adam's first days on the earth after descending from heaven. The fourth part named "*Atın Bu Hikâyeye Girmesi / The Involvement of the Horse to This Story*" tells story of the meeting of Adam and his sons with the horse. The fifth part, "*Kör Atın Rüyası / The Dream of the Blind Horse*", tells the story of how Abel came under influence of Devil, Adam's efforts to convince Abel and the death of Cain. And the last part, "*Nereye Çağırıyorsan / Wherever You Call*" tells the story of the last days of Adam on Earth.

2.2. Data Collection

Data was collected in two steps in this study. Firstly, studies in literary about the subject were determined. Secondly, the novel written by Nazan Bekiroglu was investigated, and the indications that were obtained from the novel were examined under two titles; “Mirror-Universe and Mirror-Human”.

2.3. Data Analysis

In this research, document analysis method was used. Passages that relevant with main subject were quoted from the novel. The findings were categorized and examined under two titles. The obtained indications from the novel were explained and they were made determinate by giving page numbers under each title. The quoted passages from novel were not translated in order to preserve novel’s symbolic language.

3. Findings

3.1. Mirror-Universe

The universe is a space that contains all heavenly objects. Every society’s beliefs and religions have their own creation story about the universe. The novel, which is the subject of the research, was composed of the Islamic version of the creation story. According to the Muslim mythology, God was a hidden treasure and he created the universe to appear. It was mentioned that God had said I was a hidden treasure, I wanted to be known, and I created the universe to be known in a hadith named “Kenz-i Mahfi”. We can relate this hadith to the mirror metaphor that was emphasized by philosophers. According to Ibn al-'Arabi, God is the mirror of the universe. He showed himself in a mirror, and everything in the universe saw its reflection in that mirror (El-Hakîm, 2004: 419). In light of this hadith, Nazan Bekiroglu also mentioned this case the same way as in her novel;

“Âlemlerin Rabbi âlemde bilindik kıldı kendisini. Görünmezini görünürde kaydetti. Sonra döndü kendisine nazar etti, kaydettiğini seyretti” (Page 18).

“Kurdu. Etti. Eyledi. Ayna kıldı kendisine cümle âlemi” (Page 19).

According to Islam Sufism, the creation is “God’s disposition” and “universe’s disposition” is to be created, as well. In other words, creation and to be created acts arises from a mutual affinity. This idea can be signalized by a mirror. A person cannot prevent the reflection of his/her image, just as the mirror cannot reject showing his/her image (Uluç, 2009: 125). There is a similar relation between God and universe that was symbolized before as the mirror. God was hidden before, and he created the universe to show his disposition through his names. Nazan Bekiroglu emphasized the

confidentiality and the appearance of God with a “sentence” metaphor. Accordingly, if the universe is a sentence, God is the null subject of this sentence. The other items of the sentences can find meaning just along with the appearance of the null subject;

“Âlem O’nun cümlesiydi şimdi. Öznesi gizliydi ama isimlerinin her biriyle cemicümlede tecelli etti. Yarattıklarının üzerine isimlerinden, sıfatlarından, filllerinden bariz ışık düşüverdi” (Page 20).

“Cennet aydınlığında bile görememişken O Zatı, dünya karanlığında O’nun görünürünü her şeyde, görünmezini kişiyle kalbi arasında buldu” (Page 186).

The other indications about the relation between “mirror and universe” has comprised with similar ways as noted above.

“Cennet gibiydi dünya. Neredeyse ona eş ona benzerdi. Göklerden geliyordu her şey. Ama sağlam bir aynaya düşmüyordu cennetin görüntüsü” (Page 176).

“Başı boş değildi dünyanın, bütün yollar O’na çıkıyordu” (Page 182).

“Ama o, kendisinin değilse de kendinde tecelli eden büyük oluşun karşısında. Durmadı yerinde. Kalktı. Ellerini yıldızlı göğe uzattı” (Page 184).

“Mecaz değil sahilerdi. Temsil değil gerçeklerdi. Ayna değil aynılardı. Hediyeyle Âdem’e. Şu dünya fenasının üzerinde bir avunmalık müjdesi kadar asıllardı” (Page 190).

3.2. Mirror-Human

Every creature is a mirror that reflects God’s manifestations. However, these creatures are not a perfect polished mirror. Only humans can be a mirror that reflects God’s manifestations in this universe perfectly (Karadayı, 2015). This universe isn’t a flawless reflection of God. God wants to polish this flawed universe and He creates “Adam” and he, the khalifa of God, reflects God’s manifestations flawlessly (Güler, 2004). Ibn al-'Arabi said that “Even though this universe is a reflection of God, it is not a shiny mirror. Hence, God’s image does not appear utterly on it. The human has been created for this reason” (Arabi, 2005: 584). We can clearly see that Nazan Bekiroğlu has emphasized Adam’s caliphate and explanation of why God has created him.

“Dediler ki: Dünya bir tecelli yeridir. Görünen O değil ama O’nun isimleridir. Âdem ise halifedir. Aslen değil vekâletendir. Aynen değil suretendir. Temsilendir. Mecazendir. Ama yine de O’nun içindir O’nun yerindedir” (Page 38).

“Bir ayna kıldın beni, döndün, o aynadan kendine nazar ettin. İsimlerini paylaştırdın cümle âleme de bütün isimlerinin yek-cümlesini bende söyledin” (Page 142).

Ibn al-'Arabi evaluated human in two different levels as a cosmos and an individual. According to first level, the human is a summation of universe. In other words he is a micro cosmos (Izutsu, 2005: 290). It means, the human has gathered God's qualifications in himself. Thus, God created human to reflect his qualifications as a mirror.

“O'na şimdi, ismini esmasını, sıfatını vasıflarını, benliğinde tümüyle taşıyıp toplayacak, sonra bir ayna olup yansıtacak, ısıtacak, bir bakıma O'na temsil O'na misal bir şey lâzımdı” (Page 20).

“O'nu bilmek için bir gayret sarfetmedi Âdem. Kendisini O'na öyle yakın, öyle parça, öyle ayna hissetti ki O'ndan başka bir şeyden gelmemiş olduğunu bir ânda anladı. Yüzünü nereye çevirse oradaydı ve baktığı her cihette O'nunla kendi arasında kurulmuş olan bağın manasına rastladı” (Page 26).

“Bu sonsuz ânda, yansıyan da yansıtan da, geçmiş de gelecek de aynı perde üzerinde birleşti, aynı ayna içinde karşılıklı ziyadeleşti” (Page 340).

Having created Adam, God ordered whole creatures to fall prostrate him. Because he was not just a human, he was a reflection of God by his names, and He called Adam as a piece of His soul.

“Ona selâm edin. Ona selâm ederken bana yönelin. Eğilin onun önünde, Benim ruhumdan bir parçanın önünde eğilir gibi eğilin” (Page 28).

“O kadar açtı ki, cennetin bütün meleksi sakinleri bu secdeleriyle Âdem'in temsil ettiği kutsal ruhun önünde kendi değerlerini bildi, kendi yerlerini belirlediler” (Page 42).

“Neticede baş eğmesi istenirken başını göklere dikti. Bir vehimle vehimlendi. Toprakta fazlasını, ateşte ateşten azını göremedi. Oysa o sadece ateşti de Âdem sadece toprak değildi” (Page 45).

Eve was the second human according to many beliefs. There are two different views regarding the creation of Eve. One of these views is she was created from Adam's rib bone. The other one is she was created from human essence like Adam (Birinci, 2014). In the investigated novel, Eve was created as second view. In this direction, Eve, as a human, was a reflection of God's qualifications like Adam.

“Saf güzelliğin haberi Havva'daydı. Ona bir kez bakanın, hiç bilmese de bir Yaratıcı'nın varlığına inanması kaçınılmazdı” (Page 65).

“İsimlerin Sahibi'nin her isminden bir tecelli vardı Havva'nun mizacında ya, en

fazla da güzelliği fark etmişlerdi suyun aynasında” (Page 107).

“Yüzünde, bütününde ayna olmuş parçanın masumiyeti, kendisine memnuniyetle muhabbet etmişti. Kendi aynasında seyrettiği, kendisinden ötesi” (Page 108).

“Şimdiyse düşünden uyanan Havva kendi yüzünde gördüğü has bahçe, boğulduğu ışık, düştüğü yağmur, içindeki arzusuyla. Aynı güzelliği ikinci kez seyretti. O zaman iki hikâye, iki Havva, iki ayna arasına fark girdi” (Page 108).

4. Results

Throughout history, the problem of the creation of the universe and the human has been a subject that has been thought it over. It has been unavoidable for people to figure out “where they came and how they came” as long as they discover universe which they live in. In this context, it has been inevitable that philosophers appeal to symbols to give the meaning of the universe and the creation. In this study, it has been investigated that the mirror which was used for symbolizing the creation of the universe and the human in novel named Lâ: Sonsuzluk Hecesi written by Nazan Bekiroglu. The using mirror as a metaphor has been a way that often referenced because of its reflection feature. Philosophers, as Ibn al-'Arabi and Plotinus, referenced to symbols, especially mirror symbol, when they came up short to explain their idea (Uluç, 2009: 116). The mirror metaphor was used to explain the thought that the universe, the human and the heart are reflections of God as it was mentioned before. In the directions of the obtained evidences, the mirror was used to symbolize the relation between the universe, the human and God in the investigated novel.

5. Suggestions

In this study, Nazan Bekiroglu’s novel named Lâ: Sonsuzluk Hecesi was analyzed. It was observed that the mirror metaphor was used to show God’s reflection when he created the universe and human. This study involves just Lâ: Sonsuzluk Hecesi written by Nazan Bekiroglu. The research method of this study may be applied to another studies and the study may be extended with different approaches. Also, the indicators of other studies about the mirror metaphor may be compared with this study.

REFERENCES

- Affifi, E. (1974), *Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin Tasavvuf Felsefesi*, (Translated by: Mehmet Dağ), Ankara: Ankara University Faculty of Divinity Publishing.
- Anderson, M. (2007), *The Book of the Mirror: An Interdisciplinary Collection Exploring the Cultural Story of the Mirror*, Cambridge Scholars Publishing, New Castle.
- Bekiroğlu, N. (2016), *Lâ: Sonsuzluk Hecesi*, İstanbul: Timaş Publishing.
- Birinci, Z. (2014), “An Evaluation on Creation of the Female with Reference to Nefs-i Vâhide”, *Journal of Marmara University Faculty of Divinity*, 47: 151-164.
- Bowen, G. A. (2009), “Document Analysis as a Qualitative Research Method”, *Qualitative Research Journal*, 9 (2): 27-40.
- Demos, R. (1939), *Philosophy of Plato*, New York: The Scrimber Press.
- El-Hakim, S. (2004), *İbnü'l Arabî Sözlüğü* (Translated by: Ekrem Demirli), İstanbul: Kabcacı Publishing.
- Güler, Z. (2004), “Şeyh Gâlib Divanında Ayna Sembolü”, *Fırat University Journal of Social Sciences*, 1: 103-121.
- Ibn Arabî (2005) *Fütûhat-ı Mekkiye* (Translated by: Selahaddin Alpay), İstanbul: Esmâ Publishing.
- Izutsu, T. (2005), *Ibn Arabî'nin Fusûs'undaki Anahtar-Kavramlar* (Translated by: Ahmed Yüksel Özemre), İstanbul: Kaknüs Publishing.
- Karadayı, O. N. (2015), “Alvarlı Hâce Muhammed Lutfî Efendî'nin Şiirlerinde Ayna Sembolizmi”, *Journal of Atatürk University Faculty of Divinity*, 43: 306-329.
- Mary P. (2012), “The Mirror in Literature”, <https://hubpages.com/literature/The-Mirror-in-Literature>, Access date: March 15, 2017.
- Mays, N. & Pope, C. (1995), “Qualitative Research: Rigour and Qualitative Research”, <http://www.bmj.com/content/311/6997/109>, Access date: March 17, 2017.
- Moran, B. (2013), *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul: İletişim Publishing.
- Ögke, A. (2009), “İbn'ül Arabî'nin Fusû'l-Hikem'inde Ayna Metaforu”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 23: 75-89.
- Sinemoğlu, N. (1991), “Ayna” entry, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Publishing.
- Uluç, T. (2009), *İbn Arabî'de Sembolizm*, İstanbul: İnsan Publishing.
- Yıldırım, A.&Şimşek, H. (2008), “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”, Ankara: Seçkin Publishing.

KIRGIZ HALK ŞAİRİ KAZIBEK

Mayramgül DIYKANBAYEVA*

Öz

XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başlarında Türkistan'da yaşayan bütün Türk boylarının yaşantısında siyasi, sosyal ve iktisadi yönden büyük değişimler olmuştur. Bu dönemler halk arasından çıkan, halkın durumunu açıkça anlatan halk şairlerinin eserleri, Sovyetlerin yürüttüğü politikalarından dolayı "gerici şairler" olarak yasaklanmıştır. Bunlardan biri de Kırgız halk şairi Kazıbek'tir. Büyük bir İmparatorluk olan Sovyetler Birliği dağılına kadar Kazıbek'in şiirleri yasaklanmış, hatta adının bile anılması suç olmuştur. Ancak tüm yasaklamalara rağmen Kazıbek'in şiirleri halk arasında okunmaya devam etmiş ve günümüze kadar ulaşmıştır. Kazıbek sadece halk şairi olmamış, dönemin aydın insanlarından biri olmasıyla da dikkat çekmiştir. Özbekistan'ın Taşkent şehrinde aldığı dinî eğitimi, Rusya'nın Petersburg şehrinde aldığı Rusça eğitimiyle dönemin önde gelen aydın insanlarından olmuştur. Bu çalışmada halk şairi Kazıbek'in hayatı, sanatı ve sürgün yıllarından bahsedilmiş ve şiirlerinden örnekler verilmiştir. Çalışmanın amacı, Kırgız Türklerinden olan bir şairin 37 yıllık kısa hayatında çektiği sıkıntılara rağmen bıraktığı mirası Türkiyeli kardeşlerimiz ile paylaşmaktır.

Anahtar Kelimeler: Kazıbek, Halk Şairi, Sürgün Yıllar.

KIRGIZ MINSTREL KAZIBEK

Abstract

Great changes occurred in the lives of all the Turkic tribes living in Turkistan at the end of the 19th century and at the beginning of the 20th century in terms of political, social and economic conditions. Minstrels who appeared during those years and clearly elucidated the conditions of the society have been prohibited as 'reactionary poets' due to the politics carried out by the Soviets. Among those poets is Kirgiz minstrel Kazıbek. His poetry has been prohibited until the disintegration of the Soviet Union which was a great empire, even mentioning his name was considered a crime. However despite all the prohibitions, his poetry was read by the people and reached until today. Kazıbek was not only a minstrel, but also an intellectual of his period. He has become one of the prominent highbrows thanks to his religious education he had in Tashkent Uzbekistan and Russian education in Petersburg. In this study, Kazıbek's life, art and his years in exile have been mentioned and his poetry has been touched upon. The aim of this study is to share the heritage of a

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi, mayramgul@hotmail.com

Mayramgül DIYKANBAYEVA

Kirgiz Turkish poet with our Turkish fellows including his difficulties in his short life of 37 years.

Key Words: Kazıbek, Kirgiz Minstrel, Exile Years, Soviet Union.

GİRİŞ

XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başlarında sadece Kırgızların değil Türkistan'da yaşayan tüm Türk boylarının yaşantısında siyasi, sosyal ve iktisadi yönden büyük değişimler olduğu herkesçe malumdur. Aynı dönemlerde Kırgızlar arasında edebiyatın profesyonel temsilcileri de ortaya çıkmaya başlar. Sovyetlerin yürüttüğü politikalarından dolayı uzun yıllar boyunca bazı edebiyat temsilcilerinin eserlerinin okutulmasına, araştırılmasına ve yayımlanmasına izin verilmez. Sovyet döneminde Kalıgul, Arstanbek, Moldo Kılıç, Moldo Niyaz gibi halk şairleri "gerici şairler" olarak değerlendirilir ve okunmaları yasaklanır (Dıykanbayeva, 2016:70-84). Kazıbek'in ise hiçbir şekilde adı anılmaz, adeta yok sayılır (Akmataliyev, 2012:417).

Halk şairi Kazıbek'in şiirleri Sovyetler Birliği dağılıp Kırgızistan bağımsız bir cumhuriyet olana kadar yasaklanır, hatta şairin adının bile anılması büyük bir suç teşkil eder. Ancak Sovyet hükümetinin, KGB'nin yasaklamasına rağmen yine de halk arasında Kazıbek'in şiirleri sözlü olarak korunur. Kazıbek'in şiirlerini bilenler, yabancı birilerinin olmadığı ortamlarda, halkın isteği üzerine şiirlerini okumuşlardır. Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla şairin eserleri açığa çıkar, yetmiş yıl boyunca düşman olarak görülen Kazıbek aklanır. Ne yazık ki Kazıbek'in şiirlerinin yasaklandığı yetmiş yıllık süreçte şairin şiirlerini bilenlerin çoğu hayata gözlerini kapamış, bildiklerini kendileri ile beraber götürmüşlerdir (Kölbayeva, 2005:3).

HAYATI

Kazıbek 1901'de Narın bölgesinin Atbaşı kasabasına bağlı Başkeltebek yaylasında dünyaya gelir. Babası Mambetimin çok zengin olmasa da bölgenin önde gelen insanlarından. Mambetimin, dinî eğitimi olan ve dinî vecibelerini daima yerine getirmiş biri olarak da halk tarafından saygı görür. Böyle bir babanın çocuğu olan Kazıbek de küçük yaşta Arap harflerini öğrenir ve ilk dinî eğitimini babasından alır (Akmataliyev, 2012:402).

Kazıbek, babasının dinî bilgisinin iyi olması ve kendinin de küçük yaşta aldığı dinî eğitimin iyi olmasının etkisiyle Allah, peygamberler ile ilgili de şiirler söyler:

"Calgız özuñ uluksuñ, Tek sen büyüksün,
Camñda cok şerigiñ. Yanında yok ortağın.
Can-canıbar, adamzat, Canlı, hayvan, insanlar,

KIRGIZ HALK ŞAİRİ KAZIBEK

Calgız özüñ carattıñ. Tek sen yarattın.
On segiz miñ aalamda, On sekiz bin âlemin,
Ordu menen tarattın." Her yerine dağıttın .
(Kulcabayev, 2010:7).

Kazıbek'i görenler, onu esmer, gözleri kara, orta boylu, çok konuşmayan, sakin biri olarak hatırlarlar. Kazıbek 11 yaşından 17 yaşına kadar Buhara'da dinî eğitim alır, 18-20 yaşlarında ise Petersburg'da okur (Akmataliyev, 2012:404). Aslında Petersburg'a üç buçuk yıllık bir eğitim için gider ancak iki buçuk yıl sonra eğitimini tamamlamadan döner (Akmataliyev, 2012:404). Önce dinî eğitim, sonra da Rusça eğitim aldığına göre Kazıbek, o dönemin aydın insanlarındanır.

Kazıbek'in babası Mambetimin, halk tarafından saygı gören biri olduğu için oğlunun şarkı söylemesine karşı çıkar, izin vermez. Bunu bir namus meselesi olarak görür (Kazıbek, 2007:6). 1929 yılında Mambetimin zengin olduğu için sürgün edilirken oğlu Kazıbek'e: *"Bugüne kadar halk önünde türkülerini söylemene izin vermedim. Türkü söylemeyi deroiş mesleği derdim. Hünerine değer vermemiş, yanlış yapmışım. Artık halkın için söylemenin zamanı geldi."* diyerek izin verir (Tilebayev, 2006:320).

Kazıbek erkek kardeşi olmadığını şiirlerinde *"dayanacak abi yok, arkamda kalacak kardeş yok"* mısralarıyla dile getirir (Kazıbek, 2007:302). Biricik kız kardeşi Kaldık için ise *"Nasihat Söz"* şiirini yazar (Kazıbek, 2007:107).

Kazıbek evlenir ve bir oğlu, bir de kızı olur. Oğlu küçük yaşta hayata gözlerini kapar, kızı Taacıgül ise Çin'e kaçtıklarında altı yaşındayken Kaşkar'da ölür (Akmataliyev, 2012: 404).

Kazıbek iki kere hapse atılmış bir halk şairidir. İlkinde 1929 yılında babası ile beraber Rusya'nın Orenburg şehrine sürgün edilir.

"Men caraluu ördökmün, Ben yaralı ördeğim,
Tobunan tolkun aydagan. Sürüsünden ayrılan.
Zakondun közü tüz bolso, Kanun dediğin hak ise,
Zakımdap uçam kayradan." Yüksekte uçarım yeniden,
(Tilebayev, 2006:323).

diyerek serbest kalacağı günü bekler. Eninde sonunda bu dileği kabul olur ve *"Baba için çocuğu sorumlu değildir"* ilkesi gereği Kazıbek 1930 yılında serbest bırakılır. Bu politika ile ilgili Sadık Tilebayev şöyle der: *"Bu durum 1930'lu yılların hayat gerçeklerini gözler önüne açıkça sermektedir. Çocuğu babadan ayırmak, çocuğu babaya karşı koymak için ortaya atılan 'Babadan oğlu sorumlu değildir' sloganı gençleri sadece 'parti çocuğuyum' diyerek eğittikleri gizli çağrıydı."* (Tilebayev, 2006:324).

Kazıbek'in yaşadığı dönem Kırgızistan'da Sovyet sisteminin kurulmaya başladığı döneme denk gelir. Sovyet hükümetinin o dönemlerde yürüttüğü politikaya göre, halkın elindeki mal varlıklarına özellikle zenginlerin malına ve mülküne göz göre göre el konulur ve devletin malı olarak kabul edilir. Bundan dolayı Kazıbek ve ailesi de bu politik tutumdan etkilenir. Aslında Kırgızlar, o dönemler sadece Kazıbek'ten değil çok sayıda öncü milliyetçi insandan ayrılır. Sovyet hükümetinin yürüttüğü bu politikadan dolayı elinde malı mülkü olan aileler 1931'de Çin'e kaçmaya mecbur kalırlar. Bunların arasında Kazıbek de vardır. Ancak Çin'de de rahat edemezler. Ruslar kaçanların peşlerinden Çin'e de gelirler. Örneğin, Ak Su'ya İvanov, Kaşkar'a Seyfulin'in komutanlığında çok sayıda yaya asker gelir. Burada da huzur vermeyeceklerini, başka çare kalmadığını anlayan Kazıbek, Kırgızistan'a dönme kararı alır. Dönüş yolunda yakalanan Kazıbek, 1934 yılında ikinci kez tutuklanır ve Rusya'ya hapishaneye gönderilir (Akmataliyev, 2012:409).

Kazıbek, Çin'e geldiğinde Manasçı Cusup Mamay'ın ağabeyi Balbay'ın daveti üzerine onların evinde bir buçuk yıl kalır. O dönemler Cusup Mamay 11-12 yaşlarındadır. Dolayısıyla bir buçuk yıl boyunca şair ile aynı evi paylaşan Cusup Mamay, Kazıbek'in şiirlerinin çoğunu ezberler. Cusup Mamay, Kazıbek'in "*Çin'e kaçarken Ruslar uçakla vurdular, başta Baytügöl olmak üzere çok sayıda insan öldü. Kalan 16-17 kişi geldik.*" dediğini hala hatırladığını anlatır (Belekov, 2015:3).

1930'lu yıllarda Sovyet hükümetine karşı mücadele edenlerden biri de A. Caambayev olmuştur. Kazıbek de Caambayev'in grubunda aktif rol alır. Bu aralar "*Kazıbek'in anti Sovyet şiirleri halk arasına yayılmaya başladı. Buna izin vermeyin. Şiirleri yayanlar kimler, tespit edilsin ve önlem alınsın.*" diye emir verilir (Akmataliyev, 2012: 408).

Şair Kazıbek'in ölümü ile ilgili çeşitli bilgiler mevcuttur. Bazı araştırmacılar onun sürgünden dönerken yolda öldüğünü öne sürerken, bazıları ise sürgündeyken zehirlenerek öldürüldüğünü söylerler. Kırgızistan'da Kazıbek'e ait herhangi bir mezar bulunmamaktadır. Araştırmaların çoğunda Rusya'da hapishanedeyken öldüğü bilgisi yer almaktadır. Aman Toktogulov ile Salican Cigitov'un verdiği bilgilere bakılırsa 1934 yılında ikinci kez yakalanan Kazıbek'in mahkemesi 1935'te gerçekleşir ve ölüm cezasına çarptırılır. Aynı yılın Eylül ayında ölüm cezası 10 yıllık hapis cezasına dönüştürülür ve hapishanedeyken vefat eder (Akmataliyev, 2012:409).

Şairin ölümü ile ilgili son görüş de Kazıbek ile aynı hapishanede kalan Tölömüş Makeyev'in anlattıklarına göre 1936 yılında hapishanedeyken vefat ettiğidir (Akmataliyev, 2012:409,410).

KIRGIZ HALK ŞAİRİ KAZIBEK

Kazıbek sürgündeyken yazdığı şiirlerinin çoğu, geçmiş hayatına ve vatanına olan özlemini anlatan hüznünlü şiirlerdir. Özellikle Rusya'nın Orenburg şehrinde tutukluyken yazdığı şiirlerinde Tanrı Dağları'na, doğduğu yer Atbaşı'ya, Kırgızistan yaylalarına, temiz sularına olan özlemini, aynı zamanda insanoğlu için hür yaşamın önemini anlatır. Şairin şiirlerine genel olarak baktığımızda hapishanedeyken yazdığı şiirlerinin hem anlam hem de hacim bakımından öbür şiirlerine göre daha zengin olduğu söylenebilir. Şiirleri konu bakımında çok çeşitli olsa da adaletsizlik ve yönetime olan memnuniyetsizlik esas ağırlıklı olarak işlediği temlerdir. Bu temler özellikle mektup tarzındaki şiirlerinde görülür:

*"Kamerinde ontolop,
Ooorup catkan andan köp.
Coldoşundan ayrılıp
Bölünüp catkan andan köp,
Kişi körböy dokturda.
Ölüp catkan andan köp."*

Koğuşunda halsizce,
Hasta yatanlar da çok.
Arkadaştan ayrılıp,
Ayrı yatanlar da çok,
Bakmayıp hastanede,
Ölmüş kalmışlar da çok,

(Kazıbek, 2007:119).

diye hapishaneyi tarif ederken şöyle devam eder:

*"Mandaydağı kalın şor,
Tarar düynö bar beken.
Carkırıp oynop elime,
Barar düynö bar beken.
Baldarımdın aldına,
Alar düynö bar beken.
Kapas bolgon bul caydan,
Çıgaar düynö bar beken.
Baldarımdın betinen,
Süyöör düynö bar beken.
Barıp oynop Atbaşı,
Cüröör düynö bar beken?"*

Alnıma yazılmış acılar,
Dağılır gün gelir mi.
Neşe ile halkıma,
Gidecek gün gelir mi.
Çocuklarımdan önce,
Ölecek gün gelir mi.
Kafes olan bu yerden,
Çıkacak gün gelir mi.
Çocuklarımdın yüzünden,
Öpecek gün gelir mi.
Doğduğum yer Atbaşı,
Göreceğ gün gelir mi?

(Ömüraliyev, 2005:6).

Kazıbek hapishanedeyken Stalin'e mektup yazar ve serbest bırakılmasını ister. İşin ilginç yanı, sosyalizmi eleştirdiği ve şiirlerinde "Geçici Sovyetler", "Kahrolsun Bolşevik" ifadelerini kullandığı için hapse atılan şair, Stalin'e yazdığı 44 sayfadan oluşan mektubunda dönemi ve Stalin'i övmek zorunda kalır:

*"Lenin aytkan kereezdi,
Lenin'in bıraktığı vasiyeti,*

Mayramgül DIYKANBAYEVA

*Partiya colun saktadıñ.
Arap peyil turguzbay,
Arañdı neçen aktadıñ.
Tuyuktan eldi çıgarıp,
Tuura coldu baştadıñ.
Tuura atkardı Stalin,
Marks, Lenin cazganın.
Aalamga tiyip carıgın,
Artıkça iştep cattadıñ.
Men sovetke karşı emesmin,
Kayırduu boloor artı dep,
Kaygırıp kamdı cebesmin.
Sosyalistik carışta,
Kızmatın kıldım kenешtin.”*
(Kazıbek, 2007:247).

Parti yolunu devam ettirdin.
Kötü niyetliyi bırakmayıp
Ortalığı temizledin.
Halkı karanlıktan kurtarıp
Doğru yolu gösterdin.
Doğru yaptı Stalin,
Marks, Lenin yazdıklarını.
Dünyaya değdi ışığın,
Çok çalıştın durmadın.
Ben Sovyet'e karşı değilim,
Nasıl olur sonu diye
Kaygılanıp tedirgin olmam.
Sosyalist yolunda,
İşini yaparım Sovyetin.

Bu şiirde, şairin hapishanenin zor şartlarından kurtulmanın yollarını aradığı açıkça bellidir. Tilebayev: “Eğer o dönemdeki şairlerin yazdıklarına bakılırsa Kazıbek'in şiiri abartılmadan yazılmıştır.” der ve o dönem şairlerinden örnekler verir. A. Tokombayev'in:

*“Sen, Stalin baktılardı taratkan, Sen, Stalin baht getirdin,
Sen, Stalin cenişterdi caratkan. Sen, Stalin zaferleri yarattın.
Leninge bergen anttı orundatırp, Lenin'e verdiğin sözü tutup
Sen, Stalin aldımızda baratkan.”* Sen, Stalin bize yol gösteren.
(Tilebayev, 2006:338).

T. Ümötaliyev'in:

*“Stalin bizdin atabız, Stalin bizim babamız,
Portretin kötörüp Resmini ele alıp,
Köçölördö basabız.” Sokaklarda yürürüz.*
(Tilebayev, 2006:339).

K. Malikov'un:

*“Tañ kılayıp kün çıksa, Sabah şafak sökerse,
Nuru sensin Stalin. Işığı sensin Stalin.
Tañsıp bulbul sayrasa, Bülbül güzel öterse,
Ünü sensiñ Stalin.” Sesi sensin Stalin.*

KIRGIZ HALK ŞAİRİ KAZİBEK

(Tilebayev, 2006:339).

Örnekteki mısralara bakılacak olursa bu tür şiirlerin o dönemler gazetelerde, dergilerde sürekli yayımlandığı açıkça görülür. Ayrıca Tilebayev'in de dediği gibi bu şiirlerinin yanında Kazıbek'in şiiri çok hafif kalır.

Kazıbek Allah'ın emirlerini zamanında yerine getirmediği için cezalandırıldığını düşünür:

"Tobo dep kuran okubay, Tövbe diye Kuran okumayıp
Tootpoy keede kudaanı. Hatırlamadım Allah'ı.
Tolgonup oylop otursam, Şimdi düşünüyorum,
Oşondon tarttım ubaydı." Ondan çektim cezayı,
(Kazıbek, 2007:118)
diyerek kendini suçlar.

KAZİBEK KAZALÇI

Halk arasında Kazıbek için "*Kazıbek kazalçı*", şiirleri için de "*Kazıbek'in kazaldarı*" denir. "*Kazal*", Arapça "*gazel*" kelimesidir. "*Gazel*", Osmanlı Türkçesi Sözlüğünde: "*Aşk, sevgi, muhabbet ve işret üzerine beş beyit ile on beyit arasında beyit sayısı değişebilen ve divan şiirinde en çok kullanılan nazım tarzıdır.*" (Parlatır, 2014:497) şeklinde açıklar.

Şair Çin'e kaçtığında orada yaşayan Kırgızlar ile Uygurlar Kazıbek için "*Kazıbek kazalçı*", şiirleri için de "*kazal*" derler. Bu ifade halk arasında yaygınlaşır ve böylece Kırgızistan'da da bu şekilde ifade edilmeye başlar. Ayrıca Ekim Devrimi'ne kadar şiirlerini yazıya geçiren Togolok Moldo, Moldo Kılıç gibi bazı şairler şiirlerini "*kazal*" olarak adlandırmışlardır. Muhakkak bunun etkisi de olmuştur. Aslında Kazıbek için halk şairi denmesi daha doğru olacaktır. Çünkü yukarıda da bahsettiğimiz gibi *gazel* aşk, sevgi, muhabbet konuludur. Oysa Kazıbek *gazel* tarzındaki şiirlerden farklı olarak pek çok konuyu ele almıştır.

SANATI

Kazıbek okuma yazma bilen, şiirlerini kendi yazabilen şairler arasında yer alır. Şiirlerinin çoğu mektup şeklindedir.

"*Hükümet Hakkında*" adlı şiirinde hükümetin yürüttüğü politikanın halkın yaşam tarzına ters geldiğini anlatır:

"Kudaydı çok dep süylödü, Allah yok diye konuştu,
Canı öspürüm çaştardı, Yeni yetişen gençleri,
Caman colgo ündödü. Kötü yola çağırды,
Şaytan bolup Bolşevik, Şeytan oldu Bolşevik,

Mayramgül DIYKANBAYEVA

Şariyattı tanganı.”

(Kazıbek, 2007:189).

Sosyalizmi eleştiren şiirlerinden birinde:

“Cazıp berip plandı,
Cazgı, küzgü cüngö dep.
Carım akdak cün için,
Çatar cerin türmö dep.
Canı kiyiz casalıp,
Cabilbasın üygö dep.
Carlık kıldı eline,
Canı baypak kiybe dep.
Kıskası cündön kemise,
Kırtırıp aldın tondorun”

(Kazıbek, 2007:193).

Şairin de dile getirdiği gibi “Yün vergisini tamamlayamazsanız evdeki yorganlarınızın yününi çıkarıp verin.” denilen çileli günlerin 1960-70’li yıllara kadar devam ettiği tarihte de bilinmektedir.

Kazıbek, şiirlerinde Sovyetler Birliğinin kurulmasıyla beraber atalardan miras kalan hayatın sona erdiğini, onun yerine çileli bir dönemin geldiğini söyler:

“Baytal beeni bal kıımız,
Baylatıp içtik bir kezde.
Kartoşkanın kök şorpo,
Kaynatıp içtik bir kezde.”

(Kazıbek, 2007:90).

Genç kırsığın bal kıımızını
Sağıp içtik bir zamanlar.
Patatesin çorbasını,
Kaynatıp içtik bir zamanlar.

Kazıbek, şiirlerinde Kırgızların hayatını tasvir ederken “aksakallı yaşlılar”, “ak eleçek² hanımlar”, “elbise giyen kızlar”, “yayla dolu hayvanlar”, “sağılacak kırsaklar”, “tulum dolu kıımız” gibi sözleri kullanır. Dolayısıyla şairin atalarının hayatını, geleneğini anlatan bu şiirleri, komünist dönemde eski hayatı özlemek, gençlere kötü örnek olmak olarak görülmüş ve yasaklanmıştır. Bununla ilgili şair ve gazeteci Ömürbek Dölöyev’in bir anısını aktaralım: “Halk, Manası anlatsana der gibi Kazıbek’ten söylesene derlerdi. Söyleyecek olan ise etrafına bakınarak, kimse yok mu der gibi korkarak söylerdi. Bir kere beni parti bölge komitesine acil çağırdılar. Gelip bölge yöneticilerinin toplandığı odaya girdim.

¹ 409,51 gramdan ibaret olan eski ağırlık ölçüsü.

² Hanım baş giysisi.

KIRGIZ HALK ŞAİRİ KAZİBEK

Selamlaştım ve oturdum. Hal hatır sorduktan sonra sanat yönüme geçtiler. Aklımda hiç kötülük yok. Kazıbek'i sorduklarında çocukluğumdan beri onun şiirlerine ilgi duyduğumu, onun, dönemin en iyi şairlerinden olduğunu, hatta annemin de Kazıbek'in köyünden ve onunla aynı boydan olduğunu söyleyiverdim. Bunları duyan yöneticilerden biri 'Sen Kazıbek'in şiirlerine çok fazla değer veriyormuşsun. Şimdi de sevdiğin şiirlerinden birkaç tanesini okur musun' dedi. Hiç duraksamadan bildiğim şiirlerinden 3-4 mısra ezbere söyleyiverdim. Bir anda sanki kurşun sesi gibi şiddetli bir pat sesi geldi. Ben şiiri söylerken bölge yöneticilerinden biri sinirine hakim olamayıp masaya bir vurmuş ve yerinden kalkmıştı. Korkudan yerimden zıpladım. 'Sen ne biçim insansın, Kazıbek'in kim olduğunu biliyor musun? O Sovyet hükümetine karşı çıkmıştı. Biz kalenin bu tarafındayken Kazıbek öbür tarafında, düşmanın yanındaydı. Sen böyle bir insanın şiirleri ile gençleri zehirliyorsun, halk düşmanı Kazıbek'i övüyorsun. Gazetede seni gören gençler ne olacaklar. Parti üyesi misin?' dedi. Evet, dedim. 'Ver parti biletini' diye bağırdı. Ödüm patladı. Sessizce boynumu büktüm. 'Kazıbek'i gençlere propaganda ettiğini biliyor muydun?' dedi yine. Hayır, bilmiyordum, dedim. Kısacası bu durumdan yalvar yakar zor kurtulmuştum. Hemen Kazıbek'i karalama kampanyası düzenlendi ve burada bana görev verildi. Ben ise çaresizdim. Komünist parti kimin şarkısını söyle derse onu söylemeliydik." (Dölöyev, 2007:406). Örneklerden de anlaşılacağı üzere Kazıbek yaşadığı dönemde tarihî şartların kurbanı olmuş, hayatı zorluklarla geçen büyük bir şairdir. Ayrıca okuma yazma bilen şairler arasında yer alır ve şiirlerini Arap harfleriyle yazar.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Sovyet hükümeti kurulmaya başladığı dönemlerde zenginlerin mal varlıkları devletin eline geçer ve insanlar çocuğu, babası, akrabaları hatta komşusundan dolayı bile suçlanır. Mambetimin suçlanarak hapisaneye gönderilirken Kazıbek de babasından dolayı bu politikanın tuzağına düşer ve ikisi de Rusya'nın Orenburg şehrine sürgün edilir. Sürgüne giderken Kazıbek:

"Miñ toguz cüz	Bin dokuz yüz
Cıyırma toguz cılında,	Yirmi dokuz yılında.
Manaptar dep aydalıp,	Boy lideri diye sürülüp
Maalım bolduk kılımga.	Malum olduk dünyaya.
Buyruk menen tuş bolduk,	Emir üzerine biz düştük,
Bul öñdöngön kıyınğa."	Bunun gibi zorluğa, der.

(Kazıbek, 2007:44)

Orenburg'a geldikten sonra:

"Bargan cerim Orunbor,	Geldiğim yer Orenburg,
Mañdayımda kalıñ şor.	Kaderimde acı gün.
Sandalttırdıñ mıñçalık,	Zorladın beni bu kadar,

Sayasattın temir tor.”
(Kazıbek, 2007:63).

Siyasetin demir kapısı,

diyerek dönemin siyasetinin kurbanı olduğunu dile getirir.

Çin’de yaşayan Kırgızlar, Kazıbek’in şiirlerinin kitap olarak çıkmasını isterler ancak orada hala Sosyalist bir yönetim olduğundan kitabın basılmasına izin verilmez. Çünkü anlaşıldığı üzere Kazıbek şiirlerinde sosyalizme karşı olduğunu belirtir (Belekov, 2015:9).

SONUÇ

Bu çalışmada Sovyet dönemi boyunca adı hiç anılmayan yokmuş gibi davranılan halk şairi Kazıbek’in hayatından ve sanatından söz edilmiştir. Kazıbek, yaşadığı dönemle, dönemin yöneticileri ile anlaşamayan bir halk şairidir. Dolayısıyla Sovyet döneminde ideolojik baskılardan dolayı yasaklanmış, hayatı zorluklarla geçmiştir.

Anlaşıldığı üzere Kazıbek iki kere sürgün edilir. İlk serbest kaldıktan sonra Çine’e kaçar ve orada belki de zaman değişir umuduyla yaşar. Çin’de de tanınan halk şairi Kazıbek’in şiirlerini Manasçı Cusup Mamay ile Üsöyün Acı bir araya getirir.

Şairin hapisanede yazdıkları şiirleri genel olarak mektup şeklindedir. Mektupların çoğunda hapisanenin zorlu hayatını ve doğduğu topraklara, halkına olan özlemini dile getirir. Ayrıca şairin şiirlerinde halkın hayatına dair kelimeler, nasihat sözler ve atasözleri bolca karşımıza çıkar. Bu durum Kırgızların geçmiş hayatından, mantalitesinden haber verir. “Ölüm” ve “ömür” ile ilgili şiirlerinde ise dinî kelimeler ağırlıklıdır.

Şairin çocukluğu ile gençliği iki farklı döneme denk gelir. Bundan dolayı şiirlerinde Ekim devriminden sonraki Kırgız hayatını, önemli olayları kalbiyle hissederek ifade eder. Kendisinin de:

Ot calınday ömürüm, Alev gibi ömürüm,
Otko küyüp suuga aktı Ateşte yanıp suda aktı,
(Tilebayev, 2006: 335).

dediği gibi henüz 37 yaşındayken hayata gözlerini kapar.

Kazıbek, 37 yıllık hayatında daima ileriye görebilen bir şair olmuştur. Onun şiirlerinde dile getirdiği gerçekler, Sovyetler Birliği gibi büyük bir imparatorluğun sona ermesiyle açığa çıkar. Kazıbek,1930’lu yıllarda gençlerin kafasının bulandırıldığını,

KIRGIZ HALK ŞAİRİ KAZIBEK

halkın elindekilerin zorla alınarak sahibi belli olmayan “kolektivleştirme” denilen bir düzenin halka zorla dayattırıldığını açıkça haykırmıştır.

Son olarak söyleyecek olursak Kazıbek’in şiirleri ancak Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla ortaya çıkmış, araştırmaya ve yayımlanmaya başlanmıştır. 21-22 Eylül 2003 tarihinde Kazıbek’in doğumunun 100. yıl dönümünde Narın Devlet Üniversitesi tarafından “Kazıbek Kazalçı cana Anın Adabiy Murastarı” (Kazıbek Gazelci ve Onun Edebi Mirasları) konulu bilimsel konferans düzenlenmiştir. Bu konferansa katılan çok sayıda bilim adamı Kazıbek’in hayatı ve sanatı ile ilgili kayda değer bilgiler vermişlerdir (Abdrahmanov, 2003: 88-91; Akmataliyev, 2003:74-78; Asakeyeva, 2003: 94-98; Turdugulov, 2003:79-83).

KAYNAKÇA

- Abdrahmanov, S. A. (2003), “Kazıbeğin Kaygılıu Tagdırı”, “Acıbek Baatır cana Anın Dooru”, “Kazıbek Kazalçı cana Anın Adabiy Murastarı” Attuu Respublikalık İlimiy Konferensiya, Narın Mamlekettik Universiteti, Narın.
- Akmataliyev, A. (2003), “Kazıbek Cönündö Söz”, “Acıbek Baatır cana Anın Dooru”, “Kazıbek Kazalçı cana Anın Adabiy Murastarı” Attuu Respublikalık İlimiy Konferensiya, Narın Mamlekettik Universiteti, Narın.
- Akmataliyev, A. (2012), “Kazıbek Mambetimin Uulu”, Kırgız Adabiyatının Tarihi, c. IV, Bişkek, Poligrafbumresursı Basması.
- Asakeyev, D. (2003), “Kazıbek cana Al Caşagan Door”, “Acıbek Baatır cana Anın Dooru”, “Kazıbek Kazalçı cana Anın Adabiy Murastarı” Attuu Respublikalık İlimiy Konferensiya, Narın Mamlekettik Universiteti, Narın.
- Belekov, B. (2015), “Cusup Mamay Kazıbek Kazalçı Cönündö”, http://muras.barakelde.org/unews/un_post:7029.
- Dıykanbayeva, M. (2016), “Zamane Şiirlerinin İlk Temsilcileri”, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Nisan.
- Dölöyev, Ö. (2007), “Kan Candan Çıkkın Kazaldar”, Kazıbek, Bişkek, Akıl Yayınları.
- Kazıbek, M. (2007), Kazıbek, Tüzgön: S. Musayev, Bişkek, Akıl Yayınları.
- Kölbayeva, M. K. (2005) Kazıbek Akındın Murastarının İdeyalık-Tematiklık Özgöçölüğü, Bişkek, (yayımlanmamış doktora tezi).
- Kulcabayev, N. (2010), “Kazıbek Çon Moldo Bolgon”, Kırgız Tuusu Gazetesi, 7-Dekabr.
- Ömüraliyev, B. (2005), Turmuş Birde Süyüntsö Birde Sızdatat (Kazıbek Kazalçının Çıgarmaların Sabakta Kantip Okutuu Kerek?), Kutbilim Gazetesi, 21-Noyabr.
- Parlatır, İ. (2014), Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, 7. Baskı, Ankara, Yargı Yayınları.

Mayramgöl DIYKANBAYEVA

Tilebayev, A. (2006), Unutulgan Adabiyat, c. 1, Bişkek, Biyiktik Yayınları.

Turdugulov, A.T. (2003) *“Kazıbek Kazalçı cana Anın Murastarının Adabiyattığı Ordu”*,
“Acıbek Baatır cana Anın Dooru”, *“Kazıbek Kazalçı cana Anın Adabiy Murastarı”* Attuu Respublikalık İlimiy Konferensiya, Narın Mamlekettik Universiteti, Narın.

YILDIZ RAMAZANOĞLU'NUN HİKÂYELERİNDE DEĞİŞEN HİKÂYE BOYUTLARI

Alpay Doğan YILDIZ*

Öz

Yıldız Ramazanoğlu'nun yayımlanmış altı hikâye kitabı vardır. İlk hikâye kitabını 2002'de son hikâye kitabını ise 2016'da yayımlamıştır. Yazarın hikâyelerine, hikâyelerin boyutlarını esas alarak baktığımızda farklı hikâye yapıları görürüz. Yıldız Ramazanoğlu iki - üç sayfa hacminde hikâyeler yazdığı gibi otuz sayfanın üzerinde hikâyeler de yazmıştır. Hikâyenin boyutu "nasıl bir olay anlatıldığı" konusuyla ilgili olduğu kadar "olayın nasıl anlatıldığı" ile de ilgilidir. Yazar 2002'de yayımlanan ilk kitabı *Derin Siyah*'ta daha çok klâsik kısa hikâye boyutunda hikâyeler yazmıştır. 2006'da yayımlanan *Kırmızı*'da ve 2008'de yayımlanan *Zilha Günü*'nde hikâyelerin boyutları uzamaya başlamıştır. 2010'da yayımlanan *Angelika* ise yazarın en uzun boyutlu hikâyelerinin yer aldığı kitabıdır. Son iki kitabında Yıldız Ramazanoğlu, (*Çiçekli Bir Boşluk*, 2014; *Bu Sefer Lila Olsun Saçlarım*, 2016) yeniden klâsik hikâye boyutuna döner. Bu yazıda modern Türk hikâyesinin 2000 sonrası önemli isimlerinden Yıldız Ramazanoğlu'nun hikâyeciliği, hikâyelerinin boyutu/hacmi esas alınarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yıldız Ramazanoğlu, modern Türk hikâyesi, kısa hikâye, hikâyede yapı.

NARRATIVE ASPECTS VARYING IN STORIES OF YILDIZ RAMAZANOĞLU

Abstract

Yıldız Ramazanoğlu has six story books published. She published her first story book in 2002 and the last one in 2016. We see different narrative aspects when we examine the stories of the author based on the narrative aspects. Yıldız Ramazanoğlu has written stories which are more than thirty pages as well as stories of two or three pages. Narrative aspect is related to "what kind of affair is narrated" as much as "how the affair is narrated". The author wrote mostly stories with the aspect of classic short stories in

* Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. E-posta: adogan55@hotmail.com.

Derin Siyah, her first book published in 2002. Narrative aspects started to expand in Kırmızı published in 2006 and Zilha Günü published in 2008. Angelika published in 2010 is the book which has the author's stories of widest aspect. In her last two books, Yıldız Ramazanoğlu (Çiçekli Bir Boşluk, 2014; Bu Sefer Lila Olsun Saçlarım, 2016) returns to the classic narrative aspect again. In this article, narration of Yıldız Ramazanoğlu who is among the most important names of Turkish story after 2000 is assessed based on her narrative aspect/volume..

Key Words: Yıldız Ramazanoğlu, modern Turkish story, short story, narrative structure.

GİRİŞ

Olay anlatan metinlerde, ilk bakışta, metnin boyutunun anlatılan olayın boyutuyla ilgili olduğu akla gelebilir. Yani daha uzun boyutlu metinlerin daha uzun, daha kısa boyutlu metinlerin daha kısa bir olay anlattığı düşünülebilir. Bu, hem doğru hem de yanlış bir algıdır. Daha uzun boyutlu bir metin daha kısa bir olayı anlatıyorken daha kısa boyutlu bir metin daha uzun bir olayı anlatıyor olabilir. Olay anlatan bir metnin boyutu anlatılan olayın boyutuyla ilgili olduğu kadar olayın anlatım tarzıyla da ilgilidir. Bu hususta anlatım tarzı daha belirleyicidir. Üç beş dakikalık bir olay üç beş sayfada anlatılabileceği gibi aynı üç beş sayfada çok daha uzun süreyi kapsayan olaylar da anlatılabilir. Mesela, Sait Faik'in ünlü *Semaver* hikâyesinde (Abasıyanık, 2016/I) Ali'nin sabahları semaverin de kaydığı mutlu aile ortamından salep içilen sokaklara doğru giden hikâyesini beş sayfada okuruz. Ali'nin "aile, ev, anne; mutluluk"la başlayıp "yalnızlık"la biten ve beş sayfada anlatılan hikâyesi kısa bir zaman dilimini aşar. Oysa yaklaşık aynı hacimdeki; hatta biraz daha uzun olan *Havuz Başı*'nda (Abasıyanık, 2017/I) henüz sevgiliyle konuşmamış anlatıcının ve Hacer Ana ile Murtaza Çavuş'un hikâyeleri çok kısa, on - on beş dakikalık bir zaman dilimi içerisinde anlatılır.

Bir metnin boyutu, anlatılan ve anlatma tarzıyla ilgili metne dair bize bir ön izlenim verebilir. Aynı yazarın aynı türdeki metinlerine bütüncül bakmak bakılan konuyla ilgili bizi tutarlı yorumlara ulaştırır. Öyleyse Yıldız Ramazanoğlu'nun hikâyelerine hikâyelerin boyutlarını esas alarak baktığımızda neler görürüz?

YILDIZ RAMAZANOĞLU'NUN HİKÂYELERİNDE DEĞİŞEN HİKÂYE BOYUTLARI

Gördüklerimiz üzerinde düşündüğümüzde yazarın anlatma; hikâye etme tarzı hakkında neler söyleyebiliriz?

Yıldız Ramazanoğlu'nun Hikâyelerinde Değişen Hikâye Boyutları

İlk hikâye kitabını 2002'de yayımlayan Yıldız Ramazanoğlu'nun yayımlanmış altı hikâye kitabı vardır: *Derin Siyah* (2002), *Kırmızı* (2006), *Zilha Günü* (2008), *Angelika* (2010), *Çiçekli Bir Boşluk* (2014), *Bu Sefer Lila Olsun Saçlarım* (2016).

Bu altı hikâye kitabında altmış bir hikâye bulunmaktadır. Kitaplardaki hikâyelere baktığımızda yazarın farklı boyutlarda hikâyeler yazdığını görüyoruz. Yıldız Ramazanoğlu'nun hikâyelerini, boyutları üzerinden genel bir tasnife tabi tutduğumuzda karşımıza üç grup çıkar: Birincisi, klâsik anlamda *kısa hikâyeler*.¹ İkincisi, klâsik kısa hikâye boyutunu aşmış; ancak uzun hikâyeler de olmayan, *orta uzunlukta hikâyeler*. Üçüncüsü, klâsik kısa hikâye boyutundan çok daha uzun; *uzun hikâyeler*. İlk

¹ Klâsik anlamda bir kısa hikâyenin boyutu nedir? Bu soruya edebiyatımızın ünlü birkaç kısa hikâye yazarının aklımıza ilk gelen birkaç kısa hikâyesine bakarak cevap arayalım. Aklımıza ilk gelen klâsik kısa hikâyecilerimizin yazdığı birkaç metne baktığımızda hikâyelerin boyutunun, zaman zaman on sayfa civarına çıkıp hatta bu boyutu biraz geçse de daha çok 4-7 sayfa civarında yoğunlaştığını görüyoruz: Ömer Seyfettin'in hikâyelerinden "*İlk Namaz 5, Bahar ve Kelebekler 11, Pembe İncili Kaftan 12, Kaşığı 5, Gizli Mabet 8* (Seyfettin, 2007); Sabahattin Ali'nin hikâyelerinden *Değirmen 12, Kağıt 4, Ses 12, Kanal 5, Kamyon 5*, (Ali, 1998); Sait Faik'in hikâyelerinden *Semaver 5* (Abasıyanık, 2016/I), *Havuz Başı 6* (Abasıyanık, 2017/I), *Son Kuşlar 6* (Abasıyanık, 2017/II), *Tüneldeki Çocuk 5* (Abasıyanık, 2016/II), *Mahalle Kahvesi 6* (Abasıyanık, 2017/III); *Havada Bulut 13* (Abasıyanık, 2016/III), Memduh Şevket Esendal'ın hikâyelerinden *Otlakçı 5, Gençlik 5, Kayışı Çeken 5, Bir Eğlenti 7, Arabacı Ali 13* (Esendal, 2009); Tağrik Buğra'nın hikâyelerinden *Oğlumuz 4, Yarın Diye Bir Şey Yoktur 5, Havuçlu Pilav Meselesi 6* (Buğra, 1998); Mustafa Kutlu'nun kısa hikâyelerinden *Hüzün ve Tesadüf 8, Kambur Hafız ve Minare 6* (Kutlu, 1999); *Sevinç 3, Çiçek Tefsiri 5, Hayat Güzeldir 9* (Kutlu, 2011) sayfadır. (Sayfa sayısı yazı karakterine, sayfa düzenine göre değişebilir. Söz konusu rakamları verirken kimi hikâyelerin ilk sayfasında ve son sayfasında yarım sayfa olan sayfaları tek sayfa kabul ettik)

"Küçürek öykü" de denilen, kısa hikâyeden çok daha kısa hikâye metinleri olduğunu da biliyoruz. Bu konuda Ramazan Korkmaz ve Mutlu Deveci'nin *Türk Edebiyatında Yeni Bir Tür: Küçürek Öykü* adlı ayrıntılı bir çalışmaları vardır (Korkmaz - Deveci, 2011). Şaban Sağlık ise bu öykü tarzını "fıkra" türü ile mukayese ederek yorumlar (Sağlık, 2014:285-311).

Burada şu hususu vurgulayalım. Klâsik kısa hikâye boyutundaki hikâyelerde olayı anlatma tarzı yazardan yazara elbette farklılık, öznelik gösterir. Bu doğaldır. Ancak klâsik yazarların hikâye boyutları kadar anlatma tarzlarında da genel anlamda bir benzerlik olduğu söylenebilir: Klâsik kısa hikâye yazarlarında "*sahneleme*", dış dünyaya yönelik "*gösterme*" sanki daha ön plandadır.

gruba klâsik kısa hikâye boyutundaki; genellikle on sayfanın altındaki hikâyeleri, ikinci gruba on sayfadan daha uzun, yer yer yirmi sayfaya varan orta uzunluktaki hikâyeleri, üçüncü gruba ise yirmi sayfanın üzerinde, kimi zaman otuzlu sayfaları bulan uzun hikâyeleri dahil ettik.

Önce bu gruplara giren örnek hikâyelere bakalım. Sonra benzer boyutlardaki hikâyelerde nasıl bir anlatım olduğunu görmeye çalışalım. Daha sonra ise yayımlanma zamanlarına göre bu hikâyelerin yazarın kitapları içindeki dağılımını görelim.

Klâsik kısa hikâye boyutundaki hikâyelere örnek olarak yazarın ilk hikâye kitabı *Derin Siyah*'ta yer alan on bir hikâyeden *Mehtap*, *Ağrı Prensesi* dışında kalan hikâyeleri; sekiz hikâyenin yer aldığı *Kırmızı*'dan; *Kuşlar da Düşer*'i; altı hikâyenin bulunduğu *Zilha Günü*'nden *Zilha*'yı; yedi hikâyelik *Angelika*'dan *Alissa Yolu*, *Şairle Randevu*'yu; on yedi hikâyenin yer aldığı *Çiçekli Bir Boşluk*'tan *Oyuncunun Epik Hali* dışındaki on altı hikâyeyi; on iki hikâyenin yer aldığı *Bu Sefer Lila Olsun Saçlarım*'dan *Siirt Marşı* hariç diğer on bir hikâyeyi gösterebiliriz. Yıldız Ramazanoğlu'nun klâsik kısa hikâye boyutunda değerlendirdiğimiz bu hikâyeleri genellikle beş - on sayfalık metinlerken bazıları daha kısa; iki - üç sayfalık metinlerdir. Mesela, *Çiçekli Bir Boşluk*'ta *Afgan Terzi*, *Behice'nin Akülü Aracı*, *Gelinlik*, *İnce İş*, *Malin Dosyası*, *Oyuncunun Teli*... iki - üç sayfalık metinlerdir.

Hikâyelerinin uzatılmadan, birkaç sahne etrafında anlatıldığı klâsik kısa hikâye boyutundaki bu metinlerde ilgili karakterleri kısa bir zaman diliminde tanırız. Bu birkaç sahnedeki hâli ve bilgi verildiği kadarıyla bu birkaç sahne öncesindeki macerasından hareketle söz konusu karakterin insani durumunu anlamamız istenir. Bu kısa tanışma o karakterle insani bir yakınlık kurmamıza yeter. Yıldız Ramazanoğlu da klâsik kısa hikâye boyutundaki hikâyelerinde söz konusu boyutun gereği hikâyesi anlatılan karakteri birkaç olay kesitinde, birkaç sahnede bize anlatır.

Mesela *Çiçekli Bir Boşluk*'taki hikâyelerden *Behice'nin Akülü Aracı* dikkatimizi Behicelere çekmeye, onun gözünden sokaklara, dünyaya bakmamıza imkân verir. *Afgan Terzi*, düşününce çok şeyler söyleyebilen çok kısa bir hikâyedir. *Kargaların Ruh Hali* insana, eşyaya nasıl bakılması ve bakılmaması gerektiğini, daha özenli olması gereken; fakat özenli olduklarını zanneden kimlikler üzerinden anlatan bir hikâyedir. Yine *Bu Sefer Lila Olsun Saçlarım*'da yer alan hikâyelerden *Kürek Sesleri*'nde babasının cenazesine gelen Erdem'in hâli içimizi acıtır. *Baba Oğul ve Yıldızlar*'da hasta babasına bakan, evlenme zamanı çoktan gelmiş bir oğulun endişelerini, çaresizliğini; ama

YILDIZ RAMAZANOĞLU'NUN HİKÂYELERİNDE DEĞİŞEN HİKÂYE BOYUTLARI

babasına karşı merhametini hissederiz. *Süslü*'de Süslü ve ev sahibi kadını, *Selma'nın Bahçesi*'nde "bir kuşağın" kadını olan Selma'nın kuşağı ile birlikte yaşadıklarından, (sosyoloji okuyan, doktora başlayan Selma başörtülü olduğu için eğitimine devam edemez) geçen zamanla birlikte mevcut durumdaki hâlden okura bir şeyler kalır.

Ne klâsik kısa hikâye ne de uzun hikâye olan, orta uzunluktaki hikâyelere örnek olarak *Kırmızı*'dan *Ayla ile Zeliha*, *Son Leylek*, *Sağdan Soldan Aşağıdan ve Yukarıdan*, *Bay Köri'nin Tutkusu*; *Zilha Günü*'nden *Teyzemin Aynasız Günü*, *Anemon Çiçeği*, *Gast Arbeiter*; *Angelika*'dan *At Hikâyesi*; *Çiçekli Bir Boşluk*'tan *Oyuncunun Epik Hali*; *Bu Sefer Lila Olsun Saçlarını*'dan *Siirt Marşı* hikâyelerini örnek verebiliriz.

Yıldız Ramazanoğlu, orta uzunluktaki hikâyelerde doğal olarak klâsik kısa hikâyeye göre daha çok şey anlatmak ister. Hikâyelerin boyutları bu nedenle genişler. Mesela, *Kırmızı* adlı kitapta yer alan *Son Leylek* hikâyesinde evlilik için uygun birini arayan Ayşe ile Celal'in tanışmak için buluşmaları anlatılır. Buluşmaya gidip, tanışma anındaki konuşmalar, izlenimler aslında kısa bir hikâye karakteri taşır. Ancak, özellikle Ayşe'nin geçmişe dair hatırladıklarıyla (başörtülü olduğu için öğretmenlikten atılması, bir şirkette göze görülmeyecek bir yerlerde iş verilmesi; bunların Ayşe'ye etkileri) hikâye uzar. Ayşe'yi tanımak için uzayan bir hikâye lazımdır. Yine aynı kitaptaki hikâyelerden *Ayla ile Zeliha*'da az sonra kalkacak trenle kuzenin bulunduğu bir başka şehre gidecek olan lise bir öğrencisi Ayla ile onu yolcu eden annesi Zeliha üzerinden bir anne kızın; bu anne kızın içinde olduğu ailenin hikâyesi anlatılır. Anlatıcı olarak önce Ayla, sonra annesi/Zeliha aynı zaman dilimini anlatır. Sonra sözü dış anlatıcı alır. Böylece Ayla'nın, Zeliha'nın, dış anlatıcının gözünden her biri birer kısa hikâye olabilecek anlatılanlar birleşerek orta uzunluktaki bir hikâyeyi oluşturur. *Zilha Günü* adlı kitaptaki hikâyelerden *Gast Arbeiter* ise otuz yıl Almanya'da yaşayan Perihan Hanım'ın ve onun hikâyesini anlatan kızının hikâyesidir. Perihan Hanım, Almanya'da yaşarken Türkiye'de yaşayacağı günlerin hayalini kurar. Türkiye'de bir ev yaptırır. Bu evin eşyalarını tamamlar. Bütün bunlar yıllar alır. Ancak Perihan Hanım, evinde oturmadan ölmüştür. Türkiye'de defin hazırlıklarıyla uğraşan kızı, hayali kurulan eve hiç değilse, annesinin Almanya'dan gelecek cenazesinin uğramasını ister. Gerek annenin pek çok hayalinin gerekse kızın anneye dair hatırladıklarının anlatımı Perihan Hanım ve kızının hikâyesinin uzamasını gerektirir.

Yıldız Ramazanoğlu'nun kitaplarında yer alan ve *uzun hikâyeler* olarak niteleyebileceğimiz hikâyelere *Zilha Günü*'nden *Gece Kuşu*, *Cemil Bey'in Melankolik*

Karısı; Angelika'dan Angelika'nın Unutuşu, Müberra'nın Kaydetmesi, Hüküm, Sinemacı Kadınlar hikâyelerini örnek verebiliriz. Bu hikâyelerden de üçüne bakalım:

Angelika adlı kitaptaki *Angelika'nın Unutuşu*'nda birkaç karakterin hikâyesi etrafında birkaç meseleye dikkat çekilir. Hikâyede, anlatıcı çocuğun Almanya'da çalışan amcasının tanıdığı Alman bir aile Türkiye'ye gelir. Çocuğun ailesinin misafiri olur. Müslümanlığı Almanya'da tanımaya başlayan misafir aile Türkiye'de Müslümanlığı kabul eder. Çocuğun ağabeyi bir süreliğine Alman aile ile Almanya'ya giderken Alman ailenin kızları Angelika da anlatıcı çocuğun ailesiyle Türkiye'de kalır. Bu hikâye çizgiselliğinde, anlatıcı çocuğun ailesinin Müslüman çevresinin Müslümanlıkla olan ilişkisi, mahalledeki ve ailedeki ilişkiler, *Angelika'nın*; başka bir kültürden ve başka bir aileden bir çocuğun başka bir aile ve kültür içindeki durumu, başka bir aileye (Alman aileye) çocuğunu emanet etmiş anne... üzerinden farklı insani durumlar anlatılır. Bütün bunlar, ağabeyi başka bir aileyle gitmiş, başka bir aile ve kültürden kendi ailesine gelmiş dilini bilmediği bir çocukla odasını paylaşan, onu anlamaya ve sevmeye başlayan, onun yalnızlığını azaltmaya çalışan bir çocuğunun hatırlamalarıyla dile gelir.

Yine *Angelika*'da yer alan *Müberra'nın Kaydetmesi*, Müberra'nın hikâyesi olduğu kadar, Müberra'nın hikâyesini anlatan anlatıcının; amca kızları olan Müberra ve anlatıcı üzerinden geniş bir ailenin de hikâyesidir. Otuzlu yaşlardaki öğretmen anlatıcı, bir akrabanın taziyesi için gittiği apartman dairesinde çoğu akraba olan kadınlarla beraberdir. Yıllardır görmediği, evlenip bir taşra şehrine gitmiş çocukluk ve gençlik arkadaşı Müberra da oradadır. Hikâyenin dokuz sayfalık bu kısmı bile başlı başına bir aile; aile ve toplumsal değişim hikâyesi durumundadır. Ancak yazar hikâyeyi devam ettirir, sanki yeni bir hikâyeye başlar: Müberra'nın davetiyle onu yaşadığı taşra şehrinde ziyaret eden anlatıcı, Müberra'nın çocukluktan ve gençlikten evliliğe giden hikâyesini, zaman ve şartlar değişse de hayallerini canlı tutan, hayallerini farklı şekillerde hayata geçirmeye çalışan Müberra'yı anlatır.

Yıldız Ramazanoğlu'nun boyut olarak en uzun hikâyesi olan *Hüküm* de *Angelika* kitabı içerisinde. Hikâye *giriş*, sayılarla adlandırılan *bölümler* (on beş bölüm) ve *son* olarak adlandırılan bir bölümden meydana gelir. *Hüküm*'de, kurban eti dağıtmak için bir yardım kurumuyla yoksul bir Afrika ülkesinde yapılan yolculuk hikâye edilir. Hikâye öncelikle, Türkiye'den gelen ve aralarında anlatıcı karakterin de bulunduğu üç kişilik gruba rehberlik eden Hüküm'ün hikâyesidir. Yine, Hüküm'ün yoksul

YILDIZ RAMAZANOĞLU'NUN HİKÂYELERİNDE DEĞİŞEN HİKÂYE BOYUTLARI

vatandaşlarının, hâlâ sömürülen ülkesinin, olayları bize anlatan; gördükleri karşında ezilen ve üzülen Türkiyeli anlatıcının da hikâyesidir. Yazarın, Afrika'daki insan gerçekliğine dair anlatmak istediği çok şey vardır. Bu nedenle bu hikâye yazarın en uzun hikâyesidir. Kendi içinde bahsedildiği şekilde bölümlenen hikâyede her bölümde bir başka insan gerçekliği anlatılır. Hiv virüsü taşıyıcısı Hüküm; “yanındakilere değmemek için hacmini küçülterek oturan”, bir süre Fransızca öğretmenliği yapmış, kocasını hiv virüsü yüzünden kaybetmiş, biricik kızı kocasının ailesince alınmış, kendine Ebuzer’i model almış... genç bir kadındır. Yoksul Afrika ülkesinde çaresizlikler içinde diğer insanlar için bir şeyler yapmak isteyen, aslında kendisi de ilgi ve ihtiyaç sahibi birisidir. “Ömrünün çok az kaldığını” bilen, “yemek yerken her kırıntıya hürmet eden” hiv virüslü *Hüküm’ün hikâyesi*, Hüküm’ün “haddi aşmış” bir yoksulluk içinde bulunan *ülkesinin hikâyesi* ve bunları bize anlatırken vicdanının rahatsız olduğunu her an hissettiğimiz *anlatıcının hikâyesi* iç içe devam eder. Yazar, kısa ya da orta uzunluktaki bir hikâye boyutunda anlatılamayacak olan Hüküm’ün ülkesindeki gerçeklere uzun bir hikâye ile dikkat çekmek ister.

Yıldız Ramazanoğlu’nun orta uzunluktaki ve uzun hikâyelerinde ana karakterin müstakil kısa hikâyeler olabilecek birden fazla hikâyesi anlatılır. Yine çoğu zaman ana karakter dışındaki bazı karakterlerin de en az birer kısa hikâye olan hikâyelerine şahit oluruz. Yukarıda örnek olarak bahsettiğimiz hikâyelerden *Angelika’nın Unutuşu*’nda Angelika’nın ve anlatıcı kızın hikâyesi, yine anlatıcı kızın anne babasına, amcasına dair anlattıkları ayrı ayrı hikâyelerdir. *Ayla ile Zeliha*’da Ayla ve Zeliha’nın hikâyesinden, *Gast Arbeiter*’de Perihan Hanım ve onun hikâyesini anlatan kızının hikâyesinden... birkaç kısa hikâye çıkabilir. Hele yazarın en uzun hikâyesi *Hüküm*, pek çok kısa hikâyeyi içerir: Mesela, anlatıcının aktarma için bulunduğu Dubai havaalanındaki dönüş bölümü (“Onüç”, adlı bölüm) başlı başına ve güzel bir kısa hikâyedir. Yıldız Ramazanoğlu, kısa hikâye yapılı metnin verdiği imkâna göre daha çok şey anlatmak istediğinden geniş hacimli hikâyeler yazmıştır. Yazarın söz konusu uzun hikâyeleri ve kimi orta uzunluktaki hikâyeleri kısa bir romanın özü gibidirler.

Ramazanoğlu’nun orta uzunluktaki ve uzun hikâyelerinde, doğal olarak, pek çok olay kesiti vardır. Bu olay kesitlerinin merkezinde yer alan sahneler çoğu zaman kısa anlatılır. Bu noktada Mustafa Kutlu’nun Ramazanoğlu’nun ilk hikâye kitabı *Derin Siyah*’ı değerlendirirken söyledikleri önemlidir: “Ramazanoğlu’nun bütün bunların yanında en göze görünür özelliği dış dünyaya bakarken tasvirici-tahlilci gözlemlerini

içinde yorumlaması. Bu itibarla anlattıkları tipik olay hikâyesi sınıfına girmeyebilir. Ancak olayı da önemsiyor” (Kutlu, 2002). Ramazanoğlu, bir olay kesitinin gösterilmesi olan “sahneleme yapılması gerektiğinde, ayrıntılı sahne anlatımları yerine, sahneleri çok kısa gösteren ya da sahnelerden özet şeklinde bahsedilen bir anlatım yapar. Bu anlatım, ayrıntılı sahnelemeye göre yazara daha çok sahneden, daha çok kişi ve olaydan bahsetme imkânı verir.” (Yıldız, 2015: 2282).

Yıldız Ramazanoğlu ister kısa, ister orta uzunluktaki ve isterse uzun hikâyelerinde olsun kimlerin hikâyesini anlatmaktadır? Hikâye yazmayı “Canımızı yakan, içimize sinmeyen var olanı kelimeler yoluyla aşındırmak, olması gerekene doğru ilerletmek, görülmeyeni göstermek, önemsiz olanın içindeki görkemi açığa çıkarmak. Sessizlerin, sözü kesilenlerin, susturulanların sesi olmak” (Ramazanoğlu, 2017) diye niteleyen Ramazanoğlu’nun hikâyelerinde ana karakterler genelde kadındır. Necip Tosun, Yıldız Ramazanoğlu’nun “kadın dolayımında insanlık hâllerine eğildiğini”ni söyler (Tosun, 2017:123). Yazar, “erkeklerin hikâyelerini de anlatır. Ama daha çok kadınların ön planda olduğu hikâyeler yazmıştır. Kadınları daha çok şehir hayatı içerisinde görüyoruz. Şehir çoğu zaman hareket hâlinde olmak, çalışmak, koşturmak demektir. Şehir aynı zamanda eğitim demektir. Yazarın hikâye kişilerini/kadınları ev hayatında gördüğümüz gibi çalışma hayatında da görmekteyiz. Çalışma hayatındaki pek çok kadının işte ve evde durmadan koşturmaktan usandıkları anlatılır. Hikâyelerde iyi eğitim görmüş pek çok kadın tanırız. Okuyan, yazan, özellikle sinemaya ilgi duyan kadınları görürüz. Dini inancı nedeniyle eğitim ve çalışma hakkı elinden alınmış, siyasi inancı nedeniyle bir yakını kovuşturmaya uğradığı için kendisi de dışlanmış kadınları tanırız. Kimi zaman dindar kişileri görürüz yazarın hikâye dünyasında kimi zaman dindarların da eleştirildiklerine şahit oluruz” (Yıldız, 2016: 42).

Hikâye anlatma tarzına dair önemli göstergelerden biri olan hikâye boyutunun niteliği Yıldız Ramazanoğlu’nun hikâye yazma süreci içerisinde nasıl bir görünüm arz eder? Yazar ilk hikâye kitabını yayımlayalı on beş yıl olmuş. On beş yılda altı hikâye kitabı yayımlamış. Bu, Ramazanoğlu’nun hikâye yazma ve hikâye kitabı yayımlamada verimli bir yazar olduğunu gösterir.

SONUÇ

YILDIZ RAMAZANOĞLU'NUN HİKÂYELERİNDE DEĞİŞEN HİKÂYE BOYUTLARI

Yıldız Ramazanoğlu'nun hikâyelerine, hikâye boyutunu esas alarak baktığımızda farklı boyutlarda; dolayısıyla farklı yapılarda hikâyeler yazdığını görüyoruz. İlk kitabı *Derin Siyah*'ta klâsik kısa hikâye boyutunda hikâyeler bulunan yazarın ikinci kitabı *Kırmızı*'da hikâye boyutları klâsik kısa hikâye boyutunu aşmaya başlar. Üçüncü kitap *Zilha Günü* ve dördüncü kitap *Angelika*'da daha çok orta uzunlukta hikâyeler yazar. Yazarın uzun hikâyeleri daha çok *Angelika*'da yer alır. Ancak Ramazanoğlu son iki hikâye kitabı *Çiçekli Bir Boşluk* ve *Bu Sefer Lila Olsun Saçlarım*'da tekrar klâsik kısa hikâye boyutuna döner. Bu kitaplardaki yirmi dokuz hikâyeden (orta uzunlukta iki hikâye; *Çiçekli Bir Boşluk*'ta *Oyuncunun Epik Hali*, *Bu Sefer Lila Olsun Saçlarım*'da *Siirt Marşı* dışında) yirmi yedisi kısa hikâyedir.

Son olarak, yazarın on beş yıllık yazma sürecindeki anlatımıyla ilgili olarak hikâyelerinin boyutuyla birlikte şu konuya da dikkat çekmek gerekir. Mustafa Kutlu, Yıldız Ramazanoğlu'nun ilk hikâye kitabı *Derin Siyah*'taki anlatımla ilgili olarak (bu anlatım ilk kitabı izleyen kitaplarda da devam eder) şunları söyler: "Hikâyelerde soyutla-somutun, rüya ile hakikatin, iç ile dışın dengelenmesine önem verilirken belki okuru tatmin edecek bir ifşa ve itiraf gözüküyor. Elbette bu bir şart değildir. Son hesaplaşmada yazarın kendisine sakladığı bir 'sır' hep kalmaktadır. Şurası enteresan: Yazar bu sırrı çok da kiskanmıyor. Semboller, imajlar, anıştırmalar vasıtası ile okura sunuyor" (Kutlu, 2002). Mustafa Kutlu'nun Ramazanoğlu'nun ilk kitabı vesilesiyle dile getirdiği; anlatımda "yazarın kendisine sakladığı bir sırrın hep kalması"; bu sırrın "semboller, imajlar, anıştırmalar vasıtası ile okura sunulması" durumunun yazarın son iki hikâye kitabında azaldığını söyleyebiliriz. On beş sene önce yazdığı ilk hikâyeler ile son iki kitabındaki hikâyeler boyut yönüyle birbirlerine benzese de Yıldız Ramazanoğlu'nun anlatımı, okurun hikâye dünyasına rahat girebilmesi, orada olup biteni rahat görebilmesi açısından "vuzuh"a doğru kaymıştır diyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Abasıyanık, Sait Faik (2016/I). **Semaver**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Abasıyanık, Sait Faik (2016/II). **Tüneldeki Çocuk**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Abasıyanık, Sait Faik (2016/III). **Havada Bulut**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Abasıyanık, Sait Faik (2017/I). **Havuz Başı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Abasıyanık, Sait Faik (2017/II). **Son Kuşlar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- Abasıyanık, Sait Faik (2017/III). **Mahalle Kahvesi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Ali, Sabahattin (1998). **Bütün Öyküleri I**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Buğra, Tarık (1998). **Yarın Diye Bir Şey Yoktur**, Ötüken Yayınları.
- Esendal, M. Şevket (2009), **Otlakçı**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Korkmaz, Ramazan – Deveci, Mutlu (2011). **Türk Edebiyatında Yeni Bir Tür: Küçürek Öykü**, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Kutlu, Mustafa (2002), “Derin Siyah”, **Yeni Şafak**, 5 Haziran.
- Kutlu, Mustafa (1999), **Hüzün ve Tesadüf**, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Kutlu, Mustafa (2011), **Hayat Güzeldir**, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Ramazanoğlu, Yıldız (2007). **Derin Siyah**, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Ramazanoğlu, Yıldız (2009). **Kırmızı**, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Ramazanoğlu, Yıldız (2008). **Zilha Günü**, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Ramazanoğlu, Yıldız (2008). **İkna Odası**, 3. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Ramazanoğlu, Yıldız (2010). **Angelika**, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Ramazanoğlu, Yıldız (2014). **Çiçekli Bir Boşluk**, 1. Basım, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Ramazanoğlu, Yıldız (2016). **Bu Sefer Lila Olsun Saçlarım**, 1. Basım, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Ramazanoğlu, Yıldız (2017). “Başkasının Hikâyesini Merak Dahi Etmemek”, **Karar Gazetesi**, 22 Şubat (www.karar.com/yazarlar... ET:19.04.2017).
- Sağlık, Şaban (2014), “Tek Hamlede Nakavt: Küçürek Öyküler ve Fıkralar”, **Hikâye/Anlatı/Yorum**, Hece Yayınları, Ankara.
- Seyfettin, Ömer (2007). **Hikâyeler 1, 2, 3, 4** (Hazırlayan: Hülya Argunşah), Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Tosun, Necip (2017). “Yıldız Ramazanoğlu: Toplumsal Hayatta Kadın”, **Günümüz Öyküsü**, Dedalus Kitap, İstanbul.
- Yıldız, Alpay Doğan (2015). “Hikâyede “Sahne” Anlatma Tarzlarının Anlatıma Etkileri ve Yıldız Ramazanoğlu’nun Hikâyeleri”, **Turkish Studies**, Volume 10/8, Spring, pp. 2271-2284.
- Yıldız, Alpay Doğan (2016). “Yıldız Ramazanoğlu’nun Hikâye Kişileri”, **Gaziosmanpaşa Ü. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Kış, Cilt:11, Sayı:2, ss.25-43.

MEÂ'LÎ'DEN NÂMIK KEMÂL'E KEDİ MERSİYESİ*

Özlem ŞAHİN**

Öz

Tanzimat Dönemiyle birlikte devlet kurumlarında hatta sosyal yapıda bir değişimin başladığı bariz olarak görülmektedir. Artık aydınımız yüzünü Batı'ya çevirmiştir. Bu dönemde yeni bir edebiyat anlayışı ortaya çıkacaktır. Ancak bu dönem şairlerini asıl yetiştiren klâsik şiir ve nesir anlayışıdır. Altı asırlık bir geleneğin ardından şekillenen yeni edebiyatın ilk temsilcilerinden olan Nâmık Kemâl, divan şiiri geleneği içinde yetişmiş, ilk şiirlerini bu tarzda kaleme almıştır. Dönemin önemli şairleri içerisinde kendisine yer bulabilmesi ve adını duyurabilmesi yine klâsik tarz şiirleriyle mümkün olmuştur. Nâmık Kemâl dönemin sadrazamı Mahmûd Nedîm Paşa'yı hicveden şiirini kaleme alırken 16. yüzyıl şairi Me'âlî'nin kedisine yazdığı mersiyeden etkilenmiştir. Diyojen adlı mizah dergisinde yayınlanan bu manzûme, aynı vezin ve benzer redifle kaleme alındığı için nazîre özelliği taşımaktadır. Nâmık Kemâl'in *Hirrenâme*'sinin hicviye, Me'âlî'nin *Mersiye-yi Gürbe*'sinin ise hezliyat özelliği taşıdığı görülmektedir. Bu nedenle önce hiciv ve hezel kavramları üzerinde durulacak, ardından müelliflerin biyografik bilgilerine yer verilecektir. Son olarak şiirlerin muhteva ve şekil özelliklerine kısaca değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Me'âlî, Nâmık Kemâl, Hiciv, Hezel, Kedi.

A CAT'S ELEGY FROM MEÂ'LÎ TO NÂMIK KEMÂL

Abstract

It can be obviously seen that, an important change process started, on the social and governmental structure of Ottoman Empire with Tanzimat Period. Our intellectuals turned their face toward the western World from that times on. In this period, a new literature approach is to emerge. However, the main force which has nurtured the poets of this period, is the classic poetry and prose approach. Nâmık Kemâl, as one of the first representatives of a new literature approach comes after a literature tradition of 600 years, grow in this classical literature atmosphere and he wrote his first poems in Classical Ottoman Poetry form. While he was writing his poem satirizing Mahmûd Nedîm Pasha who is the grand vizier of the period, he was under the effect of the elegy which has written by Me'âlî, of 16th century, for his

* Bu makale 25-27 Kasım 2010'da Kayseri'de yapılan VI. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Mine Mengi adına)'nda "Me'âlî'den Nâmık Kemâl'e Bir Mizâh Figürü Olarak Kedi" başlığıyla bildiri olarak sunulmuştur.

** Okt. Dr. , Bozok Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, e-posta:ozlemsahin@bozok.edu.tr

cat.This poem has taken place in a humour magazine named “Diyojen”. It has been written in same prosody and similar rhyme with Me’âlî’s original one and so that it can be called as “nazîres”. It can be seen that, Nâmık Kemâl’s Cat Elegy is a satire and Me’âlî’s Gürbe is in form of “hezliyat”. Thus in this study, firstly the concepts of satire and hezl will take place and then, biographies of the poets will be presented. Finally, the poems, their contents and forms will be examined.

Key Words: Me’âlî, Nâmık Kemâl, Satire, Comic poem, Cat.

16. yüzyıl divan şairi Me’âlî’nin çok sevdiği kedisinin ölmesi üzerine mizahi bir üslupla kaleme aldığı Mersiye-yi Gurbe’si, 19. yüzyılın önemli fikir adamı olan Namık Kemal’in Mahmûd Nedîm Paşa’yı ağır dille eleştirdiği *Hirrenâme*’sine ilham olmuştur. Üst kategori olarak komik içerisinde değerlendirilecek olan Nâmık Kemâl’in *Hirrenâme*’sinin ve Me’âlî’nin *Mersiye-yi Gürbe*’sinin hangi alt kategoride inceleneceği bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bazen aynı bazen de farklı anlamları ifade eden mizah, hiciv, hezl, zemm, latife gibi kavramların sınırlarını belirlemek oldukça güçtür. Bu durum Arap, Fars ve Türk edebiyatında bu terimlerin tam olarak kategorize edilememesine sebep olmaktadır. Her birinin kendine has özelliklerinin olmasına karşın genel olarak tümünde takılma, alaya alma, şaka yollu yerme amacı ortak özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Âgâh Sırrı Levend’e göre gülmece ve yergi, latife (şaka) ve şetm ü kadh (sövme) arasındaki hezl-mizah (alay ve gülme), mütâyebe-mülâtafa (şakalaşma), hicv (yergi), ta’rîz (sataşma ve taşlama), tehzîl (alaya alma, gülünç hale getirme), zemm (yerme ve kınama) gibi geniş yelpazede bize sınıflandırmalar sunmaktadır (Dağlar, 2011: 195). Mizah ve hicivden hangisinin en önce geldiği ve esas alınması gerektiği noktasında en geniş kategori “komik” olarak çıkmaktadır. Her zaman aynı amaca hizmet etmeyen komik, bazen sadece eğlenceye yönelikken bazen de kusurları açığa çıkarıcı ve tam anlamıyla yıkıcıdır. Amaçlardaki farklılık, komik kategorilerinin (hiciv, hezl, latife, zemm vb.) belirlenmesinde bize yol gösterir. Mizahı da hicvi de tıpkı diğerleri gibi komik kılma yolları olarak almak gerekir. “O nedenle hicvi mizahın içinde değerlendirmek yerine ayrı türler olarak görmek daha doğru olacaktır. Komik ideal çelişki halinde olan ve gülme ile çürütülmesi gereken, insansal özellikleri ve sosyal olayları belirginleştirip değerlendirmek olanağı veren estetik kategoridir” (Apaydın, 1993: 23-24).

MEÂ'LÎ'DEN NÂMIK KEMÂL'E KEDİ MERSİYESİ

“Hecv” veya “hicâ” kökünden gelen *hiciv*, sözlükte bir sözü harflerini sayarak ve heceleyerek okumak, bir kişinin veya toplumun ayıp ve kusurlarını sayıp dökmek, yermek anlamına gelir (Okay, 1998: 447). Edebî tür olarak karşımıza çıkan *hicviye* ise bir kişiyi, toplumu veyahut bir durumu alaylı çoğu zaman da ağır bir dille eleştiren metinlere verilen addır. Hiciv söyleyene *hecâ-gû* veya *heccâv* adı verilmektedir. Arap edebiyatında hiciv karşılığında *hicâ* terimi kullanılırken, Batı edebiyatında *satire*, âşık edebiyatında *taşlama*, çağdaş Türk edebiyatında ise *yeri* kelimeleri kullanılır. Hicviye Arap edebiyatında yalnızca kaside biçiminde yazılmıştır. Türk ve Fars edebiyatlarında ise kaside yanında gazel, murabba, muhammes, kıta gibi nazım şekilleri de kullanılarak genişleme göstermiştir. Türk edebiyatında hicviyelerin birçoğu kıta şeklindedir.

Hiciv türünün en önemli özelliği nükte ve zekâ unsuru taşımasıdır. Mecâz, teşbih, istiâre mübalağa, hüsn-i talil gibi edebî sanatları ihtiva etmektedir. Bununla birlikte özellikle kişilere yönelik hicivlerde latifeden başlayarak alay, tahkir ve küfre varan ifadeler görülmektedir. Fıkralarda olduğu gibi hicivlerde de espri sona saklanır. Kıtalar halinde yazılan hicivlerde asıl vurucu ve şaşırtıcı kısım ilk iki mısra da verilirken güldürücü ve bazen de müstehcen unsurlar sona saklanır.

Hiciv kim tarafından yazıldığına bağlı olarak çok ağır ve incitici olabilmektedir. Hicvin ölçüsünü bir bakıma hicvi söyleyen kişinin toplumdaki duruşu veyahut hicvedilen kişinin bulunduğu konum belirlemektedir.

Nitelik ve hedef açısından hicve baktığımız zaman herhangi bir şahıs hedef alınarak onun fiziği, ahlakı, makam ve mevkii veyahut soyu ve ırkı eleştirilir. Bazen eleştirilen toplumdur, zalim ve baskıcı yöneticilerdir, geleneklerdir, kötü ekonomidir, hatta fitne kaynağı olan kadındır. Kısaca sosyal yaşamda kötü olan her anlayış ve düşünce biçimi hicvin malzemesidir (Çiftçi, 1998: 176).

Hüccav kurbanının fiziki yapısına dikkati çekerek mevkisini kötüye kullanan şahsiyeti ağır bir dille eleştirir. Böyle durumlarda mizahçılar bir insanı veyahut bir nesneyi yermek istediklerinde çoğu kez tahkir etme veya hayvanlara benzetme yolunu tutarlar. Bu yeni değildir. “Çok eski zamanlardan beri mizahçı ve hicivcilerin maksatlarını anlatmak için hayvan motiflerinden yararlanmayı ihmal etmedikleri görülür. Bunun görünürde en az iki nedeni olabilir. Birincisi mizahçı veya alaycı sanatkar, güçsüz olduğu halde seçilen kurban güçlü bir zümre ya da sultan, vezir ve benzeri bir şahıs olabilir. İkincisi yaratıkların en şerefli olan insanı, yücelik

Özlem ŞAHİN

zirvesinden, beslenmek ve üremek dışında bir meziyeti olmayan hayvanlara benzetmek suretiyle aşağılık konuma düşürmüş olur. Hint orijinli olup çok eski zamanlarda Arapça ve Farsça'ya çevrilen Kelile ve Dimne, Ubeyd'in Muş u Gurbe'si, Şeyhi'nin Harnâmesi, Attar, Mevlânâ, Nâmık Kemâl, Şinâsi ve benzeri yazarların eserlerinde yer alan tilki, kedi, fâre, kurt, koyun, öküz, arslan ve benzeri hayvanların dilinden anlatılan hikâyelerin tamamının bu amacı taşıdığı söylenebilir. Günümüzde bile gazete ve dergi sayfalarında insanların hayvan figürlerinde ve hatta cansız varlıklar şeklinde karikatürize edilmiş olması, onların makam ve mevkilerini düşürerek kendilerine göre gerçek şahsiyetlerini halka göstermek amacını taşır" (Çiftçi, 1998: 176-177).

Divan edebiyatında hicve en yakın tür, mizahla beslenerek zaman zaman kişilere ve kurumlara yönelik eleştiriler getiren, kaba şaka ve alayların yer aldığı hezeldir.

Sözlükte kelime anlamı olarak ciddi olmayan, saçma, uydurma söz anlamlarına gelen hezel, terim olarak şaka, latife ve alay yoluyla yazılan şiirlere genel olarak verilen addır. Hezel yerine tehzil de kullanılmıştır. Tehzil daha çok meşhur bir kaside veya gazele aynı vezin ve kafiye ile yazılmış bir nazîre niteliğindedir. Mevcut zamanı, bu zamana ait insanı veya olayı eleştirmek için söylenen tehzilde nükte esastır. Divan şairleri incitme amacı gütmeyen tehzil yoluna gitmişlerdir (Mermer ve Koç Keskin, 2005: 40).

Divan şairlerinin bir kısmı hezel vadisinde usta söyleyişlere ulaşmışlardır. Eski el yazması kitapların sayfa kenarlarında sık sık hezel türü şiir veya pasajlara rastlanır. Yine letâifnâmelerde hezliyat içerikli bölümler bulunur. Hezel türündeki yazı ve şiirlerin toplandığı mecmualara da hezliyat mecmuası adı verilir.

Hezl, hicivlerden başlayarak *zem*, *kadh*, *şetm*, *ta'riz*, *latife*, *mutayebe* gibi mizah içeren edebî türlerle karıştırılmıştır. Hepsinde de takılma, alaya alma, şaka yollu yerme amacı ortak olarak karşımıza çıkar. Yapılan tasniflere göre hezl alay ederek küçük düşürme biçiminde tanımlanmış, alt kademesine *ta'riz* (sataşma ve taşlama), üst kademesinde *zem* (kınama), *hiciv* (yergi), *şetm ve kadh* (sövgü) konulmuştur (Pala, 1998: 304-312).

Hezelerde sadece alay ederek güldürme amacı güdülürken hicivde sosyal bir konu, toplumu ilgilendiren bir mesele veya gerçek bir kişiyi eleştirme esas alınmaktadır. İnsan onurunu incitmeye yönelik olduğu için İslamiyet'te hoş

MEÂ'LÎ'DEN NÂMIK KEMÂL'E KEDİ MERSİYESİ

karşılanmayan hicivlerde amaç; söz konusu kişiyi kötüleyerek, haysiyetini ve şerefini küçük düşürmektir. Bu nedenle egoizmin, kişisel kin ve ihtirasın ağır bastığı hicivlerde ağır bir dil kullanılır. Buna karşın, eskilerin hezliyat dedikleri, daha çok şakalaşmak, latife söylemek, nükte yapmak, nükte yaparken de zekice, zarifçe dokundurmak ya da güzel bir mazmunla iğnelemek amacına yönelik şiirler ise kimseyi incitme amacına yönelik değildir. Bu yönüyle hicivden ayrılır. Hezelerde zarif bir nükte veya güzel bir mazmun bulunur. Konu alaylı bir dille anlatılır. Bütün bunlar değerlendirildiğinde Nâmik Kemâl'in *Hirrenâme*'sinin hiciv ve Me'âlî'nin *Mersiye-yi Gürbe*'sinin ise hezel türünde kaleme alındığı görülmektedir.

Eserlerin Müelliflerinin Tanıtılması

Me'âlî

1490'da doğduğu tahmin edilmektedir. II. Bayezid dönemi âlim ve kadılarından Mustafa b. Evhaddüddin Yarhisarî'nin oğludur. Asıl adı Mehmed olup köse olduğu için de Köse Me'âlî lakabıyla tanınmıştır. Anne tarafından Fenârî ailesine mensup olan Me'âlî iyi bir öğrenim görmüştür. Gerek aldığı eğitim gerekse ailesinin konumu sebebiyle iyi bir göreve tayin edilmesi beklendiği halde hezliyata düşkünlüğü ve gençliğinde toplumun ayak takımıyla düşüp kalkması yüzünden hak ettiği yerlere gelemeyen şair, kasaba kadılıklarıyla yetinmek zorunda kalmıştır. Müderris olmayı çok isteyen Me'âlî, ahlaki zaafı dolayısıyla bu göreve tayin edilmemiştir.¹ Mihaliç, Kepsut ve Fırt'ta kadılık yapmıştır. Denizli kadılığı talebi de yine aynı sebepten geri çevrilmiştir. Sofya ve Filibe kadılıklarının ardından, şehzadelikten tanıdığı Kanûnî Sultan Süleyman uhdesinde kalmak üzere Gelibolu kadılığına tayin edilmiştir. On yıl kadar rahat bir ömür süren Me'âlî, Gelibolu'da vefat etmiştir. (1535-36)

Uzun burunlu, zayıf ve köse olan Me'âlî'nin güleç yüzlü, şirin sözlü, şakacı ve alingan olduğu belirtilmekte, hafifmeşrepliğinin ve kendisini görenlerin gülmeden edemedikleri garip görünüşünün mesleğinde yükselememesine sebep olduğu kaydedilmektedir.² Şairin mesleki bakımdan ilerleyememesine sebep olan bir diğer husus, şiirlerinde devrin anlayışına ters düşecek şekilde hezle ve müstehcenliğe yer vermiş olmasıdır. Me'âlî müstehcenlik sınırlarını zorladığı, hatta zaman zaman aştığı

¹ "Latîfî Tezkire'tü'ş-şu'arâ adlı eserinde Şuh-tab ve dayire-i edebden haric fahşiyatı vardır gibi ifadeler kullanır" (Canım, 2000: 492).

² Latîfî tezkiresinde "...bezle-guy ve heykel ü heyetde ucube-şekl ü turfa-ruy ve ruy-ı turfası bi-muy idi. A'ni ru-yı bi-muyı debagat olunmuş deriye ve kısm-ı acayizden yüzi buruşmuş acuze kariya benzerdi..." ifadelerini kullanmıştır.

Özlem ŞAHİN

için özel hayatında da sıkıntı çekmiştir. Kaynaklarda bununla ilgili çeşitli anekdotlar kaydedilir. Me'âlî'nin müretteb divanı günümüze kadar ulaşmamıştır. Ancak mecmualar taranarak derlenen şiirleri Edith Ambros tarafından *Candid Pestrokes: The Lyrics of Me'âlî, an Ottoman Poet of the 16. Century* adıyla yayımlanmıştır. (Berlin 1982) Eser bir kaside, bir Arapça kıta, beş tarih, sekiz murabba, bir destan, 270 gazel, 36 Türkçe kıta ve 61 müfreden meydana gelmektedir. Me'âlî'nin divanı içinde dikkate değer şiirlerden biri semai tarzında kaleme aldığı destandır. Destanda, Osmanlı tarihlerinde Şahkulu Baba Tekeli'nin devlet isyanı anlatılmakta ve bu isyana II. Bayezid'in müdahale etmesi istenmektedir. Destan elde mevcut heceyle yazılmış ilk tam şiir olması açısından da önemlidir. Bu şiirin dikkat çeken önemli bir özelliği ise hece ve aruz birlikteliğinin XIII. Yüzyılda başlayan bir gelenek olmayıp eskiden beri var olageldiğini göstermiş olmasıdır.

Genellikle geleneğin gerektirdiği duyularını ifade eden divan şiirinin özelliklerine uymayan Me'âlî, şahsi yaşayışını, arzu ve sıkıntılarını şiirlerine yansıtmıştır. İzlediği bu yol çağının alışkanlıklarıyla uyum sağlamadığı için yazdıkları kendisine zarar vermiş ve takipçisi de pek olmamıştır. Muhtevanın ötesinde yine kendi durumunu anlatmaya uygun bir form olarak divanında murabba ve kıta nazım şekilleriyle müfredlere yer vermiştir (İsen, 1998: 201-202).

Nâmık Kemâl

2 Aralık 1840'ta Tekirdağ'da doğdu. Babası müneccim başı Mustafa Âsım Bey'dir. Baba tarafı I. Mahmut döneminde İran harplerinde şehit olan sadrazam Topal Osman Paşa'dan gelir.³ Annesi, Konica eşrafından mirilivanlığa kadar yükselen Abdüllatif Paşa'nın kızı Nesime Hanım'dır. Annesinin ölümü üzerine çocukluğunu ve gençlik yıllarının uzunca bir dönemini Abdüllatif Paşa'nın yanında geçirir. Dedesinin memuriyeti gereği memleketin çeşitli bölgelerini dolaşır. Kars'ta bulunduğu sıralarda Şeyh Vâizzâde Mehmed Hâmid Efendi'den tasavvuf ve edebiyat dersleri alır. Sonra dedesi ile Sofya'ya gider. Burada Arapça ve Farsça öğrenir. Nâmık Kemâl, Sofya'da on altı yaşında iken evlenmiştir. Nâmık Kemâl'in hayatında birçok şeyi erken yaşamasını

³ "Topal Osman Paşa'nın oğlu, şair Ahmed Ratib Paşa (ölümü 1757), hâcegân sınıfından vezirliğe kadar yükseltilmiştir. Onun oğlu ve Kemâl'in dedesi Şemseddin Bey (ölümü 1825) Selim III tarafından o kadar sevilen ve ona ihanetiyle etrafı şaşkırtan mabeyincilerdendir. Kemâl'in babasının Abdülâziz devrinde fazla rağbet görmemesinde bu hadisenin tesiri olabileceği gibi, tarihi çok seven fikirlerinde ondan hız alan

MEÂ'LÎ'DEN NÂMIK KEMÂL'E KEDİ MERSİYESİ

Tanpınar şöyle ifade eder: "Zaten onda her şey böyle erkendir. On dört yaşında iken bir defter dolusu şiiri bulunacaktır. Yirmi iki yaşında divan sahibidir. Yirmi beş yaşında devrin en meşhur imzası olarak tanınır" (Tanpınar, 1997: 343).

1857'de Sofya'dan İstanbul'a döner. Leskofçalı Galib, Hersekli Arif Hikmet, Yenişehirli Avni gibi şairlerin toplandığı Encümen-i Şuarâ'nın arasında bulunur. Hâriciye Nezâreti Tercüme Odası'nda çalışmaya başlar. Eski şiir geleneğine sahip olan Kemâl, İstanbul'a gelişinin beşinci yılında Şinâsi ile tanışır ve artık onun için yeni bir dönem başlamıştır. Tasvir-i Efkâr ile gazetede yazmaya başlar. Meşrutiyet idaresini kurmak üzere sonradan Yeni Osmanlılar Cemiyeti adını alacak olan İttifâk-ı Hamiyet adlı gizli cemiyete girerek politikaya atılır. Dönemin hükûmetini eleştiren yazılar yazdığı için İstanbul'dan uzaklaştırılmak üzere 1867'de Erzurum vali yardımcılığına tayin edilir. Bu göreve gitmeyen Kemâl, Ziyâ Paşa ve Ali Suavi ile birlikte Mustafa Fâzıl Paşa'nın desteğiyle (17 Mayıs 1876) Paris'e gelir (Tekin, 2010: 811-814).

Kısa süre sonra Londra'ya geçen gençler burada Hürriyet gazetesini çıkarırlar. Fakat Mustafa Fâzıl Paşa'nın İstanbul'a dönmesi ve Ziyâ Paşa ile birlikte diğer cemiyet üyelerinin Hidiv İsmail Paşa ile iş birliği yapmış olması Kemâl'i çok üzer. 15 Kasım 1870'de İstanbul'a döner. 1872'de İbret'i tekrar çıkarmaya başlar. Hükûmeti eleştiren yazıları ve Mithat Paşa'nın görevden alınmasına sebebiyet veren Mahmûd Nedîm Paşa'yı ağır bir dille eleştirir. Gazete 4 ay kapatılır. Kendisi de Gelibolu mutasarrıflığına tayin edilir. Tekrar İstanbul'a dönen Kemâl, İbret'in başına tekrar geçer. 1 Nisan 1873'te Gedikpaşa Tiyatrosu'nda oynanan Vatan piyesi sonrası halkın gösteri yapması sonucu gazete tekrar kapatılır. Kemâl ve gazeteci arkadaşları sürgüne gönderilir. 38 ay boyunca Magosa'da kalan Kemâl, edebiyatla daha çok ilgilenme fırsatı elde etmiş olur. Hemen hemen bütün tiyatro eserlerini, ilk romanı olan İntibah'ı ve edebî tenkitlerini burada kaleme alır. Nâmık Kemâl'in sürgünden kurtulması Abdülâziz'in hal'i ile mümkün olur. V. Murad'ın tahta geçmesinin ardından arkadaşları ile birlikte hürriyetlerine kavuşurlar. 1876'da Şûrâ-yı Devlet üyesi olur. Kânûn-ı Esâsî'yi hazırlamakta olan heyette yer alır. Meşrutiyetin ilan edilmesinin ardından 1877-Rus Harbi patlak verir, Sultan Abdülhamid Meclis-i Mebusan'ı kapatırken meşrutiyeti savunanları da İstanbul'dan uzaklaştırır. Kemâl, 1879'da Midilli'ye mutasarrıf tayin edilir. Rum ahalisinin ve bazı memurların şikâyeti üzerine

Nâmık Kemâl'in baba tarafından fazla bahsetmemesinin bir sebebi de bu vak'a olabilir" (Tanpınar, 1997: 342).

Özlem ŞAHİN

1884'de Rodos mutasarrıflığına nakledilir. Rodos'ta üç caminin inşasına ön ayak olduğu için Abdulhamid 1886'da imtiyaz madalyası verir. 1877 yılında Sakız mutasarrıflığına tayin edilen Nâmık Kemâl'in sağlığı burada daha çok bozulur. Osmanlı tarihini yazma gayreti ile yeniden başlayan çalışmalarının ilk cüzünün neşrinin sarayca engellenmesi, basılan nüshaların toplatılması Nâmık Kemâl'i çok yıpratır. Zatürreden dolayı 2 Aralık 1888'de hayatını kaybeder (Akün, 1998: 361-378).

Nâmık Kemâl, Encümen-i Şuarâ'ya katılmış, ilk şiirlerini divan şiiri geleneğinde yazmıştır. Çocuk denecek yaşta şiir yazmaya başlayan Kemâl, Sofya'da bir defter dolduracak kadar manzûme meydana getirmiştir. Divan sahibi olan Kemâl, şiirlerinde Nâmık mahlasını kullanmış, Fehîm-i Kadîm, Nef'î, Nâilî gibi şairlere nazîreler yazmıştır. Şairin tasavvuftan ilham aldığı görülmektedir. Tercümân-ı Hakikat'te Hitâm-ı Acemî, Eddâî Kemâl gibi takma adlarla gazeller inşa etmiştir (Hocaoğlu 2012: 704).

Başlıca eserleri: Devlet-i Âliyyenin Devr-i İstilâsına Dâir Bir Makaledir (1867), Bârîka-yı Zafer 1872, Salâhaddin-i Eyyûbî (Evrak-ı Perişan serisinden, hâl tercümesi,1.cüz, Devr-i İstilâ ile birlikte basıldı.1872), Fatih Sultan Mehmed (Evrâk-ı Perişân serisinden hal tercümesi, 2. Cüz, 1872) Yavuz Sultan Selim (Evrâk-ı Perişân serisinden hal tercümesi 3. Cüz, 1872), Vatan Yahud Silistre (Oyun,1891), Silistre Muhasarası (1892), Bahar-ı Dâniş (1892), Âkif Bey (Oyun, 1874), Celâleddin Harzemşâh (Oyun, 1898), Terceme-i Hâl-i Nevruz Bey (1874), Gülnihâl (Oyun, 1875), İntibâh (Roman, 1876), Cezmi (Roman,1882-1886) Mes Prisons Muahezenâmesi (1887), Muntehabât-ı Tasvîr-i Efkâr (Siyasi makaleleri, 1888), Tahrîb-i Harâbât (1887), Takîb-i Harâbât (1888), Muntehabât-ı Tasvir-i Efkâr (Edebiyatla İlgili Makaleleri,1889), Kemâl Bey'in İrfan Paşa'ya Mektubu (1887), Rüyâ (1889), Osmanlı Tarihi-Medhal (4 cilt-1889, 1910, 1911, 2005) Millet-i İsrailiye (1889), Mukaddime-yi Celâl (1889), Vâveylâ (1911).

Diyojen

Osmanlı Devleti'nde Türkçe olarak yayımlanan ilk mizah dergilerinden biridir. 24 Kasım 1870'de Rum asıllı Teodor Kasab tarafından çıkarılmaya başlanmıştır. Diyojen, Osmanlı basın tarihinde Türkçe olarak çıkarılan mizah dergilerinin dördüncüsü olmakla birlikte içerik itibarıyla ilk siyasi mizah dergisidir. Paris'te eğitim görmüş olan Teodor Kasab, çevresinde topladığı güçlü kalemler sayesinde Diyojen'in devrin en yüksek tirajına ulaşmasını sağlamıştır. Mahmûd Nedîm Paşa'nın azlinden

MEÂ'LÎ'DEN NÂMIK KEMÂL'E KEDİ MERSİYESİ

sonra (1872) Diyojen'deki makale ve fıkraların büyük bir kısmının Nâmık Kemâl tarafından kaleme alındığı bilinir. Osmanlı'ya son derece bağlı bir dış politika sürdüren Diyojen'in içeriğinin büyük bir bölümü memleketin siyasi ve sosyal hayatı hakkında yazılan mizahi tenkit ve tarizlerdir. Bu yazılar ve manzûm taşlamalar mizahi havada olmasına rağmen devrin tenkit anlayışını aşan niteliktedir. Bu nedenle dergiye sürekli ihtar verilmiştir. İhtarlar riayet edilmediğinden dolayı da hükûmet dergiyi dört defa kapatmış, beşincisinde ise imtiyazını iptal ederek yayımını yasaklamıştır (Ebuzziya, 1998: 479).

Besleme basınının rağbet gördüğü bir ortamda hükûmetten hiçbir maddi destek istemediğini beyan eden Teodor Kasap, sadece basın özgürlüğüne saygı gösterilmesi gerektiğini ifade etmiş ve bu fikrine binaen Diyojen logosunun altında ünlü filozof Diyojen'in İskender'e söylediği "Gölge etme başka ihsan istemem" söylemine yer vermiştir (Çakır, 2006: 168).

Dergi karikatürleri ve daha çok hiciv ağırlıklı mizah yazılarıyla dönemin Osmanlı yönetimini eleştirmiş; adaletsizlik, kanunsuzluk, yolsuzluk ve haksızlık karşısında protest bir tavır sergilemiştir. Mutlakiyet yönetimi, ağır bir dille eleştirilmiş ve dergi bu tutumundan dolayı 3 kez kapatma cezası almıştır ve son olarak 13 Ocak 1873'te basın hayatına veda etmiştir.

Diyojen dergisi 1 Haziran 1872 tarihinde Mahmûd Nedîm Paşa Kabinesi'ni eleştiren ve göreve yeni getirilen Mithat Paşa Kabinesi'ni öven karikatürü sonrası kapatılmıştır. Yayın hayatına devam eden Diyojen, 14 Ağustos 1872'de 128. Sayısında Nâmık Kemâl'in *Hirrenâme'sini* yayınlamıştır. Mahmûd Nedîm Paşa'yı hicveden bu manzûme büyük ilgi görmüştür.

Diyojen'in 132. sayısında da *Hirrenâme'sine* yazılmış bir nazîre yayımlanmış ve burada kedi yerine köpek ifadesi kullanılmıştır. Bunun üzerine dergiye ihtarname gönderilmiştir. Ancak Diyojen yazarları bu durumu dikkate almamış ve hiciv içerikli yazıları yayımlamaya devam etmişlerdir. 10 Ocak 1873 tarihli 183. sayısından sonra bir bildirimle⁴ derginin yayın hayatına son verilmiştir.

⁴ "Diyojen, mizah gazetesi olduğunu ileri sürerek, terbiye kurallarının ve hükûmet idaresinin izin veremeyeceği bir yolda dil kullanmayı âdet edinmiş ve bu yoldan vazgeçmesi için birçok kez ihtar ve tenbih ve birkaç kez kapatılmışsa da yine aynı yolda ısrar ve 179, 180, 182 nolu sayılarında bazı tanınmış kimselerin namlarına ve onurlarına dokunacak isnatları imzaları altında sahte mektuplar yayımlamak üzücü hareketine cesaret etmiş olduğuna ve bu yolda devam etmesi asla uygun olmayacağından, 12 Mart 1867 tarihli kararname uyarınca aşağıdaki tarihten başlayarak müsaadesi iptal edilmiş ve tümüyle kapatılmıştır" (Çakır, 2006: 170).

Me'âlî'nin Mersiye-yi Gürbe Adlı Manzûmesi

Çıkdun elden n'idelüm ansızun eyvâh pisi
Yandun ölüm odına derd ile nâgâh pisi
Hasretâ şîr-i ecel buldı sana râh pisi
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi⁵

Kanı ol bebr bakışlu kanı ol şîr-i zeman
Kanı ol virmeyen arslan ile kaplâna emân
Kanı ol olduğu evde komıyan hıç sıçan
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi⁶

Katı lâg-bâz idi gâyetde eyü kişiyidi
Gökde uçan kuşu avlamak anun işiyidi
Yidüğü çörek idi dibleyidi pişiyidi
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi⁷

Serçe dutar gibi dutardı tavukla kazı
Kendü akrânı gibi şîr ile iderdi bâzî
Niçe kâfir sıçan öldürmüş idi ol gâzî
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi⁸

Gâh tesbîh geçürürdi gehî banlar idi
Ahiret korkusunu bilür idi anlar idi
Bû Alî görse zekâsını anun tanlar idi
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi⁹

Ağlamakdan ana gözsiz sepel oldı a'mâ
Kıldı maymûn tenini kanlu yaşı kızıl ala

⁵ Çıktın elden ansızın n'edelim eyvah kedi/ Bir anda dertten ölüm ateşinde yandın kedi/ Ey özlenen ecel aslanı seni aldı götürdü/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

⁶ Nerde o bebr bakışlı, nerde o devrin yığıdi/ Kaplan ile aslana aman vermeyen nerde/ Nerde evde sıçan koymayan/N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

⁷ Hayli oyuncu ve çok iyi kişiydi/ Gökte uçan kuşu avlamak onun işiydi/ Çörek, dible, pişi yerdi/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

⁸ Serçe tutar gibi tutardı tavukla kazı/ Aslanla kendi akranı gibi oynardı/O gazi nice kafir sıçan öldürmüştü/N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

⁹ Bazen tespih çeker bazen çağırırdı/ Ahiret korkusunu bilir anlardı/ Ebu Ali (İbn Sina) onu görse zekasına şaşırırdı/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

MEÂ'LÎ'DEN NÂMIK KEMÂL'E KEDİ MERSİYESİ

Kurd u dilkü tağa düşdiler oluban şeydâ
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi¹⁰

Şîr-i merd idi bahâdurdı yavuz gürbeyidi
Yaşlu sanman anı genc idi katı körpeyidi
Bıyığı kıllarınun her biri bir harbeyidi
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi¹¹

Cenge basar idi kasd idicek şîr-i neri
Peñçesile dutar atar idi evrânı beri
Hiç kaçırmazdı yitişüp dutardı keleri
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi¹²

Hûb-âvâz ile ol şâm u seher mavlar idi
Sansarı hiç mecâl itmez idi avlar idi
Ana öykünmez idi şîr abes güvler idi
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi¹³

Görse boğardı barağı kovar idi çakalı
Yolar idi eline girse keçinün sakalı
Her öğünde yir idi keklik ile boz bakalı
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi¹⁴

Derisi kâkum u semmûr u vaşakdan yeg idi
Râst idi hüsni gibi hulkı dahı gökçek idi
Kedi sanman anı ol bir ala gözli beg idi
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi¹⁵

¹⁰ Ona ağlamaktan kör oldu gözsüz köstebek/ Kanlı göz yaşı kutlu bedenini al kırmızıya çevirdi/ Kurt ile tilki delirip dağa düştü/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

¹¹ Erkek aslandı, güçlüydü, yaman kedydi/ Yaşlı sanmayın onu gençti, körpeydi/ Bıyığının tellerinin herbiri mızrak gibiydi/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

¹² Cenkte kendine kasedecek her erkek aslanı yenerdi/ Ejderhayı pençesiyle tutup atardı/ Kertenkeleyi kaçırmaz yakalardı/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

¹³ Güzel sesiyle sabah akşam miyavları/ Sansarı hiç yorulmadan avlardı/ Kertenkeleyi kaçırmaz, yetişip tutardı/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

¹⁴ Barağı boğar, çakalı kovardı/ Keçinin sakalını tutar yolardı/ Her öğünde keklik ve boz bakalı yirdi/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

¹⁵ Derisi kakum, samur ve vaşaktan daha iyiydi/ Cismi gibi huyu da güzeldi/ Onu kedi sanmayın ela gözli bir beydi/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

Her seher kalkar elini yüzünü yur idi ol
Katı pâk idi vü her vech ile maúmûr idi ol
Kimse bilmezdi anun kadrini bir nûr idi ol
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi¹⁶

Degme gûyendeye yoğ idi anun âvâzı
Zühre işitse sadâsın bırakırdı sâzı
Hiç sevmezdi ne sûfîyi vü ne gammâzı
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi¹⁷

Rûhu şâd ola ki incitmez idi kimseneyi
Ne gönindeki biti ne kulağında keneyi
Paşa ile başı hoş idi severdi teneyi
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi¹⁸

Anrasa heybet ile inler idi kevn ü mekân
Mavlasa sît ü sadâsıla dolar idi cihân
Defterin dürdü anun bu devrân-ı zemân
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi¹⁹

Katı nuhsind idi dilkü gibi çok yaşlu idi
Kurd ile hasm idi kaplan ile savaşlu idi
Serv-kadd idi ala gözlü kara kaşlu idi
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi²⁰

Sever idüm ben anı cân ile mahbûb gibi
Her gice koyar idüm koynuma bir hûb gibi
Pâk iderdi ev için kuyruğı cârûb gibi

¹⁶ Her sabah elini yüzünü yıkardı/ Çok temiz ve her yönüyle mükemmeldi/ Onun kadrini kimse bilmezdi o bir nurdu/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

¹⁷ Onun sesi değme şarkıcıda yoktu/ Zühre sesini duysa sazını bırakırdı/ Sufiyi de gammazı da sevmezdi/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

¹⁸ Ruhu şad olsun kimseyi incitmezdi/ Ne tenindeki biti ne de kulağındaki keneyi/ Paşa ile başı hoştu teneyi severdi/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

¹⁹ Heybetle kükrese kainat inlerdi/ Miyavlasa cihan sesiyle dolardı/ Bu kader onun defterini dürdü/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

²⁰ Çok zarifti, tilki gibi yaşlıydı/ Kurt ile düşman, kaplan ile kavgalıydı/ Servi boylu, ela gözlü, kara kaşlıydı/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

MEÂ'LÎ'DEN NÂMIK KEMÂL'E KEDİ MERSİYESİ

N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi²¹

Kurtarurdu yılan ağzına düşen kurbağayı
Yuvalardı sıçan oynar gibi kaplumbağayı
Taşağı kılına saymaz idi diz-dâr ağayı
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi²²

Kâmil idi hem edebli idi hem uslu idi
Akil idi eyü soy idi kişi aslu idi
Receb ayıdı vefât itdüği güz faslı idi
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi²³

Ey Me'âlî anun öldüğünü kim ağlamaya
Acıyup hasret ile cânını kim dağlamaya
Cûş idüp kanlı yaşı seyl oluban çağlamaya
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi²⁴

Şimdiden gerü sıçan duta bütün dünyâyı
Kemüre hegbeyi çuvalı dele torvayı
İnlede yohsulı vü yohsul ide hem bayı
N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi.²⁵ (İsen, 1993: 138-142)

Nâmık Kemâl'in Hırrenâme'si²⁶

Kedimin her gece böbrekle dolardı sepeti
Yok idi ni'metinin, râhatının hiç adedi
Çeşm-i şehla nigehe fârik iken nîk ü bedi
Sardı etrafını bin dürlü adûlar

²¹ Ben onu candan sevgilim gibi severdim/ Bir güzeli alır gibi her gece koynuma alırdım/ Evin içini süpürge gibi kuyruğu ile temizlerdi/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

²² Yılanın ağzına düşen kurbağayı kurtarırdı/ Fareyle oynar gibi kaplumbağayı yuvarlardı/ Dizdar ağayı taşağı kılına saymazdı/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

²³ Olgundu, edepli ve uslu idi/ Asil ve akıllı biriydi/ Recep ayında öldü, mevsimlerden güzdü/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

²⁴ Ey Me'âlî onun ölümüne kim ağlamaz/ hasret acısıyla canını kim dağlamaz/ Kanlı göz yaşı sel olup çağlamaz/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

²⁵ Bundan sonra bütün alemler fareler tuta/ Heybeyi, çuvalı kemire; torbayı dele/ Yoksulu inlete ve zengini yoksul ede/ N'edelim ah kedi neyleyelim vah kedi

²⁶ Diyojen dergisinde yayınlanan şiirde şöyle bir not bulunmaktadır: "Meraklı bir beyin sevgili pamuk kedisinin bir savaşa farelerin vücuduna açtığı yaralar yüzünden ölüp gözlerden kaybolması üzerine üzgün bir vaziyette söylediği mersiyedir."

Kedimi gaflet ile fâre-yi idbâr yedi
Buna yandı yüreğim âh kedi vâh kedi²⁷

Keyfi gelse bıyığın oynatarak murlar iken
Kızdırırsan yüzüne atlayarak hırlar iken
Kuyruğu geçse ele dırlanarak zırlar iken
Sofrâda her kedinin def'ini hâzırlar iken
Kedimi gaflet ile fâre-yi idbâr yedi
Buna yandı yüreğim âh kedi vâh kedi²⁸

Keseyi kapsa dökerdi yere hep pâreleri
Cigere işler idi tırnağının yâreleri
Koşturur oynar idi kukla gibi fâreleri
Deliğe sokmaz idi bir gün o âvâreleri
Kedimi gaflet ile fâre-yi idbâr yedi
Buna yandı yüreğim âh kedi vâh kedi²⁹

Ne zamân bir tarâfa hışım ile saldırırsa eğer
Başı kaplan kesilüp kuyruğu gûyâ ejder
Hasmını yan bakışı eyler idi zîr ü zeber
Yanına uğramamıştı ebedi havf ü hazer
Kedimi gaflet ile fâre-yi idbâr yedi
Buna yandı yüreğim âh kedi vâh kedi³⁰

Ûrperir tüyleri bir kerre deyince mırnav
Korkudan başlar idi lerzişe bakkâl ile manav

²⁷ Kedimin sepeti her gece böbrekle dolardı/ Sayısız nimet ve rahatlık içindeydi/ Şehla bakışlı gözü, iyiyi kötüyü ayırtan iken/ Etrafını bin türlü düşman sardı/ Kedimi gafletle talihsizlik faresi yedi/ Buna yandı yüreğim ah kedi vah kedi

²⁸ Keyiflenince bıyığını oynatarak murlarken/ Kızdırılınca yüzüne atlayıp hırlarken/ Kuyruğu ele geçince dırlanıp zırlarken/ Sofradaki her kedinin defini hazırlarken/ Kedimi gafletle talihsizlik faresi yedi/ Buna yandı yüreğim ah kedi vah kedi

²⁹ Keseyi kapınca paraları yere dökerdi/ Tırnağının açtığı yara cigere işlerdi/ Fareleri koşturup onlarla kukla gibi oynardı/ Avareleri bir gün deliğe sokmazdı/ Kedimi gafletle talihsizlik faresi yedi/ Buna yandı yüreğim ah kedi vah kedi

³⁰ Ne zaman hışımla bir tarafa saldırırsa/ Başu kaplan kesilir kuyruğu ejderha/ Düşmanını yan bakışı ile yerle bir eder/ Korkmak ve sakınmak hiç yanına uğramamıştı/ Kedimi gafletle talihsizlik faresi yedi/ Buna yandı yüreğim ah kedi vah kedi

MEÂ'LÎ'DEN NÂMIK KEMÂL'E KEDİ MERSİYESİ

Saldırırdı âdeme bulmaz ise başka bir av
Yüzünü görse köpekler diyemezken hav hav
Kedimi gaflet ile fâre-yi idbâr yedi
Buna yandı yüreğim âh kedi vâh kedi³¹

Sokulunca yataga kogmak ile gitmez idi
Okşamakla tokadı tekmeği farketmez idi
Yiyecek görse gözü mırlaması bitmez idi
Neylemezdi daha kalsaydı eger nitmez idi
Kedimi gaflet ile fâre-yi idbâr yedi
Buna yandı yüreğim âh kedi vâh kedi³²

Etmedik yer mi kodu savleti dünyâda harâb
Ne imâret ne kebâbcu ne salâşu ne kasâb
Hep şaşup kalmış iken bahtına akrân etrâb
Akıbet eyledi devrân anı da mâh u türâb
Kedimi gaflet ile fâre-yi idbâr yedi
Buna yandı yüreğim âh kedi vâh kedi³³ (Ergün, 1941: 34-35)

1871 yılında sadrazamlığa getirilen Mahmûd Nedîm Paşa, Ali Paşa'ya karşı duyduğu kin sebebiyle birçok kişiyi vazifeden almıştır. Kurumlar arası birçok memurun görev yerini değiştirmiştir. Bu arada Hüseyin Avni Paşa'yı Isparta'ya sürdürerek, ileride şehit edilecek olan Sultan Abdülaziz Han'ın başına gelecek hadiselerin tohumunu atmıştır. Nâmık Kemâl, Mahmûd Nedîm Paşa'nın bu yönetiminden çok rahatsız olmuştur.

Hakkındaki yolsuzluk dedikodularının artması sebebiyle görevden alınan Paşa, İstanbul'dan uzaklaştırılmış lakin 1875'te yeniden sadrazamlığa getirilmiştir. 1876 Mayıs'ında binlerce kişinin iflasına sebebiyet verecek bir olaya imza atmıştır. Aldığı bir

³¹ Bir kere miyav deyince tüyleri ürperir/ Bakkal ile manav korkudan titremeye başladır/ Başka av bulamazsa insana saldırır/ Yüzünü gören köpekler havhav diyemezken/ Kedimi gafletle talihsizlik faresi yedi/ Buna yandı yüreğim ah kedi vah kedi

³² Yatağa sokuldu mu kovmak ile gitmezdi/ Okşamakla tokadı tekmeği farketmezdi/ Gözü yiyecek gördü mü mırlaması bitmezdi/ Kedimi gafletle talihsizlik faresi yedi/ Buna yandı yüreğim ah kedi vah kedi

³³ Hücumu dünyada harap edilmedik yer bırakmadır/ Ne hayır evi ne kebabçı ne salaş ne kasap/ Bahtına akranları, arkadaşları şaşıp kalmışken/ Felek onu da sonunda ay ve toprak eyledi/ Kedimi gafletle talihsizlik faresi yedi/ Buna yandı yüreğim ah kedi vah kedi

kararname ile faizler aniden yarıya inmiş ve akabinde piyasalar birbirine girmiştir. Kendisinin ve yakınlarının mevcut bonolarını bir gece evvel el altından sattırması ve bu nedenle kendisi operasyondan hiçbir zarar görmemiştir.

İç işlerini sıkıntıya sokan Paşa, Avrupa'ya dönük bir dış siyasetin daha yerinde olacağı bir dönemde Rusya tarafını tutarak Osmanlı devletinin menfaatlerini hiçe saymıştır. Önemli kararları Rusya sefiri General İgnatıyef'e danışarak alan ve elçinin söylediklerinin dışına çıkmayan Mahmûd Nedîm Paşa'ya "*Nedîmof*" lakabı verilmiştir.

Adeta gelen gideni aratmıştır. Kemâl bu durumu şöyle ifade eder: "Ali ve Fuad Paşa'lar büyük küçük suistimallere rağmen, devlet nüfuzunun Bâbiâli'de kalmasında muvaffak olmuşlar, yıpratıcı gayretler sayesinde olsa bile, hükümdarın üzerinde bir nevi velayet kurabilmişlerdi. Muvazenesiz denecek kadar haris ve her türlü ahlâk kaydında mahrum bir adam olan Mahmûd Nedîm Paşa ise bütün devlet idaresini saraya devretmiş, üstelik bununla da kalmayarak yerini sağlamlaştırmak ve etrafındakileri tatmin edebilmek için 1839'dan beri kurulan her şeyi alt üst etmişti" (Tanpınar, 1997: 354).

"Nâmık Kemâl 'İbret'teki bir makalesinde bu zamanı, kıyaslarda kendisine has mübalağa ile 'on bir aylık bir idare geçirdik ki Devlet-i Âliye'nin, Kazak süngüleri Silivri'de, süvari bayrakları Kütahya'da [Mısırlı İbrahim Paşa'nın muntazam suvarisi olacak] görüldüğü zamanlar bile o kadar buhran geçirdiği yoktu' diye anlatır" (Tanpınar, 1997: 354).

Tanzimat'a kadar geçen zaman içinde hicviyelerde hemen hemen kişisel düşmanlıklar ve çekememezlikler konu edinilir. Ancak Tanzimat'la birlikte şair toplum hayatına dikkat çekerek, dönemin yöneticilerini, yönetim tarzını, yapılan haksızlıkları, eşitsizlikleri, usulsüzlükleri, yolsuzlukları affetmez, tüm bu olanları hicvetme yoluna gider. Ülke koşullarının çok da parlak olmadığı bir dönemde, çağdaşları, dönemin önde gelen devlet adamlarına -realiteden uzaklaşarak-medhiyeler düzerken "vatan" ve "hürriyet" şairi olarak tanınan Nâmık Kemâl, sosyal, siyasal, iktisadi ve idari çarpıklıkları dile getirmek için hiciv dilini tercih eder.

Mizahçılar toplumun tabibidir. Toplumsal sıkıntıları teşhis etmede ve çare üretmede kıvrak zekâlarıyla ön plana çıkarlar. Başkalarını övmek her dönemde kolay olmuştur. Ancak birini yermek ve özellikle bu kişi örneğin sultan veya vezir gibi güçlü bir kimse ise iş daha da güçleşir ve beraberinde bir takım riskleri de getirir. Dönemin

MEÂ'LÎ'DEN NÂMIK KEMÂL'E KEDİ MERSİYESİ

sadrazamı Mahmûd Nedîm Paşa'yı³⁴ hicveden *Hirrenâme*, 14 Ağustos 1872'de Diyojen'in 128. sayısında yayınlanır. Bu manzûme öyle büyük bir ilgi görür ki derginin 133. sayısında yeniden yayımlanır, akabinde bestelenir ve notasıyla birlikte tekrar basılıp satılır. Daha sonrasında da yine Nâmık Kemâl, Mamud Nedim Paşa'ya hitaben *Hirrenâme*'ye nazîre olarak "Köpek Mersiyesi" yazmış ve Diyojen'in 132. sayısında yayınlanan bu manzûmede kedi yerine köpek ifadesi kullanılmıştır. Bu manzûmelerin Diyojen'de yayınlanmasından kısa bir süre sonra mizah dergisi kapanmış, kendi gibi birçok arkadaşı işsiz kalmıştır.

Nâmık Kemâl, hicviye türündeki eserini altışar dizelik bendlerden oluşan "müseddes" adı verilen nazım şekli ile yazmıştır. Kafiye örgüsü aaaaAA-bbbbAA-ccccAA... şeklindedir. *Hirrenâme*'sinde ilk bendin son iki dizesi her bendin sonunda aynen tekrar edilmiştir. Bu nedenle mütekerrir müseddestir. Aruzun feilâtün/ feilâtün/ feilün kalıbı ile yazılmıştır.

Rüşvete düşkünlüğü bilinen Mahmûd Nedîm Paşa şiirde sepeti böbrekle dolan dişi bir kediye (Sadrazamın dişi bir kediye benzetilmesi ağır bir tahkirdir) benzetilmiştir. Sadrazam, rüşvet ve yolsuzluklarını dile getiren birileri olduğunda adeta kedi gibi etrafındakilere saldırmaktadır. Kemâl, Mahmûd Nedîm Paşa'nın rüşvet aldığına dair imalarda bulunmuştur. Kendisinden başkasına tahammül edemeyen sadrazam etrafındaki yüksek dereceli idareciden en düşük memuriyete kadar kim varsa hepsi ile kukla gibi oynamaktadır ve hiç birine dirlik vermemektedir. Şair,

³⁴ 1818 yılında İstanbul'da doğdu. Şam ve Bağdat valiliklerinde vazife yapan Mehmed Necip Paşa'nın oğludur. Öğreniminden sonra Bâbîâlî'de Sadâret Mektûbi kaleminde vazifeye başladı. Devletin önemli kademelerinde çalışarak, 1847'de Hâriciye müsteşarı oldu. 1855'te Şam, 1856'da İzmir valiliklerinde bulunan Mahmûd Nedîm Paşa, 1858'de Tanzimat meclisi üyesi oldu. 1860'da Trablusgarb valiliğine getirildi. 1872'de Ali Paşa'nın ölümü üzerine sadrazamlığa getirildi. On bir ay süren sadrazamlığı sırasında, beş serasker, dört bahriye, dört adliye, beş maliye nâzırı, altı tophane müşiri, beş sadaret, altı serasker müsteşarı, sayılamayacak kadar vali ve taşra memurlarını değiştirmesi, devlet işlerini karıştırması bakımından dikkat çekici hususlardır. Valiliklerin ödeneklerini kesmesi, lüzumsuz yeni valilikler kurarak idareyi karıştırması, 1872'de görevinden alınarak Kastamonu valiliğine gönderilmesine sebep oldu. Adana valiliğinde de bulunduktan sonra 1875'te ikinci defa sadrazamlığa getirildi. Hersek isyanına, Sırbistan ve Bulgaristan'daki ayaklanmalara engel olamayan Mahmûd Nedîm Paşa'nın bütçe açığını kapamak için aldığı tedbirler devletin mali durumunu gittikçe kötüleştirdi. Rus elçisinin telkinlerine kapılarak Bulgaristan ihtilaline karşı askeri tedbir almaması, Balkanlardaki çeşitli hadiseler, Bosna-Hersek isyanlarındaki başarısızlıkları, mali krizin artması sebepleriyle, 12 Nisan 1876'da vazifeden alındı. Çeşme, Sakız'da ikamete memur edildikten sonra Sultan İkinci Abdülhamid Han zamanında affedilerek İstanbul'a döndü. 14 Mayıs 1884'te öldü. Mahmûd Nedîm Paşa, Tanzimat devrinde yetişen şair ve yazarlardandır. Şiirlerini topladığı divanı ve Reddiye adlı bir risalesi vardır. Hikâye-yi Melik-i Muzaffer, devlet idaresine ait Âyîne ve nazım olan Hasbihâl adlı eserleri yayınlanmıştır.

sadrazamın vücuduna ait kusurlarını alaya almıştır. Gözleri şaşkınlıkla olan paşa iyiyi kötüyü bilen biridir. Ancak etrafında nedense düşmanları vardır! Birçok defa görevden alınmasına yani kovulmasına rağmen yeniden göreve gelen sadrazamın bu durumu rüşvetçi, haris, çıkarıcı kişiliğine bağlanmaktadır.

Me'âlî, hezel türündeki eserini dörder dizelik bendlerin birleşmesinden oluşan "murabba" adı verilen nazım şekli ile yazmıştır. Kafiye örgüsü aaaA-bbbA-cccA... şeklindedir. İlk bendin son dizesi her bendin sonunda aynen tekrar edilmesinden ötürü murabba-yı mütekerrirdir.

Daha önce de belirtildiği gibi hezliyatta kişiler, vakalar, müesseseler veyahut adet ve gelenekler alaycı bir dille eleştirilir. *Mersiye-yi Gurbe'*de şair mizahi bir dille mersiye tehzil etmiştir. Şair ölen kedisinin ardından alaycı bir dille mersiye yazmıştır. Mersiyelerde abartılı bir şekilde methiyelere rastlanır. Meâlî de kedisini methetmektedir. Ancak şairin kedisine atfettiği özellikler öylesine mübalağalıdır ki okuyan kişi kendini gülmekten geri alamaz.

Kükrediği zaman dünyayı inleyen, arslana kaplana aman vermeyen bir kedi vardır karşımızda. Öyle ki Ebu Ali (İbn Sina) onun zekâsını görse şaşırır. Kedi, gökte uçan kuşu avlar; tavuğu, kazı serçe tutar gibi tutar. Oyun arkadaşı arslandır. Yiğittir, güçlüdür ve çok gençtir. Aynı zamanda iyi huylu, soylu bir sevgilidir kedi. Çünkü şair geceleri kedisini koynuna alarak uyumaktadır. Arslanla kaplanla cenk etmektedir. Yılanı kertenkeleyi pençesi ile avlamaktadır. Öyle güzel bir sesi vardır ki Zühre yıldızı onun sesini işitse elindeki sazı bırakır. Ancak diz-dar ağayı, sufiyi ve gammazı hiç sevmez. Kimseyi incitmeyen kedi tenindeki bite kulağındaki keneye bile dokunmaz. Uzun boylu, kara kaşlı, ela gözlüdür. Süpürge gibi kuyruğu ile evi temizler. Yılanın ağzına düşen kurbağayı kurtarır.

Görüldüğü üzere şair ölen kedisinin arkasından yazılan mersiyeleri alaya alarak bir manzûme yazmıştır. Burada amaç, özellikle döneminin şairlerince konu edinilen mersiyeleri tehzil etmektir. Hicivdeki gibi zemmetme, tahkir etme veyahut aşağılama amacı güdülmektedir. Ayrıca manzûmede kedinin sufileri, gammazları ve dizdar ağayı sevmemesi şairin mizacı hakkında bize ipuçları sunmaktadır.

Nâmık Kemâl'in *Hırrenâme'sine* baktığımızda Me'âlî'nin *Mersiye-yi Gurbe'sine* nazîre şeklinde yazıldığı görülür. Bu noktada kısaca nazîre kavramına temas etmemiz

MEÂ'LÎ'DEN NÂMIK KEMÂL'E KEDİ MERSİYESİ

gerekmektedir. Nazîre, bir şairin manzum bir eserine başka bir şair tarafından aynı vezin ve kafiyede yazılan şiir demektir. Hangi özelliklerinden dolayı bir eserin nazîre olabileceğine dair muhtelif fikirler vardır. “Bazı retorikçilerle edebiyat tarihçilerine göre bir şiirin nazîre sayılabilmesi için esas alınan şiirle aynı vezin ve kafiyede olması yeterliyken bazılarına göre aralarında ifade ve konu birliği de aranır” (Pala, 1998: 456). Nazîrede kesin olmamakla birlikte şu üç özellik aranmıştır: Vezin birliği, redif birliği, teşbih unsurları açısından birlik (Mermer ve Koç Keskin, 2005: 83). Nazîrelerin önemli bir özelliği, model alınan şiirde kullanılan atasözü, deyim, vecize kelâmı kibar, ayrıca iktibas veya tazmin yoluyla alınmış meşhur bir mısra gibi söz kalıplarının aynen tekrarlanmasıdır. (Pala, 1998: 456)

Divan edebiyatında mersiye, ölen birinin ardından duyulan üzüntüyü dile getirmek, o kişinin iyi taraflarını anlatmak ve ölene karşı şairin ilgisini ifade etmek üzere yazılan lirik şiirlerdir. Konu edindiğimiz bu iki şiirde hezel ve hiciv, ortak tür olan mersiye türü üzerinden kaleme alınmıştır. Ayrıca *Hirrenâme*'de aynı vezin kalıbının (feilâtün/ feilâtün/ feilâtün/feilün) ve çok benzer bir redifin (N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi / Buna yandı yüreğim âh kedi vâh kedi) kullanılması, konu ve teşbih bakımından “kedi”nin işlenmesi Me'âlî'nin *Mersiye-yi gürbe*'sine nazire olarak yazıldığını gösterir.

SONUÇ

Türk edebiyatında hiciv ve hezel iç içe geçmiş kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Nükte ve zekanın ortak özellik olarak karşımıza çıktığı hiciv ve hezel birbirine benzeyen ancak bazı farklılıklarından dolayı ayrılan iki anlatım tarzıdır. Nâmık Kemâl'in *Hirrenâme*'si (Dişi kedi destanı) ve Me'âlî'nin *Mersiye-yi gürbe* (Kedi mersiyesi)'si alaya almanın ve şaka yollu yermenin hedef gözetildiği hezel ve hicivin muazzam örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Me'âlî çok sevdiği kedisini kaybetmiş ve “N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi “ redifli bir mersiye yazmıştır. Şairin derin teessürü dizelerde hissedilse dahi klasik gelenekteki mersiyeleri alaya alması dikkat çekicidir. Manzumeyi okuduğumuzda şairin acısını hissederiz lakin tebessüm etmekten de kendimizi alıkoyamayız. Çünkü şair, kedisinin özelliklerini çok mübağalı bir üslupla bizlere aktarır. Nâmık Kemâl ise *Hirrenâme*'yi aynı vezinle (feilâtün/ feilâtün/ feilâtün/feilün) ve çok benzer bir redifle (N'idelüm âh pisi n'eyleyelüm vâh pisi / Buna yandı yüreğim âh kedi vâh kedi) şairin *Mersiye-yi*'sine nazire olarak yazmıştır. Siyasi hiciv geleneğinin önemli bir örneği olan

Özlem ŞAHİN

Hirrenâme rüşvet, komisyon ve yolsuzluk söylentileri yüzünden Sultan Aziz tarafından görevden alınan Sadrazam Mahmud Nedim Paşa için yazılmıştır. Rus taraftarı politikalar izleyen ve hemen her kararını İstanbul'daki Rus elçisine danıştıktan sonra veren Nedim Paşa'ya 'Nedimof' lakabı takılmıştır. Paşa'ya sadece 'Nedimof' değil, yüz biçimi ve sakal şekli yüzünden "kedi" de denmektedir. Namık Kemâl'in oldukça usta bir mizahçı ve hicivci olduğu bu ince ayrıntılarda gizlidir. 1872'de Diyojen isimli mizah dergisinde yayınlanan *Hirrenâme*'de Paşa, açgözlü bir kediye benzetilir. Büyük ilgi gören manzûme, bestelenir ve notasıyla birlikte tekrar basılıp satılır. Ancak bütün bunlar kısa süre sonra Diyojen dergisinin kapatılmasına ve onlarca yazarın işsiz kalmasına sebep olur.

Biri diğerine nazire olarak yazılan bu iki manzûmede kedi ortak figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Komiğin alt kategorileri olarak olan hezel ve hicvin arasındaki ince farklılıklar bu manzûmelerin hüviyetini de yansıtmaktadır. Me'âlî'nin manzûmesinde daha çok alay ve güldürme dikkati çekerken, Nâmık Kemâl'in manzûmesinde ağır bir eleştiri ve aşağılama göze çarpmaktadır. Örneğin Me'âlî'nin kedisi erkek iken Nâmık Kemâl'in paşayı dişi bir kediye benzetmesi tahkirin derecesini göstermektedir. Me'âlî kedisini sevgilisi gibi koynuna alırken Namık Kemal'in hicvindeki dişi kedi (Mahmûd Nedîm Paşa) kovmakla bile gitmeyen sırnaşık bir kedidir. Yine Me'âlî'nin kedisi bütün farelerin korkulu rüyası olmuşken, Namık Kemal'in dişi kedisi farelerin (kendisini eleştiren yazarların) açtığı savaş sonucu hayatını kaybetmiştir. Me'âlî'nin kedisi iyi huylu, ahlaklı, cesur ve heybetliyken, Namık Kemal'in kedisi aç gözlü, insanlara zarar veren, hırsız ve korkak bir kedidir.

Değerlendirilmesi gereken önemli bir husus 19. yüzyılda yaşayan yenilikçi bir Tanzimat yazarı olan Nâmık Kemâl'in niçin kendisinden yüzlerce yıl önce yaşamış bir divan şairinin şiirine nazire yazmayı tercih ettiğiidir. Nâmık Kemâl, divan şairleri tarafından klâsik şiirimizi canlandırmak amacıyla oluşturulmuş Encümen-i Şuarâ'da yer almıştır. Bir divan tertip edecek kadar klasik geleneğe hâkim bir şairdir. Ancak Tanzimat edebiyatının da öncülerinden olmuştur. Döneminin siyasi ve sosyal meselelerini yakından takip eden şair, döneminin sadrazamı olan Mahmûd Nedîm Paşa'nın siyasi tutumunu ve ahlaki zaafalarını hicvetmek için kaleme aldığı manzûmede bir divan şairinin mersiyesinden feyz almıştır. Bu da dönem şairlerinin divan edebiyatından beslendiğini, gerek şekil gerek muhteva ve gerekse mazmun açısından geleneğe başvurduklarını göstermektedir. Ayrıca Kemâl'in, 16. yüzyılın

MEÂ'LÎ'DEN NÂMIK KEMÂL'E KEDİ MERSİYESİ

sosyal ve ahlaki anlayışı göz önünde tutulduğunda döneminin aykırı bir kişiliği olan Meali'ye nazîre yazması dikkate değerdir. Çünkü Me'âlî de Nâmık Kemâl gibi döneminin önemli protest kişiliklerinden biridir.

KAYNAKÇA

- Akün, Ömer Faruk. (1998), "Nâmık Kemâl" DİA, C.3 Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Apaydın, Mustafa. (1993), Türk Hiciv Edebiyatında Ziya Paşa, Basılmamış Doktora Tezi, Adana.
- Canım, Rıdvan. (2000), Latîfi Tezkire'tü's-şu'arâ, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Çakır, Hamza. (2006), "Tarihimizin İlk Mizah Dergisi Diyojen'in Kapatma Cezalarına Yine Mizahi Yoldan Gösterdiği Tepkiler" , Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.15, s.161-172
- Çiftçi, Hasan. (1998), " Klâsik İslâm Edebiyatında Hiciv ve Mizahın Yöntemleri", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, s.173-178, Erzurum.
- Dağlar, Abdulkadir, (2011), "Nâbî' nin Mizahi Bir Mektup Şerhi" Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi S. 18, s.195-222. Ankara.
- Ebuzziya, Ziyad, (1998), "Diyojen" DİA, C.9 Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Ergün, Sadettin Nüzhet, (1941), Nâmık Kemâl'in Şiirleri, İnkılap Kitabevi, s.34-35. İstanbul.
- Hocaoğlu, Kadriye. (2012), "Tanzimatın Birinci Dönem Şairlerinin Divan Şiiri Hakkındaki Görüşlerinin Eserlerindeki Yansımaları", The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science -JASSS- Volume 5 Issue 8, s. 702-720, Fransa.
- İsen, Musatafa. (1998), 'Me'âlî' ,DİA, C.28 Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- İsen, Mustafa. (1993), Acıyı Bal Eylemek, Türk Edebiyatında Mersiye, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Kabacalı, Alpay. (1990), Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- Köksal, M. Fatih.(1998), "Nazîre" DİA, C.32 Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Mermer, Ahmet; Koç Keskin Neslihan. (2005), Eski Türk Edebiyatı Terimler Sözlüğü, Akçağ Yayınları, Ankara.

Özlem ŞAHİN

- Okay, M. Orhan. (1998), "Hiciv" DİA, C.17 Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Pala, İskender. (1998), "Hezl" DİA, C.17 Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tanpınar, Ahmed Hamdi. (1997), 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1997, s. 342- 442.
- Tekin, Arslan. (2010), Edebiyatımızda İsimler ve Terimler, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul.

İsmet TÜRKMEN, *İsmail Fazıl Paşa, Askeri-Siyasi Hayatı ve Fikirleri (1856-1921)*, Altınpost Yayınları, Ankara 2015.

Ali KAŞIYUĞUN*

Tarih boyunca tüm tarihsel olaylar dönemin koşulları içerisinde kendi kahramanlarını yaratmıştır. Fakat bu kahramanlar kadar değerli, perde arkasında çok önemli işlere imza atan ancak isimleri çok fazla duyulmayan kahramanlar da vardır. Burada tanıtımı yapılacak olan kitap bu kahramanlardan birisini, Milli Mücadele yıllarında Mustafa Kemal Paşa ile omuz omuza vermiş bir subayı, Ali Fuat Cebesoy'un babası İsmail Fazıl Paşa'yı anlatmaktadır. İsmail Fazıl Paşa, I.Dünya Savaşı'nın hemen arifesinde Enver Paşa'nın orduyu gençleştirmek adına emekliye ayırdığı subaylardan birisidir. Ancak İsmail Fazıl Paşa, emekli olmasına rağmen Mondros Mütarekesi'nin akabinde yurdumuzun işgale uğraması üzerine içinde yanan vatan sevgisiyle hemen Milli Mücadele taraftarlarının yanında yer alacak, fikir ve düşünceleri ile Sivas Kongresi ve I.TBMM'ne çok büyük katkılar sağlayacaktır. "*İsmail Fazıl Paşa, Askeri-Siyasi Hayatı ve Fikirleri (1856-1921)* adlı kitap bu vatanperverin hayatını anlatmaktadır.

Dr. İsmet Türkmen tarafından yazılan eser aslında bir yüksek lisans çalışmasının gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hali olarak karşımıza çıkmaktadır. Altınpost Yayınları tarafından yayınlan kitap giriş, dört bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır.

Birinci bölüm İsmail Fazıl Paşa'nın öğrenim hayatı, askerlik mesleğine girişi ve onunla ilgili hatıraları ihtiva etmektedir. İkinci bölümde Milli Mücadele dönemine kadar olan faaliyetleri anlatılırken üçüncü bölümde Milli Mücadele yıllarındaki faaliyetleri ve I.TBMM'ndeki çalışmalarına yer verilmiştir. Dördüncü ve son bölümde ise İsmail Fazıl Paşa'nın devletin kurtarılması konusundaki görüşleri, eserleri ve düşünce yapısı anlatılmaktadır.

1853 yılında doğan İsmail Fazıl Paşa, 1876 yılında kurmay yüzbaşı olarak adım attığı askerlik mesleğini 1914 yılı şubatına kadar devam ettirmiştir. Bu süreç içerisinde II.Abdülhamit'in yaverliği, Mekteb-i Harbiye Nezareti'nde öğretmenlik, Adana Divanı Harbi Örfi Azalığı, Suriye Valiliği gibi birçok farklı görevler üstlenmiştir. 1914 yılı başlarında ise emekliye sevk edilmiştir. Kanaatimizce İsmail Fazıl Paşa'yı asıl önemli kılan bu süreye kadar yaptıkları değil esas bu süreçten sonra yaptıklarıdır. Zira İsmail Fazıl Paşa, ilerleyen yaşına rağmen hiçbir zaman vatan sevgisinden bir nebze olsun

* Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı. E-posta: pasha0676@hotmail.com.

ödün vermemiş ve oğlu gibi sevdiği Mustafa Kemal Paşa'nın emrine girmekte hiçbir beis görmemiştir. Nitekim İsmail Fazıl Paşa'nın "...Mustafa Kemal Paşa beni çağırdığı anda emrine girmezsem namerdim"(s.18) sözleri bunun açık bir ifadesidir.

İsmail Fazıl Paşa'yı asıl önemli kılan husus Milli Mücadele yıllarında göstermiş olduğu çabalardır. Özellikle daha yolun başı sayılan bir dönemde Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişi olarak görevlendirilmesinde çok büyük katkıları olduğu yadsınamaz bir gerçek olarak göze çarpmaktadır. (s.49-68) Bir başka önemli nokta ise kongreler döneminde ilerleyen yaşına rağmen Sivas Kongresi'ne iştirak etmesi ve buradaki faaliyetleridir. 1919 Temmuzunda Sivas'a gelen İsmail Fazıl Paşa, kongrede ikinci reis vekilliğine seçilmiştir. Her ne kadar ABD mandasının kabul edilmesi noktasında Mustafa Kemal Paşa ile ters düşse de gerek İrade-i Milliye Gazetesinin çıkarılması fikrinde gerekse diğer konularda Mustafa Kemal Paşa'nın en önemli destekçilerinden biri olmuştur (s.77-100).

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Yozgat mebusu olarak seçilen İsmail Fazıl Paşa, Misak-ı Milli'nin kabulünde de önemli bir rol oynamıştır (s.101-110). Hatta mecliste "Bölük" adında bir grup teşkil edecektir. Ancak meclisin dağıtılması üzerine 21-22 Mart 1920 tarihlerinde tekrar Ankara'ya dönecek ve Milli Mücadele'deki hizmetlerine devam edecektir. Daha sonra ise TBMM'nin açılması ile beraber Mustafa Kemal Paşa'nın ardından ikinci başkan vekilliğine seçilecek ve ilk İcra Vekilleri Heyeti'nde ilk Nafia Vekili (Bayındırlık Bakanı) olarak görev alacaktır.

Nafia Vekilliği döneminde çok önemli işlere imza atan İsmail Fazıl Paşa, özellikle demiryollarının millileştirilmesi noktasında da çok önemli hizmetlerde bulunacaktır. Örneğin demiryollarında gayrimüslim unsurlar yerine Müslümanların görevlendirilmesi ve haberleşme dilinin Fransızcadan Türkçeye çevrilmesinin daha uygun olduğunu ifade edecektir. Ancak hakkında yapılan (demiryolları için gerekli alet edavatın alınması sırasında haksız kazanç sağlanması, işlerin aksatılması, bazı kişilere iltimas gösterilmesi gibi) bazı eleştiriler İsmail Fazıl Paşa'nın vekilliğinin düşmesine neden olacaktır. Daha sonra 1921 Nisanında Ankara'da hayata gözlerini kapayacaktır. (s.124-142).

Devletin kurtarılması yönündeki düşünceleri ve eserlerinin anlatıldığı dördüncü ve son bölümde ise Osmanlı-Karadağ Seferi, Osmanlı'nın ıslahına ilişkin izlenimlerine yer verildiği görülmektedir. Bu bölümde günümüzdeki bazı sorunlara da işaret edilmektedir. Osmanlı Devleti'nin ıslahına dair raporunda İsmail Fazıl Paşa, bazı ilginç hususları göz önüne sermektedir. Örneğin Anadolu'nun doğu ve güneydoğu bölgelerine "Kürdistan" ve "Ermenistan" isimlerinin yabancılar tarafından verildiği

ifade edilmektedir. Bunun yanında *“bir türlü yerleşik hayata geçirilip denetim altına alınamayan, yırtıcı kuşlar gibi dağlarda dolaşan Kürtlere uygulanacak ıslahatın müessir ve tedrici”* olması gerektiğini ifade etmektedir. Ermenilerin ise bazı şair ve ediplerin telkinleriyle milli hissiyatlarının bir Ermenistan fikri ve hayali uyandırdığına işaret edilmektedir. Avrupalıların da bu süreci hızlandırdıklarını belirtmektedir. Bu bölümde dikkat çeken bir başka husus ise Doğu Karadeniz Bölgesi’nde yaşayan *“Lazların”* bazı din adamlarının etkisiyle Şiilik mezhebine dahil olduklarını belirtmekte ve bunları *“Türk Kızılbaş”* olarak nitelendirmektedir.

Gerek Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde gerekse Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluşunda emeği geçen, vefalı, üstün bilgi birikimi ve ileri görüşlülüğüyle birlikte içindeki vatan sevgisi uğruna hayatını ortaya koyan İsmail Fazıl Paşa hakkında yazılan bu eserin gerek toplum nezdinde gerekse akademik camiada önemli bir boşluğu dolduracağı kanaatindeyiz.

Necati Çavdar, (*Üç Devrin Mazisi*) *Son Osmanlı Sadrazamı Ahmet Tevfik Paşa*, Berikan Yayınevi, Ankara 2016.

Burhan BUDAK*

Bu eser, yazarının 2010 yılında tamamladığı doktora tezinden geliştirilmiştir. Ahmet Tevfik Paşa hakkında ilk kapsamlı akademik araştırma olma özelliğini taşımaktadır. Eser; giriş, dört bölüm, sonuç, kaynaklar ve ekler kısımlarından oluşmakta olup 528 sayfadır.

Birinci bölümde, Tevfik Paşa'nın ailesi, çocukluğu, eğitimi, şahsiyeti, emeklilik yılları, mal varlığı, rütbe, nişan ve madalyaları ve vefatına dair bilgileri aktaran yazar, işe evvela, okuyucuyu, biyografisi kaleme alınan şahıs ile tanıştırmakla başlayarak son derece isabetli bir giriş yapmış bulunmaktadır. Ahmet Tevfik Paşa'nın bir devlet adamı olarak gelişim aşamalarını ve deneyimlerini kazandığı muhtelif sefaret görevlerini ihtiva eden ikinci bölümde, yazarın okuyucuyu üçüncü bölüme-Paşanın Hariciye Nazırlığına tayin edilme liyakatine adeta tanık ederek-hazırlamakta olduğunu görmekteyiz. Bu bölümde, Paşa'nın elçilik görevlerinde kurmuş olduğu diplomatik temaslardan edindiği bilgi ve deneyimlerin Hariciye Nazırlığı sırasında ve sadrazamlık yaptığı üç padişah dönemindeki etkisi üzerinde durulmaktadır. Yazarın belirttiklerine göre, Paşa'nın eğilip bükülmez mizacı (devrinde kendisine "soba borusu" denilmişti), onun su götürmez dürüstlüğü'nün somut bir hali olmuştur. Paşa'nın Hariciye Nazırlığı görev süresi, Osmanlı Devleti'nin diplomatik yönden en sancılı dönemlerinden birine tesadüf etmektedir. Paşa, Meşrutiyet'in ilanına kadar, bu buhranlı döneme kaynaklık eden olaylardan Ermeni meselesi, Girit meselesi, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi ve ardından gerçekleşen barış görüşmelerinde son derece kritik ve de aktif bir şekilde temaslarda bulunmuştur. Temasların kritik ve de hassas olma sebeplerinin başında, Avrupalı devletlerin, Osmanlı Devleti'ne diplomatik baskılarını bu dönemde yoğunlaştırmış olmaları gelmektedir.

Eserin son bölümü Tevfik Paşa'nın ilki 31 Mart Vakası'nı takip eden günlerde olmak üzere beş defa getirildiği sadrazamlık görevini içermektedir. Bu konuda yazarın arşiv belgelerine dayalı tespitleri oldukça önemlidir. 31 Mart Vakası esnasında (13 Nisan 1909), Tevfik Paşa'nın Sadarete ve Ethem Paşa'nın Harbiye Nezareti'ne tayin edilmesi ile yazarın da ifadesiyle, "bu iki tarafsız şahsiyet sayesinde fesadın daha da genişlemesine mani olunmaya çalışılmıştır". Eserde yine Tevfik Paşa'nın Sadareti hakkında, "...bu kaos ortamında sadarete getirilmesi şüphesiz inceden inceye düşünüldü"

* Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi. E-mail: riddickking_08@hotmail.com.

Kitap Tanıtımı-Book Review

planlanmış bir tayindi. Çünkü Tevfik Paşa herkesçe tarafsızlığıyla tanınıyordu. Uzun yıllar Avrupa'da diplomatlık yapmış, siyasi fırka ve oluşumlarla irtibatı olmayan bir kişiydi. Yani hem İttihat ve Terakki hem de muhalefet tarafından itiraza uğramayacağı düşünülmüştür" satırlarına yer verilmektedir.

Eserde sıkça belirtildiği üzere hiçbir fırkaya sempatisi olmayan Tevfik Paşa, "zor zamanların aranan en tarafsız ismi olmuştur". Kurulan hükümetler içerisinde, Hürriyet ve İtilaf ile İttihat ve Terakki oluşumlarının üyelerine yer vermemeye gayret eden Tevfik Paşa, bu iki fırkanın çetin tartışmaları ve birbirlerinin fikri müşahedelerine besledikleri koyu muhalefetin hükümete ve icraatlarına yarar sağlamayacağı düşüncesine sahipti. Yazar Tevfik Paşa ve dönemin iki güçlü grubu arasındaki ilişkileri şu şekilde dile getirmektedir:

"İki fırkanın da kurulan beş hükümette kendi üyelerinin yer alması gayretinde oldukları gözlerden kaçmamaktadır. Öyle ki kurulacak hükümetlerde yahut herhangi bir nazır değişikliğinde, kendi üyelerinden olmasa dahi en azından kendilerine karşıt olmayan bir ismin göreve getirilmesine çaba sarf ettikleri görülmektedir. Ayrıca hükümete geçmek arzusu ile kimi fırka temsilcilerinin işgalci güçlerden dahi medet umduğuna işaret edilmektedir. Zikredilen fırkaların hükümete talip olmalarından başka, bu fikirlerden en az birini gerçekleştirmek amacıyla kullandıkları en bilindik yöntem, basın yoluyla kamuoyunun kanaatini değiştirme gayesiyle oluşturdukları sert muhalefetten müteşekkildir. Öyle ki bu muhalifliğin hükümete karşı, sınır tanımayan, yer yer hakarete varan üsluplarla açığa vurulması, sahibi oldukları fikirlere ne ölçüde yakınlık duyduklarının bir göstergesi konumundadır."

Tevfik Paşa'nın üç devrin mazisine tanık olması, İkinci Abdülhamid, Beşinci Mehmet (Reşad) ve Altıncı Mehmed (Vahdeddin) dönemlerinde çeşitli devlet kademelerindeki hizmetlerini ihtiva etmektedir. Osmanlı Devleti'nin en üst kademelerinde bürokrat-diplomat kimliği ile tanınan Tevfik Paşa'nın, devletin içte ve dışta yaşamakta olduğu en buhranlı zamanlarında, "...bir fikir ve siyaset adamı olmaktan uzak, ılımlı ve uzlaşmacı, diplomat vasfı ağır basan, maslahatçı..." bir karakterle mukavemet gösterdiği anlaşılmaktadır.

Yazar eserin bu bölümünde Paşa hakkında bazı bilinmeyenleri açığa çıkarmaktadır. Bunlardan bazıları şu şekildedir: Tevfik Paşa'nın Sadarete ilk defa tayin edildiği 1909 yılında, İkinci Abdülhamid'in hükümette yer almasını istediği bazı nazırları kendisinin atamak istemesine karşın, Paşa'nın Sadarettten vazgeçeceğini

| 244

söylemesi üzerine Sultan Abdülhamid isteğinden vazgeçmiştir. Buna benzer bir diğer durum da Sultan Reşad devrinde, Dünya Harbi'nin çıkması üzerine Paşa'nın Londra Büyükelçiliği görevinden ayrılarak İstanbul'a döndüğü esnada, Padişah ağlayarak Tevfik Paşa'nın işbaşına geçmesini söylediğinde *"kanaatimi bir padişahın gözyaşlarına bile feda etmedim"* sözlerinden, Tevfik Paşa'nın kişiliğinden ve kanaatinden ödün vermez bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Tevfik Paşa'nın *"21 gün süren 1909 yılındaki ilk Sadaretinin II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesine rastlaması, Mondros Mütarekesi'ndeki ilk Sadaretinin, düşman donanmasının İstanbul'a gelmesine rastlaması ve son Sadaretinin de Saltanatın kaldırılmasına ve devletin çöküşüne rastlaması Paşa'nın uğursuzluğuna yorumlanmıştır."* Yazarın da belirttiği üzere hemen ilave etmek gerekir ki herhangi bir zamanda meydana gelebilecek bu olayların, Paşa'nın şahsı ile bir ilgisi bulunmamaktadır.

Eserde, Tevfik Paşa'nın Mondros Mütarekesi'nin uygulanmasına karşı, temsil ettiği makam gereği takındığı tavrın, mütarekenin izale edilememesi durumunda, en azından şartlarının hafifletilmesine yönelik olduğu anlaşılmaktadır. 25 Ekim 1920 tarihinde, Son Osmanlı hükümetinin programını ilan eden Tevfik Paşa, altı bölümden müteşekkil bu programın, vaat edilen icraata mukabil kamuoyunu tatmin ettiğine işaret etmektedir. Hükümet programının kuşkusuz en önemli başlığı *"...memlekette var olan ve devletin varlığını bilinmeyen bir yöne sürükleyen ikiliğin, millet ve devlet vakarına yakışır bir şekilde ortadan kaldırılması"* olmakla beraber, Osmanlı hâkimiyeti altında meşruti ve sağlam bir idare kurmayı hedeflemiştir. Tevfik Paşa Hükümetinin Ankara'ya gönderdiği heyet aracılığı ile Ankara idaresi ile kurduğu temasların nihayeti, aynı zamanda varlığını resmi olarak sürdürmekte olan Osmanlı Devleti'nin, uluslararası arenada düzenlenecek olan Londra Konferansı'na iştirakini de teşkil ediyordu. Bu iştirak, Ankara'da bulunan milli hareketin temsilciliğini ve milletin mukadderatını tayin edecek olan Büyük Millet Meclisi'nden yoksun kalmayacağı gibi, konferansın seyrini değiştirecek olan gelişmelerin yaşanılmasını da kaçınılmaz kılacaktır. Eserden anlaşılacağı üzere, Osmanlı Hükümeti ile Ankara hattı arasındaki irtibatın boyutunu belirlemede, uzlaşmacı kişiliği ile önemli bir rol oynayan Tevfik Paşa'nın, ilerleyen yaşı ve rahatsızlığının verdiği huzursuzluğa rağmen Londra Konferansı'nda *"esasen benim söyleyecek bir sözüm yok, arkadaşlarımla söyleyeceklerine ben de tamamıyla iştirak ediyorum. Sözü Ankara Heyetine bırakıyorum."* şeklindeki tutumuyla, Milli Mücadele'ye iştirak etmiş bulunmaktadır. Bu durumu İstanbul'a çektiği bir telgraf ile özetleyen Tevfik Paşa, *"İtilaf devletlerine karşı sunulan isteklerde Ankara Heyeti ile aramızda tam bir ittifak vardır. Her iki heyet beraberce çalışmaktadır."* ifadelerini

kullanmıştır. Mülakata ilişkin Tefvik Paşa'nın bir gazeteciye verdiği demeçte, *"Ben vazifemi yapmışım. İşte hayatımın en mesut günlerinden birisi budur. ...Niçin böyle davrandım hiçbir baskı yoktu. Belki vazifesini yaparak milletin varlığına inanan bir ihtiyarlık vardı. Ben ne zaman vücudumdan istifade edeceğime inandımsa o zaman çağırıldığım görevi korkmadan kabul ettim. Ne zaman da işimin bittiğine inandımsa o zaman üzerime düşeni yapmaktan geri kalmadım. Nasıl olur da ben Ankara'da doğan milli kuvveti ve onun başındakini inanmadan böyle kabul edebilirdim"* ifadelerini kullanmıştır. Bu tarihi anı her iki bakımdan da değerlendiren yazar, Tefvik Paşa'nın bu tutumuyla, İstanbul Hükümeti'nin Ankara'yı resmen tanımış olduğuna ve İstanbul'un Türkiye hakkında söz sahibi olmadığına itirafı niteliğini taşımakta olduğuna değinmektedir. Yine eserde Son Osmanlı Sadrazamı Ahmet Tefvik Paşa'nın Oğlu ve aynı zamanda Padişah Sultan Vahdettin'in damadı olan İsmail Hakkı Bey'in, Saray-ı Hümayundan ve eşinden vazgeçip Ankara'ya gitmek suretiyle, Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Milli Mücadele'ye katılıp cepheye faal bulunduğu değinilmektedir. Yine eserde belirtildiği üzere, İsmail Hakkı Bey'in Anadolu'ya kaçtığını gazetelerden haber alan Sultan Vahdettin ile Tefvik Paşa arasında geçen bir diyalogun hülasasına değinmek elzemdir. Padişah; *"...Paşa, oğlunuz Anadolu'ya kaçmış deyince, Paşa, zât-ı âliye cevaben; "öyle ise vazifesini yapmağa gitmiş"* mukabelesinde bulunarak, adeta yüreğindeki yurt sevgisini, millî gurur taşıyan her Türk subayının Anadolu'ya geçip vatanı çiğnemeye yeltenen düşmanla savaşmak zorunda bulunduğunu Hünkâr'a açıkça belirtmiştir.

Eserde bir devlet adamının yaşamının ele alınış biçimine gelince, Paşa'nın memur edildiği görevleri sırasındaki icraatlarından oluşan her bir başlık, ayrı birer eser gibi kaleme alınmıştır. I. Meşrutiyet yıllarından Osmanlı Hükümetinin resmen ortadan kalktığı 4 Kasım 1922 (Saltanat 1 Kasım 1922'de kaldırılmış olmasına rağmen, eserde ifade edildiği üzere, Tefvik Paşa Hükümeti 4 Kasım gününe kadar toplanarak işleri yürütmeye devam etmiş ve o gün istifa etmiştir.) tarihine kadar üç devre şahitlik etmiş bulunan Tefvik Paşa, yazarın da ifade ettiği gibi *"Ölen bir saltanatın mezar taşını taşıyan adam"* dır. Bu kitap, imparatorluktan cumhuriyete geçiş sürecini merak eden ve bu alanda inceleme yapanların başvurması gereken eserlerdendir.

Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Yazım Kuralları ve Yayın İlkeleri

1. Başka bir yerde yayımlanmamış veya yayım için gönderilmemiş Türkçe ve İngilizce makaleler kabul edilir.
2. Makalenin ilk sayfasında makale başlığı ve yazarlara ait bilgiler verilmelidir. Yazarların adları akademik unvanları ile birlikte yazılmalı ve e-posta adresleri, çalıştığı kurum bilgileri (Üniversite, Fakülte, Bölüm vb.) ismin altında yer almalıdır.
3. İkinci sayfada makalenin Türkçe ve İngilizce başlığı, 200 kelimeyi geçmeyen Özet/Abstract ve en fazla 5 anahtar kelime/keywords bulunmalıdır.
4. Dipnotlar geçtikleri sayfada, tablo ve grafikler atıfta bulunulan sayfada veya devamında yer almalıdır. Tablo ve şekillere başlık ve numara verilmeli, başlıklar tabloların üzerinde, şekillerin ve grafiklerin altında yer almalıdır. Paragraf başı 1 cm içeriden olmalıdır.
5. Atıflar metin içerisinde (Lucas, 1988) örneğindeki gibi yer almalıdır. Kitaba atıfta sayfa numarası (North, 1992: 93) örneğindeki gibi verilmelidir.
6. Ekler, kaynakça bölümünden sonra yer almalıdır.
7. Makaleler ekleriyle birlikte 20 sayfayı geçmeyecek şekilde 3 nüsha halinde ve bir adet CD kopya edilerek gönderilmelidir.
8. Makaleler A4 boyutundaki kağıda 1,2 satır aralığında 11 punto Times New Roman yazı tipi ile üstten 6 cm, soldan 4,5 cm, sağdan 4 cm ve alttan 6 cm marjlar kullanılarak yazılmalıdır.
9. Makalelerin yazımında burada belirtilmeyen diğer konularda bilimsel makale yazım kurallarına uyulmalıdır.
10. Makalelerin içeriğinden yazarlar sorumludur.
11. Dergi yayın ilkelerine, yazım kurallarına ve bilimsel araştırma metotlarına uygun olarak gönderilmeyen makaleler dikkate alınmaz.

Kaynak Gösterimi

Alfabetik olarak tek satır aralığında, ilk satır sola dayalı, diğer satırlar 1 cm içeriden yazılmalıdır.

Kitap

North, D.C. (1992), *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Reprinted, New York: Cambridge University Press.

Makale

Lucas, R.E. (1988), "On the Mechanics of Economic Development", *Journal of Monetary Economics*, 22: 3-42.